

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ
YÖNETİM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI

DEVLET-KOLLUK İLİŞKİSİ KAPSAMINDA JANDARMA
VE
TÜRK JANDARMASI

Yüksek Lisans Tezi

Evrin KARA

Ankara - 2016

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ
YÖNETİM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI

DEVLET-KOLLUK İLİŞKİSİ KAPSAMINDA JANDARMA
VE
TÜRK JANDARMA

Yüksek Lisans Tezi

Evrin KARA

Tez Danışmanı
Yrd. Doç. Dr. Ozan ZENGİN

Ankara – 2016

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ
YÖNETİM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI

DEVLET-KOLLUK İLİŞKİSİ KAPSAMINDA JANDARMA
VE
TÜRK JANDARMASI

Yüksek Lisans Tezi

Evrım KARA

Tez Danışmanı
Yrd. Doç. Dr. Ozan ZENGİN

Tez Jürisi Üyeleri

Adı ve Soyadı

İmzası

Doç. Dr. Can Umut ÇİNER

.....

Yrd. Doç. Dr. Tekin AVANER

.....

Yrd. Doç. Dr. Ozan ZENGİN

.....

Tez Sınavı Tarihi: .../07/2016

TÜRKİYE CUMHURİYETİ

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Bu belge ile bu tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu beyan ederim. Bu kural ve ilkelerin gereği olarak, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı ve kaynağını gösterdiğimi ayrıca beyan ederim. (..../07/2016)

Tezi Hazırlayan Öğrencinin

Adı ve Soyadı

Evrin KARA

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	i
KISALTMALAR	v
TABLOLAR	vii
GİRİŞ	1

I. BÖLÜM

DEVLET, KOLLUK VE JANDARMA

1. KAVRAMSAL TARTIŞMA	10
1.1. POLİS – KOLLUK	10
1.1.1. Polis.....	11
1.1.2. Kolluk	13
1.1.3. Polis mi? Kolluk mu?.....	18
1.1.4. Geniş ve Dar Kapsamda Kolluk (Yapı Olarak Kolluk).....	20
1.2. GÜVENLİK (İÇ VE DIŞ GÜVENLİK).....	22
1.3. EMNİYET – ASAYİŞ	32
1.4. EGEMENLİK	34
1.5. İKTİDAR – OTORİTE.....	37
1.6. KAMU DÜZENİ.....	39
1.7. GÜÇ – ŞİDDET	42
1.8. ZORLAMA	47
2. DEVLETİN KÖKENİ VE TARİHİ.....	51
2.1. DEVLETİN KÖKENİ (KAYNAĞI)	54
2.1.1. İradi Teoriler	56
2.1.1.1. Toplumsal Güvenlik İhtiyacı.....	57
2.1.1.2. Toplumsal Sözleşme	59
2.1.1.2.1. Thomas Hobbes	60
2.1.1.2.2. John Locke.....	65
2.1.1.2.3. Jean Jacques Rousseau	70

2.1.2.	Eleştirel Teoriler	74
2.1.2.1.	Engels’de Devletin Kökeni	74
2.1.2.2.	Gordon Childe-Arkeoloji Destekli Eleştirel Görüş.....	81
2.1.3.	Zorlama Esaslı Teoriler.....	86
2.1.3.1.	Franz Oppenheimer-Devlete Giden Altı Aşama	86
2.1.3.2.	Robert L. Carneiro-Savaş ve Coğrafi Etkiler	92
2.1.3.3.	Alâeddin Şenel’in İlkel Toplumdan Uygar Topluma Geçiş Teorisi.....	94
2.2.	MODERN DEVLET	100
2.2.1.	Devletin Gelişiminin Kısa Tarihi.....	100
2.2.1.1.	İmparatorluklar	101
2.2.1.2.	Feodal Devlet	103
2.2.1.3.	Mutlak Devlet.....	106
2.2.2.	Modern Devletin Doğası.....	108
2.2.2.1.	Merkezileşme	110
2.2.2.2.	Meşru Fiziksel Güç Tekeli	112
2.2.2.3.	Meşruiyet.....	118
2.2.2.4.	Devlet ve Ulus	120
2.2.2.5.	Bürokrasi	122
2.2.2.6.	Bölgesellik (Alansallık).....	124
3.	KOLLUK	126
3.1.	Kolluğun Tarihsel Değişimi.....	127
3.1.1.	Geleneksel Kolluk.....	128
3.1.1.1.	Geleneksel Kolluk Pratikleri	129
3.1.1.2.	Geleneksel Kolluk Nitelikleri.....	131
3.1.2.	Modern Kolluk.....	132
3.1.2.1.	Kolluk Pratiklerinde Modernlik	133
3.1.2.2.	Yapıda Modernlik	135
3.1.2.3.	Ordudan Özerkleşme	138
3.2.	MODERN KOLLUKTA İKİ FARKLI YÖNELİM: ANGLO-SAKSON (İNGİLTERE) VE KITA AVRUPASI (FRANSA).....	141

4. JANDARMA	148
4.1. Kavram Olarak Jandarma.....	148
4.2. JANDARMANIN NİTELİKLERİ.....	150
4.2.1. Askeri Statü.....	151
4.2.2. Modernlik.....	157
4.2.3. Kolluk İşlevi Üzerine Uzmanlık	160
4.2.4. Doğrudan Merkeze Bağlılık.....	161
4.3. JANDARMANIN KÖKENİ: FRANSIZ JANDARMASI	162
4.3.1. Jandarmanın Üzerine Kurulduğu Temel: Maréchaussée (Mareşose)	163
4.3.2. Jandarmanın Kuruluşu	167
4.3.3. Jandarmanın Yayılması.....	172

II. BÖLÜM

TÜRK JANDARMASININ GELİŞİMİ, BUGÜNÜ VE GELECEĞİ

1. OSMANLI MODERNLEŞMESİ ÇERÇEVESİNDE JANDARMA	175
1.1. OSMANLI MODERNLEŞMESİ.....	176
1.2. SOSYOEKONOMİK YAPININ OSMANLI DEVLETİ'NİN JANDARMA TERCİHİNE ETKİLERİ.....	180
1.2.1. Siyasal ve Kültürel Heterojenlik: Millet Sistemi	181
1.2.2. Kırsallık.....	188
1.2.3. Merkez-Çevre Kopukluğu	193
1.2.4. Geleneksel Toplum	197
1.3. EŞKIYA İLE MÜCADELE.....	198
2. TÜRK JANDARMASININ KURUMSAL TARİHİ	203
2.1. OSMANLI ZAPTİYE DÖNEMİ (1826-1879).....	204
2.2. OSMANLI JANDARMASININ KURULUŞ DÖNEMİ (1879-1915).....	214
2.2.1. Asakir-i Zaptiyeden Jandarmaya Geçiş	215
2.2.2. Mürzsteg Düzenleme (Tensikat) Dönemi	219
2.2.3. Meşrutiyet Dönemi	224
2.3. ASKERİ NİZAMDA JANDARMA: İKİ BÜYÜK SAVAŞ	226

2.3.1. I. Dünya Savaşı'nda Jandarma.....	226
2.3.2. Kurtuluş Savaşı'nda Jandarma.....	229
2.4. CUMHURİYET DÖNEMİ JANDARMASI	232
2.4.1. 1706 Sayılı Jandarma Kanunu	233
2.4.2. Jandarma Teşkilat Yapısının Gelişimi	235
2.4.2.1. Sabit Jandarma Teşkilatları	235
2.4.2.2. Seyyar Jandarma Teşkilatları	237
2.4.3. Jandarma Okulları Tarihi	238
2.4.3.1. Jandarma Subay Okulu Tarihi.....	239
2.4.3.2. Jandarmanın Diğer Okulları	240
2.4.4. Yakın Tarihteki Gelişmeler.....	242
3. GÜNÜMÜZDE TÜRK JANDARMASI	246
3.1. JANDARMANIN TÜRK İDARİ YAPISI İÇERİSİNDEKİ YERİ.....	246
3.1.1. Genelkurmay Başkanlığı ile İlişkiler	248
3.1.2. İçişleri Bakanlığı ile İlişkiler	249
3.1.3. Milli Savunma Bakanlığı ile İlişkiler.....	253
3.2. SORUMLULUK ALANI VE GÖREVLERİ	254
3.2.1. Mülki Görevleri	257
3.2.2. Adli Görevleri	258
3.2.3. Askeri Görevleri.....	259
3.2.4. Diğer Görevler	260
3.3. TEŞKİLATLANMASI	261
3.4. PERSONEL YAPISI.....	264
3.5. JANDARMANIN GELECEĞİ.....	268
SONUÇ	276
KAYNAKÇA	285
ÖZET	303
ABSTRACT	304

KISALTMALAR

AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
AİBÜ	Abant İzzet Baysal Üniversitesi
AÜHF	Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi
AÜSBE	Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
DCAF	Geneva Centre for the Democratic Control of Armed Forces
FIEP	Avrupa ve Akdeniz Askeri Statülü Kolluk Kuvvetleri ve Jandarmalar Birliği (Association of Mediterranean and European Gendarmeries)
GATA	Gülhane Askerî Tıp Akademisi
ICANAS	Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi
İİK	İl İdaresi Kanunu
JTGKYK	Jandarma Teşkilat, Görev ve Yetkileri Kanunu
JTGYY	Jandarma Teşkilat, Görev ve Yetkileri Yönetmeliği
KHO	Kara Harp Okulu
M.Ö.	Milattan Önce
SDÜ	Süleyman Demirel Üniversitesi
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
TESEV	Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etüdler Vakfı
TSK	Türk Silahlı Kuvvetleri
TÜBA	Türkiye Bilimler Akademisi
a.g.e.	adı geçen eser
a.g.k.	adı geçen kaynak

a.g.m.	adı geçen makale
a.k.	aynı kaynak
bkz.	bakınız
C.	Cilt
hk.	Hakkında
J.Böl.K.lığı	Jandarma Bölge Komutanlığı
J.Gn.K.lığı	Jandarma Genel Komutanlığı
md.	madde
s.	sayfa
S.	Sayı
SK.	Sayılı Kanun

TABLÖLAR

Tablo 1: Etnik Köken ve Dine Göre Osmanlı Nüfusu (1844-1856).....	186
Tablo 2: 19. Yüzyıl Fransa Nüfusu (1846-1872)	191
Tablo 3: Jandarma Subay Okulunun Faaliyet Yılları ve Öğrenim Süresi	240
Tablo 4: Yıllara Göre Jandarma Bölge Komutanlığı, İl jandarma Alay Komutanlığı ve İlçe Jandarma Komutanlığı Sayıları.....	263
Tablo 5: Yıllara Göre Jandarma Personel Mevcudu	265
Tablo 6: Jandarma Genel Komutanlığının 2012-2016 Yılları Arası Personel Mevcudu	267

GİRİŞ

Bir devlet tahayyülünde kolluk olgusunun yer almaması imkânsızdır. Bu iki kavram, birlikte var olan ve birbirlerini anlamlandıran kavramlardır. Devlet; kolluğun sağladığı güvenlik işleviyle kendisini toplumda meşrulaştırırken, kolluk olgusuyla da kendisini toplumda somutlaştırır. Bir bakıma güvenlik devletin başlıca ve belki de ilk işleviyken, kolluk da bu ilk işlevi yerine getiren en köklü araçtır.

Tarihin bir döneminde oluşan devletler, zaman içerisinde içerik değişikliğine uğramış, gelişmiş ve günden güne yönettikleri toplumlar üzerinde daha etkin varlıklar haline gelmişlerdir. Ancak devlet için en önemli kırılma modern dönemde gerçekleşmiştir. Bu dönemde, modern devletler oluşmuş ve bunlar sahip oldukları idari aygıtları ile topluma nüfuz edebilen, gerektiğinde onları şekillendirebilen üstün araçlara dönüşmüşlerdir.

Diğer taraftan, devletin dönüşümüne paralel biçimde onun en köklü kurumsal yapılarından biri olan kolluk da dönüşmüştür. Kolluk, işlevsel olarak özerk bir kuruma sahip olmaktan yoksun, yerelleşmiş ve fonksiyonlarını amatör olarak gerçekleştiren bir geleneksellik içerisindeyken, modern dönemle birlikte uzmanlaşmış, profesyonelleşmiş ve kolektif olarak hareket eden toplumlar tarafından yönetilen ve bu toplumlara hizmet eden bir organ haline gelerek kamusallaşmıştır. Modern devlet, meşru fiziksel güç tekeline toplum üzerinde sağlamış ve belli kurallar çerçevesinde fiziksel gücün içe dönük kullanımı konusunda da kolluğu yetkili kılmıştır. Bir dönem toplumun kolektif sorumluluğuna ya da asli olarak dış güvenlikten sorumlu olan askeri birimlere yüklenmiş olan suç ve suçluyla mücadele

işi, devletin fiziksel güç kullanma meşruluğunu ve tekeli elde etmesiyle birlikte modern kolluğa yüklenmiş, kolluk bu alanda uzmanlaşmıştır.

Ancak kolluğun modern dönemde gelişim çizgisinin her ülkede aynı şekilde ilerlediğini söylemek güçtür. Her ülke kendine özgü tarihsel deneyimini yaşamış ve sonucunda kendisine has bir kolluk biçimine sahip olmuştur. Bunun yanında, ülkelerin kolluk yapıları incelendiğinde iki farklı temel yönelim öne çıkmaktadır. Bunlardan ilki kolluğun Anglo-Sakson örneğidir. Ana kaynağı İngiltere diyebileceğimiz Anglo-Sakson kolluk sistemi, işlevsel yükünün büyük bir kısmını suçla mücadeleye ayıran, yerelleşmiş, sivilleşmiş uzman bir polis kolluğuna dayanır. Diğer tarafta ise Kıta Avrupası kolluk sistemi diyebileceğimiz Fransa kaynaklı bir yapı bulunmaktadır. Anglo-Sakson sistemden ayrıldığı temel nokta, daha merkezileşmiş bir kolluk yapısına ve tamamen sivilleşmiş polisin yanında orduya bağlı bir ulusal jandarma kolluğuna da sahip olmasıdır.

Kıta Avrupası kolluk sisteminin bir özelliği olan askeri kolluk tipi jandarma, uluslararası literatürde yakın bir geçmişte tarihi perspektifin dışındaki alanlarda da araştırılmaya başlanmış, jandarma teşkilatına sahip olan ülkelerle birlikte polis üzerine çalışmaların doğduğu ve ağırlıkla yapıldığı Anglo-Sakson ülkelerinde de çalışma konusu oluşturmuştur.¹ Şehir güvenliği anlayışında ve bunun sonucu olarak polis üzerine yapılan çalışmalara ağırlık verilmesi ve taşranın ile taşra kolluğu olan

¹ Uluslararası yazında Emsley'in jandarma üzerine yaptığı araştırmalar ilgi görmektedir: Clive Emsley, *Gendarmes and the State in Nineteenth-Century Europe*, Oxford, Oxford University Press, 1999; Clive Emsley, "Evolution de la Gendarmerie en Milieu Rural de l'Empire à nos Jours", *Les Cahiers de la Sécurité Intérieure*, 1993. Genel olarak, Bayley'in kolluğa ilişkin eserleri de polis ve jandarma araştırmalarına ışık tutmaktadır: David H. Bayley, "The Police and Political Development in Europe", *The Formation of National States in Western Europe*, Charles Tilly (Ed.), Princeton University Press, New Jersey, 1975; David H. Bayley, *Patterns of Policing: A Comparative International Analysis*, Rutgers University Press, New Brun Swick N.J., 1990; David H. Bayley ve Clifford D. Shearing, "The future of policing", *Policing: Key Readings*, T. Newburn (Ed.), Cullompton/Devon, 2005.

jandarmanın göz ardı edilmesi Avrupa yazınında eleştiri konusu olmuş², böylece kolluk üzerine yürütülen çalışmalarda jandarmaya olan ilgi artmıştır. Uluslararası literatürde oluşan ilgi ülkemize kısmen sıçramış, jandarma kolluk kuvvetleri arasında hak ettiği ilgiyi yeni yeni görmeye başlamıştır.³ Fakat bu çalışmalar genel bir gözle değerlendirildiğinde ülkemiz açısından jandarma üzerine yapılan çalışmaların pek çok boyutta eksik kaldığı görülmektedir. Özellikle kolluğun modernleşmesi üzerine uluslararası boyutta oluşturulan kuramların Türkiye özelinde değerlendirilmesi sadece polis boyutuyla yapılmış⁴, jandarma çoğunlukla konu dışında bırakılmıştır. Bu çalışma ile jandarmanın oluşumu ve modernleşmesi farklı yönleri ile ele alınmaya çalışılmış, bu sayede yazındaki bu eksikliğe küçük de olsa bir katkı sağlanması amaçlanmıştır. Özellikle modernleşmenin eşiğindeki Osmanlının toplumsal ve siyasal düzeni analiz edilerek, modern kolluk sisteminin şekillenmesindeki etkisi üzerinde durulmuştur.

Öncelikle bir kolluk tipinin jandarma olarak tanımlanabilmesi için gereken nitelikler açıklanmış, jandarmanın Dünya üzerinde ilk ortaya çıkışı ve yayılması üzerinde durulmuştur. Bu yayılma sürecinden Türkiye Cumhuriyeti'nin önceli olan

² Emsley, kolluk kurum ve pratikleri ile ilgili Avrupa Tarihçiliğindeki taşıyıcı göz ardı eden anlayışı "*Gendarmes and the State in Nineteenth-Century Europe*" adlı eserinde eleştirir. Ülkemizde ise Özbek, genelde olduğu gibi Osmanlı literatüründe de kolluğun şehre mahsus bir olgu olarak işlendiğine dikkat çekmiş, onun taşradaki kurum ve pratikleri üzerinde çalışmalar yürütülmesi gerekliliğini vurgulamıştır. Nadir Özbek, "Osmanlı İmparatorluğu'nda İç Güvenlik, Siyaset ve Devlet", *Türklük Araştırmaları Dergisi*, S. 16, 2004, s. 63.

³ Modernleşme tarihi kapsamında yapılan çalışmalar için bkz.: Nadir Özbek, "Tarih Yazıcılığında Güvenlik Kurum ve Pratiklerine İlişkin Bir Değerlendirme", *Jandarma ve Polis: Fransız ve Osmanlı Tarihçiliğine Çapraz Bakışlar*, N. Lévy vd. (Der.), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2009; Nadir Özbek, "Osmanlı Taşrasında Denetim: Son Dönem Osmanlı İmparatorluğu'nda Jandarma (1876-1908)", *Türkiye'de Ordu, Devlet ve Güvenlik Siyaseti*, İsmet Akça ve Evren Balta Paker (Der.), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2010; Nadir Özbek, "Osmanlı İmparatorluğu'nda İç Güvenlik, Siyaset ve Devlet", *Türklük Araştırmaları Dergisi*, S. 16, 2004; Nadir Özbek, "İkinci Meşrutiyeti Hazırlayan Koşullar: Rumeli'de Vergi Tahsilatı ve Jandarma", *Toplumsal Tarih Dergisi*, S. 183, 2009; Ahmet Özcan, "Osmanlı Devleti'nde Jandarma Teşkilatı Kurulmasının Gündeme İlk Defa Gelişi (1839)", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. 32, S. 53, 2013.

⁴ Örneğin Yılmaz'ın tezi Avrupa polis modelleri içerisinde Türk polisini değerlendirmek üzerinedir: Ali Yılmaz, *Avrupa Polis Modelleri ve Türk Polis Sistemi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2004.

Osmanlı Devleti de etkilenmiş, jandarmayı modern bir pratik olarak benimsemiştir. Bu kapsamda, çalışmada Osmanlının jandarma tercihinin nedenleri üzerinde durulmuş ve günümüzdeki mirası açıklanmıştır.

Metodolojik olarak tündengelim kullanılmıştır. Genelden özele doğru sırasıyla devlet, kolluk ve jandarmayla ilgili açıklamalar yapılmış, devamında ise daha özele inilerek Türk jandarmanından bahsedilmiştir.

İlk bölümde devlet, kolluk ve jandarmaya ilişkin açıklamalar yapılacaktır. Öncelikle bu üç olguyla bağlantılı ana kavramların farklı anlamlarından bahsedilecek, bu kavramlara hangi anlamın yüklenmesinin daha doğru olabileceği üzerine açıklama getirilerek tez kapsamında kavramsal olarak taşların yerine oturtulmasına bir nebze de olsa çaba sarf edilecektir. Devletle kolluk bağlantılı güvenlik, emniyet, asayiş, kamu düzeni gibi kavramların yanında ekseriyetle devletle bağlantılı olan egemenlik, iktidar ve otorite kavramları üzerinde durulacaktır. Bunun yanında ağırlıklı olarak kolluğa denk düşen güç, şiddet ve zorlama kavramlarına da bir parantez açılacaktır. Bu anlamda, kavramlar, idare hukukundaki yerleşmiş teknik analizin ötesinde, devlet ve toplum içindeki konumları ve işlevlerine yönelik farklı bakış açıları ile tartışılmıştır.

Burada, güvenlik kavramına bir parantez açmak gerekir. Çalışma, güvenlik kavramının niteliğini ve çeşitli akımların kavrama ilişkin görüşlerini içermektedir. Güvenlik, devletle kolluk arasındaki köprü kavramdır. Devlet, güvenlik işlevini üstlenmekte ve devletin kolluğu da bu işlevi iç güvenlikte yerine getirmektedir. Bu anlamda, güvenliğin iç ve dış yönüne değinilecek ve aralarındaki farklar açıklanacaktır. Kolluğun iç güvenlikle ilişkisi, bizi, kısaca devletin iç güvenlik tanımlaması olan “kamu düzeni” kavramına sürükleyecektir.

Bunun dışında, “kolluk” ve “polis” kavramlarının kullanımı üzerinde durulması önem arz eder. Uluslararası ve ulusal literatürde, polis kavramının yaygın olarak bütün kolluk kuvvetlerini kapsayan biçimde kullanıldığı görülmektedir. Bunun başlıca iki sebebinin olduğu söylenebilir. Birincisi kavramsal olarak polis, gerçekten köklü ve geniş bir manaya sahiptir. Antik Yunan’dan itibaren 18. yüzyılın sonlarına kadar devlet idaresi gibi geniş anlam içerisinde kullanılan sözcük, 1700 yılların sonlarına doğru ise genellikle suç olgularına yönelik kolluk personeli olarak kullanılmaya başlanmıştır. Görüldüğü üzere, kavram zamanla anlam daralmasına uğrayarak iç güvenliği sağlamaktan sorumlu birimlerden sadece birine işaret ettiği görülmektedir. İkincisi ise kolluğa yönelik bilimsel çalışmaların Anglo-Sakson ülkelerinde başlamış ve bu ülkelerden dünyaya yayılmış olmasıdır. Hem bir faaliyete hem de bir organa işaret eden polisin, kapsayıcı ve şemsiye bir kavram olarak kullanımı, kendi yazınımızda olduğu gibi polis üzerine çalışmaların temelini oluşturan Anglo-Sakson yazında da ağırlıktadır. Bir anlamda, güvenliğin içe dönük aktörlerinin ve bu aktörlerin üstlendiği bütün faaliyetlerin “polis” kavramıyla nitelendirilmesi, Anglo-Sakson yazının konu üzerindeki öncülüğünün ve ağırlığının bir sonucudur.⁵ Özellikle Anglo-Sakson ülkelerinde jandarma gibi güvenlik işlevi gören polisten ayrı bir aktörün bulunmaması sebebiyle kavram kullanımı açısından kendi içinde tutarlılık içerse bile, jandarma yapısının bulunduğu diğer ülkeler için

⁵ Yazınımızda da benzer şekilde “polis” kavramının kapsayıcı biçimde kullanımı görülmektedir. Bu da iki nedene bağlanabilir. Birincisi, ülkemizdeki polis teşkilatının konu üzerine bilimsel araştırmalara jandarmaya göre çok önceden başlaması, bu bağlamda polisin ülkemizdeki literatürü belirleyicisi olmasıdır. İkincisi ise, konu üzerine çalışmaların merkezinin Anglo-Sakson ülkeler olması ve kendi araştırmacılarımızın oradaki literatüre göre çalışmalarını yürütmesidir. Ergut’un kapsamlı tezi bunun en doğru örneği gibi durur. İngiltere’de yürüttüğü bir tez olan, sonradan “*Modern Devlet ve Polis: Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Toplumsal Denetimin Diyalektiği*” ismiyle yayımlanan eser Anglo-Sakson literatürün hakim olduğu, polis kavramının şemsiye kavram olarak kullanıldığı eserdir. Eserde çoğu noktada aslında jandarmadan ya da jandarmanın öncellerinden bahsedilmesine karşın, polis tabiri kullanılmıştır. Daha detayı bilgi için bkz.: Ferdan Ergut, *Modern Devlet ve Polis: Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Toplumsal Denetimin Diyalektiği*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004.

aynı şeyi söylemek pek mümkün gözükmemektedir. Bu bakımdan, polisin güvenlik aktörlerinin bütününe kast eden bir anlam içerisinde kullanılması bir kavram karmaşasına sebep olabilmektedir. Bu anlamda, kavramın yaygın kapsayıcı kullanımına rağmen, çalışma içerisinde şemsiye kavram olarak kolluğun kullanılması uygun görülmüştür.

Kavramsal tartışmalar sonrasında devletin kökeni ve tarihinden bahsedilecektir. Devletin ortaya çıkış nedeni üzerine getirilen hipotetik ve maddeci yorumlar incelenerek devletle güvenliğin, güvenlikle de kolluğun varoluşsal bağlantısı aranacaktır. Devletin kökenini açıklarken doğrudan “*devlet güvenlik için vardır, güvenliği de kolluk sağlar*” gibi bir ön kabullenmeyle hareket edilmeyecek, konu üzerine açıklama getirmiş belli başlı araştırmacıların savlarına sadık kalınarak doğrudan aktarılacaktır. Zira devletin oluşumunda güvenliğin ve kolluğun rolünü kabul etmekle birlikte, bu rol bazı yazarların anlayışına göre devlet için ikincil ya da üçüncül önemde olabilmektedir.

Sonrasında ise devleti ete kemiğe büründüren ve toplumun kontrol altında tutulması ve güvenlik işlevini üstlenen kolluk üzerinde durulacaktır. Bu çalışmada, kolluk bir faaliyetten öte bir yapı olarak ele alınmaktadır. Bu yapının toplumsal işlevleri üzerine olan çeşitli akımların görüşleri ışığında ikili karakteristiği açıklanacak, tarihsel süreçte yapısal olarak gelişiminden bahsedilecektir. Geleneksel devlet kolluğuyla modern devlet kolluğunun arasındaki farklar aktarılacak, modern dönemdeki kolluğun Anglo-Sakson ve Kıta Avrupası olmak üzere iki farklı yöneliminin karakteristiğinden bahsedilecektir.

Kolluğun analizine müteakiben Kıta Avrupası kolluk sisteminin içinde yer alan ve çalışmanın ana konusunu oluşturan jandarma anlatılacaktır. Bilindiği üzere,

kolluğun bir kategorisini de jandarma oluşturur. Jandarma, polis kadar yaygın olmasa da çoğu ülkede görülen bir kolluk tipolojisidir. Bu kapsamda, ilk önce jandarma kavramsal olarak incelenecek, sonrasında bir kolluk biçimini jandarma olarak kabul edebilmemiz için sahip olması gereken başlıca niteliklerden bahsedilecektir. Son olarak, jandarmanın olduğu ülkedeki kısa bir tarihçesinden bahsedilecektir.

İkinci bölüm ise jandarmanın kendi özelimizde bir araştırmasıdır. Jandarma, bir bakıma devletin modernleşme çabalarının bir yandan aracı, diğer yandan da ürünüdür. Osmanlı modernleşme ve merkezileşmeyi tam olarak başaramadan yıkılmış olsa bile, bu çabanın bir ürünü olarak jandarma kolluğunu benimsemiştir. Zira Osmanlı Devleti'nin son dönemlerindeki temel derdi modern anlamda merkezileşmeyi ve toprak bütünlüğünü sağlamak, topluma nüfuz edebilen bir gelişkinliğe erişebilmektir. Jandarma da Osmanlı elitinin bu hedeflere ulaşmak için bir modern kolluk tercihi gibi gözükür. İkinci bölümün ilk kısmında, Osmanlı Devleti'nin jandarma tercihinin altında yatan temel nedenler açıklanacaktır. Sonrasında ise jandarmanın oluşumundan günümüze kadarki süreçte tarihi gelişimine değinilecektir.

Son olarak, Türk jandarmasının mevcut durumundan ve geleceğine ilişkin geliştirilen yorumlardan bahsedilecektir. Jandarmanın ülkemizdeki konumu, teşkilatlanması, görevleri ve personeli bilhassa hukuki metinler üzerinden aktarılacak ve jandarmaya ilişkin gerçekleştirilen son değişikliklerden bahsedilecektir. Diğer önemli bir nokta ise jandarmanın geleceği konusudur. Özellikle uluslararası literatürde konu üzerine iki karşıt görüş hakimdir. İlk görüş, kabaca jandarmanın mevcut siyasal ve toplumsal ihtiyaçlara cevap veremediği için askeri vasıflarından arındırılarak sivilleşeceği yönündedir. İkinci görüş ise jandarmanın askeri statüsünün

sağladığı avantajlar sayesinde vazgeçilmez bir kolluk biçimi olduğu ve mevcut sosyo-politik beklentiler ışığında değişerek varlığını devam ettireceği yönündedir. Çalışmada ise bu görüşler ışığında jandarmanın olumlu ve olumsuz yanlarından bahsedilerek ülkemizdeki geleceği tartışılacaktır.

I. BÖLÜM

DEVLET, KOLLUK VE JANDARMA

Çalışmanın ilk bölümü devlet, kolluk ve jandarma olgularının teorik ve tarihsel çerçevede anlatımını içermektedir. Öncelikle ilk alt bölümde, bu olgularla bağlantılı kavramların açıklaması yapılarak, kavramlara çalışma kapsamında yüklenen anlamlar belirtilecektir. Burada kavramların etimolojik kökeni, sözlük anlamı, tarihsel kullanımı ve üzerine yürütülen tartışmalardan bahsedilecektir.

Kavramsal tartışmanın devamı olan ikinci alt bölümde, devletin kökeni ve tarihi gelişiminden bahsedilecektir. Zira devletle kolluk arasında hem köken itibarıyla hem de tarihi olarak bir bağ bulunduğu düşünülmektedir.

Devletin kökeninde yatan nedene ilişkin çok sayıda görüş bulunmaktadır. Bunu doğrudan toplumsal güvenlik ihtiyacına bağlayanların yanında, belli bir toplumsal tabakanın geri kalanları kontrol ihtiyacı ya da düzen oluşturma gerekliliği olarak yorumlayanlar da mevcuttur. Bu kapsamda, çalışmada sadece devletin kökenini doğrudan kollukla ya da güvenlikle bağdaştıran araştırmalardan bahsedilmeyecek, bunun dışında kalan görüşlere de yer verilecektir. Devamında ise devletin tarihi konusu üzerinde durulacak, modern devletle beraber devletin değişen temel niteliklerinden bahsedilecektir. Modern dönemde devletteki niteliksel değişim, devletin kolluğuna da yansıdığı için önemlidir.

Devletin tarihi bir gelişimi olduğu gibi kolluğun da tarihi bir gelişimi vardır. Devletteki değişimler, kolluğun yapısına da yansımıştır. Modern devletin geleneksel devletten çok üstün bir idari aygıtı evrilmesi, bu idari aygıtın bir parçası olan kolluğu da etkilemiştir. Kolluk da geleneksel niteliklerini bırakarak modern döneme uygun

şekilde biçimlenmiştir. Bu bağlamda, üçüncü alt bölüm kolluğun tarihi gelişimi ve bu çerçevede gelişen nitelikleri ile modern dönemdeki temel yönelimlerine ilişkindir.

Modern dönemde kolluk, tek boyutlu bir gelişim çizgisi izlememiş ve dolayısıyla, devletlerin bünyesinde birbirine eş ya da benzer yapıları kolluk sistemi oluşmamıştır. Ancak, temel olarak modern kolluk sistemlerinde Kıta Avrupası ve Anglo-Sakson olmak üzere iki farklı yönelim bulunmaktadır. Üçüncü alt bölümde, bu farklılaşmanın temel nedenlerine ve iki farklı yönelimin niteliklerine değinilecektir.

Sonuncu alt bölümde ise çalışmanın temel konusu olan jandarma olgusu işlenecektir. Öncelikle jandarmanın etimolojik köken ve tanımı yapılacak, temel nitelikleri açıklanacak ve en sonunda ilk jandarma örneği olan Fransız jandarmasının tarihe değinilecektir.

1. KAVRAMSAL TARTIŞMA

Bu alt bölümde devlete ilişkin kavramlar arasında bir tartışma yürütüleceği gibi, tek bir kavramın farklı açıklamaları üzerine de bir irdeleme gerçekleştirilecektir. Amacımız kavramlara hangi anlam veya anlamların yükleneceğini belirleyerek, en azından çalışmamız açısından taşları yerine oturtabilmektir.

1.1. POLİS – KOLLUK

“Polis” ve “kolluk” kavramları tarihi süreçte çok farklı anlamlar taşımış olsalar bile, yakın tarihimizde anlamsal olarak birbirine oldukça yaklaşmışlardır. Her iki kavram, günümüzde kendine belli bir kullanım alanı bulmaktadır; ancak kesişen

içsel işleyişinin yasal ve idari bakımdan düzenlenmesini ve kontrolünü ifade etmiştir.¹⁰

Geç 15. yüzyıldan itibaren *police* kelimesi, bir taraftan bütün Kıta Avrupası'nda yayılırken; diğer taraftan da yayıldığı topraklarda ayrı bir önem kazanır. Neocleous'a göre, kelimenin önem kazanması tesadüfi değildir. Toplumda feodal ilişkilerin zayıfladığı, yeni idari aygıtlara ve uygulamalara gereksinim hissedildiği bu dönemde *police*, güvenliği ve toplumsal düzeni gerçekleştirebilmeye yönelik pek çok konuya el atarak geniş bir alanı kapsayan bir kelime haline gelir.¹¹ Hatta tarihi seyir içerisinde belirli bir coğrafi alana ilişkin ideal düzeni arayan bir *police* bilimi dahi oluşur.¹²

Liberal düşüncenin ortaya çıktığı 1700 yılların sonlarına doğru ise çeşitli liberal kuramcılar tarafından *police* kavramı; güvenlik sorunu, suç olgusu ve hukuk devleti söylemiyle birlikte anılmış ve *police* kavramsal olarak anlam daralmasına uğramaya başlamıştır.¹³ Bu düşünsel temelin sonucunda, devlet yönetimini anlamak ve idealleştirmek için yürütülen *police* bilimi, suçun takibi ve önlenmesi ile kanunların uygulanışının irdelenmesine indirgenmiş ve böylece kriminoloji disiplini içerisinde dar bir çerçevede ele alınmaya başlanmıştır.¹⁴

Günümüzde *police* kelimesinin kavramsal açıklamalarını irdelediğimizde, eski geniş anlamlandırmasından çok uzaklaştığı görülür. *Police* kelimesi, suçun

¹⁰ Mark Neocleous, *a.g.e.*, 2006, s. 1.

¹¹ Mark Neocleous, *a.g.e.*, 2006, s. 1-3; Dilşad Ç. Sever, "Devleti ve Hukuksal Kurumları Anlayabilmek İçin 'Polis' Kavramını Yeniden Düşünmek: Neocleous'un Polis Erkinin Eleştirel Teorisi", *Çağımızda Toplum ve Hukuk Dergisi*, 2009, s. 3 <http://law.atilim.edu.tr/shares/law/files/2011-06-29-17-00-48.doc> (12.02.2016)

¹² Can U. Çiner, "Fransız Yönetim Düşüncesinin Gelişimi: Polis Biliminden Örgüt Bilimine", *Amme İdaresi Dergisi*, C. 42, S. 1, 2009, s.3.

¹³ Dilşad Ç. Sever, *a.g.m.*, 2009, s. 5; Clive Emsley, *a.g.e.*, 1996, s. 3.

¹⁴ Mark Neocleous, *a.g.e.*, 2006, s. viii.

önlenmesi ve suçlunun ortaya çıkarılması ile kamu düzeninin korunmasından sorumlu devletin sivil kuvveti olarak dar bir kalıp içerisinde ele alınır.¹⁵

Police kelimesi, Fransızcadan dilimize “polis” olarak geçmiştir. Türkçe sözlükte polis kelimesi, (a) şehirde kamu düzenini, huzur ve güvenliği sağlayan kuruluş, kolluk, zabıta; (b) bu kuruluşta yer alan görevli, kollukçu olarak ifade edilir.¹⁶ Yani bir yönüyle bir kurumu, diğer bir yönüyle de bu kurumun personelini ifade eder. Özellikle idare hukuku çalışmalarında da ele alınan bu kavram, kurum ve personel anlamlarının yanı sıra bir faaliyeti de ifade eder. Örneğin Günday, “idarenin kamu düzenini korumak ve sağlamak için giriştiği tüm faaliyetlere polis faaliyetleri”¹⁷ denildiğini ifade etmektedir.

1.1.2. Kolluk

“Kolluk” kelimesi, “polis” gibi uzun bir tarihi geçmişe sahip değildir ve sadece dilimize özgü bir kavram olarak durur. *Police* kavramının polis olarak Türkçeye geçtiği gibi, kolluk kelimesi (*law enforcement*)¹⁸ herhangi bir dilden aktarılmamış; dil içerisinde başka olgulardan türetilmiştir. Bununla beraber, türetilmesi yakın bir geçmişe dayanır. Bu açıdan, kolluk kelimesinin literatürümüze girişi ile hangi anlam ve kelimenin yerini aldığı önemlidir.

¹⁵ <http://www.oxforddictionaries.com/definition/english/police> (12.02.2016). Redhouse Sözlük *police* kelimesini şöyle tanımlar: polis idaresi, inzibat kuvveti, emniyet amirliği dairesi; zabıta, polisler. *İngilizce-Türkçe Redhouse Sözlüğü*, SEV Yayınevi, İstanbul, 2005, s. 475.

¹⁶ *Türkçe Sözlük*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2005, s. 1618; İlhan Ayverdi, *Kubbealtı Lugatı-Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, Kubbealtı Neşriyat, İstanbul, 2011, s. 2551.

¹⁷ Metin Günday, *İdare Hukuku*, İmaj Yayıncılık, Ankara, 1996, s. 587.

¹⁸ Jandarma Genel Komutanlığının hazırladığı jandarma terimleri sözlüğünde kolluk tabirinin İngilizcesi *law enforcement* olarak geçmektedir. J.Gn.K.lığı, *Jandarma Terimleri Sözlüğü İngilizce-Türkçe*, J.Gn.K.lığı Basımevi, Ankara, 2002, s. 75.

“Kulluk”, “karakullukçu”, “kol”, “kolcu” gibi “kolluk” kelimesini hem yazım hem de anlam olarak andıran birçok kelime Osmanlıcada yer almıştır. Örneğin, güvenliğin teminiyle yakından bağlantısı olan “kulluk” kelimesi, Osmanlı zamanında asayiş sağlayan Yeniçerilerin ikamet ettiği karakollara verilen isimdir.¹⁹ “Karakullukçu” ise “*Yeniçeri Ocağı bölük ve ortalarındaki küçük çavuşlara verilen addır.*”²⁰ Günümüz hukuk literatüründeki bazı özel kolluk biçimlerini karşılayan “kolcu” tabiri ise “*gümrük, orman ve tütün rejisi gibi varidat temin eden müesseselerde muhafaza memuru yerinde kullanılır bir tabirdir.*”²¹ Ayrıca, “*bir şeyi, bir yeri korumak için bekleyen veya kol gezen kimse, bekçi*” anlamına da gelmektedir.

“Kolluk” kelimesinin türetilmesinde, yukarıda bahsedilen kelimelerin anlamsal benzerliğinden yararlanılmış ve özellikle “kol” ile “kollamak” kelimeleri kullanılmıştır. “Kolluk” kelimesi, “kollamak” fiilinin anlamsal benzerliğinden de yararlanılmakla beraber “kol” kelimesine “-lık, -lik, -luk, -lük” yapım eki getirilerek türetilmiştir. Pakalın’a göre, “kol” kelimesinin ana anlamı, “*bir yol ve güzergâh üzerinde bulunan şehirlerdir.*”²² Ayrıca, “*güvenliği sağlamak amacıyla dolaşan asker topluluğu, karakol, devriye*” anlamı da vardır.²³ Şemsettin Sami’nin “Türkçe Sözlüğü”nde (Kamûs-ı Türkî) “kol” sözcüğü, “*ortalığı gözden geçirmek ve güvenliği sağlamak için dolaştırılan asker topluluğu; sıra, dizi, birerli avcı kolu*”²⁴ olarak

¹⁹ Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü II*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1993, s. 319; “Kubbealtı Lugatı”, Kubbealtı Akademisi Kültür ve Sanat Vakfı, <http://www.kubbealtilugati.com/sonuclar.aspx?km=kulluk&mi=0> (06.06.2015)

²⁰ Mehmet Zeki Pakalın, *a.g.e.*, 1993, s. 198.

²¹ Mehmet Zeki Pakalın, *a.g.e.*, s. 208; “Kubbealtı Lugatı”, <http://www.kubbealtilugati.com/sonuclar.aspx?km=kolcu&mi=0> (06.06.2015).

²² Mehmet Zeki Pakalın, *a.g.e.*, 1993, s. 207.

²³ *Türkçe Sözlük*, Türk Dil Kurumu, Ankara, 2005, s. 1197.

²⁴ Şemseddin Sami, *Kamûs-ı Türkî*, İkdâm Yayınları adına Ahmet Cevdet, Dersaadet-1317 (1911), Enderun Yayınları No 31, Enderun Kitapevi, İstanbul-889. Aktaran: Eyüp Şahin, “Türk Zabıta Yapılanmasının Tarihi Gelişimi”, *Polis Dergisi*, S. 38, 2004, s. 100.

açıklanır. Bunun yanında, Osmanlı zamanında zabıta kuvvetlerinin asayişi korumak amacıyla yerleşim yerlerinde dolaşmaları, devriye atmaları manasına gelen “kola binmek”, “kola çıkmak”, “kol gezmek” gibi fiil öbekleri kullanılmıştır.²⁵

“Kol” ve “kollamak” kelimeleri kullanılarak “kolluk” kelimesinin türetilmesi, 1924 Anayasasının öz Türkçeleştirilme çalışmalarına rastlar. Tek parti dönemindeki Anayasa Teklifi ve Teşkilat-ı Esasiye komisyonunun 30 Ağustos 1944 tarihli mazbatasında²⁶, 1924 Anayasasının 30. maddesindeki²⁷ “zabıta” kelimesinin yerine “kolluk” kelimesinin kullanılması teklif edilmiştir. “Korumak, beklemek, tarassut etmek” anlamlarına gelen “kollamak” kelimesinden anlamsal olarak faydalanılarak “zabıta veya inzibat dairesi” anlamındaki “kolluk” oluşturulmuştur.²⁸ Sonradan Teşkilat-ı Esasiye’nin Türkçeleştirilmesine ilişkin TBMM’de yürütülen oturumda, yedinci dönem Bingöl milletvekili Feridun Fikri Düşünsel kolluk kelimesinin yerindeliğini şöyle açıklamaktadır:²⁹

Sonra arkadaşlar, bu çalışmalar esnasında bir muvaffakiyet de (kolluk ve denetme) kelimeleridir. Yüksek malûmunuzdur ki 30’ncu maddede: (Büyük Millet Meclisi kendi kolluk işlerini başkanı eliyle düzenler ve yürütür) deniyor.... Komisyona polis işleri şeklinde gelmişti. Malûmu âliniz polisin dar küçük bir mânâsı vardır. Yani zabıta işlerini gören malûm arkadaşlar. Bir de bunun umumî büyük mânâsı var. İnzibat mânâsı, halbuki şimdiye kadar Türkçemizde konuşma dilinde, yazı dilinde ve kanun dilimizde biz polis

²⁵ Mehmet Kanar, *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*, Say Yayınları, İstanbul, 2003, s. 1843; Mehmet Zeki Pakalın, *a.g.e.*, 1993, s. 207-208.

²⁶ “İzmir Mebusu Şükrü Saraçoğlu ve 222 Arkadaşının, Anayasa teklifi ve Teşkilât-ı Esasiye Encümeni Mazbatası (2/56)”, *T.B.M.M. Zabıt Ceridesi*, Devre 7, Cilt 15, İçtima 22, 10.1.1945.

²⁷ İçinde “zabıta” ibaresi geçen ilgili madde şöyledir: “Büyük Millet Meclisi kendi zabıtasını reisi marifetiyle tanzim ve idare eder.” *Teşkilat-ı Esasiye Kanunu*, Madde 30, 1924.

²⁸ Mazbatanın ilgili bölümünde kollukla ilgili kelimeler şu şekilde açıklanmaktadır: “....*Kollamak* = korumak, beklemek, tarassut etmek, *kolluk* = zabıta veya inzibat dairesi, *kollukçu* = inzibat memuru, *kolcu* = bekçi, korucu, *kol gezmek*, *kola çıkmak* = inzibatı temin için dolaşmak, *karakol* = inzibat dairesi gibi kelimelerle dilimizde yaşayan bu kelime ailesinden zabıta terimlerimizde faydalanılabilecektir.” “İzmir Mebusu Şükrü Saraçoğlu ve 222 Arkadaşının, Anayasa Teklifi ve Teşkilât-ı Esasiye Encümeni Mazbatası (2/56)”, 19.08.1944, s. 11.

²⁹ *a.g.k.*, 10.1.1945 s. 46.

kelimesini küçük mânasiyle alıyor, fakat büyük mânasında kullanmıyorduk. Şimdi Komisyondan gelen şekilde, bu büyük mânayı da ifade eden bir kelime almak ve kullanmak gibi bir fazileti var.... Arapça ve Farsçanın ...bu kelimelerin sıkıntısı ile kendi öz dilimizi kaybederken şimdi karşılık yok diye garp dillerinden kelime almağa kalkmak yanlışlığından da kurtuluyor ve bütün şâmil mânasiyle (kolluk) kelimesini kabul ediyoruz.

Düşünel, o yıllarda da “polis” kelimesinin Türkçede dar bir anlama sahip olduğunu belirtmektedir. Bu dar anlam, bir yapıyı yani somuta indirgersek ülkedeki Emniyet Genel Müdürlüğünü ve personelini ifade etmektedir. “Polis” kullanımının sakıncalarının dile getirerek daha kapsayıcı bir kavramı ihtiyacı olduğunu vurgulamaktadır. Bunun yanında Düşünel, dar anlamdaki “polis” kelimesi veya Arapça “zabıta”³⁰ tabiri yerine daha kapsamlı anlama sahip “kolluk” kelimesinin kullanılmasının daha uygun olduğunu belirtmiştir. Böylece kolluk tabiri Anayasa’ya ve lügatımıza resmi olarak girmiştir.

Türkçeleştirilen önceki Teşkilat-ı Esasiye Kanunu, Demokrat Parti döneminde 24 Aralık 1952 tarihli ve 5997 sayılı “491 sayılı Teşkilatı Esasiye Kanununun Tekrar Meriyete Konulması Hakkında Kanun” ile yeniden eski halini almıştır.³¹ Değişimi hazırlayan komisyon raporunda, dile yönelik meselelerin siyasetin çalışma alanından çıkartılması ve uzman kurullarca özgürce gerçekleştirilmiş araştırmaların ışığı altında değişiklik gerçekleştirebilmenin mümkün olduğu vurgulanmış ve Anayasa dilinin yaşayan dile çevrilmesinin bir

³⁰ Zabıta kelimesi, geçmişte bütün iç güvenlik kuvvetlerini kapsayan bir anlamda kullanılmıştır. Hatta polis ve jandarma tarihi ile ilgili eski tarihli kitaplarda zabıta kavramının şemsiye kavram olarak kullanıldığı görmekteyiz: Halim Alyot, *Türkiye’de Zabıta, Tarihi Gelişi ve Bugünkü Durum*, Kanaat Basımevi, Ankara, 1947; Derviş Okçabol, *Zabıta Tarihi ve Teşkilat Tarihçesi*, Polis Enstitüsü Yayını, Ankara, 1940. Ancak günümüzde, polisin kullanımına benzer bir şekilde, zabıta kelimesinin de anlamsal daralmaya uğradığı görülmektedir. Günümüzde zabıta denilince ilk akla gelen belediye kolluğudur. Bu anlamda, tarihi süreçte zabıta, kolluğun sadece belediyeye ait olan parçasına işaret etmektedir.

³¹ “491 sayılı Teşkilatı Esasiye Kanununun Tekrar Meriyete Konulması Hk.” (5997 SK.), *Resmi Gazete*, 8297, 31.12.1952.

zorunluluk olduğu belirtilmiştir.³² Ancak 1961 Anayasası çalışmaları kapsamında Temsilciler Meclisi'nde "kolluk" kelimesi yeniden gündeme getirilmiştir. Bu sefer kelimenin anlamı konusunda tartışmalar gerçekleşmiştir. Temsilciler Meclisi Devlet Başkanlığı Temsilcisi Mehmet Esat Çağa, komisyon tarafından Anayasa taslağının 84. Maddesi 3. fıkrasında³³ kullanılan kolluk kelimesine karşı çıkmıştır.³⁴

Efendim, bendeniz 3 üncü fıkradaki uydurma (Kolluk) tâbiri üzerinde duracağım. Muhterem komisyon bu lâfı burada (inzibat) veya zabıta yerine kullanmıştır. Halbuki Türk Dil Kurumunun çıkardığı lügatta (Kolluk) gömleğin ucundaki parçadır. (Kulluk) ise kul olma, köle olma, kula kul olmaktır. Eskiden karakol yerine kullanılırdı, İstanbul'daki kalyoncu kulluğu gibi. Bu kelimenin komisyon tarafından düzeltilmesi lâzımdır.

Komisyon sözcüsü Turan Güneş, Çağa'ya cevaben idare hukukunda bu tabirin geçtiğini ve Türkçeleştirilmiş 1924 Anayasasında da yer aldığını söyler. Zabıta kelimesini kullanmama sebebini eski bir tabir olmasına bağlar. Kolluk tabirinin ise polisten daha geniş bir anlamının olduğunu belirtir. Yine sözcülerden Muammer Aksoy, çeşitli idare hukukçularınca kelimenin kullanıldığını ve hukuk sözlüklerinde tabirin geçtiğini söyler. Oylama sonucunda da madde "kolluk" kelimesini içerecek şekilde geçer.³⁵

Kolluk tabirinin polis dâhil bütün zabıta kuvvetlerini içermesi ve Türkçeye daha uygun bir kelime olarak görülmesi Çağa'nın itirazını boşa çıkarmış ve 1961 Anayasası kolluk tabirini içerecek şekilde çıkartılmıştır.

³² TBMM Anayasa Komisyonu, "İstanbul Milletvekili Fuad Köprülü ve 203 Arkadaşının, Anayasa teklifi ve Anayasa Komisyon Raporu" (2/349), 17.6.1952, s. 1.

³³ Fıkra şöyledir: "Meclisler, kendi kolluk işlerini Başkanları eliyle düzenler ve yürütürler." "Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Tasarısı ve Anayasa Komisyonu Raporu" (5/7), *T.C. Temsilciler Meclisi Tutanak Dergisi*, Cilt 3, Birleşim 48, Oturum 2, 19.4.1961 s. 460.

³⁴ a.g.k., 19.4.1961, s. 460.

³⁵ *T.C. Temsilciler Meclisi Tutanak Dergisi*, 19.4.1961, s. 461- 463.

Günümüzde ise kolluk kelimesi, “*hukuk düzenini kurmak ve korumakla, yurttta güven ve barış içinde yaşama düzenini sağlamakla görevli olan ve gerektiğinde silah kullanma yetkisi bulunan devlet gücü*”³⁶ olarak tanımlanır. Türkçe sözlükte ise “*güvenliği sağlamakla görevli polis veya jandarma, zabıta*”³⁷ olarak tanımlanmıştır. Özellikle kamu hukuku literatürüne, güvenliği ve düzeni sağlamaya yönelik faaliyetleri ve bu faaliyetleri yerine getiren personel ve organları niteleyen kapsayıcı bir kavram olarak yerleşmiştir.

1.1.3. Polis mi? Kolluk mu?

Yazında polis kavramını, işlevsel olarak toplumda düzenin sağlanmasına yönelik faaliyetlere eşitleyen ve organik yönden ise düzenin sağlanmasında ve korunmasında görevli bütün yapıları kapsayacak şekilde belirten görüşler yer almaktadır. Başka bir deyişle, bazı yazarlarca suç eylemlerine yönelik bir faaliyet ya da organların birinden ziyade “*toplumda iyi düzeni bozma potansiyeline sahip eylemlere yönelen*”³⁸ organlar bütünü ya da geniş faaliyetler zincirini ifade ettiği belirtilir. Ayrıca, polisin işlevsel ve organik açıdan geniş ve kapsayıcı manada kullanımı teşvik de edilmektedir.³⁹ Bu çalışmada ise bu anlam, polis yerine hem işlevsel hem de organik olarak kolluk kavramı ile karşılanmaya çalışılacaktır.

Polis kavramının daraltıcı bir tarafı olduğu gibi kapsayıcı bir tarafı da vardır. Günümüzde, organik olarak düzenin sürekliliğini tesis etmek ile görevli organlardan birine işaret etmektedir. Diğer bir ifadeyle, jandarma, belediye zabıtası, gümrük görevlileri, sahil güvenlik ve sair surette düzenin tesisinin peşinde olan

³⁶ *Türkçe Bilim Terimleri Sözlüğü*, 2011, s. 734.

³⁷ *Türkçe Sözlük*, 2005, s. 1201.

³⁸ Mark Neocleous, *a.g.e.*, 2006, s. 6-7.

³⁹ *a.g.e.*, s. xii.

örgütlenmelerden sadece biridir. Bu manada, fiziksel güç kullanarak düzeni tesis eden bütün örgütlenmelere yüklenen ifadeleri kendi tekeline alarak diğer örgütlenmelerin varlıklarını görünmez kılabilmektedir. Özellikle, polisin yapı olarak geniş anlamda kullanımı, kendisi ile mekânsal yönden farklı sorumluluk alanlarına sahip olan ama işlevsel yönden neredeyse aynı görevleri üstlenen jandarma yapılanmasının varlığını gizlemekte birebirdir. Diğer taraftan, bütün kamu düzeni peşinde olan organlara yönelen ifadelerin sadece polis organını nitelediği gibi bir yanlış anlaşılmaya da sebebiyet verebilmektedir. Bu anlamda, devletin normlarına dayanarak, kamu düzenini sağlamak için fiziksel güç kullanma yetkisine sahip bütün yapıları kapsayan üst bir ifadeye gereklilik duyulmaktadır. Bu açıdan, –her ne kadar Türkçede türetilmesi yakın bir geçmişe dayansa da– “kolluk” kelimesinin bu ihtiyacı karşıladığı görülmektedir. Zira günümüzde “polis”, eski içeriğinin aksine, kolluktan daha dar bir anlam ve kapsama hapsolmuştur.⁴⁰

Kolluk kelimesinin kamu düzeni peşindeki bütün yapıları kapsayacak şekilde kullanılması, ülkemizdeki güvenlik aktörlerinin geçirdiği tarihsel süreç açısından da yararlılık gösterir. Tarihi süreçte Kıta Avrupası ekolünden etkilenmiş olan ülkemiz, polis ve jandarma olmak üzere ikili bir yapıya sahiptir.⁴¹ Bu iki yapının haricinde, özel olarak görevlendirilmiş birçok kolluk birimi içermektedir. Bu bütün birimleri kapsayıcı anlamdaki bir kolluk kelimesi, anlamsal karmaşayı önleyecek niteliktedir.

⁴⁰ Nurettin Akman, *Yönetimde İç Güvenlik ve Jandarma*, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1991, s. 48.

⁴¹ Bu anlamda ülkemiz, kolluk yapısı olarak Anglo-Sakson gelenekten ziyade Kıta Avrupası geleneğini benimsemiştir. Anglo-Sakson ülkelerde tekli, sivil yapıda ve yerleşmiş biçimde oluşan iç güvenlik yapısı, ülkemizde ikili, hem askeri hem sivil yapıda ve merkezleşmiş biçimde oluşmuştur. Bu bağlamda, kolluk üzerine yapılan çalışmaların çoğunluğunun, başta ABD olmak üzere, Anglo-Sakson ülkelerinde yapılmış olması nedeniyle “polis” kavramının uluslararası literatüre hâkim olduğu söylenebilir. Bu hâkimiyet, Fransa gibi ikili kolluk yapısına sahip birçok ülkede de etkisini göstermiş ve kapsayıcı kavram olarak polisin kullanılması bu ülkelerde de yaygınlaşmıştır. Bu durum, ülkemiz açısından da farklı gelişmemiştir. “Polis” kavramının uluslararası hâkimiyeti, jandarma ve polis gibi ikili bir yapıya sahip olmamıza rağmen kendi yazınımızı da etkilemiştir.

Aksi bir durum, diğer örgütlenmelerin anlamsal yönden polisin altında eriyen yapılara dönüşmesine katkı sağlayacaktır.

1.1.4. Geniş ve Dar Kapsamda Kolluk (Yapı Olarak Kolluk)

Yukarıda kolluğun bir faaliyeti nitelendirmesinin yanında bir organlar bütünü de adlandırdığı belirtilmiştir. Burada, kolluk faaliyetini yerine getiren organlar kapsam bakımından geniş ve dar çerçevede tartışılacaktır.

Kolluk, en genel anlamda, devlet buyruklarının uygulanmasını kontrol eden ve/veya sağlayan yapılardır. Kolluk personelini, devletin diğer görevlilerinden ayıran en önemli fark fiziksel güç kullanmaya yetkili olmalarıdır. Ancak, bu fiziksel güç modern devletlerde sadece hukukun çizdiği meşru çerçevede kullanılabilir.

Kendi görev alanlarında, belli bir konuda ya da kamu düzenine yönelen bütün konularda asli olarak görevlendirilmiş bütün birimler kolluğun dar içeriğini oluşturur. Bunlar, kolluk denilince ilk akla gelen polis ve jandarma gibi yapılar ile özel bir alanda görevlendirilmiş ve fiziksel güç kullanmaya yetkili birimlerden müteşekkildir. İçsel düzeni tesis etme peşinde koşan asli unsurlardır. İşlevi gereğince birincil muhatabı, devletin üzerinde kurulduğu toplum, toplum dışından ya da sınır ötesinden gelen bireyler veya ufak çaplı topluluklardır. Dar kapsamlı kolluğun hedefi, içe dönük düzeni sağlamaktır.

Geniş kapsamlı kolluk ise kamu düzeninin muhafazası ve bozulduğunda yerine getirilmesi konularında meşru olarak görevlendirilmiş fiziksel güç kullanmaya yetkili bütün birimlere ve bireylere denilebilir. Dar kapsam ile arasındaki ana fark, kolluk görevinin organ açısından öncelliğinden ya da başatlığından kaynaklanır. Bu

anlamda, kamu düzenini muhafaza ve bozulduğunda yeniden tesis edenlere, gerektiğinde aynı faaliyetleri icra etmek için sonradan görevlendirilenler de dâhil edilir. Diğer bir ifadeyle, kolluk denilince ilk akla gelenlere, normalde kolluk birimleri içinde yer almayan fakat yeri geldiğinde kolluk faaliyetini yerine getirenler eklenerek kolluk kapsamı genişler.

Devletin meşru fiziksel güç kullanımı, belli bir silsile izleyerek farklı kurumsal yapılar tarafından yerine getirilir. Buradan devlet normlarının gereği sadece zorlamayla yerine getirildiği anlamı çıkartılmamalıdır. Devletin çoğu normuna toplum tarafından uyulur ya da bu normların gereği kendiliğinden yerine getirilir. Zaten, kolluk da bu normlara göre davranılıp davranılmadığının tespitinde ya da aksi bir durum oluşmuşsa da zorlama ile yerine getirilmesinde rol oynar. Bu zorlamanın uygulanması ise bir derece normlara uymayanların direncine göre artar ya da azalabilir. Bu direncin derecesi, genellikle fiziksel güç uygulayacak olan aktörü de belirler. Özel bir konuda görevli bir kolluk birimi, kendi alanındaki bir düzensizliği engellemede yetersiz kaldıysa, fiziksel güç uygulamalarında daha da uzmanlaşmış ve daha kalabalık olan genel görevli polis ve jandarma gibi kolluk birimlerinden yardım ister. Ancak direncin boyutu genel görevli kolluğunda boyunu da aşarsa, devlet içerisinde en üst seviyede fiziksel güç araçlarına sahip olan orduya (silahlı kuvvetlere) görev düşer.⁴² Özellikle, devletlerin anayasalarında tanımlanan sıkıyönetim veya olağanüstü hal bu durumlara örnektir. Ordunun asli görevi dışa dönük güvenliği temin olmasına rağmen, koşullar yurt içerisinde de

⁴² David H. Bayley, “The Police and Political Development in Europe”, *The Formation of National States in Western Europe*, Charles Tilly (Ed.), Princeton University Press, New Jersey, 1975, s. 367.

görevlendirilmesine sebebiyet verebilir. Bu anlamda, ordu kolluğun geniş kapsamına dâhil edilebilir.

Devlet, ayrıca, kendi vatandaşlarına da kolluk görevi yükler. Düzeninin bozulduğuna dair emarelerle karşılaşıldığında ilgili birimlere haber vermek, bu emareleri oluşturanları mümkünse yakalamak ya da ifşa etmek, her vatandaşın devletçe biçilen görevleri arasındadır. Bu anlamda, her vatandaş yeri geldiğinde suça yönelik eylemlerde kolluk faaliyeti icra edebilir. Böylece geniş kapsamda kolluğa vatandaş da eklenebilir.

1.2. GÜVENLİK (İÇ VE DIŞ GÜVENLİK)

Güvenlik kolluk için hem bir faaliyet alanı hem de kendisini meşru gösterme nedenidir. Bu bakımdan, kollukla alakalı ana kavramlardan biridir. Kolluğa ilişkin olan bir çalışma da, güvenlik kavramının irdelenmesini gerektirir. Güvenlik kavramının etimolojik kökenini ve güvenliğe ilişkin farklı perspektiflerden yapılan değerlendirmeleri bilmek, devlette kolluğun yerinin daha derinlikli anlaşılmasını sağlayacaktır.

Güvenliğin Batı dillerindeki karşılığı olan (*security/sécurité*) kavramı, köken olarak Latince'deki “sine” eki ile “cura” kelimesinin birleşiminden türetilmiştir. *Cura* endişe, dert, keder, merak, üzüntü anlamlarına gelirken; *sine*, olumsuzluk eki olarak “cura” kelimesini olumsuzlaştırmaktadır.⁴³ Böylece, *sine-cura* dert, endişe, kederden azade olmak anlamını vermektedir. *Sine-cura*'dan türeyen “*securitas/securus*” ise

⁴³ Sina Karaağaç ve Erdal Alava, *Latince-Türkçe Sözlük*, Sosyal Yayınlar, İstanbul, Ocak 1995, s. 145, 556.

dertsiz, endişesiz, kedersiz bir hali betimlemek üzere güvenli ya da emniyetli olma durumu olarak tanımlanır.⁴⁴

İnsanlık tarihinin ilk dönemlerinden itibaren, *security* kavramı anlamsal olarak iki farklı yol izlemiştir. Günümüzde de geçerliliğini koruyan bu anlamlardan ilki; tehlikeden, dertten, kaygıdan, belirsizlikten, şüpheden arınmış olma durumudur. Diğer anlamı ise kayıtsız, tehlikeli ve günah dolu bir itimat, gamsız bir aşırı güven halidir.⁴⁵ Bu ikinci anlam, 19. yüzyıldan itibaren neredeyse tamamen geçerliliğini yitirmiştir.⁴⁶ Günümüzde güvenlik; kayıtsızlık, tehlikeli, gamsız bir itimat manasının aksine, emniyette olma durumun sağlayacak bir kurumsallaşmayı, günümüzü ve geleceği şekillendiren/bunlara hükmeden düzenin en üst noktasını işaret etmektedir.⁴⁷

Türk Dil Kurumunun sözlüğünde güvenlik, “*toplum yaşamında yasal düzenin aksamadan yürütülmesi, kişilerin korkusuzca yaşayabilmesi durumu, emniyet*” olarak tanımlanır.⁴⁸ Bu tanımlamada güvenlik, kamu düzeninin tam anlamıyla sürdüğü bir durum ve bireylerin tehlikelerden azade biçimde yaşama hali olarak iki anlamda kullanılmıştır.

Güvenlik kavramı, farklı disiplinlerin ve akımların araştırma konusu olmuştur. Uzun zaman uluslararası ilişkiler disiplininin tekelliğinde kalmış olmasına rağmen, günümüzde farklı disiplinlerin ilgi alanına girmiştir. Her varlık için bir

⁴⁴ Sina Karaağaç ve Erdal Alava, *a.g.e.*, 1995, s. 544; Mark Neocleous, *a.g.e.*, 2006, s. 74; *Webster's New Universal Dictionary Of The English Language*, Webster's Universal Press, New York, 1977, s. 1641.

⁴⁵ *Webster's New Universal Dictionary Of The English Language*, 1977, s. 1641. Bu arkaik anlam, Shakespeare'in eserlerinde geçmektedir. Hatta yazar, güvenliği insanların baş düşmanı olarak tanımlar. *Webster's Third New International Dictionary Of The English Language*, Merriam-Webster Publishers, Springfield, 2000, s. 2053.

⁴⁶ Mark Neocleous, *a.g.e.*, 2006, s. 74; James Der Derian, “The Value of Security: Hobbes, Marx, Nietzsche and Baudrillard”, *On Security*, Ronnie D. Lipschutz (Ed.), Columbia University Press, New York, 1995, s. 24-25.

⁴⁷ Evren Haspolat, *Türkiye’de Neoliberal Devlet Anlayışı Bağlamında Devlet-Güvenlik İlişkisinin Değişen İçeriği ve Özel Güvenlik Olgusu*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 2010, s. 18.

⁴⁸ *Türkçe Sözlük*, 2005, s. 817.

ihtiyaç oluşturan güvenliğin, tek bir disiplinin alanına hapsedilemeyecek kadar geniş bir araştırma konusu olduğu zamanla anlaşılmıştır.⁴⁹ Bu anlamda, kavramın niteliklerini özümsemek, farklı disiplinlerin ve akımların onu ele alış biçimlerinin kavranabilmesi bakımından önemlidir. Bu özümsemeyle, devletlerin güvenlik politikalarına ilişkin daha sağlam bir tartışma yapılabilecektir.

Güvenliğin geniş ilgi alanının olmasının diğer bir sebebi de, kavramın “ilişkisel” (*relationality*) niteliğidir. Buradaki “ilişkisel” niteliğinden kasıt, bir güvenlik politikasının içerik bakımından bir ya da birden fazla özne, nesne, tehdit, risk ve güvenlik aktörleriyle ilişkili olması halidir. Bir başka deyişle, “*kendi başına var olan ve kendisi ile tasarlanan, yani kendisini teşkil edecek başka hiçbir fikrin yardımı olmaksızın hakkında fikir edinebildiğimiz*”⁵⁰ bir tözel niteliğin aksine güvenlik, kimin güvenliği, neyin güvenliği, hangi risk ve tehditlere karşı, nasıl (kim tarafından) sağlanması gerektiği sorularına bağlı olarak anlaşılmıştır.⁵¹ Kavramsal olarak taşıdığı olumlu anlam, bir politika çerçevesinde elde edilmesi gereken bir şeye dönüştüğünde öznellik kazanmakta ve daha algılanabilir hale gelmektedir.

Bir tanımlamada güvenlik, “*bir kimsenin, bir topluluğun, bir şeyin tehlikelerden uzak olması, güven içinde bulunması durumu*”⁵² şeklinde belirtilmiştir. Aslında, bu tanımlama, “*bir kimsenin, bir topluluğun, bir şeyin*” güvenliğini öne çıkararak güvenliğin öznesini vurgulamaktadır. Bir başka deyişle, neyin ya da kimin

⁴⁹ Güvenlik çalışmalarının tarihsel gelişimi hakkında bkz: Lucia Zedner, “A Brief History of Security”, *Security (Key Ideas in Criminology)*, Routledge, Oxon, 2009, s. 26-48; Atilla Sandıklı ve Bilgehan Emeklier, “Güvenlik Yaklaşımlarında Değişim ve Dönüşüm”, *Teoriler Işığında Güvenlik, Savaş, Barış ve Çatışma Çözümleri*, Atilla Sandıklı (Ed.), Bilgesam Yayınları, İstanbul Yayınları, 2012, s. 3-70.

⁵⁰ Benedictus (Baruch) Spinoza, *Etika*, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara, 2011, s. 31.

⁵¹ Rhonda Powell, “The Concept of Security”, *Oxford Socio-legal Review 1*, 2012, s. 5. http://www.csls.ox.ac.uk/oslr/Papers/Entries/2012/6/21_Rhonda_Powell.html (Journal Articles)

⁵² *Büyük Larousse*, Gelişim Yayınları, C. 8, 1986, s. 4876.

güvenliği sorusuna cevap vermektedir. Güvenliğin öznesi ise güvenlik politikasında tartışmanın hangi düzeyde yürütüldüğü ile alakalıdır. Buradaki özne, tehdit altındaki olgudur.⁵³

Bu tanımlamada dikkat çeken bir diğer nokta ise güvenliğin öznesinin farklılaşabilmesidir. Buradan, güvenliğe sadece insanlar tarafından ihtiyaç duyulmadığı; güvenliğin canlı veya cansız her varlık ve topluluk için de bir ihtiyaç olabileceği çıkarılabilir. Elbette ki her güvenlik nesnesi için farklı bir güvenlik anlamlandırması vardır ve bunlar, birbirleriyle çatışabilecek bir pozisyonda da olabilmektedir. Daha açık bir şekilde ifade etmek gerekirse, bir varlığın güvenliği, diğer bir varlıkla sağlanabileceği gibi, başka varlıkların etkisizleştirilmesine veya yok edilmesine de dayanabilir. Bu da, iki varlığın güvenliğinin çatışması veya iki varlığın birbirlerinin güvenliksiz durumunun sebebi olduğu anlamına gelir. Nihayetinde, her varlığın güvenliğini sağlayacak bir ortamın neredeyse imkânsız olduğu da söylenebilir.

Bu durum, devlet güvenliği-birey güvenliği ekseninde yürütülen tartışmalarda net bir şekilde görülür. Kabaca devletin birey güvenliğini sağladığı ve bunun için var olduğu söylenir. Ancak, devlet kendisinin ya da sürdürdüğü düzenin güvenliği için bazı uyruklarını tehdit olarak görebilir. Aşağıda, özellikle Hobbes ve Locke gibi düşünürlerin ekseninde devlet-birey güvenliği konusu tartışılacaktır.

Güvenlik, en basit ve somut anlamda tehdidin olmaması durumudur. Bu açıdan bakıldığında, güvenlik ontolojik olarak “tehdit” kavramıyla bağlantılıdır.

⁵³ Güvenlik öznelerine birkaç örnek vermek gerekirse, uluslararası düzeydeki bir güvenlik politikası, çoğunlukla özne olarak uluslararası güvenliği belirler ve uluslararası güvenliği sağlamayı amaçlar. Hobbes ve Locke ise, güvenlik arayışında özne olarak devlet ve bireyi belirlemişlerdir. Ulusal güvenliğin öznesi ise, genellikle devlettir.

Güvenli bir ortamdaki bahsedebilmek için bir tehdidin varlığını belirtmek gerekir.⁵⁴ Tehdit olmadığında ya da tehditlere karşı gerekli tedbirler alındığında güvende hissedilir. Bu anlamda, belirli koşullar içeren kurgularla güvenliğin şartları belirtilir. Diğer bir deyişle, bir varlığın güvenliğini kaybedip kaybetmediği ya da tehlikede olup olmadığı konusunda değerlendirme yapabilmek için, o varlık hakkında bir güvenlik kurgusunun olması gerekir.⁵⁵

Her ne kadar güvenlik kavramı köken olarak tehditlerden veya kaygılardan arındırılmış mutlak bir durumu ifade etse de, böyle bir durumun oluşturulup oluşturulamayacağı haliyle tartışmalıdır. Tehditlerden tamamen arındırılmış mutlak güvenlik ortamını yaratmak imkânsıza yakındır. Tehdidin olmadığı bir hayat, ayrıca onun anlamsızlaştığının göstergesi olacaktır. Bu anlamda, güvende olma ya da güvenlik içinde yaşama, belli risk ve tehditlere karşı belli bir süre için geçerli olabilir. Bu durum da, güvenlik kavramının ilişkiselliğinin başka bir göstergesidir.

Tehdit algısı bir derece nesnel olgulara dayansa bile çoğunlukla öznel olarak belirlenir. Çünkü tehdit algısı, kişiden veya toplumdaki bağımsız değildir. Tehditler, nesnel olarak doğada var olsalar da, sonuçta varlıkların düşünce ve duygularına dayanan öznel kurgularla algılanırlar. Bir “şey”, değer verdiği bir şeyin elinden alınabileceği ihtimalinin doğmasıyla ancak onun korunması gereken bir değer olarak görülür. O değere karşı geliştirilen tehdit algısı da, bu durumdan doğar. Bireyin değer algısının öznel ve sürekli değişken olması sebebiyle, tehdit olarak algılanan şeyler de

⁵⁴ Bilgehan Emeklier, “Thomas Hobbes ve John Locke’un Güvenlik Anlayışlarının Karşılaştırmalı Bir Analizi”, *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, S. 13, Haziran 2011, s. 104.

⁵⁵ David A. Baldwin, “The Concept of Security”, *Review of International Studies*, S. 23, 1997, s. 8.

devamlı değişebilir. Yeri geldiğinde, önceden tehdit olarak kurgulanan zamanla tehdit kapsamı dışına çıkabilir.⁵⁶

Bu manada güvenlik algısı, kısmen maddi ve toplumsal koşullara göre belirlenmesine rağmen, çoğunlukla zihinsel olarak tanımlanır. Güvenlik ya da güvensizlik algısı, hem nesnel risklere hem de bireyin tehlike ve risk algısı farklı etkenlere göre öznel olarak belirlenir. Güvenlik algısı, bireyden bireye değişebilir. Somut bir örnekle açıklamak gerekirse de, karayollarındaki kaza oranları havayollarına göre katbekat daha fazla olmasına rağmen, bireyin uçak korkusu sebebiyle karayolunu tercih etmesi tehditlerin sadece nesnel verilere dayanılarak oluşturulmadığının bir göstergesidir. Sonuçta, tehdit algıları nesnel risklerle alakasız olabilmektedir.⁵⁷ Tehdit algılarının göreceli, değişken ve öznel kurgulara dayanması da, güvenliğin mutlak ve nesnel olarak elde edilememesine sebep olur. Bu açıdan, kişi kendisini güvende hissetse bile, nesnel risk halen devam ediyor olabilir ya da gelecekte kişiye yeniden tehdit oluşturabilir.⁵⁸

Bu çelişki, aslında güvenliğin anlamının bir mutlaklığı belirtmesinden kaynaklanır. Bir başka deyişle, kelimenin kendisi, bir şeyin tartışmasız güvende olduğunu ima eder. Yani, kavramsal olarak yeteri kadar güvenlik gibi bir durum yoktur. Bu mutlaklıktan yola çıkarak Devers da, ulusal güvenliği şöyle niteler: *“Ulusal güvenlik nitel değerlendirmeye tabi tutulacak bir olgu değildir. Ya güvendeyizdir ya da güvenliğimiz yoktur. Kısmen güvenlik sahibi olamayız. Eğer yarı*

⁵⁶ David A. Baldwin, *a.g.e.*, 2009, s. 16-17.

⁵⁷ *a.g.e.*, s. 17-18.

⁵⁸ Lucia Zedner, *Security (Key Ideas in Criminology)*, Routledge, Oxon, 2009, s. 18; David A. Baldwin, *a.g.m.*, 1997, s. 13-14.

güvendesek, aslında hiç güvende değildir."⁵⁹ Devers, güvenliği derecelendirilebilecek bir olgu olarak görmemektedir. Ona göre, bir şey ya güvendedir ya da değildir; güvenliğin ortası yoktur.

Her ne kadar güvenliğin kavramsal olarak mutlak bir ifade olduğunu belirtsek de, mutlak güvenliğe erişebilmenin imkânsızlığı da bir gerçekliktir. Bu nedenle, güvenlikte bir derecelendirmeye gidilmesi gerektiğini düşünenler de yok değildir. Bu perspektifte düşünenler, yüksek güvenliğin ancak düşük tehdit olasılığı ile sağlanabileceğini belirtirler. Baldwin, bu perspektifte güvenliği yorumlayanlar arasındadır. Ona göre, tehditlerin ve kaygıların yokluğu ifadesinin gerçek hayatta karşılığının olmamasından dolayı, güvenliği, "*edinilmiş değerlere karşı düşük derecede bir tehdit olasılığı*"⁶⁰ olarak tanımlamak gerekir. Buradaki edinilmiş değerlere tehdit olasılığı, güvenliği mutlaklıktan uzaklaştırmaktadır.

Güvenliği tanımlamadaki zorluk, onun kullanımına yönelik geniş kapılar açmaktadır. Ayrıca, güvenliğin tanımına ilişkin geniş yorumlamaya ve onun siyasalarda/politikalarda kapsamlı kullanımına sebep olmaktadır. Özündeki müphemlik, güvenlik söylemini (retoriğini) siyasa tartışmalarında önemli bir silaha çevirmektedir. Güvenliğin siyasi söylemlerde kullanılması, bir siyasanın ya da sorunun iddiasının önemi ve yerindeligi konusundaki tartışmaları büyük ölçüde dindirmeye yaramaktadır. Çünkü güvenlik arayışı, her zaman toplumda bir öncelik ve önem ifade etmektedir.⁶¹

⁵⁹ Bernard Brodie, *National Security Policy and Economic Stability*, Yale Institute for International Studies Memorandum, S. 33, 1950, s. 5.

⁶⁰ David A. Baldwin, *a.g.m.*, 1997, s. 13.

⁶¹ Lucia Zedner, *a.g.e.*, 2009, s. 12-13; Mark Neocleous, *Güvenliğin Eleştirisi*, NotaBene Yayınları, Ankara, 2014, s. 11-12, 21.

Güvenlik, ülkenin fiziksel alanları temel alınarak iç ve dış olmak üzere ikili bir ayrıma tabi tutulmaktadır. Kolluğun temel yönelimi iç güvenlik olduğu için güvenliğin içe dönük yüzünü açıklarken dış güvenlikle ayrışan yönlerini belirtmek gerekir.

İç güvenlik, bir ülkenin siyasi sınırları içerisinde kamu düzeninin aksamadan yürüdüğü ve kişilerin korkusuzca yaşayabildiği bir durumu ifade eder. En kaba tabiriyle, devlet, bütün kurumlarıyla böyle bir ortamın tesisi için tedbirler alır ve bu ortam bozulduğunda yeniden düzenin oluşturulması için meşru fiziksel güç kullanma tekeline sahip olan kolluk kuvvetlerini kullanır. Diğer taraftan, dış güvenlik bir ülkenin siyasi sınırlarının dışından veya dış bağlantılı olarak siyasi sınırlarının içinden o ülkeye yönelen tehdit ve tehlikelerin olmaması halidir. Devlet, bu tehdit ve tehlikelere karşı fiziksel güç kullanımının en üstün formu olan orduyu oluşturur ve yeri geldiğinde kullanır. İç güvenlik için bazı normlar çerçevesinde hareket ederek kendisini meşrulaştırmaya çalışan devlet, dış güvenlikte normlara bağlı kalarak hareket etmeyebilir; çünkü dış güvenliğinin sürdürülmesini daha hayati algılar ve uyulması gereken normlardan ziyade çıkarlarına göre hareket edebilir.

Bu bakımdan, bir devletin vatandaşlarıyla olan ilişkileri ile devletler arası ilişkiler pek benzeşmez. Mesela bir devletin kendi vatandaşının işlediği suça karşı tepkisi, diğer bir devletin çıkarlarına veya bütünlüğüne yönelik gerçekleştirdiği bir tacize tepkisinden oldukça farklılaşır. Devletin bu farklı düzeylerdeki eylemleri, iç ve dış güvenliği birbirinden ayırıştıran bir diğer noktadır. İç ve dış güvenlik, devletlerin iç ve dış ilişkilerine olan tutumlarına göre farklılaşır.

Bunun yanında, uluslararası boyutta bütün devletlerin davranışlarını düzenleyen mutlak bir otorite yoktur ve devlet üstü örgütlenmeler ise her devleti

kontrol altında tutabilecek bir kapasiteye hiçbir zaman sahip olamamışlardır. Başka bir ifadeyle, hiçbir devlet üstü örgütlenme şimdiye kadar şiddeti devletlerden alıp kendisinde tekelleştirememiştir. Bu manada, uluslararası arenadaki devletler, realist bakış açısına benzer şekilde, Hobbes'un doğa durumundaki insanlar gibidir. Bu yüzden, devletlerin dış ilişkileri, Hobbes'un doğa durumundaki gibi öngörülemezlik, gerilim, istikrarsızlık ve düzensizlik niteliklerini gösterir.⁶² Devletlerin niyetlerinin belirsizliği, devamlı tehdit hissedilen uluslararası bir ortam yaratır.

Devletin dış güvenliği, edinmiş olduğu ya da edinmek istediği çıkarlarla ve daha da önemlisi kendi bekası ile alakalı görülür. Bu anlamda, dış güvenlik, her an devletin ölüm kalım meselesine dönüşebilir. Bundan dolayı, devletin hareket tarzında her zaman tehdit oluşturan diğer unsurları etkisiz hale getirmek, hükmetmek veya yok etmek seçenekleri güncel bir şekilde bulunur. Durumun öneminden dolayı, dış güvenlikte, devletin bütün kaynaklarının seferber edilip güçlendirildiği ordu ağırlıklı olarak görevlidir.⁶³

Dış güvenlikte, önceden belirlenmiş ve kalıcı yasalar çerçevesinde hareket etmek zordur. Bu anlamda, dış güvenlikte karar yetkisi, çoğunlukla devletin iktidarını elinde bulunduranların takdirine ve bilgeliğine bırakılır.⁶⁴ İktidarın uygulamaları da, devletin bekası, düzenin sürdürülmesi ve halkın güvenliği söz konusu olduğu için daha az sorgulanır. Bir anlamda, dış ilişkilerde “devlet aklı

⁶² Gianfranco Poggi, *Devlet: Doğası, Gelişimi ve Geleceği*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2011, s. 33-34.

⁶³ Bu yorundan, ordunun iç güvenlikte görevlendirilmediği gibi bir anlam çıkartılmamalıdır. Geçmişte neredeyse tamamen askeri birliklerin sorumluluğunda olan iç güvenlik görevi, modern dönemle sivilleşmeye başlamıştır. Ama halen askeri yapılar, iç güvenliğin sağlanmasında görevlidirler. Özellikle, iç karışıklığın arttığı polis ve jandarma gibi kuvvetlerin yeterli olmadığı haller ile olağanüstü ve sıkıyönetim durumlarında ordu görev alır. Bir anlamda, ordunun kolluk görevleri devam etmektedir, fakat bu görev asli unsur taşımamaktadır.

⁶⁴ Mark Neocleous, *a.g.e.*, 2014, s. 30.

öğretisi” hâkimdir.⁶⁵ Devlet iktidarı, dış ilişkilerinde ahlaki, geleneksel ve hukuki değerlerinden bağımsız bir şekilde devlet aklı öğretisine göre hareket edebilir. Devletin eylemleri; vicdani, insani, ahlaki, dini, hukuki değerlerle ters düşebilir. Başka bir ifadeyle, devlet söz konusu dış güvenlik olunca kendi vatandaşları için koyduğu yasaların dışına rahatça çıkabilir. Aynı şekilde, kendi vatandaşlarına yasakladığı her şeyi, başka devletlere yapmaya hazırdır.⁶⁶

Devlet, iç düzenini siyasal uygulamalar ve yasalar ile sağlar ve iç ilişkilerini tehdide dayalı rıza ile düzenler. Devlet, uluslararası düzeyin aksine, fiziksel güç araçlarını kendisinde tekelleştirmiştir. Fiziksel güç kullanma konusunda uzmanlaşmış ve bu araçlarını da özellikle organize ve heybetli hale getirmiştir.⁶⁷ Fakat devletin emirlerinin uygulanması, fiziksel güç aygıtları ile beraber toplumsal rızayı da gerektirir. Çünkü devletin emirlerinin rıza ile yerine getirilmesi, daha sağlam ve daha üretken sonuçlar doğuracaktır.

İç güvenlikte tehdit, çoğunlukla devletin kendi vatandaşıdır. Bu açıdan, tehdit devletin bir parçasıdır ve tehdit ile devlet arasında varoluşsal bir bağ bulunur. Bu durum, tehdide karşı olan devlet tutumunu değiştirir. Öncelikle devlet, kendi vatandaşını dış güvenlikteki gibi düşman olarak görmez. Bu durumda devlet, uluslararası düzeyin tersine, kendini sınırlandıran belli yasalar çerçevesinde hareket eder. Tehdidin etkisizleştirilmesine yönelik fiziksel güç kullanımını kendi yasalarına

⁶⁵ Neocleous, devlet aklı öğretisinin devlet iktidarınca iç güvenlikte de kullanıldığını iddia etmektedir. Ancak, devletlerin, bir dereceye kadar iç güvenliğinde bu akıl öğretisine göre hareket ettikleri kabul edilebilir. Çünkü devletler, yine de toplumdaki bağımsız ve topluma karşı başına buyruk davranmamaktadırlar. Toplumun iç dinamikleri, özellikle toplumsal meselelerde, bir seviyeye kadar devletin fevri hareketlerini kabullenebilirler. Belli bir eşğin ötesi, devletin kendi otoritesini sarsacaktır. Çünkü devlet her zaman topluma muhtaçtır ve her devirde toplumla uzlaşma peşinde olmuştur. Fernand Braudel, *Maddi Uygarlık (Mübadele Oyunları)*, İmge Yayınevi, Ankara, 2004, s. 461-462.

⁶⁶ Gianfranco Poggi, *a.g.e.*, 2011, s. 34.

⁶⁷ *a.g.e.*, 2011, s. 5-7, 30.

başvurarak meşrulaştırır. Dış güvenlikteki gibi ayırimsız ve son derece güç kullanımının yerini, kademeli ve duruma göre fiziksel güç kullanımı alır. Bu bakımdan devlet, halk nezdinde eylemlerini meşrulaştırmak durumundadır. Kendi vatandaşını, öncelikle düzen içinde tutmaya ve ehlileştirmeye çalışır; yetmiyorsa onu maddi olarak cezalandırabilir ya da özgürlüğünü kısıtlayabilir. Bunu da, devlet meşru fiziksel güç kullanmaya yetkili kolluk güçleriyle gerçekleştirir.

1.3. EMNİYET – ASAYİŞ

Güvenlikle birlikte emniyet ve asayiş kavramları da sıkça anılmaktadır. Ancak baştan belirtmek gerekir ki kullanımda üç kavramın anlamlarının birbirinden keskin hatlarla ayrıldığını söylemek güçtür. Kavramlar, bazen birbirinin yerine ifade edilirken, bazen de aynı cümle içerisinde beraber kullanılabilir.

Türkçe sözlükte emniyet, ilk olarak doğrudan güvenlikle eşanlamlı gösterilmekte, ikinci bir anlam olarak da güvenlik işlerinin yürütüldüğü yer (birim) tanımıyla günümüzdeki Emniyet Genel Müdürlüğü teşkilatını işaret etmektedir.⁶⁸ Arapçada korkusuzluk, güven, huzur anlamlarına gelen *emn* kelimesinden türetilen emniyet⁶⁹, tehlikeden uzak bulunma anlamıyla güvenlik kelimesiyle çok benzeşmektedir.

İdare hukuku yazınında emniyet, maddi temeldeki bir düzen ve güven ortamına daraltılmıştır. Örneğin Onar, emniyeti, “*şahsa veya eşyaya zarar verecek kazaların veya tehlikelerin yokluğu*” olarak tanımlayarak maddi düzenle bağlantılı olduğunu vurgular. Bireylerin inanç, düşünce, anlayış ve duygularından kaynaklanan

⁶⁸ *Türkçe Sözlük*, 2005, s. 633.

⁶⁹ İlhan Ayverdi, *a.g.e.*, 2011, s. 862.

manevi alandaki düzensizliklerden ziyade cana veya mala zarar verecek somut tehlikelere yönelik olarak görür.⁷⁰ Tarihi eskilere dayanan idare hukuku kitaplarında emniyet için kullanılan anlam, günümüzde güvenlik kavramı için kullanılmaktadır.⁷¹

“Bir yerin düzen ve güvenlik içinde bulunması durumu, düzenlilik, güvenlik”⁷² sözlük anlamıyla “asayiş” kelimesi de, güvenlik ve emniyet kelimeleri ile benzerlik göstermektedir; ancak yaygın kullanımda asayiş, çoğunlukla genel bir güvenli ortam kurgusunu ifade etmektedir. Silah emniyeti veya iş güvenliği gibi belli durumlara yönelik olarak değil, bir meskûn alanda özellikle adli suçların yaşanmadığı bir ortamı ifade etmek için kullanılır. Bu asayiş ortamında, her şey olağan akış içerisinde ilerlemekte, hiçbir şey göze batmamaktadır.

Bu kurguya benzer biçimde, Emniyet Genel Müdürlüğü Asayiş Dairesi Başkanlığının internet sayfasında “asayiş suçu”nun tanımlaması yapılmıştır. Buna göre, “*asayiş suçu; toplumsal olaylar, terör ve ideolojik nedenlerle işlenmiş suçlar, ölümlü veya yaralamalı trafik kazaları dahil trafik suçları ile kaçakçılık ve organize suçlar dışında kalan, teşekkül halinde işlenenler de dahil olmak üzere kişiler ve/veya mal varlığına karşı işlenen suçları ifade eder.*”⁷³ Manevi düzene etki eden ideolojik kapsamlı suçlar ile organize ve sınır aşan suçlar asayiş suçlarının dışında

⁷⁰ Sıddık S. Onar, *İdare Hukukunun Umumi Esasları Cilt-III*, Marifet Basımevi, İstanbul, 1952, s. 1482-1483.

⁷¹ Örneğin, Günday güvenliğinin eski tarihli kanunlarda *emniyet* ya da *emniyet ve asayiş* olarak adlandırıldığını belirtir. Metin Günday, *İdare Hukuku*, İmaj Yayıncılık, Ankara, 2003, s. 262. Gözler ise kamu güvenliğinin *amme emniyeti*, *amme asayışı* ile eşanlamlı olduğunu vurgulayarak maddi temelde kaza ve tehlikelerin yokluğu olarak açıklar. Kemal Gözler, *İdare Hukuku Cilt-II*, Ekin Yayınları, Bursa, 2003, s. 419. Giritli ise mevzuatımızda kamu güvenliğinin *emniyet*, *emniyet ve asayiş* veya *amme emniyeti* olarak kullanıldığını ve kişilerin canlarının ve mallarının tehlikeye düşmemesi olduğunu söyler. İsmet Giritli vd., *İdare Hukuku*, Der Yayınları, İstanbul, 2006, s. 818. İdare hukuku kitaplarındaki güvenliğe ilişkin açıklamalardaki ortak noktanın maddi temeli kapsayan boyutta bir anlayış içerdiği ve asayiş ile emniyet kavramlarıyla eşanlamlı olarak kullanıldığı söylenebilir. Dahası güvenliğe ilişkin manevi boyut göz ardı edilmekte ve görmezden gelinmektedir.

⁷² *Türkçe Sözlük*, 2005, s. 128.

⁷³ <http://www.asayis.pol.tr/Sayfalar/AsayisSuclari.aspx> (12.06.2016)

bırakılmıştır. Bu kapsamda, günümüzde asayiş ortamı da manevi düzenden bağışık bir maddi düzenle sınırlandırılmıştır.

Çeşitli yasal düzenlemelerde de emniyet ve asayiş tanımlarına rastlanılmaktadır. Örneğin Jandarma Teşkilatı Görev ve Yetkileri Yönetmeliği'nde emniyet, *“devlete, topluma, kişilere, mal ve eşyalara yönelik sabotaj, tehlike ve kazaları önlemek için alınan hukuka uygun önlemlerin tümünü ve bu önlemlerin alınmış bulunduğu hali”* olarak belirtilir. Aynı yönetmelikte asayiş tanımı da yapılmıştır. Yönetmeliğe göre asayiş, *“hukuka uygun ve gerekli önlemlerin alınması sonucu; devlete, topluma, kişilere, mal ve eşyalara yönelik tehlike, kaza ve sabotajların söz konusu olmadığı bir ortamı; düzensizlik ve karışıklıkların önlendiği, hayatın normal akışının sağlandığı hali; dirlik ve düzenin varlığı konusunda kamuda yaratılan yerleşik ve yaygın inancı ifade eder.”* Önlemler sayesinde oluşturulmuş güvenli bir ortamı ifadesi her iki kelimenin de ortak anlamı olarak durmaktadır. Ancak emniyet, bunun yanında, maddi düzene yönelen bir önlemler bütününe işaret ederken; asayiş farklı olarak tehlike, kaza ve sabotajların söz konusu olmadığı bir ortam kurgusuna da vurgu yapmaktadır. Buna göre, *“kamuda yaratılan yerleşik ve yaygın inanç”* anlamıyla asayiş, nesnel oluşturulan koşulların yanında bir algıyı da ifade etmektedir. Bu bakımdan asayişin, hayatın normal seyrinin devam ettiği bir ortam kurgusu olduğu belirtilebilir.

1.4. EGEMENLİK

İlk kez Bodin tarafından kullanılan *“egemenlik” (sovereignty/souveraineté)*, iktidar kavramına ilişkin önemli olgulardan biridir. Bodin'e kadar farklı

adlandırmalarla varlığını sürdürmüş olan egemenlik kavramı, Bodin ile birlikte devlet bağlamında ele alınmaya başlanmış ve egemenliğin kaynağı, cumhuriyet düşüncesinin gerektirdiği gibi, halk olarak görülmeye başlanmıştır. Bodin’i ve onun *souveraineté* kavramını öne çıkaran anlayış bu olmuştur.⁷⁴

Bodin’e göre egemenlik, *“kişiler, vatandaşlar ve uyruklar üzerinde kanunların kısıtlamadığı en üstün iktidardır.”*⁷⁵ Bodin, egemenliği mutlak bir iktidar olarak görür. Hatta bu mutlak iktidarın bir cumhuriyetteki işlevini şöyle belirtir: *“Nasıl ki omurgası, pupası, pruvası, güvertesi çıkarıldığında gemi, biçimsiz bir odun yığınının başka bir şey olmazsa, bütün bireyleri ve bütün birimleri, aileleri, okulları bütün halinde tutan egemen güçten yoksun bir cumhuriyet de cumhuriyet değildir.”*⁷⁶

Egemenliğe çok çeşitli anlamlar yüklenebilmektedir. Özman, bu anlamlandırmaların üçe ayrıldığını belirtir. Bunlardan ilki, egemenliğin devlet gücünün bütünü ve bu gücün kapsadığı yetkiler bütünü olduğu görüşüdür. İkincisi ise devletin gücünü elinde bulunduranların sahip olduğu iktidar anlamıdır. Özman, egemenliğe yüklenen bu iki anlamı yanlış bulur. Ona göre, egemenliğin üçüncü ve son anlamı doğru kullanımıdır. Bu da, *“devlet gücünün hiçbir sınır tanımayan, üstün olma anlamındaki bir özellik veya bir fikirdir”*⁷⁷. Özman, klasik anlayış çerçevesinde bir egemenlik tanımlaması benimsemektedir. Buna göre, devletin egemenlik niteliğinin sahibi ve devlet gücünün sınırları değişkenlik gösterirken; egemenlik fikri değişmezlik, mutlaklık, süreklilik ve parçalanamaz ve devredilemezlik niteliklerini

⁷⁴ Philippe Raynaud vd., *Siyaset Felsefesi Sözlüğü*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2003, s. 271.

⁷⁵ Erhan Arda (Ed.), *Sosyal Bilimler El Sözlüğü*, Alfa Yayıncılık, İstanbul, 2003, s. 164.

⁷⁶ Philippe Raynaud vd., *a.g.e.*, 2003, s. 144.

⁷⁷ Mehmet A. Özman, “Devletlerin Egemenliği ve Milletlerarası Teşekküller”, *AÜHF Dergisi*, S. 1, Ankara, 1964, s. 58; Christopher Pierson, *Modern Devlet*, Chiviyazıları Yayınevi, İstanbul, 2011, s. 30.

gösterir. Egemenlik, klasik anlayışta mutlaklığı ifade eder. Bir başka güç tarafından sınırlanamama iddiasından dolayı mutlaklıktır. Diğer bir deyişle, her gücün üzerinde olması devletin mutlaklığıdır.⁷⁸ Bu mutlaklığın iki yüzü olduğu söylenebilir. Birincisi, egemenliğin içe dönük yüzüdür. Devletin ülkesi üzerinde yaşayanlara karşı en üstün otoriteye sahip olması demektir. Ülke içinde onun iradesi ile rekabet edecek hiçbir iktidar odağının bulunmaması iddiasıdır. Ülke sınırları içindeki en üstün iradedir. İkincisi ise egemenliğin dışa dönük yüzüdür. Bu da bir devletin diğer devletlerle ilişkilerinde tamamen kendi iradesi ile hareket ettiği inancıdır.⁷⁹

Bunun yanında, klasik anlayış çerçevesinde egemenlik iktidarın sürekliliğini ifade eder. Bu bakımdan, egemenlik, belli bir süre için geçerli olan ya da devletin elinden istenildiğinde geri alınabilen bir şey değildir. Devlet, egemenliğini bir kere kurmasıyla ömrü süresince egemenliği devam eder. Egemenliği kullanan kralların ölmesi ya da iktidarların değişmesi onun sürekliliğini bozamaz. Kral ölürse yeni krallar gelir ya da bir iktidar düşerse yenisi kurulur. Egemenlik onu kullanan kişi ve kurumlardan bağımsızdır.⁸⁰

Yine klasik anlayışa göre egemenliğin mutlak ve sürekli oluşu, onun ayrıca “bir” olmasını gerektirir. Dolayısıyla egemenlik, parçalanmamak ve bir bütün olarak kalmak koşuluyla bir devletin bünyesinde bütünleşir. Egemenliği kullanan kişi ya da kurum bunu başkasına devredemez ve onu parçalayamaz. Egemenlik çeşitli kişi ve yapılarda somutlaşabilir ancak egemenlikten soyut biçimde vazgeçilemez.

⁷⁸ Mehmet A. Ağaoğulları ve Levent Köker, *Kral Devlet ya da Ölümlü Tanrı*, İmge Kitabevi, Ankara, 2009, s. 27.

⁷⁹ Christopher Pierson, *a.g.e.*, 2011, s. 69-71; Mehmet A. Özman, *a.g.e.*, 1964, s. 59.

⁸⁰ Abdurrahman Saygılı, “Modern Devletin Çıplak Sureti”, *AÜHF Dergisi*, C. 59, S. 1, 2010, s. 79-80; Mehmet Ali Ağaoğulları ve Levent Köker, *a.g.e.*, 2009, s. 29-30.

Egemenliğin devlete içkin olması sebebiyle onun parçalanması devletin parçalanmasıdır; onun devredilmesi ise bu sebeple mümkün değildir.⁸¹

Ancak günümüzde klasik egemenlik anlayışı, fiili duruma uygunluk göstermemektedir. Devletin mutlaklığı günümüzde bazı olgular çerçevesinde sınırlanır. Artık günümüz modern devletleri kadiri mutlak olmanın ötesinde, bazı sınırlar çerçevesinde hareket ederler. Bu sınırlar da hukukun, anayasaların, temel hak ve özgürlüklerin belirlediği temel ilkeler çerçevesinde belirlenir. Egemenliğin dışa dönük yüzünde ise devletlerin birbirlerine müdahalesi sıkça görülür. Hiçbir devlet egemenliğin ön kabulündeki gibi bağımsız hareket edememektedir. Egemenlik soyut manada mutlaklık anlamını sürdürse bile, fiili durumda böyle bir durum söz konusu değildir.

1.5. İKTİDAR – OTORİTE

İktidar (*power*) kavramı Türkçe Sözlükte, (a) bir işi yapabilme gücü; (b) bir işi başarabilme yetki ve yeteneği; (c) devlet yönetimini elinde bulundurma ve devlet gücünü kullanma yetkisi; (ç) bu yetkiyi elinde bulunduran kişi ve kuruluşlar olarak tanımlanır.⁸² Felsefe sözlüğünde ise “*belli bir sonuca ulaşmak, belli bir amacı gerçekleştirmek amacıyla, başta toplumsal, siyasal ve ekonomik gereçler olmak üzere, eldeki bütün araçları istenen sonuçları sağlamak amacıyla kullanabilme becerisi*” olarak tanımlanmaktadır.⁸³ Bu açıdan, iktidar bir yeteneğe veya yetkiye ya da bu yetkiyi kullanan kişi ve kuruluşlara işaret eder.

⁸¹ Mehmet Ali Ağaoğulları ve Levent Köker, *a.g.e.*, 2009, s. 31-32.

⁸² *Türkçe Sözlük*, 2005, s. 951.

⁸³ Abdülbaki Güçlü vd., *Felsefe Sözlüğü*, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara, 2003, s. 628.

En ünlü iktidar tanımlarından biri de Weber'e aittir. Weber'e göre iktidar deyince, “bir ya da birden fazla kişinin bir toplumsal eylem içinde, o eyleme katılan başkalarının direnişine karşın da olsa, kendi iradelerini gerçekleştirme şansı anlaşılır.”⁸⁴ Tanımda belirtildiği gibi Weber, iktidarla ona tabi olanların arasındaki uzlaşmazlık durumlarında da iktidarın iradesinin gerçekleşmesini iktidarın varlığının bir göstergesi olduğunu belirtir. Özellikle devlet iktidarı, karşıtlık ve çatışma durumlarında gerekirse fiziksel güç kullanımına ve zorlamaya başvurarak kendi iradesini gerçekleştirir. Bu edimlerin sorumluluğunu da devlet kolluğa yüklemiştir.

Ancak bu durum, iktidara tabi olanların hiçbir zaman uzlaşmaya dayalı bir biçimde veya iktidarın karar alma meşruiyetine kabul göstererek ona rıza göstermeyeceği anlamına gelmez. Zaten salt fiziksel güç kullanımına dayanan bir yönetim şekli, “sürdürülebilirlik” göstermez. Bundan dolayı, fiziksel güç kullanımından ve zorlamadan uzak olan “otorite” kavramından bahsedilir. Toplumda, güç kullanımına gerek kalmaksızın iktidara tabi olanların egemen konumdaki kişilere meşruiyet atfederek onların iradelerine uyum göstermeleri bir “otorite” geçerliliğinin göstergesidir.⁸⁵ Bu bakımdan, otorite bir iktidar biçimi olarak başkalarının karar ve eylemlerini belirleme hakkının varlığını ifade eder.⁸⁶ Diğer bir deyişle, geçerli olduğu yaygın olarak benimsenen, kimi nitelikleri taşımaktan ya da kimi konumlarda bulunmaktan doğan ve genel kabul gören yönetme gücüdür.⁸⁷ İktidarın meşru yüzü olan otorite, başkalarının iktidarın emir verme hakkını içselleştirdiklerinin göstergesidir. İktidar güç uygulamalarıyla da sağlanabilir; ancak

⁸⁴ Max Weber, *Sosyoloji Yazıları*, Deniz Yayınları, İstanbul, 2008, s. 289.

⁸⁵ Gordon Marshall, *Sosyoloji Sözlüğü*, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara, 1999, s. 328-329.

⁸⁶ Kudret Emiroğlu ve Şuavi Aydın, *Antropoloji Sözlüğü*, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara, 2003, s. 654-655.

⁸⁷ *Türkçe Bilim Terimleri Sözlüğü*, 2011, s. 1288.

otorite bundan kesin bir biçimde ayrılır.⁸⁸ Zira otoritenin güç ve şiddetten çok, rıza ve güvene dayandığı açıktır.

1.6. KAMU DÜZENİ

Devletler, her zaman içsel bir düzen arayışı içerisindeyler. Bu düzen, iç güvenliği sağlanmış bir toplumu işaret eder. Bir anlamda, bu düzen devletlerin erişmesi gereken mükemmel bir ortam kurgusudur. Hukuksal literatürde bu kurgu “kamu düzeni” olarak tanımlanır. Kamu düzeni, toplumsal düzenin güvenliğe ilişkin boyutunun devletçe belirlenmiş meşru çerçevesidir ve devletin mutlak kurgusu ve arayışıdır.

En temel anlamda, kamu düzeni, insanın insanla ve insanın eşya ile ilişkilerini şekillendiren geniş bir güvenlik çerçevesidir.⁸⁹ Devlet, bu düzen çerçevesinde vatandaşlarını ve kendisini koruyabileceğini düşünmektedir. Koruma güdüsüyle de kendisini ve kendi pratiklerini meşrulaştırmaktadır. *Protego ergo obli*go (koruyorum, o halde kendime bağlıyorum) cümlesinde olduğu gibi, koruma işlevi dolayısıyla vatandaşlarından kendisine itaat etmelerini beklemektedir.⁹⁰

Kamu düzenini, kanımızca, toplum düzenleyen bütün kuralları ve eylemleri kapsayan bir anlamda değerlendirmemek gerekir. Toplumsal düzenin özellikle güvenliğe ilişkin boyutunu, kolluğa dair yönünü oluşturur. Devletin kolluk personeli dışında toplumsal hayatı düzenlemekle ilgili personeli bulunduğu gibi, kolluğun eylemleri dışında da faaliyetleri bulunmaktadır. Bu nedenle, kamu düzeni toplumsal düzenin bir parçasını ve yönünü ihtiva eder. Kolluk, zaman içinde toplumsal düzene

⁸⁸ Erhan Arda (Ed.), *a.g.e.*, 2003, s. 467.

⁸⁹ Leslie Lipson, *Politika Biliminin Temel Sorunları*, Sevinç Matbaası, Ankara, 1973, s. 78.

⁹⁰ Carl Schmitt, *Siyasal Kavramı*, Metis Yayınları, İstanbul, 2012, s. 83.

yönelik kuralların bazılarının takibini üstlenip, bırakabilir; ancak bu toplumsal kuralların hepsinin takibini üstlenmesi istisnai bir durum oluşturur.

Her ne kadar kamu düzeni çeşitli şekillerde tanımlansa da, bu tanımlamalar bir soyut kurgudan öteye geçememektedir. Bunun en önemli nedeni, içeriğinin zaman ve yer bakımından değişiklik göstermesidir.⁹¹ Bir dönem kamu düzenine tehdit olarak algılanan eylem, başka bir dönemde düzen içeriğine uygun sayılabilmektedir. Aynı şekilde, farklı ceza yasalarının olması kamu düzeninin içeriğinin mekânsal olarak da değişebildiğini göstermektedir. Kısacası, kamu düzeninin içeriği tarihsel ve toplumsal olarak görecelidir.

Kamu düzeni, güvenlik gibi, kavramsal olarak olumlu bir anlam taşısa da erişilmesini sağlayacak doğru içeriğin ve sınırlarının nereden başlayıp nerede bittiğinin belirlenmesi tartışmalı bir konudur. Başka bir ifadeyle, herkesin güvenliğini sağlayan düzenin içeriği ve bu düzenin müdahale alanlarının sınırları belirsizdir. Bu bağlamda, kamu düzeni kavramını temel iki akım çerçevesinde değerlendirmek gerekir. Zira hem Marksist hem de liberal akımın kavram üzerine bazı çekinceleri vardır.

Öncelikle belirtmek gerekir ki, liberal akım, güvenliği kamu düzeninde arayan devlete karşı, yapısal bir yaklaşıma uygun şekilde, olumlu ya da olumsuz bir anlam yüklemeyi. Yani, devlet kurumlarının özüne karşı nötrdür ve bir önyargı beslemez. Liberal akım için, bu kurumların yanlış kullanılması sorun teşkil eder. Bundan dolayı, liberal akım, güvenliğin temeli olarak devleti kabul edip kamu düzeninin sağlayacak devleti etkin ve zararsız olarak nasıl etkin kullanılabileceğine

⁹¹ Arda Atakan, “Kamu Düzeni Kavramı”, *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*, C. 13, s. 1-2, 2007, s. 83.

kafa yorar.⁹² Bir örnekle daha açık bir şekilde ifade etmek gerekirse, devleti çekiç gibi bir güç aletine benzettir. Bu çekiç, toplumun hem iyiliğine hem de kötülüğüne çalışabilir. Ama kötülükte kullanılmasında çekicinin tözel olarak bir suçu yoktur. Liberal akım, bu manada, çekiç olan devleti ve düzeni sağlayan kolluğunu iyiliğe yönlentmeyi arar.⁹³

Liberal söylem, soyutluğunu kabul etmekle beraber kamu düzenini maddi bir temele oturtmaya çalışır. Bu da, “*toplum yaşamı içinde maddi bir karışıklığın, kargaşanın olmaması, kaba kuvvetin, şiddetin, kaos ve anarşinin hüküm sürmemesi, aksine toplum yaşamında belli bir düzenliliğin ve barış durumunun hakim olmasıdır.*”⁹⁴ Liberal akımda, kamu düzenininin maddi temelini sağlanması ana prensiptir ve bu kapsama kişilerin inanç, düşünce, anlayış ve duygu alanlarını denetlemeyi ve düzenlemeyi içeren manevi düzen girmez. Ayrıca, düzen için yapılan sınırlamalar istisnadır, asıl olan özgürlüktür. Bu bağlamda “*özgürlük amaç, sınırlama ise onu toplumda yaşayan her birey için gerçekleştirecek araçtır.*”⁹⁵

Öte yandan, liberal söylem, toplumda asgari bir manevi temel oluşturulmasının maddi temele katkı sağlayacağını da ifade eder.⁹⁶ Bu noktada, Marksist akımın devletin özüne ve liberal söyleme yönelik eleştirileri başlar. Marksist söylemde, devlet ve devlet kurumlarına mevcut sosyo-politik düzenin bekçisi olmaları sebebiyle tözel olarak olumsuzluk atfedilir ve bundan dolayı,

⁹² Mark Neocleous, *a.g.e.*, 2014, s. 14-15.

⁹³ Gobinet, makalesinde çekiç metaforunu jandarma kolluk kuvveti için kullanmıştır. Devleti yapısal biçimde fiziksel güç araçları olarak tanımladığımızda, jandarma burada bu güç araçlarından birini teşkil etmektedir. Bu bağlamda, yapısal olarak devlet de bir çekiç benzetilebilir. Pierre Gobinet, “The Gendarmerie Alternative: Is There a Case For the Existence of Police Organisations with Military Status in the Twenty-First Century European Security Apparatus?”, *Gendarmeries and the Security Challenges of the 21st Century*, J.L. Hovens ve G.A.G. van Elk (Ed.), Den Haag, Lahey, 2011, s. 40.

⁹⁴ Arda Atakan, *a.g.m.*, 2007, s. 98.

⁹⁵ *a.g.m.*, s. 128.

⁹⁶ *a.k.*, s. 106.

devletin ortadan kaldırılması şarttır. Liberal akımdaki kamu düzeninin ise, söylemin aksine, maddi ve manevi hayatı tamamen düzenleyici etkisi vardır. Liberal kamu düzeni, güvenlik söylemiyle toplumun devletçe kontrol edilmesini olanaklı kılarak liberal düzenin inşasını ve devamlılığını sağlamaktadır.⁹⁷ Her ne kadar, liberal gelenek prensip olarak kamu düzeninin, belli bir devlet ideolojisi ya da doktrinini ifade etmediğini belirtse⁹⁸ de, Marksist söyleme göre bu durum sadece söylemde kalmakta ve devlet, düzen ve güvenlik retoriği ile toplumu kontrol etmekte ve şekillendirmektedir. Kabaca Marksist anlayışta, liberal kamu düzeni eşitsiz ve adaletsiz bir toplumu sürdürdüğü için düzensizliğin asli sebebidir ve devlet de, başta Marksist akımlara karşı olmak üzere manevi hayatı düzenleyici tedbirler alarak bu düzenin devamlılığını sağlamaktadır.

1.7. GÜÇ – ŞİDDET

Kolluk devletin fiziksel güç ve şiddet uygulayıcısı olduğuna göre, *güç* ve *şiddet* kavramları üzerinde durmak gerekir. Bu açıdan, sözcükleri derinlemesine incelemek için, hem etimolojik hem de betimleyici açıklamalar önemlidir.

Güç sözcüğü Türkçe Sözlükte, (a) fizik, düşünce ve ahlak yönünden bir etki yapabilme veya bir etkiye direnebilme yeteneği, kuvvet; (b) bir olaya yol açan her türlü hareket, kuvvet, takat; (c) siyasi, ekonomik, askerî vb. bakımlardan etki ve önemi büyük olan devlet, devletler topluluğu; (ç) bir ulus, bir ordu vb.nin ekonomik, endüstriyel ve askerî potansiyeli olarak tanımlanmaktadır.⁹⁹

⁹⁷ Evren Haspolat, *a.g.e.*, 2010, s. 6; Mark Neocleous, *a.g.e.*, 2014, s. 13; Mark Neocleous, *a.g.e.*, 2006, s. 140.

⁹⁸ Arda Atakan, *a.g.m.*, 2007, s. 120.

⁹⁹ *Türkçe Sözlük*, s.802. TDK, http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.56c30faa9cfa81.03326071 (12.02.2016)

Güç sözcüğünün Arapça karşılığı olan *kuvvet* sözcüğü, (a) fiziksel güç, takat; (b) şiddet, zor, cebir; (c) yetke, erk, nüfuz; (ç) bir ülkenin savaşçı silahlı kuruluşları veya gücü; (e) durgunluğu harekete veya hareketi durgun bir duruma çeviren etken, direnci kıran veya direnç doğuran özellik şeklinde tanımlanır.¹⁰⁰ İki sözcük karşılaştırıldığında, çoğunlukla eşanlamlar içerdikleri görülmektedir.

Kelimelerin İngilizce karşılığı olan *force* terimi ise (a) güç, kuvvet, kudret; zor, cebir, şiddet, baskı, tazyik; hüküm, tesir; (b) bir fiziksel eylem veya hareket niteliği olarak kuvvet ya da enerji; (c) bir kütlenin hareketini değiştirmeye yönelik ya da sabit bir kütlede gerilim veya hareket yaratan bir etki; (ç) özellikle şiddet kullanarak ya da şiddet tehdidiyle baskılama ya da zorlama; (d) örgütlü askeri personel veya polis yapısı şeklinde tanımlanır.¹⁰¹ Latince “güçlü” anlamına gelen *fortis* kelimesinde türeyen *force*, Türkçedeki karşılığı güç (kuvvet) gibi, bir fiziksel eylemle yakından ilişkili bir terimdir.

Diğer taraftan, güç sözcüğüyle anlamsal olarak çoğunlukla benzeşen, ancak bazı yönlerden de ayrılan şiddet (*violence*) kavramı karşımıza çıkmaktadır. Türkçe Sözlüğe göre *şiddet* sözcüğü, (a) bir hareketin, bir gücün derecesi, yeğnlik, sertlik; (b) karşıt görüşte olanlara, inandırma veya uzlaştırma yerine kaba kuvvet kullanma; (d) kaba güç; (e) duygu veya davranışta aşırılık anlamlarına gelmektedir.¹⁰² Etimolojik yönden, dilimize Arapçadan geçen şiddet sözcüğü; sertlik, katılık ve şiddetli anlamları olan “şedde” ve “şedid” kavramlarından türetilmiştir.¹⁰³

¹⁰⁰ *Türkçe Sözlük*, 2005, s. 1273.

¹⁰¹ *İngilizce-Türkçe Redhouse Sözlüğü*, 2005, s. 379; <http://www.oxforddictionaries.com/definition/english/force> (12.02.2016)

¹⁰² *Türkçe Sözlük*, 2005, s. 1866.

¹⁰³ Artun Ünsal, "Genişletilmiş Bir Şiddet Tipolojisi", *Cogito Dergisi*, İstanbul, S: 6-7, 1996, s. 29; Salih Akkanat, *Şiddet ve İktidar: Şiddetin "Meşruiyet"inden "Meşruiyet"in Şiddetine*, yayınlanmamış doktora tezi, İstanbul, 2011, s. 13.

Şiddetin İngilizce ve Fransızcadaki karşılığı olan *violence*, (a) cebir, şiddet, tecavüz, zorlama, zorbalık, bozma, ırza tecavüz (b) birini ya da bir şeyi yaralamak, zarara uğratmak ya da öldürmek kastıyla fiziksel güç (*force*) içeren davranış; (c) duygu ya da yıkıcı bir doğal enerjinin kuvveti; (ç) güç kullanarak kişilerin özgürlüklerini engellemek gibi anlamları içerir.¹⁰⁴

Violence sözcüğü, Latince'deki şiddet, sert ya da acımasız kişilik veya güç anlamına gelen *violentia* ve şiddet kullanarak hareket etmek anlamındaki *violare*'den türetilmiştir.¹⁰⁵ Özellikle, *violare* fiili, “şiddetle ya da zorbalıkla muamele etmek ya da davranmak; incitmek, kötülük etmek, onuruna ya da şerefine dokunmak, tecavüz etmek, ırzına geçmek, ziyan vermek; yasaya aykırı davranmak, ihlal etmek, bozmak, kırmak, zedelemek”¹⁰⁶ anlamlarıyla *violence* kelimesinin gayrimeşru, denetimsiz ve kontrolsüz güç olarak anlamlandırılmasına temel oluşturur.

“*Tabiû hâlimden daha fazla olma, aşırılık, fazlalık*”¹⁰⁷ ve “*duygu veya davranışta aşırılık*” anlamları göz önüne alındığında, şiddetin fiziksel güç kullanımının ileri bir düzeyine işaret ettiği görülür. Diğer bir ifadeyle, fiziksel güç kullanımının sınır aşan boyutu şiddeti ifade eder. Fiziksel gücün belli bir eşiği aşmasıyla şiddet oluşuyorsa, bu eşiği belirleyen öğeler önem kazanır. Bahsi geçen eşik veya sınır; siyasi veya hukuk yapılarca belirlenmiş ya da geleneksellik içinde şekillenmiş olan normlarla çizilir. Dolayısıyla, bu normların ihlaline sebep olacak düzeydeki fiziksel güçle şiddet oluşur.¹⁰⁸

¹⁰⁴ *İngilizce-Türkçe Redhouse Sözlüğü*, 2005, s. 1103; A. Rıza Yalt, *Fransızca - Türkçe Büyük Sözlük*, Ararat Yayınevi, İstanbul, 1971, s. 1205.

¹⁰⁵ Artun Ünsal, *a.g.m.*, 1996, s. 30; Yücel Dursun, “Şiddetin İzini Sürmek: Şiddet Nedir?”, *Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 12, 2011, s. 3.

¹⁰⁶ Sina Karaağaç ve Erdal Alava, *a.g.e.*, s. 639.

¹⁰⁷ İlhan Ayverdi, *a.g.e.*, 2011, s. 2988.

¹⁰⁸ Salih Akkanat, *a.g.e.*, 2011, s. 14.

Şiddete dair diğer bir önemli nokta, sonuçları üzerinden değerlendirilen bir olgu olmasıdır. Uygulanan fiziksel güç sonucunda, maruz kalan birinin “*rahatsız olması, alıkonulması, kabaca ya da sertçe müdahaleye uğraması, dokunulmazlığının bozulması, onurunun kırılması, aşağılanması veya kirletilmesi*”¹⁰⁹ ile şiddet doğmuş olur.

Yukarıda görüldüğü üzere, salt fiziksel güçle tanımlama yapmak, şiddeti dar bir çerçeve içine tıkmaktadır. Zira şiddet, birinin ya da bir şeyin sadece maddi bedenine yönelmez. Bu durumun farkındalığı ile Michaud, şiddetin sadece kişinin maddi bütünlüğünü değil, “*törel (ahlaki/moral/manevi) bütünlüğünü, simgesel, sembolik ve kültürel değerlerini*” de hedef aldığını belirtir.¹¹⁰ Bir kişinin manevi değerlerini veya kişiliğini aşağılamak, onurunu kırmak, bu anlamda, şiddetin başka bir boyutunu oluşturur.

Şiddetin (*violence*) anlamsal içeriği, özellikle fiziksel anlamdaki gücü (*force*) bir nebze içermektedir. Ancak şiddet ve gücün ayrı olgular olarak değerlendirilenler de bulunmaktadır. Bu kanyı paylaşanlardan biri olan Williams, fiziksel güç kullanımının tek başına şiddet türetmek için yeterli olmadığını belirtir. “Meşru” bir güç kullanımı varsa, sonucunda ne gerçekleşirse gerçekleşsin, genellikle şiddetten bahsedilmediğini vurgular. Ona göre, meşru görülen fiziksel edimler genellikle “güç” olgusu altında değerlendirilir. Örneğin terör eylemleri şiddet olarak değerlendirilirken, bir ordunun savunmaya yönelik edimleri ise sadece “güç” kullanımı olarak yorumlanabilmektedir. Bu açıdan, kolluğun sınırlamaları ya da

¹⁰⁹ John Keane, *Şiddetin Uzun Yüzyılı*, Dost Yayınları, İstanbul, 1998, s. 68.

¹¹⁰ Yves Michaud, *Şiddet*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1991, s. 8.

düzeni sağlamaya yönelik tedbirleri şiddetten ziyade “güç” kullanımına işaret eder.¹¹¹

Birinin ya da bir şeyin maddi veya manevi bütünlüğüne yönelen eylemlerin değerlendirilmesinde, kişilerin nerede konumlandığı önemlidir. Bireysel ölçüt ve görüşlerden soyutlanarak bir şiddet tartışması yapmak zordur. Kişilerin belli durumlara yönelen güç kullanımına karşı tutumu, “şiddet” (*violence*) adlandırmasındaki temel nitelik olarak öne çıkar. Zira her güç kullanımının şiddet oluşturduğu söylenemez. Eğer kişiler belli bir durumla alakalı olan güç kullanımını gayrimeşru olarak değerlendiriyorsa, bu eylemler kişilerce “şiddet” olarak tanımlanır. Bu açıdan Williams, hukuk ve düzenin çiğnenmesi üzerine fiziksel güç kullanması durumlarında şiddetten bahsedilmesinin yanlış olduğunu belirtir. Çünkü ona göre şiddet, izin verilen ve denetlenebilir bir güç kullanımı değildir. Oysa devletin çoğu güç kullanımı meşru çerçevede değerlendirilir; çünkü devletin varlığı, onun kurallarına olan çoğunluk rızasının yani meşruluğun göstergesidir.

Şiddet ve güç kavramlarını kendi düşünsel kurgusuna göre yeniden tanımlayan Arendt¹¹², meşruluğun belirleyiciliğinde Williams ile hemfikirdir. Williams’a benzer biçimde Arendt, güç ve şiddet kullanımının siyasal boyutu üzerinde durur. İktidar ve şiddetin ayrı fenomenler olduğunu, ancak birlikte ortaya çıktıklarını belirtir.¹¹³ Ona göre, iktidarın tehlikeye girmesiyle şiddet olaylarının artışı arasında doğrusal bir bağlantı vardır. Zira şiddet iktidarı yıkmayı amaçlar ve

¹¹¹ Raymond Williams, *Anahtar Sözcükler*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2006, s. 399-400.

¹¹² Abdullah Alperen ve Hüseyin Salur, “Hannah Arendt’te Şiddet ve Şiddetin Kaynağı Üzerine Din Sosyolojik Bir İnceleme”, *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 8, S. 1, 2008, s. 77.

¹¹³ Hannah Arendt, *Şiddet Üzerine*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2012, s. 63.

bundan sebeple, iktidarsızlık şiddeti besler.¹¹⁴ Devlet iktidarı ise güç kullanarak şiddete karşı kamusal alanı korur. Şiddetle devlet iktidarının bu gücü ortadan kaldırılmaya çalışılır. Yani şiddet, bir bakıma, rakip odakların iktidarı ele geçirme aracıdır. Bu yüzden, şiddet mevcut devlet iktidar gücünü ortadan kaldırırsa bile, hiçbir zaman onun yerine geçemeyecektir.¹¹⁵ Yıkılan eski iktidarın yerine geçenler, şiddeti bir kenara bırakıp kendi “güç”lerini kuracaklardır.

Bu çerçevede, “şiddet” (*violence*) olgusunun devlete ve bireylerin birbirine yönelik bir kuvvet kullanımına işaret ettiği görülür. Bir başka ifadeyle, düzene karşı olan bir konumda şiddet tezahür eder.¹¹⁶ Bunun yanında, gayrimeşruluğa, izinsizliğe ve denetimsizliğe yönelik bir çağrışım yapar. Modern devletin bir başarısı bu denetimsiz ve tekil bireylerdeki şiddeti toplumdan soyutlamış olmasıdır. Diğer taraftan, “güç” (*force*), şiddetin de kökeninde olduğunun kabulüyle beraber, nispeten tarafsızlık içerir. Belli bir durumda uygulanan gücün şiddet olarak adlandırılması, kişinin ya da toplumun nerede konumladığına bağlı bir öznellik içerir. Gücün şiddet olarak tanımlayan kişi veya topluluk, onu gayrimeşru görüp gücü uygulayana veya eylemine karşı olduğunu belirten öznel bir yargıya varmaktadır.

1.8. ZORLAMA

Diğer bir tartışmalı kavramın “zorlama” (*coercion*) olduğu söylenebilir. “Şiddet” ve “güç” kavramlarıyla benzeşen yönleri olan zorlama, siyasal boyutta ele alınabilecek bir diğer olgudur.

¹¹⁴ Hannah Arendt, *a.g.e.*, 2012, s. 54, 67-68.

¹¹⁵ Hannah Arendt, *İnsanlık Durumu*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2000, s. 58.

¹¹⁶ Kemal Can, “Etik Bir Değer Olarak Şiddet”, *Birikim Dergisi*, S.40, 1992, s. 27.

Zorlamanın İngilizce karşılığı olan *coercion*, *coerce* kelimesinden türetilmiştir. *Coerce* fiili, (a) isteksiz bir kişiyi güç (*force*) ya da tehdit kullanarak bir şey yapmaya ikna etmek; (b) birinden güç veya tehdit kullanarak bir şey elde etmek anlamlarında kullanılırken; *coercion* ismi, birini güç veya tehdit kullanarak bir şey yapmaya ikna etme eylemi ya da uygulaması olarak tanımlanmıştır.¹¹⁷ Latincedeki kökeni olan *coercere*, “*baskı altında tutmak, denetlemek, düzen içinde tutmak, düzeltmek*”¹¹⁸ anlamlarına gelir. Bu bakımdan, köken olarak *coercion* kelimesi devlete özgü olan düzenleme ve denetleme işlevini betimler.

“Zorlama” kelimesi Türkçe sözlükte, (a) zorlamak işi, zecir; (b) zorlanarak sağlanan, cebri; (c) birine bir şey yaptırmak amacıyla güç kullanma, boyun eğdirmeye çalışma, zor kullanma, mecbur etme anlamlarında kullanılmıştır.¹¹⁹ Türkçe Bilim Terimleri sözlüğünde ise zorlama (*coercion*), (a) bir kişinin istenci dışında herhangi bir eylemi yapmaya ya da yapmamaya şiddet ya da gözdağı yoluyla zorlanması; (b) yasalara uygun bir biçimde, gerekirse zor kullanarak hukuksal sonuçlar elde etme eylemi olarak tanımlanmıştır.¹²⁰

Zorlama olgusu, literatürde genel olarak, keskin hatlarla tanımlanmamış ve bunun yanında, geniş bir içeriğe boğulmuştur.¹²¹ Yine literatürde, tanımı üzerine mutlak uzlaşımın olmadığı kavramlardan biridir. Tanımlaması çoğunlukla iki temel yaklaşım üzerinden yapılır. Bunlardan ilki, zorlamanın güç uygulayarak değil, sadece tehdit vasıtasıyla gerçekleştiğini belirten tanımlamalardır. Burada, güç kullanımının zorlama altında değerlendirilemeyeceği vurgulanır. Diğer bir yaklaşım ise

¹¹⁷ <http://www.oxforddictionaries.com/definition/english/coercion> (13.02.2016)

¹¹⁸ Sina Karaağaç ve Erdal Alava, *a.g.e.*, s. 639.

¹¹⁹ *Türkçe Sözlük*, 2005, s.2241; http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.56c747df5594c7.14993491 (13.02.2016)

¹²⁰ *Türkçe Bilim Terimleri Sözlüğü*, 2011, s. 1324.

¹²¹ Scott A. Anderson, “How Did There Come to Be Two Kinds of Coercion?”, *Coercion and the State*, David A. Reidy vd. (Ed.), Springer Publishing, 2008, s. 26.

zorlamanın hem güç uygulanarak hem de tehdit kullanılarak yapılabileceği üzerine kurgulanır.¹²²

İlk yaklaşıma göre tanımlama yapan McCloskey, zorlama (*coercion*) ve güç (*force*) kavramlarının ayrıştırılması gerektiğini belirtir.¹²³ Ona göre “*bir örgüt, kişi veya kişiler tarafından, zarara uğrama veya bir menfaati kaybetme gibi çeşitli yaptırımlarla desteklenen tehdit kullanımıyla oluşturulan etki zorlamayı*” ifade eder. Güç (*force*) ise McCloskey’in kurgusunda oldukça farklıdır. Güce maruz kalan kişinin hareket özgürlüğü yoktur. Güç uygulamanın amacı kişinin iradesini ve eylemlerini şekillendirmek değil, onu hareketsiz kılmaktır. Bu açıdan, sadece güce maruz kalan kişinin kendisi etki altındadır. Örneğin, polis aracına protestocuyu götürmek isteyen kolluk görevlisi, o kişiyi etkileyen ve amacı sadece o kişiyi etkisiz kılmak olan bir güç kullanmaktadır. Burada, güce maruz kalan kişi hiçbir şey yapmaz ve herhangi bir şey yapması da istenmez.

McCloskey, zorlamanın bundan farklı bir durum olduğunu belirtir. Bir şey yapmaya zorlanmış kimse harekete kendi kendine geçer ve yaptığı şeyi zorlama sonucunda yapar. Yaptığı şeyden hoşnut olmayabilir ve hatta başka türlü hareket etmek de isteyebilir; ancak yaptığı şeyi sırf zorunlu hissettiği için yapar. Yine de, onu yapmayı kendi seçmiş ve onun kendi eylemleri ile gerçekleşmiştir.¹²⁴

İkinci yaklaşım üzerinden yapılan tanımlamalarda, tehdit yoluyla zorlamalara güç kullanımı da eklenir. Tilly, zorlamanın (*coercion*) “*tehdit veya eylem sonucunda ortaya çıkmış olsun, eylemli ya da potansiyel zararın bilincinde olan kişi veya*

¹²² Scott A. Anderson, *a.g.m.*, 2008, s. 26-28; Scott A. Anderson, “The Enforcement Approach to Coercion”, *Journal of Ethics and Social Philosophy*, C.5, S.1, 2010, s.1-2.

¹²³ H.J. McCloskey, “Coercion: Its Nature and Significance”, *Southern Journal of Philosophy*, S. 18, 1980, s. 336.

¹²⁴ H.J. McCloskey, *a.g.m.*, 1980, s. 336-337.

grupların kendilerine veya mallarına zarar veya yıkım getirebilecek her türlü uygulama”¹²⁵ olduğunu belirterek bu yaklaşıma uygun bir tanımlama yapar. Bunun yanında, zorlama araçlarını da siyasal boyutta ele alır. Ona göre, fiziksel güç kullanan silahlı güçler zorlamanın temel araçlarıken; zorlama hapsetmek, mülksüzleştirmek, aşağılamak ve tehdit etmek gibi eylemleri de içerir.¹²⁶

Hem tehdit hem de güç kullanımını içeren tanımlamadan yola çıkılarak “şiddet” ve “zorlama” arasında siyasal düzeyde bir ayırım yapma şansı doğar. Buna göre zorlama devlet aygıtının kullandığı hem bir tehdit hem de bir güç kullanımınıdır. Diğer taraftan, siyasal düzeyde “şiddet” hem devletin gayrimeşru görülen uygulamaları hem de devleti hedef alan bir güç kullanım formudur. Zorlama, devletin kendi otoritesini dayatmak, egemenlik mekanizmalarının idamesini sağlamak için uyguladığı bir tehdit ve güç kullanımınıdır. Şiddet ise siyasal mekanizmaların reddine dayalı olarak toplum katında devlete karşı oluşan bir güç biçimi¹²⁷ olduğu gibi, devlet katında topluma karşı oluşan yasa dışı, denetimsiz bir güç biçimi olabilmektedir.

¹²⁵ Charles Tilly, *Zor, Sermaye ve Avrupalı Devletlerin Oluşumu*, İmge Yayınevi, Ankara, 2001, s. 46-47.

¹²⁶ Charles Tilly, *a.g.e.*, 2001, s. 47.

¹²⁷ Güney Çeğin, “Zor Aracı Olarak Kolluk Kuvvetleri”, *Anlayış Dergisi*, S. 80, 2010, s. 44-45.

2. DEVLETİN KÖKENİ VE TARİHİ

Siyaset bilimi üzerine yapılan çalışmaların büyük bir kısmında, devlete dair bir açıklama yapma zorunluluğu hissedilir. Bunun başlıca nedeni, ilgili çalışmanın ancak devlet gibi şemsiye bir kavram altında anlaşılabilceğinin düşünülmesidir. Çalışmamız açısından da devlet olgusunun açıklanması bir gereklilik olarak hissedilmiştir. Çünkü devlet, kendisinin ve üzerinde iktidarını kurduğu toplumun güvenliği sağlama görevini üstlenmekte ve güvenliğin iç sorumluluğunu da kolluğuna yüklemektedir. Bu nedenle de, güvenlik ve kolluk devletle anlam bulan temel kavramlardır.

Devletle ilgili doğru bir açıklama getirebilmek için öncelikle en temel niteliklerini belirlemek gerekir. Böylece, onu önceleyen ya da onunla aynı zaman dilimini paylaşan diğer olgularla olan farklılıkları belirginleştirebilecek ve diğerlerinden hangi anda ve hangi nedenle ayrıldığını daha net bir şekilde belirleyebilmek olanaklı hale gelecektir. Ancak, devletin tarihsel ve somutluktan görece uzak bir kavram olması, bu en temel niteliklerini belirlemeyi zorlaştırmaktadır. Devleti tanımlama zorluğu, ortaya çıkış zamanını ve kökeninde yatan nedeni saptamayı da büyük ölçüde çetin bir uğraşa dönüştürmektedir.

Detaylı nitelikler yüklenen bir devlet kavramı, tarihsel olarak çok kısıtlı siyasal iktidar biçimlerini kapsar. Bu tanıma uyabilen devletler de çok yeni ve dar olur. Bu da, devlet tarihinin belli bir diliminden öncesini görünmez kılar; zira devlet kavramı belli bir zamanla ve mekânla oldukça kısıtlanmış olur.¹²⁸ Dolayısıyla, devlet tarihi çok geç bir dönemde başlatılmak zorunda kalınır ve bu tarihten öncesi devlet

¹²⁸ Örnekleme gerekirse, Akal, devletleri “egemenlik” anlayışının ve Bir’lik (merkezilik) niteliklerinin oluşmasıyla başlatır. Ona göre, devlet 15 ve 16. yüzyılın bir ürünüdür. Bu tarihten önceki siyasi yapılar devlet olarak adlandırılmayacak basit siyasi iktidarlardır. Cemal Bali Akal, *İktidarın Üç Yüzü*, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara, 2013, s. 16-18, 92-93.

tarihi için anlamsızlaşır. Bu sorunun çözümü için, devlet kavramını belli niteliklerle sınırlamak gerekebilir. Devleti tanımlarken detaylandırmak yerine, ona daha uzak bir odaktan bakarak, daha genel ve sade nitelikler atfedilebilir. Böylece, devlet, daha genelgeçer bir hal alacak ve daha çok olguyu kapsayabilecek şekilde genişleyebilir.

Bu düşünceden hareketle devlet, “*ev ve akraba gruplarından farklılaşmış zor kullanan ve önemli toprak parçalarında birçok açıdan bütün öteki yapılanmalara göre açık üstünlükleri bulunan örgüt*”¹²⁹ olarak tanımlanabilir. Böyle bir tanımlama, ilk devletlere ilişkin de ipuçları verir. Bu anlamda devletler, dünya tarihinde insanların yaratıcılık ve yıkım kapasitelerinde ciddi bir büyüme gerçekleştiği bir anda belirmişlerdir.¹³⁰ Arkeolojik bulgulardan yola çıkarak, bu genel tanımlamaya uyan devletlerin M.Ö. 3000 yılından itibaren Ortadoğu ve Anadolu topraklarında ilk defa ortaya çıktığı söylenebilir. İnsanların evler, tapınaklar ve savunma yapıları kurarak şehirler inşa ettiği bir dönemde devletler oluşmuşlardır.

Kısaca devleti tanımladıktan ve oluşum zamanına değindikten sonra devlete ilişkin analizlerin odak noktalarına değinmek gerekir. Birçok açıdan ele alınan bir olgu olan devlet, öncelikle nasıl ve hangi şartlarda oluştuğu üzerinde araştırmalar yapılmıştır. Bu araştırmalar neticesinde, devletin kökeninde yatan neden açıklanmaya çalışılmıştır. Bunun yanında, oluşumundan sonraki tarihi süreç içerisinde devletin nasıl dönüştüğü yine araştırmacıların ilgi alanını oluşturmuştur.

Devlete ilişkin analizlerde, bir toplumsal yapıda devletin oluşumuna yönelik görüşlerin genellikle ilk sırayı aldığı görülmektedir. Bu görüşler devlete ilişkin şu temel soruyu yanıtlamaya çalışırlar: “*Neden insanlar toplumsal yaşamı düzenleyecek*

¹²⁹ Charles Tilly, *a.g.e.*, 2001, s.18.

¹³⁰ *a.g.e.*, s.19.

üstün bir otorite kurma gereksinimi duymuşlardır?”. Bu soruyu cevaplandıran görüşler, devletin varoluşsal sebebine ışık tutmayı amaçladıklarından dolayı “devletin kökenine (kaynağına) ilişkin görüşler” olarak adlandırılırlar. Ayrıca, bu görüşler, devletin gerekliliği konusunda farklı perspektiflerden yorumlama getirirler. Varoluşsal nedeni değerlendirerek, “*toplumsal birlikteliği düzenleyici ilkeleri uygulayacak üst bir otoritenin*”¹³¹ gerekliliği konusunda çıkarımlar yaparlar. Bu çerçevede, devletin açıklanması konusunda devletin kökenine ilişkin görüşler çalışmamızda ilk sırayı alacaktır. Değerlendirilmelerden yola çıkılarak, devletin varoluşsal nitelikleri aranacaktır.

Devlete ilişkin analizlerde ikinci sırada ise devletin tarihi değişimine ilişkin açıklamalar gelir. Belli bir zamanda ve mekânda oluşan devlet, dünya coğrafyasına yayılmış ve başlangıcından itibaren çok farklı suretlere bürünmüştür. Bu suretler dört temel başlık altında toplanabilir: İmparatorluklar, Feodal Devlet, Mutlak Devlet ve Modern Devlet. Modern devlet, diğerlerinin aksine, insanlık tarihi için büyük bir kırılma noktası oluşturur. Çünkü modern dönemle birlikte devlet, toplumsal yaşamda olağanüstü dönüşümler gerçekleştirmiştir. Bu bakımdan, halen bünyesinde varlığımızı sürdürdüğümüz modern devletlerin açıklanması önemlidir. Zira modern devlet modern kolluk anlayışını da beraberinde getirmiştir.

¹³¹ Yıldırım Torun, *Siyaset Felsefesi Tarihinde Devlet*, Orion Yayınevi, Ankara, 2011, s. 25.

2.1. DEVLETİN KÖKENİ (KAYNAĞI)

Devletin kökeni üzerine, varsayımlara dayanan görüşlerin yanında olguya dayalı sosyolojik ve tarihsel incelemeler de yer almaktadır.¹³² İlk çalışmalar, çoğunlukla varsayımlar ve kurgular üzerinden yürütülürken, yakın geçmişte bu konuda arkeolojik ve antropolojik verilerden faydalanılarak yapılan çalışmalar ağırlık kazanmıştır. Devletin oluşumunu konu alan bu çalışmaların çeşitliliğine¹³³ rağmen, neredeyse hiçbiri bu problemin cevaplanmasında yeterli görülmemektedir.¹³⁴

Devletin kökeni üzerine yürütülen nitelikli çalışmaların kabul gören bir sınıflandırması, konu üzerine derin çalışmaları bulunan Carneiro tarafından yapılmıştır. Carneiro, devletin kökeni üzerinde ciddi anlamda düşünülmüş teorileri, “iradi” (*voluntaristic*) ve “zorlayıcı” (*coercive*) olmak üzere iki ana başlık altında toplar. Bunlardan ilki olan iradilik, devletin oluşumunun tarihin belli bir dönemindeki toplulukların kendi iradeleriyle birleşerek daha büyük bir siyasal örgütlenmeyi oluşturdukları düşüncesine dayanır.¹³⁵ Bu kategorideki çalışmalar, toplumsal sözleşmecilerin eserlerindeki gibi kurgusal ya da daha yakın geçmişteki çalışmalarda olduğu gibi, antropolojik de olabilmektedir. Bu sınıflandırmadaki

¹³² Kapani, devletin kökeni üzerine yapılan açıklamaları iki başlık altında sınıflandırmıştır: Tamamen bir varsayıma dayanan hipotetik teoriler ve siyasal toplulukların gelişmesini ve devlet haline geçişlerini tarihsel ve sosyolojik açıdan inceleyen teoriler. Bu bağlamda, devletin kaynağını ve doğuşunu açıklayan görüşler; varsayımlar, tarihsel olgular ve sosyolojik açıklamalar içerir. Münci Kapani, *Politika Bilimine Giriş*, Bilgi Yayınevi, İstanbul, Eylül 2007, s. 41.

¹³³ Devletin kaynağına ilişkin görüşler, çeşitlilik gösterdiği gibi çok yönlüdür de. Örneğin Zabunoğlu, devletin kaynağı ve doğuşunu konu alan görüşleri yedi başlık altında toplamıştır: Aileyi devletin temeli sayan görüş, ilahi ve dinsel kaynaklı devlet görüşü, içgüdüsel görüş, devletin kaynağını toplumsal sözleşmede bulan görüş, organizmacı görüş, devletin kaynağını ve doğuşunu ekonomik kökenli olgu ve ilişkilere dayayan görüşler, devletin kaynağı ve doğuşu hakkında gerçekçi bir açıklama. Yahya Kazım Zabunoğlu, *Kamu Hukukuna Giriş-Devlet (Tanım-Kaynak-Unsurlar)*, Sevinç Matbaası, Ankara, 1973, s. 47-72.

¹³⁴ Robert L. Carneiro, "Devletin Kökeni Üzerine Bir Teori", *Maltepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, S. 2, 2006, s. 251.

¹³⁵ a.g.m., 2006, s. 252.

çalışmaların en açık niteliği, devleti toplumun içinden oluşmuş bir siyasal örgütlenme olarak kabul etmeleridir. Devlet, onu oluşturan topluluklara dışarıdan dayatılmamış ve bu toplulukların rızasıyla olmasa bile içsel dönüşümlerle kendiliğinden oluşagelmiştir. Ayrıca, bu teoriler devletle güvenlik arasındaki ilişkinin anlamlandırılması bakımından da önemlidir. Çünkü bu teoriler toplumların kendi iradeleri ile devlet kurmasının arkasındaki temel etkeni güvenlik ihtiyacına bağlarlar. Toplumsal güvenlik ihtiyacını ve güvenlik kurumlarını devlet için varoluşsal olarak görürler.

Carneiro, iradi teorilere tarihsel materyalizme dayanan antropolojik görüşleri de katar. Bu kapsamdaki görüşleri, toplumsal dönüşümleri kendiliğinden oluşan ve ilerlemeci bir akış şeklinde yansıtılmaları sebebiyle “otomatik” olarak nitelendirir.¹³⁶ Ancak, toplumsal sınıflara yapılan vurgu ve (Carneiro’nun aynı kategoride değerlendirdiği hipotetik toplumsal sözleşmecî görüşlere nazaran) maddi temeller üzerinden yürütülen açıklamalar, eleştirel teorileri diğer iradi teorilerden farklılaştırır. Bu nedenle, eleştirel teorilere ayrı bir başlık altında ele alınacaktır.

Carneiro’nun kategorileştirmesinin diğer tarafında ise bağımsız ve küçük siyasi birliklerden devlete dönüşmede etkin unsur olarak zorlamayı temel alan “zorlayıcı teoriler” bulunmaktadır. Carneiro’nun zorlamadan kastı, temel olarak siyasi gücü simgeleyen savaştır. Bu sınıflandırmadaki teorilerde, topluluklarda yaşanan dış gelişmelerin devletin oluşumunda etkin olduğu söylenebilir. Bu dışsallığın başında, toplulukların harici bir güç tarafından savaşa işgal edilerek boyunduruk altına alınması gelir. Burada, etken unsurlar (savaşçı, göçebe veya avcı topluluklar) edilgen unsurları (çiftçi, yerleşik veya tarım topluluklar) siyasi güç

¹³⁶ Örneğin, Carneiro, Gordon Childe’nin teorisini iradi teorilerin içerisinde modern otomatik teorilerden biri olarak değerlendirir. Robert L. Carneiro, *a.g.m.*, 2006, s. 252.

kullanarak kontrol altına almışlardır. Zorlama sonucunda da siyasal bir yönetim ortaya çıkmıştır. Ancak, aynı toplumsal yapılarda çeşitli iç gelişmeler de yaşanmaktadır. İç gelişmeden kasıt, topluluğun sınıflara ayrılması ve topluluk içinden bir sınıfın iktisadi araç sahipliği ve iktisadi zenginliği ile diğer sınıfları zorlamaya başlamasıdır. Bu iç gelişmelere yalnız zorlayıcı teorilerde değil, eleştirel teorilerde de değinilir. Ancak zorlayıcı teorilerde, dıştan gelişmeler devletin kökeninde temel alınırken, eleştirel teorilerde ise toplumsal dönüşümlere dayanan iç gelişmeler devletin oluşumunda daha ön plandadır. Bu bakımdan, her iki sınıflandırma içerisinde toplumsal katmanlaşmaya değinilir ve devleti oluşturan toplumların sınıflara bölünmesine eleştirel yaklaşılır. Bu kategorilerdeki görüşlere göre, devletin oluşumu sadece topluluk içindeki belli bir gruba yarar sağlamıştır.

Bu anlamda, devletin kökenine ilişkin öne çıkan açıklamaları, Carneiro'nun kategorileştirmesine eleştirel görüşleri ekleyerek, üç başlık altında açıklayacağız.

2.1.1. İradi Teoriler

Toplulukların kendi içinden ve öz iradeleriyle devletleri oluşturdukları düşüncesini benimseyen iradi teori temsilcileri, toplumsal ve bireysel güvenlik ihtiyacını devletle varoluşsal olarak bağlarlar. Bu anlamda, bu başlığın altında öncelikle devletin kökenini “toplumsal güvenlik ihtiyacına” bağlayan görüşlerden bahsedilecektir. Bu görüşe göre, güvenlik ihtiyacı toplulukların kendi iradeleriyle devleti kurmalarına sebebiyet vermiştir. Hatta bu anlayışa göre, güvenlik kurumlarının oluşturulmasıyla devlet de oluşmuştur.

Diğer yandan, toplumsal sözleşmeciler devletin toplumsal bir akit ile oluştuğunu belirten diğer iradi teorisyenlerdir. Bu düşünörlere göre, devletin kökeninde “toplumsal sözleşme” vardır ve bu toplumsal sözleşmenin ana nedenini de devletçe sağlanan güvenlik ihtiyacı oluşturur.

2.1.1.1. Toplumsal Güvenlik İhtiyacı

Bu kapsamdaki görüşler, devletin meydana geliş nedenini güvenlik ihtiyacıyla, devletin ortaya çıkışını da güvenlik kurumlarının oluşmasıyla doğrudan ilişkilendirirler. Bir başka deyişle, bu kategorideki görüşlerde, güvenlik, devletin kökenine yerleşmiş ve onun varlık nedenini oluşturmuş; güvenlik kurumları ise devletin temelini oluşturmuştur. Toplumlar, güvenliğı sağlamak için kendi iradeleri ile devleti kurmuşlardır.

Bu kategorileştirme altında değerlendirebileceğimiz Lipson, devletin kaynağı ve doğuşu sorununun cevaplanmasının devletin en temel ve vazgeçilemeyecek görevinin tespitine bağı olduğunu düşünmektedir.¹³⁷ Ona göre, farklı dönemlerde ve farklı yerlerde devletlerin görevleri üzerine yapılacak bir çalışma, devletin bazı görevlerinin her türlü koşuldan bağımsız olduğunu gösterecektir. Ayrıca, bu çalışmanın sonuçlarından bir diğeri de, devletin değışmez nitelikteki görevlerine zamanla yeni görevler eklendiğini göstermesi olacaktır. Bu varsayımdan hareketle, Lipson, devleti oluşturan nedeni belirli bir işleve atfetmekte ve herhangi bir örgütlenmenin bu temel işlevi gerçekleştirdiğinde devletleşeceğini düşünmektedir.

¹³⁷ Leslie Lipson, *a.g.e.*, 1973, s. 67; Yahya Kazım Zabunoğlu, *a.g.e.*, 1973, s. 66.

Lipson'un düşüncesinde, devletin bu temel işlevinin belirlenmesi için birey olarak insanın ihtiyaçlarına odaklanmak gereklidir. Çünkü devlet insanlar için vardır ve insanların devletten temel beklentisi, devletinde ana görevini belirleyecektir. Bu anlamda, maddi varlıklarını koruma kaygısı, insanın diğer kaygılarına göre ön plana çıkmaktadır. Ayrıca, her insan için kaygıdan azade ve güven içinde yaşamak diğer bütün hayat beklentilerinin önüne geçmektedir.¹³⁸

İnsanoğlu, maddi varlığına yönelen tehditleri uzaklaştırmak için değişik araçlara başvurmuştur. Tarihin ilk dönemlerine bakıldığında, kişisel savunma ve ilkel silahlar, insanların kendilerini korumak için başvurduğu temel araçlar olmuştur. Yine bu dönemlerde insanlar savunma için çoğunlukla doğrudan doğruya kendi güçlerine başvurmuşlardır. Fakat bu devirdeki savunmanın kişisel olarak ya da küçük gruplar halinde uygulanması, zamanla tehditlerin uzaklaştırılmasında yetersiz kalmıştır.¹³⁹ Özellikle saldırıların geçicilikten çıkıp sürekli bir hal alması, saldıran ile savunan arasındaki silahların eşitsiz duruma gelmesi ve saldırıların örgütlü ve sistemli olmaya başlaması, bireysel veya küçük gruplar halindeki savunmayı yetersiz duruma getirmiştir. Bundan dolayı, savunmanın kolektif ve örgütlü bir hal alması zorunlu hale gelmiştir. Güvenliği sağlayan örgüt içerisinde, savunmayla beraber saldırıda da

¹³⁸ Bu konuda, Maslow'un ihtiyaçlar hiyerarşisine değinmek yerinde gözükmektedir. Maslow, insan ihtiyaçlarını hiyerarşik bir basamaklama ile sınıflandırmıştır. Bu ihtiyaçlar, en alttan en üste ya da en baştan en sona doğru şu şekilde sıralanmıştır: Fizyolojik İhtiyaçlar, Güvenlik İhtiyacı, Bağlanma ve Sevgi İhtiyacı, Saygınlık İhtiyacı ve Kendini Gerçekleştirme. Burada, alttaki temel ihtiyaç ya da ihtiyaçlar doyurulmadan bir sonraki basamağa geçmek imkânsızdır. Örneğin, güvenlik ihtiyacının karşılanması için önce yiyecek, hava, su ve dinlenme gibi temel fizyolojik ihtiyaçların karşılanması gerekir. Fizyolojik ihtiyaçların yeterli doyurulması, güvenlik ihtiyacını ortaya çıkaracaktır. Güvenlik ihtiyacı da, düzenli ve korkusuz bir yaşama bağlıdır. Ancak, insan için temel fizyolojik ihtiyaçlara erişim de bir güvenlik meselesi olarak algılanabilir. Bundan dolayı, fizyolojik ihtiyaçlar güvenlik ihtiyacı altında değerlendirilebilir. Bu anlamda, Maslow ile Leslie'nin en temel insan ihtiyacı anlayışı güvenlik ihtiyacında uyuşmaktadır. Daha detaylı bilgi için ayrıca bkz: Abraham H. Maslow, "A Theory of Human Motivation", *Classics of Public Administration*, Jay M. Shafritz ve Albert C. Hyde (Ed.), Wadsworth Publishing Company, California, 1992, s. 129-137; Leslie Lipson, *a.g.e.*, 1973, s. 67.

¹³⁹ Yahya Kazım Zabunoğlu, *a.g.e.*, 1973, s. 68.

çeşitli usuller ve uygulamalar benimsenmiştir.¹⁴⁰ Bu benimsenen çeşitli usuller ve uygulamalar, topluluk içerisinde belirli grupların görece uzmanlaşmasına sebep olmasıyla belirli bir alt grubun sadece güvenlikle görevlendirilmesini doğurmuş ve bu alt grubun ilkel bir biçimde kurumsallaşmasını sağlamıştır. İşte devletin ortaya çıkışı da, güvenliğin kurumsallaşma göstermesiyle olmuştur. Kısacası devlet, bir grup insanın kendi güvenlik ihtiyaçlarını bir kuruluşa devretmesinden doğmuştur.

Lipson, güvenliği dış güvenlikten ibaret görmemektedir. Ona göre, topluluğun güvenliği kendi içinde de tehlikeye düşebilir. Bir kimsenin maddi güvenliğini, aynı grup içerisindeki başka kimseler de tehdit edebilir. Bu durumda, tehdit toplum içindedir ama toplumun yasalarının dışına çıkmıştır. Bundan dolayı, devlet tehdidin nereden kaynaklandığına bakmaksızın toplumu korumak zorundadır.¹⁴¹

Görüldüğü gibi, Lipson'un görüşünde “toplumsal güvenlik görevi” devletin en eski ve en temel görevidir ve devletin varlığı da güvenliği sağlayacak temel örgütlenmenin kurumsallaşmasına bağlıdır. O kadar ki, bir örgüt, bir toplumun güvenliğini kurumsal olarak üstlendiğinde devlete dönüşebilecektir. Bu çıkarım, sadece eski çağlardaki devletler için değil, günümüz modern devletleri için de geçerlidir.

2.1.1.2. Toplumsal Sözleşme

Devletin kaynağını toplum sözleşmesine dayandıran kuramlar, öncelikle devlet öncesi dönemde bir “doğa durumu”nun var olduğu ile ilgili bir varsayım ile başlarlar. Bu kuramlara göre, çeşitli sebepler nedeniyle insanlar bu durumdan

¹⁴⁰ Leslie Lipson, *a.g.e.*, 1973, s. 68.

¹⁴¹ *a.g.e.*, 1973, s. 73.

ayrılmak isteyeceklerdir. Hobbes, Locke ve Rousseau toplumsal sözleşme kuramcılarının başında gelir. Bu kuramcılardan Hobbes ve Locke'a göre, doğa durumundaki başlıca sorun "güvensizlik"tir. İnsanlar, tarihin bir noktasında topluca bir sözleşme yaparak bu doğa durumundan güvenlik ihtiyaçları için çıkmışlar ve devleti kurmuşlardır. Bir diğer toplumsal sözleşme kuramcısı olan Rousseau ise, ilk sözleşmenin nedenini güvensizlik ortamına bağlamasa bile, bu güvenli toplumsal yapıyı kuracak yeni bir sözleşme arayışındadır.

Her üç kuramcının eserleri değerlendirildiğinde, sözleşme insanların kendi iradeleriyle özgürlüklerinin bir kısmını egemene devretmelerini simgelemektedir.¹⁴² Bu anlamda, devletin kökeninde "toplumsal sözleşme" vardır.

Toplumsal bir sözleşme yapma ihtiyacı büyük ölçüde güvenlikle bağlantılıdır. Hatta toplumsal sözleşmecilerin kuramları, çeşitli güvenlik akımlarına temel oluşturur. Özellikle güvenliğe ilişkin çalışmalarda, realist güvenlik anlayışı Hobbes ile başlatılırken; Locke, liberal güvenlik anlayışının öncüsü olarak kabul edilir. Rousseau ise Marksist anlayışa paralel biçimde her iki anlayışın eleştirisini getiren temsilcilerinden biridir. Bu bakımdan, devletin kökenine ilişkin olan görüşlerle beraber, yazarların oluşumunda katkı sağladıkları güvenliğe yönelik akımlara da bir parantez açılarak değinilecektir.

2.1.1.2.1. Thomas Hobbes

Hobbes, toplumsal sözleşmecilerin başında gelenlerden biridir. Hobbes'un anlatımındaki doğa durumu, insanların eylemlerini düzenleyen yasaların ve bu

¹⁴² Marc Abélès, *Devletin Antropolojisi*, Dipnot Yayınları, Ankara, 2012, s. 19.

yasaları uygulayanların olmadığı kaotik bir durumdur. Hobbes, insanların doğa durumunu terk etmesinin sebebini, insan tabiatının kötülüğüne bağlar. Bu kurgunun içindeki insanlar, arzularını gerçekleştirme yönünden yetenek eşitliğine sahiptir. Bu yetenek eşitliği, insanların kendi amaçlarına ulaşma umudunun eşitliğini doğurmaktadır. Bundan dolayı, iki kişinin sahip olmayı arzuladıkları bir şeyi aynı anda istemesi; rekabete, cebren ya da hile yoluyla birbirlerini zorlamaya ve hatta birbirlerini yok etmeyi arzulayacak derecede düşmanlığa sebep olabilmektedir.¹⁴³ İnsanlar arasındaki güç ve akıl denkliliği, arzularını gerçekleştirme yolunda birbirlerini alt edebilmek için şiddete ve hileye başvurmalarına sebep olabilmektedir. Hobbes'un tabiriyle, doğa durumunda insan insanın kurdudur.

Hobbes'un düşüncesinde, doğa durumundaki toplumsal güvensizlik savaş doğurmaktadır.¹⁴⁴ Zira herhangi bir kimse, kendisine tehdit oluşturabilecek başka bir güç kalmadığına emin oluncaya kadar, elde edebildiği en üst seviyede insanı hâkimiyet altına almaya çalışarak bir savaşım içerisinde güvensizliğinden kurtulmaya çalışır. Hobbes, bu mücadelenin insan doğasında bulunan üç temel nedenden kaynaklandığını belirtir. Bunlar rekabet, güvensizlik ve şan ve şereftir. Rekabet, insanları "kazanç" için mücadeleye iter. Güvensizlik için mücadele "güvenliği" getirecektir. Şan ve şeref kavgası ise "şöhret" sağlayacaktır. Rekabette insanlar, "*başka insanların kişiliklerine, karılarına, çocuklarına ve hayvanlarına egemen olmak için*"; güvensizlikte, "*kendilerini korumak için*"; şan ve şerefte ise "*kendi kişiliklerine yönelik olarak, doğrudan doğruya veya hisimları, arkadaşları, milletleri, meslekleri veya adları dolayısıyla, bir söz, bir gülümseme, farklı bir görüş*

¹⁴³ Thomas Hobbes, *Leviathan*, Yapı Kredi Yayınları Kazım Taşkent Klasik Yapıtlar Dizisi, İstanbul, 2007, s. 93.

¹⁴⁴ Buradaki savaş durumu, yalnızca fiili bir çatışma ortamını belirtmemektedir. Güvensizlik hissedilen her an, Hobbes için savaş durumuna delalet eder. Yıldırım Torun, *a.g.e.*, 2011, s. 138.

veya aşağılama işareti gibi küçümsemelere karşı¹⁴⁵ şiddete başvururlar. Nihayetinde, doğa durumunda, her zaman şiddetli ölüm korkusu ve tehlikesi vardır; ve bu durumda insan yaşamı yalnız, yoksul, kötü, vahşi ve kısa sürer.¹⁴⁶

Böylesi vahşi bir ortamdan kurtulmak için insanlar, bütün güçlerini tek elde toplayan ve hepsinin iradesini tek bir iradeye indirgeyen bir “toplumsal sözleşme” yapmışlardır. Toplumsal sözleşmeyle beraber, tek bir kişilik halinde birleşmiş olan topluluk, bir “devlet” (*civitas*) kurmuş olur. Bu devlet, insanları yabancıların saldırısından ve birbirlerinin zararlarından koruyacak ve böylece, kendi emekleriyle ve yeryüzünün meyveleriyle kendilerini besleyebilmelerin sağlayacaktır.¹⁴⁷ Bir başka deyişle, devletin asıl amacı bireysel güvenlik olacaktır. Güvenliği de, toplumdaki her bir kimsenin ona devrettiği güç ve şiddetin temerküzü ile sağlayacaktır. Bu güç temerküzü, bütün insanları yurttan barışçıl hareket etmelerini sağlayacak ve yurtdışında düşmanlara karşı savaşma yönündeki iradelerini birleştirip biçimlendirecektir.¹⁴⁸

Hobbes’un düşüncesi, devletlerin iç ve dış güvenlik anlamlandırması için önemlidir. Bütün toplumu bağlayan bir üst otorite, toplum dışından gelecek herhangi bir devlet tehdidine karşı insanların bireysel iradelerini toplu bir gücü bertaraf edebilecek düzeyde örgütleyebilecektir. Dış tehditlere karşı toplumda bir devletin olmaması, başka toplumların boyunduruğu altına girmek demektir. Hobbes, iç güvenlik boyutunda ise mutlak bir kamu düzenine işaret eder. Ona göre, devletin iradesine yönelik mutlak itaatle ancak bireysel güvenlik sağlanabilir. Birey, devleti kurarken irade bakımından sahip olduğu etkinliği devlet kurulduktan sonra bırakmalı

¹⁴⁵ Thomas Hobbes, *a.g.e.*, 2007, s. 93-94.

¹⁴⁶ *a.g.e.*, 2007, s. 94.

¹⁴⁷ *a.k.*, s. 129-130.

¹⁴⁸ *a.k.*, s. 130.

ve itaatkâr olmalıdır. Mutlak kamu düzenini sağlamanın yolu, bireyin egemenin buyruklarına sorgulamadan itaatinden geçer. Bu anlamda, devlet kamu düzeni anlamlandırmasını birey eksenli değil, kendi varlığına yönelik tanımlar.

Hobbes'ta Güvenlik ve Realizm

Güvenliğin modern bir kavram olarak doğuşu, Thomas Hobbes'un "Leviathan" adlı eserine, dönem olarak da eserin yazıldığı 17. yüzyıla dayandırılır.¹⁴⁹ Elbette ki, bu dönemden önce de güvenlik üzerine değerlendirmeler yapılmıştır ama Hobbes'u kendisinden öncekilerden ayıran temel nokta, güvenlik hizmetlerini devlet tekeline oturtması ve devleti için güvenliği meşrulaştırmasıdır.¹⁵⁰ Hobbes, bu anlamda, toplumdan fiziksel güç kullanımını soyutlayarak, bu tekeli devlete yüklemiştir.

Hobbes eserinde, güvenliğin bireyler için en üst değer olduğundan ve halkın güvenliğinin de en üst yasa olmasından bahseder.¹⁵¹ Başka bir ifadesinde de, Hobbes, devletin amacının bireysel güvenlik olduğunu vurgular.¹⁵² Lakin Hobbes'un güvenlik anlayışında, en önde devlet güvenliği gelir. Devlet içte uyrukları üzerinde otoritesini ve dışta düşmanlarına karşı üstünlüğünü sağlayacaktır ki iktidarı altındaki bireylerin güvenlik ve refahını sağlayabilsin. Bu anlamda, en başta egemenin otoritesi ve güvenliği sağlanırsa, bireylerin güvenliğinden bahsedilebilir. Devletin güvenliği için de bireylerin güvenliği göz ardı edilebilir. Açlık ve bireysel emniyetsizlik gibi nadir birkaç olumsuzluk haricinde, güvenliği sağlayan düzen için devlete koşulsuz itaati

¹⁴⁹ Lucia Zedner, *a.g.e.*, 2009, s. 30.

¹⁵⁰ Evren Haspolat, *a.g.e.*, 2010, s. 53.

¹⁵¹ Thomas Hobbes, *a.g.e.*, 2007, s. 172.

¹⁵² *a.g.e.*, 2007, s. 130.

gereklidir.¹⁵³ Hobbes, bu açıdan, egemene güvenlik açısından seslenirken, onun uyruklarına da itaat etmeyi, ödev ve sorumluluklarını yerine getirmeyi şart koşar.

Devlette güvenliği amaçsallaştırmasıyla ve bireye devlet güvenliği uğruna göz ardı edilebilecek bir olgu olarak yaklaşmasıyla Hobbes, güvenlik açısından realist düşünceye katkı sağlamıştır.¹⁵⁴ Hobbes'tan esinlenen klasik realizm, doğa halindeki tabiatı kötülükle dolu olan insanı, devlete; otoritesizlikten kaynaklanan doğa halindeki kargaşa ortamını da devletler arası ilişkilere uyarlar. Devletlerin eylemlerini denetleyecek, kontrol edecek, gerektiğinde cezalandıracak ve birbiriyle olan ilişkilerini düzenleyecek bir üst otoritenin bulunmayışı, realistleri sürekli bir güvensizlik hissine itmektir. Buna binaen, realistler bireylerin güvenliği için önceliğin devlet güvenliği olduğunu belirtirler. Bu anlayışta, güvenlik açısından birey araçsallaştırılır ve savaş için devlet kaynaklarından biri olarak görülür. Güvenlik, en alt seviyede devlet açısından değerlendirilir ve birey güvenliği rahatça gözden çıkartılır. Bireylerin, devletin güvenlik politikalarını destekleyecek şekilde hareket edecekleri öngörülür.¹⁵⁵ Bir anlamda, devletlerin iç dinamiklerinin rasyonel ve bütüncül biçimde ve aynı hedef doğrultusunda ilerleyecekleri kabul edilir.¹⁵⁶ Bu iç dinamiklerin bütüncül ve itaatkâr yapısı, içte devlet otoritesinin varlığı ile sağlanacağı öngörülür. Bu açıdan realistler, iktidara koşulsuz ve sorgusuz itaate önem verirler ve devletin varlığının kamusal düzeni sağlayacağını kabul ederek ilgilerini devletler arası ilişkilere çevirirler. Devletin vatandaşlarına da, güvenlikleri için iktidara itaati öğütlerler.

¹⁵³ Bilgehan Emekler, *a.g.m.*, 2011, s. 113.

¹⁵⁴ Osman Şen, "Klasik Realizmin Güvenliğe Bakışı ve Kökenleri" *Uluslararası İlişkilerde Güvenlik: Teorik Değerlendirmeler*, Emre Çıtak ve Osman Şen (Der.), Uluslararası İlişkiler Kütüphanesi Yayınları, İstanbul, 2014, s. 50-51.

¹⁵⁵ Osman Şen, *a.g.e.*, 2014, s. 24-25.

¹⁵⁶ Atilla Sandıklı ve Bilgehan Emekler, *a.g.e.*, 2012, s. 8-9.

2.1.1.2.2. John Locke

Locke da, Hobbes gibi, devletin kaynağında bir toplumsal sözleşmenin olduğuna ve devleti önceleyen bir doğa durumunun mevcudiyetine inanmaktadır. Ama bu doğa durumunda, Hobbes'un düşüncesindeki gibi düzenleyici yasaların olmadığı bir kurgunun aksine, akla dayanan ve insanların ilişkilerini düzenleyen bir doğa yasası mevcuttur. Ayrıca bu yasa, herhangi bir otoriteye tabi olmaksızın insanların eylemlerini düzenlemeye ve mülkiyetleriyle kişilikleri üzerinde bağımsız olarak tasarrufta bulunmaya olanak sağlayan bir özgürlük halidir.¹⁵⁷ Kendilerine hükmeden bir iradenin olmadığı bir toplulukta yaşayan insanlar, doğa yasasının yürütülmesinde tek tek sorumludurlar. Herkes, doğa yasası ihlallerini engelleyecek derecede olmak şartıyla, yasayı çiğneyenleri cezalandırma hakkına sahiptir. Ancak bu cezalandırma, suçlunun yaptığı davranışın kötü olduğu sonucunu çıkarmasına, suçlunun pişmanlık duymasına veya diğer insanların aynı ihlali gerçekleştirmelerini engellemesine yetecek ölçüde caydırıcı olmalıdır.¹⁵⁸

Fakat Locke'a göre, insanların kendi vakalarının yargıcı olmaları mantıklı değildir; çünkü insanlar kendileri, akrabaları, arkadaşları ve hasımları konusunda taraflı davranırlar. İntikam, kin ve merhamet gibi çeşitli güdülere sahip olan insan doğası, cezalandırma konusunda hafife ya da aşırıya kaçılmasına sebep olabilir. Sonuçta, yaptırımlardaki adaletsizlik, toplumda karışıklık ve düzensizlik yaratacaktır. Diğer taraftan, doğa yasalarının rasyonel ve anlaşılabilir olmalarına rağmen, insanların yasayı detaylıca incelememelerinden ve kendi çıkarları söz konusu

¹⁵⁷ John Locke, *Hükümet Üzerine İki İnceleme*, Babil Yayınları, Ankara, 2004, s. 5.

¹⁵⁸ John Locke, *a.g.e.*, 2004, s. 12; Robert Nozick, *Anarşi, Devlet ve Ütopya*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2006, s. 39-41.

olduğunda onu bağlayıcı bir kural olarak tanımamalarından dolayı aksaklıklar oluşabilir.¹⁵⁹ Bunlardan sebeple Locke, Tanrı'nın, devleti insanın taraflılığını ve şiddetini sınırlamak için var ettiğini söyleyecektir.¹⁶⁰

Locke'a göre, doğa durumundaki her bir kişinin, doğa yasasını uygulama hakkını kamuya bırakmasıyla "devlet" oluşur. Bu hak devri, yine insanların sözleşmesiyle olur. Doğa durumu dışındaki bir toplulukta birleşmek isteyen insanlar, amaçlarını gerçekleştirebilmek için bütün güçlerini oluşturdukları topluluğa sözleşme yoluyla bırakırlar. Böylece, insanlar, doğa durumundan ayrılıp devletin hükmü altına girmiş olurlar.¹⁶¹ Sonradan, toplumdaki bütün uzlaşmazlıklar konusunda karar verme yetkisiyle ve herhangi bir üyesinin uğrayacağı zararları telafi etme ödeviyle donatılmış kamu görevlileri sayesinde devlet somutlaşır.

Sözleşmenin yapılmasının asıl amacı, mülkiyetin korunmasıdır. Fakat Locke'un mülkiyet adlandırması sadece insanların özel servetlerini değil, onların canlarını ve özgürlüklerini de içermektedir. Diğer yandan, sözleşme yoluyla kurulan devlet, insanların onayına tabidir. Diğer bir deyişle, devletin uygulamaları bireylerin rızasına dayanır ve insanların nazarında meşru olmalıdır. Locke, Hobbes'un aksine, iktidarın süreklilik gösteren bir onaylama mekanizmasına ihtiyacı olduğunu belirtir.¹⁶² Asli hedef birey olduğu için, devlet bireyler arası ilişkileri düzenleyen bir araçtır.¹⁶³ Bu halde bakıldığında Locke'un bireyselleşmeye, bireyin

¹⁵⁹ John Locke, *a.g.e.*, 2004, s. 104.

¹⁶⁰ *a.k.*, s. 12. Eserindeki doğa durumuna ilişkin ilk açıklamalarında Locke; eşit, özgür ve barış içindeki bir ortam tasvirini çizmiş olsa bile, sonradan bu tasvirini değiştirir. Eserinin başında tasvir ettiği doğa durumu kurgusu ile ilerleyen sayfalarda bahsedilen arasında tutarsızlık vardır. Zira doğa durumundan toplum durumuna geçişi haklı gösterecek bir neden oluşturmak için ilk kurgusunu bozacaktır. Mehmet Ali Ağaoğulları (Ed.), *Batı'da Siyasal Düşünceler*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2012, s. 487.

¹⁶¹ John Locke, *a.g.e.*, 2004, s. 73, 83.

¹⁶² Christopher Pierson, *a.g.e.*, 2011, s. 10.

¹⁶³ Yıldırım Torun, *a.g.e.*, 2011, s. 151.

mülküne önem vermesi ve özgürlüklere dikkat çekmesiyle burjuva liberalizminin ilk kuramcılarında olduğu söylenebilir.

Locke'un Güvenlik Anlayışı ve Liberalizm

Liberalizmin temelini atan Locke, güvenliği özgürlük olgusu üzerinden tanımlar. Bireyin hak ve özgürlüklerinin korunmasıyla özdeşleştirir. Bu anlamda, devlet iktidarının dizginlenmemesinin doğuracağı olumsuz sonuçların farkındalığı Locke'u, realist anlayıştaki Hobbes'dan ayırır ve güvenlik kurgusunu devlet otoritesinin sınırlandırılması üzerine inşa eder. Bu anlayışta, devletin yetkileri mutlaklıktan uzaklaştırılmalı ve devlet, yasaları ile kendisini de sınırlandırmalıdır. Her şeyin devlet için değil, her şeyin birey için olduğu bir sistem kurulmalıdır. Bu anlamda, Locke, Hobbes'un aksine, hukuki çerçevede ve birey odaklı bir güvenlik kuramı meydana getirir.¹⁶⁴ Bu kuramda güvenlik de, mutlak devlet gücüyle değil, güçler ayrılığı prensibince desteklenen denge ve fren mekanizmasıyla sağlanabilir.¹⁶⁵

Hobbes ve Locke, insanların toplum sözleşmesiyle devleti kurarak güvenliklerini sağlayabilecekleri konusunda ortak fikirdedirler. Ayrıştıkları nokta ise güvenliğin odağı üzerinedir. Locke, birey odaklı yaklaşarak güvenliğe liberal bakış açısı getirirken; Hobbes, devlet odaklı anlayışıyla güvenlikte realist düşünceye ilham kaynağı olmaktadır. Bu açıdan, "*Locke'da devletin güvenlik için araçsallaştırılması, Hobbes'ta ise güvenlik için devletin amaçsallaştırılması söz konusudur.*"¹⁶⁶ Bir başka deyişle, Locke'dan ilham alan liberalizmde, insan asıl özne, devlet onun

¹⁶⁴ Bilgehan Emeklier, *a.g.m.*, 2011, s. 113.

¹⁶⁵ Lucia Zedner, *a.g.e.*, 2009, s. 29-30.

¹⁶⁶ Bilgehan Emeklier, *a.g.m.*, 2011, s. 117.

nesnesi konumundayken; Hobbes'tan esinlenen realizmde, devlet asıl özne, insan ise nesneleştirilmiştir.¹⁶⁷

Yaygın inanış, Locke'un güvencikte duran ibreyi "özgürlüğe" doğru kaydırıldığı ve devlet iktidarının mutlaklığına karşı bireysel hak ve özgürlüklerin korunmasını gözetten bir duruş sergilediği üzerinedir. Fakat böyle bir algıya Neocleous'dan itiraz gelir. Neocleous, Locke'un özgürlük savunusu yapmaktan çok güvenliği önceleyen bir liberal söylem geliştirdiğini iddia eder.¹⁶⁸ Bu bağlamda, Locke, iktidarın keyfi uygulamalarının devlet erkinin yasama, yürütme ve yargı ayrımı ile önüne geçilmesi gerektiğini; ancak bazı acil durumlarda kamu yararının korunması adına iktidara hemen harekete geçmesi için belli bir takdir yetkisi bırakılmasının uygun olacağını belirtir.¹⁶⁹ Bu takdir yetkisi, istisnai bir imtiyazdır ve imtiyazın kullanımının tek şartı, halkın güvenliği ve kamu yararıdır. Genel olarak, imtiyaz kullanımı, dışarıdan gelecek zararlara karşı ulusun korunmasına yönelik dış güvenlik tedbirleri alınması şeklinde gerçekleşir. Fakat iç ve dış güvenliğin aynı yürütme erkinin sorumluluğunda olması, bu istisnai imtiyazların iç meseleler için de kullanılmaya başlanmasına sebep olur. Güvenlik söylemlerinin cezbediciliği altında da, imtiyazlar istisnailikten sürekliliğe dönüşür. Yani devletin bekası, düzenin sağlanması ve halkın güvenliği için gerekli görülen imtiyazlar, mutlak iktidarı oluşturacak şekilde yürütme erkine devredilir.¹⁷⁰

¹⁶⁷ Peter Ahrensdozf., "The Fear of Death and the Longing for Immortality: Hobbes and Thucydides on Human Nature and the Problem of Anarchy," *The American Political Science Review*, c: 94, s: 3, 2000, s. 587. *Aktaran:* Bilgehan Emeklier, *a.g.m.*, 2011, s. 117.

¹⁶⁸ Mark Neocleous, *a.g.e.*, 2014, s. 27.

¹⁶⁹ John Locke, *a.g.e.*, 2004, s. 133.

¹⁷⁰ Mark Neocleous, *a.g.e.*, 2014, s. 30; John Locke, *a.g.e.*, 2004, s. 140-141.

Neocleous, bu nedenle, Locke'un liberal devletinin yürütme organının devletin bekası için ne gerekliyse onun yapılmasını önceleyen “devlet akli öğretisi”ne göre hareket ettiğini belirtir:

Devlet akli öğretisi, egemen olanı ahlaktan bağışık tutar: devlet doğru olduğunu düşündüğü her türlü hakikate aykırı, iyiliğe aykırı, insanlığa aykırı, dine aykırı eylemde bulunabilir; yeter ki bu eylemler kamu yararı için gerekli olsun. Ama bu aynı zamanda kamu yararı, halkın iyiliği, ya da devletin korunması söz konusu olduğunda devlet iktidarının yasaları üzerinde bulunduğu, yasal sınırların dışında hareket edebileceği anlamına gelir.¹⁷¹

Neocleous, Locke'un liberal devlet kuramındaki devlet aklının varlığı sebebiyle, liberal geleneğe uymayan birtakım güvenlik söylemleri ürettiğini düşünmektedir. Ona göre, Locke'un yazılarındaki birey güvenliği –sarıldığının aksine– öncelikli değil, devlet güvenliği ön plandadır. Devlet, gereken zamanda güvenlik için yasaların üzerine çıkabilmektedir. Ayrıca, Neocleous, güvenlik adına iktidarın imtiyaz kullanması gerekliliği savının neredeyse bütün liberal söylemlerde bulunduğuna dikkat çeker.¹⁷²

Neocleous'un tezine rağmen, liberal yaklaşımdaki güvenlik algısı bireysel hakların ve mülkiyetin korunması üzerine temellenir. Ayrıca, realist düşünceden koştığı bir diğer nokta, hukukun üstünlüğü ilkesiyle devletin iktidarını sınırlandırmasıdır. Liberal yaklaşımda da devlet varlığının meşruiyeti güvenlik ve

¹⁷¹ Mark Neocleous, *a.g.e.*, 2014, s. 32.

¹⁷² Neocleous'a göre, bu konudaki tek örnek Locke'un savı değildir. Montesquieu, “Kanunların Ruhu Üzerine” adlı yapıtında, özgürlüğün korunması için yurttaşların bir süreliğine özgürlükten mahrum bırakılabileceğini söyler. Rousseau, “Toplum Sözleşmesi'nde” öncelikli amacın devletin yok olmaması olduğunu belirterek, yürütmenin bir süre kanunları askıya alabileceğini ileri sürer. Adam Smith, “Milletlerin Zenginliği'nde” güvenlikle özgürlüğü çoğu kez eş anlamda kullanır. Mill ve Bentham'da, devlet olmada özgürlük gibi değerlerden faydalanılamayacağını belirterek devletin yaşatılması için çeşitli yasaların askıya alınarak devletin imtiyazlar kullanabileceğini iddia eder. Anlaşılabileceği üzere, ne kadar kamu yararı ve halkın güvenliği istisnasına bağlı olsa da, liberalizmde özgürlük güvenliğe bağlıdır. Mark Neocleous, *a.g.e.*, 2014, s. 40-47; Mark Neocleous, *Güvenlik, Şiddet ve Savaş*, Dipnot Yayınları, Ankara, 2012, s. 29-35.

adalet mekanizmalarına dayanır. Liberal devlet, ulusal ve uluslararası alanda bir güven ortamı temin ederken bireylerin güvenliğinin olabildiğince en üst seviyede devamlılığını amaçlar.¹⁷³ Dolayısıyla, güvenlik ve özgürlük arasında bir denge yakalaması ve devletin güvenlik adına bireysel özgürlüklere zarar vermeyeceği bir ortam arayışı, liberal toplumun asli amaçlarındandır.

2.1.1.2.3. Jean Jacques Rousseau

Rousseau'ya göre, uygarlık öncesi doğal yaşam, Hobbes ve Locke'un doğa haline göre oldukça farklıdır. Rousseau, kendisinden önceki toplumsal sözleşmecilerin doğa durumundaki vahşi insandan bahsederken, aslında sözleşmeyi gerçekleştirmiş uygar insanı tasvir ettiklerini belirtir.¹⁷⁴ Hobbes'un doğa durumundaki kötülük, Rousseau'nun kurgusunda sözleşerek bir araya gelmiş toplum için geçerlidir. İnsanların birbirlerinin kurdu olduğu doğa durumundaki ortam, Hobbes'un aksine toplumsal ilişkilerin belirlediği, özel mülkiyetin türediği, iktisadi yapıların ve hiyerarşinin kurulduğu toplumsal durum için geçerlidir.¹⁷⁵

Rousseau'ya göre, doğal ve yabani durumda insanlar daha eşit şartlardadırlar ve daha adil bir yaşam sürmektedirler. Sözleşmeden önceki doğal yaşam, insanlara mutluluk getiren bir düzendir, fakat insanlar yanlış bir sözleşme yaparak dönülmez bir yola girmişlerdir. Bu yeni fakat yanlış toplumsal düzenin oluşmasının sebebi de insanın varoluşsal bir özelliğinden kaynaklanmıştır. Buna göre, insanı doğal yaşamdaki hayvanlardan ayıran önemli bir fark vardır: Yetkinleşme. Yetkinleşme (ya

¹⁷³ Fulya Akgül Durakçay, "Uluslararası İlişkilerde Liberal Yaklaşımlar ve Güvenlik Anlayışı", *Uluslararası İlişkilerde Güvenlik: Teorik Değerlendirmeler*, Emre Çıtak ve Osman Şen (Der.), Uluslararası İlişkiler Kütüphanesi Yayınları, İstanbul, 2014, s. 9-10, 18.

¹⁷⁴ Marc Abélès, *a.g.e.*, 2012, s. 34.

¹⁷⁵ Mehmet Ali Ağaoğulları (Ed.), *a.g.e.*, 2012, s. 578.

da gelişme yetisi), eşitsizliğin temelini oluşturur. İnsanoğlu, gelişme yetisi sayesinde madenciliği ve tarımı keşfederek maddi temelde bir ilerleme kaydetmiş; ancak bu ilerleme, toplumsal eşitsizlik yaratarak bir gerilemeye de sebep olmuştur.¹⁷⁶ Toplumsal gerilemenin sebebi, özel mülkiyetin ortaya çıkmasıyla insanlar arası eşitsizliğin doğmasına dayanır.

Özel mülk edinimiyle zenginleşenler, zamanla doğal yaşamda canlarını ve mülklerini koruyamayacaklarını öngörmüşler ve kendi güvenlikleri için doğal yaşamdan çıkmayı düşünmüşlerdir. Yine, zenginler, kendi çıkarlarını gerçekleştirebilmenin yolunu toplumun diğer insanları ile bir sözleşmeye varmakta bulmuşlardır. Ama burada zenginlerin lehine işleyen hileli bir sözleşme mevcuttur ve bu sözleşme, zamanla toplumun üzerinde zorba bir rejimin oluşmasına neden olmuştur.¹⁷⁷ Bu rejim, topluma, güvenlik dolayısıyla, bir dereceye kadar yarar sağlasa da, şan ve şeref hırsıyla başlattığı savaşlar ve rejim görevlilerinin zulmü uyruklarına çok büyük zararlar getirmiştir. Rousseau'nun amacı ise sonuçları kötülöklere yol açan bu hileli sözleşme yerine, insanların uğruna bütün haklarından vazgeçebileceği ve herkesin özgürlüğünü savunan gerçek bir sözleşmeyi ortaya çıkarmaktır.¹⁷⁸ Bu sözleşme şu problemin cevabını vermelidir: *“Üyelerinden her birinin canını, malını bütün ortak güçle savunup koruyan öyle bir toplum biçimi bulmalı ki, orada her insan hem herkesle birleştiği halde yine kendi buyruğunda*

¹⁷⁶ Jean Jacques Rousseau, *İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı*, Say Yayınları, İstanbul, 2003, s. 49-50.

¹⁷⁷ Jean Jacques Rousseau, *a.g.e.*, 2003, s. 53.

¹⁷⁸ Görüldüğü üzere, Rousseau, *İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı* adlı yapıtında doğal yaşam koşullarını bozarak yeniden kuran ilk sözleşmenin adaletsizliğinden bahsetmektedir. Bu eserinin ardından Rousseau, *Toplum Sözleşmesi* adlı eserini haklı ve doğru bir toplumun temellerini atmak için kaleme almıştır. Jean-Jacques Rousseau, *Toplum Sözleşmesi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2012, s. vi-vii; Jean Jacques Rousseau, *a.g.e.*, 2003, s. 54-55.

kalsın, hem de eskisi kadar özgür olsun."¹⁷⁹ İşte, Rousseau'nun çözüm yolunu aradığı ana sorun budur.

Rousseau'nun tasarladığı sözleşmede, sonradan oluşan maddi eşitsizlik yerini manevi ve haklı bir eşitliğe bırakacaktır. İnsanlar, sözleşme yoluyla, hak ve hukuk bakımından eşit olacaklardır. Temel amaç, insanları köleleştiren bir durumdan çıkıp meşru bir toplum kurmak iken; ikincil amaçlar, insanların güvenlik içinde yaşayacakları, bireyin ve toplumun eğilimlerini uyumlu hale getirecekleri ve ahlaken gelişebilecekleri bir topluma kavuşmaktır. Sonuçta sözleşmeyle yaratılan toplumsal-siyasal bütün (halk-devlet), güvenli bir ortam sağlayarak ortak iyiliğe çalışacaktır.¹⁸⁰

Marksist Akımın Liberal Güvenlik Anlayışı Eleştirisi

Toplumsal sözleşmeye dayanan devlet kuramları, devletin kökenini güvenlik ihtiyacına bağlamışlardır. Özellikle Hobbes ve Locke'un perspektifinde, dışarıya karşı sınırların korunması, içeride ise güvenliğin korunup sürdürülmesi devletin varlık nedeni ve kaynağı olarak görülmüştür.¹⁸¹ Hobbes ve Locke, insanların, devleti emniyetsiz doğa durumundan kurtulmak için kurduklarını belirtmişlerdir. Rousseau ise, doğa yaşamını, diğer düşünürlerin aksine, insan mutluluğunu sağlamak için oldukça olumlu bir ortam olarak görmüş, ancak sonradan yapılan hileli sözleşme bu ortamı bozmuş ve yerine eşitsiz bir durum yaratmıştır. Bu eşitsizliğin kökenini, özel mülkiyetin belirmesine ve mülkiyetle beraber insanın insana bağımlı kılınmasına dayandırmıştır. Bu bağlamda, mülkiyetten kaynaklanan toplumsal durumun kötülüğüne değinerek Rousseau, bir anlamda Marksist akıma düşünsel temel

¹⁷⁹ Jean Jacques Rousseau, *a.g.e.*, 2012, s. 14.

¹⁸⁰ Mehmet Ali Ağaoğulları (Ed.), *a.g.e.*, 2012, s. 582-583.

¹⁸¹ Franz Oppenheimer, *Devlet*, Phoenix Yayınevi, Ankara, 2005, s. 28.

hazırlamıştır. Rousseau, yeni bir sözleşme ile bu durumun düzeltilebileceğini ve insanlara güvenli bir yaşam sağlayacak bir devlet oluşturulabileceğini söylemektedir.

Liberalizmin güvenlik ve özgürlük vaat eden masum bir ideoloji olarak yansıtılmasına, Marksist yazından eleştiri getirilir. Marksist yazındaki eleştiriler, liberalizmde özgürlüğün “mülkiyet edinme özgürlüğü”¹⁸² ve güvenliğin ise özel mülkiyete dayanan liberal düzenin güvenliği olması üzerinde yoğunlaşmaktadır.¹⁸³ Bu anlamda, özel mülkiyeti koruma görevi devlete düşmekte ve devletin varlık nedeni de özel mülkiyetin güvenliğine indirgenmektedir.

Marksizmin, diğer yaklaşımların aksine, direkt olarak güvenliğe ilişkin belirli bir yazının olmamasına karşın, Marksist ideoloji güvenlikle bağlantılı doğmuştur. Burjuva ve işçi sınıfları arasındaki mücadelenin merkezde olduğu bir dünyanın resmini sunan Marksist yazın, dünyadaki güvensizliğin nedenini sınıf antagonizmalarına ve sömürü düzenine bağlar. Bir başka deyişle, bu yazında, kapitalist toplumlardaki ekonomik örgütlenme biçimi, mevcut güvenlik tehditlerinin birincil kaynağıdır.¹⁸⁴ Kapitalizm, sürekli çatışma ve kriz üreten bir sistemdir. Bu anlamda, güvenliğin sağlanması da, kapitalist sistemin ve sınıflı toplum yapısının sona ermesine bağlıdır. Böylece, sınıflar arasındaki çatışmaları ve devletler arasındaki savaşları körükleyen etkenler ortadan kalkacaktır.¹⁸⁵

¹⁸² Karl Marx, *Yahudi Sorunu*, Sol Yayınları, Ankara, 1997, s. 33.

¹⁸³ Evren Haspolat, *a.g.e.*, 2010, s. 56.

¹⁸⁴ Herbert Marcuse, *One Dimensional Man*, Routledge, Londra, 2007, s. xi, xii. Aktaran: Fulya Akgül Durakçay, *a.g.e.*, 2014, s. 55.

¹⁸⁵ Fulya Akgül Durakçay, *a.g.e.*, 2014, s. 50-54.

2.1.2. Eleştirel Teoriler

Devletin kökenine ilişkin Marksist teoriler, materyalist tarih anlayışıyla açıklanmıştır. Buna göre, tarihte belirleyici temel etken yaşam araçlarını ve insanın yeniden üretimini kapsayan maddi yaşamın üretimi ve yeniden üretimidir. Belli bir tarihsel dönemdeki ve belli bir bölgedeki toplumsal yapılar, yaşam araçlarının ve emeğin gelişkinlik seviyesi ile insan üretiminin biçimi tarafından belirlenir. Genel anlamda, maddi alandaki gelişmeler eski toplumsal yapıları yeni koşullara uyarlarlar. Buna göre, “*toplumun evrimi, İlahi İrade’ye, ırksal üstünlüklere, kişilere, dinsel anlayışa değil; tarihin rasyonel yasalarına uygun olarak gerçekleşmektedir.*”¹⁸⁶ Toplumsal evrimin bir aşaması olan devlet de, Marksist teoriye göre en temelde maddi alandaki gelişmelerin bir ürünüdür.¹⁸⁷

2.1.2.1. Engels’de Devletin Kökeni

Devletin kökenine ilişkin en kapsamlı Marksist teorinin, Engels tarafından öne sürüldüğü söylenebilir. Ancak, teoriye geçmeden önce Engels’in zorlama anlayışından bahsetmek görüşlerinin anlaşılmasında yarar sağlayacaktır. Buna göre, Engels, zorlamayı sağlayan öncel unsurun siyasal güç¹⁸⁸ (ordu, donanma vb.) ve onun sağladığı iktidar sisteminden ziyade eleştirel görüşe uygun olarak iktisadi unsurlar ve üretim sistemi olduğunu vurgular.¹⁸⁹ İktisadi sistem sebepse, siyasal

¹⁸⁶ Lewis Henry Morgan, *Eski Toplum I*, Payel Yayınevi, İstanbul, Şubat 1994, s. 9.

¹⁸⁷ Friedrich Engels, *Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni*, Sol Yayınları, 2006, s. 12.

¹⁸⁸ Engels ve Dühring’in siyasi güçten (zor) kastı, devletin fiziksel güç kullanımı ve yine onun tekelinde olan fiziksel güç kullanan birimleridir.

¹⁸⁹ Engels, tam da bu konuda Eugen Dühring ile fikir tartıştığına düşerek Anti-Dühring’i yazmıştır. Dühring mülkiyetin güç kullanımına dayandığını, siyasal gücün insanların geçim kaynaklarından dışlanmasında ve insanların kölece çalıştırılmasında kullanıldığını iddia etmektedir. Bu bağlamda, siyasal güç kullanımını toplumsal belirleyici olarak görmekte; Engels ise iktisadi unsurları ön plana çıkarmaktadır. Friedrich Engels, *Anti-Dühring (Bay Eugen Dühring Bilimi Altüst*

sistem ancak onun sonucu olabilir. Bu anlamda, siyasi güç iktisadi ve toplumsal güçler dengesindeki değişikliklere kendisini uyarlar ve her zaman iktisadi gelişmeye boyun eğer. Tarihte siyasi güç ne zaman iktisadi gelişmeyle çatıştıysa, sonu yok olmak olmuştur. Çünkü siyasal güç her zaman iktisadi önkoşullara bağlıdır. Güç unsurlarının üretimden çok tüketime yönelik durumu, onun üretimini sağlayan iktisadi koşullara boyun eğmesine sebep olmaktadır.¹⁹⁰ Kısaca, Engels, siyasi gücün toplumdan ve iktisadi unsurlardan kısmi bağımsızlığını kabul etmekle beraber, toplumsal zorlamanın öncelikle iktisadi sisteme dayandığını belirtir. Bu sistem, oluşturduğu ilişkiler ağıyla en üstün zorlamayı yaratarak diğer baskı biçimlerini oluşturur, şekillendirir; çatışıyorsa da eritir ve ortadan kaldırıp yenisini kurar. Bu bakımdan, Engels'in devletin kökenini siyasal güç kullanımından ziyade iktisadi unsurlara dayandırdığı söylenebilir.

Engels, devletin kökenine ilişkin teorisini oluştururken materyalist tarih görüşünü benimsemiş olan Morgan'ın eserinden¹⁹¹ oldukça faydalanmıştır. Morgan, eserinde ilkel insanların uygar topluma geçişinin maddeci bir yorumunu sunar.¹⁹² Morgan'a göre, insanlık tarihi maddi yaşamdaki gelişme seviyelerine göre sırasıyla üç kategoriye ayrılır: yabanıllık, barbarlık ve uygarlık. Morgan, eserinde yabanıllık ve barbarlık dönemlerinin yanında barbarlıktan uygarlık aşamasına geçişe değinir. “Yabanıllık”, doğada insanlarca avcılık ve toplayıcılık yapıldığı dönemdir. Dolayısıyla, doğa ürünlerinden değiştirilmeden yararlanma baskındır. “Barbarlık”, hayvanların evcilleştirilmesi ile yetiştirilmesinin, tarım faaliyetlerinin geliştiği bir

Ediyor), Sol Yayınları, Ankara, Mart 1977; ayrıca bu konuda bkz: Friedrich Engels, *Tarihte Zorun Rolü*, Sol Yayınları, Ankara, 1979.

¹⁹⁰ Friedrich Engels, *a.g.e.*, 1979, s. 9, 31, 35, 56.

¹⁹¹ Eser, ülkemizde iki cilt olarak yayınlanmıştır: Lewis Henry Morgan, *Eski Toplum I*, Payel Yayınevi, İstanbul, Şubat 1994 ve Lewis Henry Morgan, *Eski Toplum II*, Payel Yayınevi, İstanbul, Şubat 1998.

¹⁹² Marc Abélès, *a.g.e.*, 2012, s. 16.

dönemdir. “Uygurlık” ise insanın doğadaki ürünleri hammadde olarak kullanmaya başladığı döneme denk gelir.

Morgan’ın sınıflandırmasında, yabanılık ve barbarlık dönemi yaşam araçlarının gelişimine göre “aşağı”, “orta” ve “yukarı” aşamalara bölünür. Morgan, maddi alandaki gelişmeleri bu kategorileşme için belirleyici olarak kullanır. Açıklamalarında aşağı yabanılık dönemi, insanlığın başlangıcından balığın tüketiminin ve ateşin kullanılmaya başlanmasına kadar sürer. Orta yabanılık dönemini başlatan ateşin ve balık tüketiminin keşfi, insanların iklim ve coğrafi kısıtlılığını kaldırarak Dünya’nın çeşitli bölgelerine göç edebilmelerini sağlamıştır. Ok ve yayın kullanımı ise orta dönemden yukarı yabanılık dönemine geçişin maddi temelidir. Bu dönemde, ok ve yay ile avcılık insanın olağan uğraşı olmuştur.

Yukarı yabanılıktan aşağı barbarlığa geçişte ise çömlekçilik etkilidir. Ancak, Morgan bundan sonraki aşamaların evrensel değil, bölgesel olduğunu belirtir. Başka bir ifadeyle, sonraki aşamalara sadece belli bölgelerdeki insanlar erişebilmiştir ya da bir üst aşamaya geçişte her bölge insanı için farklı bir maddi temel geçerli olabilmektedir. Örneğin, orta barbarlık aşamasına Eski Kıta’da¹⁹³ evcil hayvan yetiştirilmesinin keşfi ile geçilirken Yeni Kıta’yı¹⁹⁴ dönüştüren keşif sulamayla yenebilecek bitkilerin ekimidir. Barbarlık yukarı aşaması ise demir madeninin eritilmesi ile başlar. Fakat bu aşama yalnızca Eski Kıta’da görülür. Yukarı barbarlık döneminden Morgan’ın son aşama kategorisi olan uygarlık dönemine geçiş ise alfabenin (abecenin) kullanımıyla sağlanmıştır.¹⁹⁵

¹⁹³ Engels, Eski Kıta’yı Doğu (Doğu yarıküresi) olarak adlandırır.

¹⁹⁴ Engels Yeni Kıta’yı ise Batı (Amerika) olarak isimlendirir.

¹⁹⁵ Friedrich Engels, *a.g.e.*, 2006, s. 27-33.

Morgan, ilkel toplulukların temel birimi olan *gens*i incelemesinin merkezine almıştır. Çünkü ona göre, gensler uygarlık dönemine kadar bütün topluluklarda bulunan ortak bir gruptur ve bütün toplulukların devleti önceleyen ortak bir paydasıdır. Gens biriminde gerçekleşen maddi alanlardaki gelişmelerden kaynaklanan toplumsal değişimler, devletin oluşumunu etkilemiştir. Bu nedenle gensin niteliklerini açıklamak önemlidir.

Morgan, gense ait açıklamalarını, bir süre içinde de yaşadığı, İrokua kabilesinin Seneka gensi üzerinden yapar. Bu genste, ana soy zinciri hesaba katılmaktadır ve bu nedenle, insanlar ortak bir dişi ata altında birleşmişlerdir. Erkek atadan ziyade dişi bir ata altında birleşilmesinin sebebi, gensteki erkeklerin sadece diğer genslerdeki kadınlarla evlenebilmesidir. Gens içi evlilik yasaktır ve her kuşakta yalnızca kadınlar gens içinde kalabilmektedir. Diğer genslerdeki kadınlarla evlenen erkek, kendi gensinden ayrılmak durumundadır.

Bunun yanında, her gens kendi askeri şefini seçebilmekte ve bu şefi de istediği zaman görevden alabilmektedir. Bu da, topluluğun üzerinde egemen bir kişi ya da yapı oluşmasını engellemektedir. Ayrıca, topluluktan soyutlanmış savaşçı bir grup daha oluşmadığı için gens, savunmasını topluca üstlenmiştir. Gensin bir diğer özelliği ise, kadın ve erkeğin oyunun eşit olduğu (kabaca) demokratik bir meclise sahip olmasıdır. Ancak, gelenekler işleyiş ile ilgili çoğu kararın temelini oluşturduğu için meclis çok da işlememektedir. Ayrıca, ölenlerin mirası gens içinde kalmakta ve böylece, gense miras bırakılmaktadır.¹⁹⁶

Nüfusun belli bir seviyeyi aşması, genellikle gensin bölünmesiyle sonuçlanır. Ancak bu bölünme ilişkilerin tamamen koptuğu anlamına gelmemektedir. Bu

¹⁹⁶ Friedrich Engels, *a.g.e.*, 2006, s. 88-91.

bölünen gensler, belli bir kabile altında birleşir. Kabileler aşiretleri oluştururken aşiretler de en büyük birleşim olan konfederasyonları oluşturur. Bu birimler arasında, yönetsel bakımdan, bağlar oldukça zayıftır.

*Gentilice*¹⁹⁷ örgütlenme sınıfsızdır ve topluluktan özerkleşmiş yapılar yoktur. Kamusal işler ortaklaşa ve komünist bir nitelikte yapılmaktadır. Mülkiyet, kamusaldır ve bundan dolayı, yoksulluk ve kölelik toplulukta oluşmamıştır.

Bu örgütlenme biçimi, Kahramanlık Çağındaki Yunan genslerinde de görünür ama İrakualılardan farkı Yunan genslerinin uygarlığa geçişin eşiğinde olmalarıdır. Morgan'a göre, Yunan genslerinin yapısında yozlaşma başlamıştır. Soy zincirini kadına göre hesaplandığı ve miras ilişkilerinin kadına göre belirlendiği analık hukukunun yerini; soy zincirinin erkeğe göre belirlendiği, erkeğin üstünlüğünün kabul edildiği ve kadının değersizleştiği babalık hukuku almıştır. Miras hakkının erkeğe geçmesi mirasın başka genslere geçebilmesine sebep olur. Ayrıca, babalık hukuku servetin çocuklara mirası anlamına da gelir. Bu durum, aile içi zenginlik üretiminin önemini artırarak ailenin birey nazarında gensin önüne geçmesine sebep olur. Kamusal mülkiyetten özel mülkiyete doğru kayış başlamıştır.

Engels ve Morgan'a göre toplumsal değişimlerin sebebi, maddi alandaki gelişmelerdir. Maddi gelişmeler, üretimin gelişmesine ve ürünlerin fazlalaşmasına sebep olmuştur. Tüketebileceğinden fazla üreten insan, ticareti arttırmış ve ürünlerin metalaşmasının yolunu açmıştır. Geçinebilecek kadar besin üretimini bırakmış ve yerine mübadele edebileceği kadar meta üretimine başlamıştır. Meta üretimi ise toprağın birey tarafından sahiplenilmesini güçlendirmiş, topluluk içinde sınıflı yapıların (çiftçi, zanaatçı, tüccar gibi işbölümüne dayanan sınıfsal ayrımın yanında

¹⁹⁷ “Gens ile ilgili” anlamına gelen bir nitelemedir. Friedrich Engels, *a.g.e.*, 2006, s. 210.

zengin-yoksul veya sömüren-sömürülen ayrımı) tohumunu atmış ve emeğe olan ihtiyacı arttırmıştır. Bir zamanlar savaş, topluluğun onuru için yapılırken artık emek ihtiyacını karşılayan köleler ve zenginliğin göstergesi olan artı ürünün mülkiyeti için yapılmaya başlanmıştır. Servet ve köle yavaş yavaş küçük bir sınıfın elinde toplanmıştır. Zenginler ile yoksullar arasındaki ayırım topluluk içinde artık kök salmış ve sömüren-sömürülen ilişkisi doğası gereği uzlaşmaz karşıtlıklar yaratmıştır. Artık sıra, bu karşıt sınıfların kısır savaşımıyla birbirlerini yok etmesini önleyecek olan ve görünüşte bu sınıfların üzerinde yer alan devleti oluşturmaya gelmiştir. Devlet, işte bu sınıf karşıtlıklarını frenleme ihtiyacının eseridir. Devlet, sınıflardan bağımsız görünür fakat iktisadi bakımdan egemen olan ve böylece siyasi egemenliği de ele geçiren sömürücü sınıfın kontrolündedir. Böylece, ezilen sınıfı kontrol altında tutmakta ve bunu sağlayan düzeni de devam ettirmektedir.¹⁹⁸

Engels, devletin oluşumu ile gentilice örgütlenmeler arasında negatif bir korelasyon kurar. Buna göre, devlet gentilice yapıların zayıflamasıyla ortaya çıkmıştır. Devletle beraber, gentilice yapılara ait kendini bizzat koruyan silahlı halkın yerini halktan özerkleşmiş devletin hizmetinde olan kamu gücü almıştır. Ve bu kamu gücü, toplumdaki uzlaşmaz çelişkilerden dolayı kendi içinden çıktığı halka karşı bir zorlama mekanizmasına dönüşmüştür. “Kamuoyu baskısı” haricinde hiçbir zorlama aracıyla karşılaşmamış olan gens insanları, devletin oluşumuyla beraber fiziksel güç araçları ile tanışmışlardır.

Genslerin yozlaşmasının bir diğer nedeni ise geleneksel törelerin yerini gensi aşan ortak bir hukukun almasıdır. Yüzlerce yıllık tecrübenin yansıması olan gelenekler, bir zamanlar gens içi kararlarda etkin unsurken genslerdeki yoğun nüfus

¹⁹⁸ Friedrich Engels, *a.g.e.*, 2006, s. 111, 117, 164, 167, 168, 174, 177.

değişiminden dolayı uygulanamaz olmuştur. Böylece, gens içinde belirlenen ortak kamu faaliyetleri merkezi yapılarca üstlenilmiştir. Merkez de kendi hukukunu uygulatmak için genslere silahlı adamlarını göndermiştir.¹⁹⁹

Devletin kökenine ilişkin Marksist teorilerden, Lenin'in devletin kökenine yönelik görüşlerine de değinmek yerinde olacaktır. Lenin, devletin kaynağı konusunda Engels ile hemfikir olduğu söylenebilir. Lenin'e göre, ilk devlet örgütlenmelerinin görüldüğü uygar toplumlardaki sömürü düzeninden dolayı, sınıflar zamanla birbirine düşmanlaşmış ve mülkiyet sayesinde halk içinden "özerkli silahlanmalar" yaratan egemen sınıf, halk silahlanmasını düşmanca bir savaşla kırmıştır.²⁰⁰ Bu kırılmayla beraber, iktisadi bakımdan üstün olan ve bunun sağladığı avantajla siyasi üstünlüğü de ele geçiren egemen sınıf, ezilen sınıfı boyunduruk altında tutmak ve sömürmek için devlet aygıtını kurmuştur.

Diğer bir yönüyle, devlet sınıf çatışmalarından kaynaklanmış ve varoluş sebebini de sınıf karşıtlıklarını frenleme gereksiniminden almıştır. Sınıflar arasındaki çelişmelerin nesnel olarak uzlaştırılması olanaklı olmadığı durumlarda, toplum içinden devlet kurmaya gereksinim duyulmuştur. Bu kurulan devlet, her ne kadar toplumdan doğmuşsa da, zamanla ona yabancılaşmış ve ona karşı bir güç haline gelmiştir.²⁰¹ Bu güç de, öncelikle ordu ve kolluk gibi silahlı adam müfrezelerine dayanmıştır. Bu anlamda, Lenin'in devlet kuramında, askeri örgütlenmelere ve kolluğa yüklenen görev araçsaldır. Lenin'e göre, asker ve kolluk toplumun içinden doğmuş ama zamanla ona yabancılaşan araçlar haline gelmişlerdir. Kolluk, egemen sınıfın ezilen sınıfı kontrol altında tutmasında ve sömürmesinde bir araç olarak

¹⁹⁹ Friedrich Engels, *a.g.e.*, 2006, s. 113, 114, 174-176.

²⁰⁰ Vladimir İlyiç Lenin, *Devlet ve Devrim*, Eriş Yayınları, İstanbul, 2003, s.19.

²⁰¹ Vladimir İlyiç Lenin, *a.g.e.*, 2003, s. 22.

kullanılmıştır ve kullanılmaya da devam etmektedir. Lenin de, bu düşüncesine paralel olarak devleti silahlı adamlar grubuna indirgemıştır.

Bu sınıflandırma altında değindiğimiz devletin kökenine ilişkin teoriler, devletin işlevine yönelik farklı bir boyut getirmişlerdir. Özellikle Marksist devlet kuramları, devletin, toplumsal sözleşmeye dayanan devlet kuramlarında tasvir edilen uyruklarının bireysel güvenliğini sağlamak gibi masum bir işlevinin olmadığını göstermektedirler. Bu kuramlarla beraber, güvenliği sağlayan ortak iyi temelli bir devlet anlayışı yerini, egemen sınıfın baskısını ezilen sınıflar üzerinde sağlamakla görevli sömürücü ve araçsal bir devlet anlayışı almıştır.

2.1.2.2. Gordon Childe-Arkeoloji Destekli Eleştirel Görüş

Childe, eleştirel anlayışı arkeolojik ve antropolojik kanıtlarla zenginleştirerek sunan yazarlardan biridir. Toplumsal dönüşümlerin dinamiğini üretim güçlerine dayandırarak açıklar. Yeni üretim güçlerinin yeni bir toplumsal dönüşüme temel oluşturduğu tezini yıllarca yürüttüğü arkeolojik çalışmalarla destekler.²⁰²

İnsanlık tarihindeki iki ana ekonomik devrime dikkat çeken Childe, devletin oluşumunu da bu devrimlerle ilişkilendirir. Bunlardan ilki olan neolitik devrim, insan ekonomisinin ilk devrimidir. Bu devrim, bir kısım insanın doğaya bağımlı yaşadığı avcılık ve toplayıcılık ekonomisinden koparak besin kaynağına hâkim olmaya başladığı ilkel tarım ve hayvancılığa geçmesi ile gerçekleşmiştir. Böylece insan besin üretimi ekonomisine geçebilmiştir.²⁰³ Hayvanların ve bitkilerin evcilleştirilmesi gibi maddi bir gelişmeye dayanan bu devrimle beraber, öncelikle yerleşik düzene

²⁰² Grahame Clark, “Profesör Grahame Clark’ın Önsözü”, *Tarihte Neler Oldu?*, Gordon Childe, Kırmızı Yayınları, İstanbul, 2009, s. 12.

²⁰³ Gordon Childe, *Kendini Yaratan İnsan*, Varlık Yayınları, İstanbul, 2006, s. 46.

geçilerek küçük köy yapıları oluşturulmuştur. Sonrasında ise avcı-toplayıcılıkta yük olarak görülen çocuğun artık yükten öte artık emek olarak görülmesinin üremeye ve tarımla hayvancılığın beslenmeye etkisiyle insan nüfusunda kayda değer oranda bir artış yaşanmıştır.

Neolitik devrim ekonomisinde, kendi kendine yeterlilik esastır. Daha açıkça belirtmek gerekirse, bu ekonomiyi uygulayan toplumlar kendilerini beslemeye yetecek kadar üretim yaparlar. Üretim sadece besin gereksinimine yönelik değildir. Bu toplumlar, kendi alet ve gerecini yine kendileri üretirler. Topluluğun içinde de işbölümü hala cinsiyet temellidir. Uzmanlaşarak besin üretiminden sıyrılan sınıflar çok ender görülür. Sonuçta üretim uzmanlaşmış bir işbölümünden öte işbirliğine dayalıdır.²⁰⁴

Diğer toplumlarla kısmi oranda besin, araç ve gereç takası yapılsa da karşılıklı ticari bir bağımlılık yoktur. Köylerin birbiriyle olan ilişkileri, sık değildir ama periyodik olarak yinelenir.²⁰⁵ Yeni köylerin oluşumunda yerleşim yerlerindeki nüfus artışı etkilidir. Toprak kıtlığının olmaması yerleşim yapılarını bölünmeye itmektedir. Belli bir bölgedeki köylerin ortak dini ve dili paylaşmaları bu durumun bir kanıtını oluşturmaktadır.²⁰⁶

*“Aile içinde, neolitik ailenin üyeleri tarafından ortaklaşa yapılan birçok görevler, farklılaşıp, belli kimselere, bütün gücünü ve dikkatini yalnızca neolitik ekonomide günlük işlerin ancak bir parçası olan işleri yapmaya veren uzmanlar arasında paylaşılmaya başlanması”*²⁰⁷ neolitik ekonominin temellerini sarsacaktır. Bu uzmanların oluşabilmesi için öncelikle toplumların neolitik ekonomide olmayan

²⁰⁴ Gordon Childe, *Tarihte Neler Oldu?*, Kırmızı Yayınları, İstanbul, 2009, s. 75-76.

²⁰⁵ Gordon Childe, *a.g.e.*, 2006, s. 55-57.

²⁰⁶ *a.k.*, s. 64.

²⁰⁷ Gordon Childe, *a.g.e.*, 2009, s. 111.

artı-ürün üretmeye zorlanmaları ya da razı gelmeleri gerekmiştir. Rızayı sağlayan en önemli etken madencilikte yaşanan gelişmeler olmuştur. Madeni araçların (özellikle sabanın) tarımsal üretimde verimliliği arttırması ve çatışmalarda kullanılacak sağlam silah üretimine katkı sağlaması, bunların sahipliğinin lüksten çıkıp bir ihtiyaca dönüşmesini sağlamıştır. Böylece toplum, madeni aletlerin takası için artı-ürün üretmeye zorlanmış; madeni çıkarıcı, ulaştırıcı ve işleyen kişileri besleme ihtiyacı hissetmiştir. Toplumda besin üretiminden tamamen soyutlanmış yeni sınıflar oluşmuştur: başta zanaatçılar, ulaşım ve maden işçileri.²⁰⁸ Günden güne artan hammadde ve araç keşifleri sonucunda bu sınıflara, toplumsal hayatta önemli bir yer oluşturacak olan tüccar sınıfı eklenmiştir. Sonuç olarak, yeni sınıfların oluşumu neolitik ekonominin en temel niteliği olan kendi kendine yeterli üretimi yıkmaya başlamıştır.

Neolitik dönem insanların yağmur, sel, fırtına gibi kötü hava koşullarına ve doğal afetlere karşı çaresizliği, toplumdaki büyüsel-dinsel ihtiyacı körüklemiştir. Bu bakımdan, toplumdaki ruhani hayatın düzenlenmesine duyulan ihtiyaç rahipler sınıfı tarafından sağlanmıştır. Toplumda *“elbirliğiyle besin bulma çabalarına katılmadan, artık üretim üzerinde hak savlayan ilk sınıf”*²⁰⁹ olan büyücülerin yerini onların toplumsal işlevlerini geliştiren ve loncalaşmayla süreklilik kazandıran rahipler sınıfı almıştır. Elbette ki, *“büyücünün değneği, krallık esasının ilk tohumudur.”*²¹⁰ Bundan dolayı, toplumun üzerinde otorite kuracak ilk iktidarlar büyücüler ve rahipler olacaktır. Öyle ki, rahipler bir zaman sonra toplumdan elde ettikleri artı-ürünler sayesinde üretim faaliyetlerinden tamamen soyutlanabileceklerdir; güçlerinin ve

²⁰⁸ Gordon Childe, *a.g.e.*, 2006, s. 74-78; Gordon Childe, *a.g.e.*, 2009, s. 93-96.

²⁰⁹ Gordon Childe, *a.g.e.*, 2006, s. 100.

²¹⁰ *a.k.*, s. 100.

gelirlerinin günden güne artmasıyla beraber kendi tapınaklarını ve toplumun bütününe yarayan kanal, baraj, yol gibi kamusal faaliyetleri yaptırabilecek seviyede bir erke sahip olacaklardır. Rahipler, savaş şeflerinin toplumsal iktidarı ellerinden almalarına kadar geçen süreçte sadece ruhani hayatı değil, dünyevi hayatı da düzenleme yetkisini kullanacaklardır.

Childe, uygulamalı bilimlerdeki ve toplumsal yapıdaki gelişmelerin Mezopotamya’da yaşayan topluluklarda kentleri yarattığını belirtir. Bu ikinci büyük toplumsal devrimdir. Dicle-Fırat deltasındaki bol su kaynakları ve verimli topraklar nüfusun günden güne artışını sağlayarak kent (şehir) devrimini olanaklı kılmıştır. Diğer taraftan, bu verimli toprakların çorak çöllerle çevrelenmesi nüfusu bulunduğu yerleşim yerlerine bağımlı kılmış ve toplumsal emek isteyen bataklıkların kurutulması, ormanların temizlenmesi ve kanalların kurulması gibi faaliyetleri şart koşturmuştur. Böylece, bölgedeki verimli topraklar genişletilebilecektir. Topluca “sulama işi” olarak adlandırabileceğimiz bu faaliyetlerin artı-ürün sağlayan verimli toprakları arttırması, faaliyetlerin ifasında toplumsal rızayı sağlamıştır. Bundan dolayı, o dönem için “*sulama işi, topluma çok etken ve düzenleyici bir silah*”²¹¹ olarak nitelendirilebilir.

İlk devletlerin kurulduğu Mezopotamya bölgesi, nüfusu besleyebilecek kadar verimli toprağa sahip olsa da araç-gereç üretimi için gerekli olan hammaddeden yoksundur. O dönemde, hammadde ihtiyacı bölgedeki ulaşımına uygun nehirler üzerinden kuzeydeki dağlık bölgelerden sağlanabiliyordu. Toprakların verimliliği, hammadde ticareti için gerekli olan artı-ürünü rahatça sağlıyordu. Öbür taraftan, verimli toprakları genişletmek için gerekli olan ticaret, bir taraftan toplulukları

²¹¹ Gordon Childe, *a.g.e.*, 2006, s. 103.

birbirine ticari bakımdan bağımlı kılarak diğer taraftan toplumsal işbölümünü körükleyerek kendi kendine yeter olan neolitik ekonomiyi yıkıyordu. Yerine, uzmanlaşmış işbölümüne (sınıflara), imalat ve dış ticarete dayalı kent ekonomisini kuruyordu.²¹² Ancak, bu “*yeni ekonomi sayesinde üretilen artı-ürün, nispeten küçük bir sınıf elinde toplanmıştı.*”²¹³ Artı-ürünün az sayıda bir sınıfın elinde toplanmasıyla toplum sınıflara bölünmüş oluyordu ve bu durum, doğal olarak toplumda büyük çelişkilere yol açıyordu. İkinci büyük çıkar çelişkisi, Dicle ve Fırat’ın sularını ortak kullanan kentler arasında yaşanıyordu. Komşu kentler arasında savaflara kadar varan çelişkiler çıkıyordu. Bu her iki çelişkisinden kaynaklanan çatışmaları azaltacak yeni bir kuruma ihtiyaç duyuldu: “Devlet”. Devlet, “*toplumun içinden çıkmış, kendini toplumun üzerine çıkarmış ve toplumdaki kopmuştu.*”²¹⁴ Yine, devlet, kent “*devriminin yarattığı düşmanlıklar nedeniyle, çıkar çelişkilerine düşen sınıfların, boş ve anlamsız çatışmalar sonucu kendi kendilerini tüketmelerine engel olmak*”²¹⁵ için oluşmuştu ve bundan sonra, toplumun üzerine çıkan bu kudret, sınıf çatışmalarını yumuşatmak ve bu çatışmaları düzen içinde tutmakta görevlendirilmişti.²¹⁶

²¹² Gordon Childe, *a.g.e.*, 2006, s. 104.

²¹³ Gordon Childe, *a.g.e.*, 2009, s. 115.

²¹⁴ Childe, burada doğrudan Engels’in “Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni” kitabından alıntı yapıyor. Gordon Childe, *a.g.e.*, 2006, s. 111.

²¹⁵ *a.g.e.*, 2006, s. 104; Gordon Childe, *a.g.e.*, 2009, s. 115-116.

²¹⁶ *a.g.e.*, 2009, s. 115-116.

2.1.3. Zorlama Esaslı Teoriler

Yukarıda bahsettiğimiz gibi, toplulukların güvenlik ihtiyacı doğrultusunda kendi iradeleriyle devlet oluşturduklarını belirten “iradi açıklamalar” ile maddi gelişmelerin sonucu olarak basit topluluklardan devlete geçildiğini belirten “eleştirel açıklamalar”ın yanında, devletin kökenine ilişkin zorlama esaslı teoriler de yazında yer tutmaktadır. Bu açıklamalara göre, devletler, bazı toplulukları boyunduruk altına alan başka siyasi birimler tarafından fiziksel gücün bir biçimi olan savaşlarla zorlanarak oluşturulmuştur. Buna göre, devletin oluşumunda dışsal etkiler hâkimdir.

Tarihi çok eski dönemlere dayanan zorlama esaslı teorilerin en temel temsilcilerinden biri Oppenheimer’dir.²¹⁷ Öncelikle yazarın devletin kökenine ilişkin görüşleri açıklanacaktır. Bunun yanında, devletin kökeninde zorlamayı benimseyen Carneiro ve Şenel’in görüşlerine aşağıda değinilecektir.

2.1.3.1. Franz Oppenheimer-Devlete Giden Altı Aşama

Oppenheimer’in “Devlet” isimli eseri, devletin kökenine ilişkin siyasi gücün oynadığı önceliğe yönelik açıklamalara temel oluşturur. Bunun yanında, iktisadi unsurları öne çıkaran görüşlerle örtüşecek şekilde devletin her zaman sınıflı bir toplum olduğunu belirtir. Ancak, sınıflı toplumu oluşturan zorlamanın sadece iktisadi

²¹⁷ Devletin oluşumunda fiziksel güç kullanımının etkinliği fikri, Antik Yunan’ın sofistlerine kadar dayanır. Aynı görüşü paylaşan bir başka tarihi düşünür ise İbn Haldun’dur. Göçebe toplumların, asabiyyet (kolektif eylem gücü) başarısı ile yerleşik toplumlara üstün geldiğini belirtir. Devletleri oluşmasından yok oluşuna kadar beş evreye ayıran İbn Haldun, ilk evreyi (devletin oluşmasını) göçebelerin fethettikleri yerleşik toplumun topraklarına yerleşmelerine bağlar. Bu anlamda, İbn Haldun kendisinden yüzyıllar sonra yaşamış düşünürlere ilham kaynağı olmuştur. Geç dönemlerdeki bazı devlet teorisyenleri, İbn Haldun’un düşüncelerini antropolojik ve arkeolojik kanıtlarla geliştirerek yeniden öne sürmüşlerdir. Oppenheimer da İbn Haldun’un devletin oluşumuna yönelik fikirlerini geliştirerek sosyolojik bir temele oturtmuştur. Alâeddin Şenel, *İnsanlık Tarihi: Kemirgenlerden Sömürgenlere*, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 2006, s. 330-331.

temellerden kaynaklanmadığını öne sürer. Bu durumu da, sınıf devletlerinin ilk oluşumunu baz alarak açıklar. Ona göre, sınıf devleti verimli toprakların tümüyle işgal edildiği zaman ortaya çıkmıştır. Ancak bu işgaller sadece iktisadi amaçlarla değil, çoğunlukla siyasi amaçlarla yapılmıştır. Bir başka deyişle, insanların geçimlerini sağlayabilecekleri verimli toprakların doğada yaygın olarak bulunmasına rağmen, bu topraklar üst sınıflar tarafından siyasi olarak işgal edilmiş ve sahiplenilmiştir. Burada, doğadan kaynaklanan bir kıtlıktan ziyade “hukuki” açıdan kıtlık bulunmaktadır. Yani tarıma uygun işlenmeyen topraklar doğada mevcut bulunsalar bile, siyasi işgaller bu toprakların geçim için kullanılmasını engellemektedir. Bu anlamda, fatihler diğerlerine geçimlerini sağlayacak bir toprak bırakmamaktadırlar. Böylece, topraksız kalanları boyun eğdirerek devleti oluşturmuşlardır.²¹⁸ Sınıf devleti, fethedilen bir boyun eğdirme ile doğmuştur.

Oppenheimer’ı, Marksist tutumdan ayıran bir diğer yönü ise iktisadi unsurlardan farklı olarak “iktisadi yol” düşüncesini benimsemesidir. Oppenheimer, yaşamlarını sürdürebilmek için insanların birbirine zıt iki yolunun olduğunu belirtir. Bunlardan ilki, *“bir insanın kendi çalışmasına ve bu çalışmasıyla başkalarının çalışmasını birbirine denk olarak değiştirerek, gereksinimlerini karşılama”* olarak açıkladığı “iktisadi yollar”dır. Kısaca, çalışmaktır. Diğeri ise soymaya da denk düşen anlamıyla *“başkalarının çalışmasını karşılıksız olarak elde edilmesi”* olarak belirttiği “siyasal yollar”dır.²¹⁹ Oppenheimer, iktisadi yol düşüncesinin Marx’ın düşüncesinden, bir başka ifadeyle “iktisadi zorlama” olgusundan, ayrıldığı noktayı şöyle belirtir:

²¹⁸ Franz Oppenheimer, *a.g.e.*, 2005, s. 36-37.

²¹⁹ *a.g.e.*, 2005, s. 44-45.

Hiçbir yerde, aynı amaca, yani ekonomik tüketim nesnelere elde etmeye yönelik eylemlerde görülen bu zıtlığın yalnızca araçlarda, yani başvuru yollarında olduğu gösterilmemiştir. Oysa konunun incelenmesinde işin püf noktası buradadır. Karl Marx örneğinde, onun çapında bir düşünürün ekonomik amaçlar ile ekonomik araçlar (ekonomik yollar) ayrımını kesin bir biçimde yapmadığı için karışıklığa düşüldüğünü görüyoruz. Marx'ın görkemli kuramının, sonunda gerçeklerden böylesine uzaklaşmasına yol açan yanılgıların tümü, ekonomik gereksinimlerin sağlanmasının araçları ile gereksinimlerin sağlanması amacının arasında açık bir ayrımın yapılmamış olmasından kaynaklanır. Bu Marx'ı köleliği bir "ekonomik güç" olarak görmeye sürükledi.²²⁰

Bu nedenle, Marx'ın düşünsel temeldeki hatasının devletin gelişimine ve amacına yönelik açıklamalarını da sakatladığını belirtir. Buradan, "iktisadi yollar" ve "siyasi yollar" ayrımı üzerinden devletin oluşumunu açıklamaya çalışır.

Oppenheimer'in görüşünde devletsiz çağ, avcılar ve ilkel tarımcılardan oluşur. Bu topluluklardan biri olan avcılar mülkiyet sahipliği bakımından aralarında farklılıklar oluşmamıştır. Ayrıca, avcı topluluklarda yöneten-yönetilen ayrımı da gelişmemiştir. Toplulukta bir şef vardır ancak topluluk üzerindeki otoritesi oldukça sınırlıdır. Açıkçası, ilkel avcılarda devlet için şart olan sınıflar oluşmamıştır.

Devletsiz çağın diğer topluluğu olan ilkel tarımcılar ise tarımın doğasından dolayı toprağa bağlı yaşamaktadırlar. Bu toplulukların diğer bir özelliği ise avcı ve çoban topluluklara göre daha barışçıl yapıda olmalarıdır. Bu özellikleri, onların kendi bölgelerinden daha büyük bir örgütlenmeye yol açacak savaşı bir benlikten yoksun olduklarını gösterir. Toplumsal benliklerinde, kendi komşularını savaşlarla ya da farklı yollarla boyunduruk altına almalarına sebep olacak bir itici güç bulunmamaktadır. Bundan sebeple, ilkel tarımcılardan kendi başlarına bir devlet

²²⁰ Franz Oppenheimer, *a.g.e.*, 2005, s. 45.

oluşturmaları beklenilmemektedir.²²¹ Dıştan bir etki olmadan bu topluluklarda bir devlet oluşmamaktadır.

Oppenheimer, ilk devletleri oluşturan toplulukların karada çobanlar ve adalarda ise deniz çobanı olarak adlandırdığı Vikingler olduğunu belirtir. Bu topluluklar, devletleri oluşturmadan önce belli bir toprak parçası üzerinde egemenlik dışında devletin bütün öğelerine sahiptirler. Mesela bu topluluklarda, devletin önemli niteliklerinden olan mülkiyet ve gelir farklılaşması görülebilmektedir. Benzer biçimde, yaşlı bilge kişilerin topluluğun inançlarını zekice kullanarak onların üzerinde sınırlı bir erk oluşturması, ilksel devletlerin bir diğer niteliği olan yöneten ve yönetilen ayrımının bir göstergesidir. Ancak, bilge kişilerin ya da mülk sahiplerinin erki topluluk üzerinde sınırlıdır çünkü topluluk içinde Oppenheimer'ın belirttiği siyasi yollara hala başvurulmamaktadır. Topluluk üzerindeki erkin, bilgelikte olduğu gibi, sadece kalıtsal becerilerle sağlanması süreksizlik sorununa sebep olacağı için, bu topluluklarda kısa süreliğine toplumsal ve iktisadi eşitsizlik oluşsa bile, her seferinde yeniden toplumsal eşitlik düzenine dönüş gerçekleşir. Bu eşitlik, ancak siyasi yollarla bozulabilir. Siyasi yolların başında yer alan savaş; başkalarını, onların birikimlerini ve mülklerini karşılıksız olarak el konulmasını sağladığı için topluluk içerisinde farklılaşmayı beraberinde getirir. Göçebeliliğin doğası, mülke sahip olunamaması ve fazla malın taşınmaması durumunu doğurduğu için, savaş ganimetlerinden sadece insana el koyulmasına izin verir. İnsana el koyma, yani "kölelik" bu topluluklarda farklılaşmayı oluşturarak devlete giden yolu açacaktır. Bu düşünceden yola çıkan Oppenheimer, emretme ve itaat ilişkisinin

²²¹ Franz Oppenheimer, *a.g.e.*, 2005, s. 46-49.

meşrulaştığı ve sürekli kılındığı insanın insan üzerindeki baskısının devletin oluşumu için şart olduğunu belirtir.²²²

Kolay yoldan savaşlarla zenginleşebileceğinin anlaşılmasından sonra, deniz çobanları diyebileceğimiz Vikingler ile kara çoban topluluklarında siyasi yollara başvurma alışkanlığı kemikleşecektir. Bu alışkanlık, zamanla Vikinglerce deniz devletlerinin oluşturulmasını; Eski Dünya'da çobanlar tarafından da kara devletlerinin kurulmasını sağlayacaktır. Köylüler (tarım toplulukları) güçsüz ve disiplinsiz yapıları dolayısıyla göçebe topluluklara savaşlarda mağlup olacaklar ve toprağa bağımlı oldukları için de onların boyunduruğu altına girerek kara devletlerinin oluşumuna sebebiyet vereceklerdir.²²³

Oppenheimer'a göre, çoban toplulukları ile tarım topluluklarının karşılaşmalarından devletin oluşumuna kadar geçen süreçte altı aşamadan geçilmiştir. İlk aşama²²⁴, çobanların köylü toplulukların bütün varlıklarına el koymasını, insan kaynağını kıyımlarla kurutmasını ve gerisinde herhangi bir artı üretemeyen bir yapı bırakmasını içerir. Bu aşamada, çobanlar, fevri hareket ederek geleceğin kaynaklarını yok ederler. Bu yanıştan, ikinci aşamada döneceklerdir. Çobanlar, mağlup ettikleri köylülerin hayatlarını bağışlamaya başlayarak ikinci aşamaya geçerler. Çobanlar, bu aşamada, gelecekteki ihtiyaçlarını düşünerek savaşta kendilerini dizginlerler. Bu adımı, Oppenheimer devlete giden yoldaki en önemli adım olarak görür. Çünkü bu adımla beraber çobanlarla köylüler arasında bir hukuksal ilişki başlar. Köylüler, yaşamak ve geçimine yetecek kadar mallarının bir bölümünü korumak gibi en temel hakları edinirler. Bu hakların verilmesinin nedeni,

²²² Franz Oppenheimer, *a.g.e.*, 2005, s. 50-54.

²²³ *a.g.e.*, 2005, s. 60-61.

²²⁴ Bu aşamadaki çoban topluluklarını, Oppenheimer, arı kovanını mahveden ayıya benzetir. *a.g.e.*, 2005, s. 69.

köylünün artık bir servet kaynağı olarak görülmesidir. Bundan sonra, çoban, altın yumurtlayan tavuğa dokunmaz. Hatta kendine yarar sağlayan köylüyü diğer saldırganlardan korumaya başlar. Koruma güdüsünün etkisiyle onlarla birlikte yaşamaya başlayan çoban topluluk, köylünün sorunları ile ilgilenerek yönetim işlevine alışıır. Üçüncü aşamada ise artı ürün artık yağma ile değil, “haraç-vergi” olarak alınmaya başlanır. Köylüler, bu aşamayla çobanların zararından kurtulur ve çobanlar da köylülerle ilişkilerini salt şiddet uygulamalarından ziyade rızayı da içeren bir boyuta taşırlar. Zorlama için harcadıkları emeği de, başka köyleri boyunduruk altında almak için kullanırlar. Dördüncü olarak, mekânsal bütünleşme aşamasına geçilir. Göçebe ve tarım toplulukları, tek bir toprak üzerinde birlik oluştururlar. İlişkiler yavaş yavaş topluluklar arasından topluluk içine doğru dönüşmeye başlar. Başka bir ifadeyle, birbirinden bağımsız iki topluluk yerini iki topluluğun tek potada eridiği bir yapıya bırakır. Beşinci aşama, çobanların enerjilerini diğer köylü toplulukları boyunduruk altına almak için kullanmalarıyla başlar. Birden fazla köyün işgal edilmesiyle bu köyler arasındaki husumetleri çözme görevi de işgalci çobanlara düşer. Çobanlar bir nevi hakemlik görevini üstlenmeye başlarlar. Bu görevlerini yürütmek için çobanlar, her köyde bir temsilci bulundurmak zorunda kalır ve bu da devletin oluşumu için hayati olan merkezileşmeyi sağlar. Altıncı ve son aşamada ise karşılıklı ilişkilerin topluluk-içi niteliği gelişir. Çobanlar, toplulukların iç işlerini düzenleme görevini üstlenir ve sorunları gidermek başlıca sorumlulukları haline gelir. Artık uyruklarını itaate zorlama alışkanlığı elde edilir. Devletin temel niteliklerinden biri olan *“uyruklarını düzenin içinde tutma ve*

varlıklarını çalışma kapasitelerini düşürmeden sürdürme zorunluluğu”²²⁵ altıncı ve son aşamada gelişir. Böylece, ilkel olarak devlet de oluşmuş olur.²²⁶

2.1.3.2. Robert L. Carneiro-Savaş ve Coğrafi Etkiler

Carneiro, devletin oluşumunda zorlayıcı bir etken olarak “savaş”ın rol oynadığını belirtir. Ona göre, devletin oluşum sürecinde savaşın oynadığı role yönelik neredeyse şüphe yoktur ve bu öngörüsünü de arkeolojik verilerle desteklemektedir. Ancak, “savaş” devleti oluşturmaya iten zorunlu bir unsur olsa da tek başına yeterli değildir. Carneiro, devletin oluşumuna ilişkin savaş unsurunun yanına coğrafi şartları da katarak bir açıklama getirir.²²⁷

Carneiro’ya göre, devlet sınırlı tarım arazilerinin olduğu bir bölgede kurulabilir. Dağ, deniz veya çöllerle sınırlanmış bir tarım arazisi devleti oluşturan bileşenlerden biri olabilir. Birbirinden farklı çevresel koşullara sahip Amazon havzası ile Peru’nun kıyı vadilerini örnek veren Carneiro, savaşın devletin kuruluşuna yönelik tek başına yetersizliğini açıklar.

Düşük nüfus yoğunluğu, seyrek yerleşim ve sınırsız tarım toprağı içeren Amazonun belli bölgelerinde, sıkça savaşların yaşanmasına rağmen kıtanın keşfine kadar bir devlet oluşmamıştır. Bunun ilk nedeni, bölgede topluluklar arasında gerçekleşen savaşların sonucunda gizlidir. Savaş sonucunda mağlup olan taraf topraklarından sürülmemekte, sürülse bile geniş tarım arazileri mağlup tarafın başka köylerin tarım arazilerine tecavüz etmeden yeni yerler açabilmelerine olanak

²²⁵ Franz Oppenheimer, *a.g.e.*, 2005, s. 78.

²²⁶ *a.g.e.*, 2005, s. 70-78.

²²⁷ Robert L. Carneiro, *a.g.m.*, 2006, s. 254.

vermektedir. Bu bolluk, bir anlamda, mağlupların başkalarının boyundurukları altına girmelerini engelleyerek bağımsız olarak kalmalarını sağlamaktadır.²²⁸

Aynı tarihsel dönemde sık savaşların yaşandığı Peru kıyı vadilerinde ise Amazon havzasının aksine büyük siyasal örgütlenmeler oluşmuştur. Peru kıyı vadileri; deniz, çöl ve dağlarla kuşatılmış yerleşime uygun ancak kısıtlı tarım arazilerine sahiptir. Bu bölgeye yerleşen topluluklardaki nüfus artışı, bu nedenle yerleşim yerlerinin hacimsel bir genişlemeden ziyade nicel olarak büyümelerini sağlamıştır. Verimli toprak arazileri sabit kalırken bu arazilerden beslenen nüfustaki artış, köylerin birbirleri ile toprak için savaşmalarına yol açmıştır.²²⁹ Ancak, bu kapsamdaki bir savaş Amazon havzasına göre oldukça farklı sonuçlar doğurur. Savaş sonunda, mağlup olan taraf imha edilebilir ya da galip tarafa siyasal açıdan boyun eğmek zorunda kalabilir. Sürülmek bu bölgede imha edilmekle eşdeğerdir; çünkü yetersiz tarım arazileri, ürün elde edilebilecek yeni bölgelerin kurulmasını engeller. Mağlupların ikinci bir şansı daha vardır: toprak hâkimiyeti için diğer köylerle yeniden bir savaşın içerisine girmek. Bu da, genellikle imha ile sonuçlanan riskli bir harekettir. Bu durumda boyun eğmek en olası sonuç gibi durmaktadır. Boyun eğme ise bağımsızlığın sonu getirmekte ve belli bir haraç ödemeye mahkûm etmektedir. Uzun sürede ise mağlupların galip tarafın bünyesi içerisinde erimeleriyle sonuçlanır. Ayrıca, bu biçimdeki savaşların bir sonucu daha olacaktır. O da, bir yandan bağımsız siyasal örgütlenmelerin sayıları azaltırken, diğer yandan hacimlerinin artmasıdır. Belli bir hacimsel eşiğin aşılmasıyla da merkezileşmiş bir devlet yapısı oluşmuştur.

Carneiro, devletin sadece sınırlı tarım arazilerindeki savaşlarla oluşmadığının farkındadır. Yine Amazon bölgesinden yola çıkarak, kısıtlı tarım arazilerine sahip

²²⁸ Robert L. Carneiro, *a.g.m.*, 2006, s. 255-256.

²²⁹ Alâeddin Şenel, *a.g.e.*, 2006, s. 339.

olduğunu söyleyemeyeceğimiz Amazon Nehri'nin kıyılarında devlete yakın siyasal örgütlenmelerin oluştuğunu belirtir. Bu durumu, “kaynakların yoğunlaşmasına”²³⁰ bağlar. Nehre yakın toprakların verimliliğinin diğer bölgelere göre çok yüksek olması, bu toprakları vazgeçilmez kılar. Bu verimli toprakların sahipliği için yapılan savaşlarda mağlup olanlar, bölgelerini terk etmemek için bağımsızlıklarını feda edebilirler ve kazananların siyasal boyunduruğu altına girebilirler. Sonuçta, çevredeki yeterli tarım topraklarının varlığına rağmen kaynakların belli bir bölgede yoğunlaşması devlete giden yolun başka bir anahtarı olacaktır.

2.1.3.3. Alâeddin Şenel'in İlkel Toplumdan Uygar Topluma Geçiş Teorisi

Devletin kökenine yönelik kapsamlı ve mantıklı bir kurgu da Şenel'in *İnsanlık Tarihi* eserinde yer almaktadır. Şenel, ilkel ve uygar toplum olarak dönemleştirdiği insanın tarihini, birinden diğerine geçişteki koşulları ve bu dönemlerin özelliklerini tarihsellik içerisinde detaylıca ele alır. Devlete ve uygar topluma geçişin iç içe geçmiş süreçler olduğunu belirten Şenel²³¹, bu süreci başlatan koşullardan biri olan –Oppenheimer ve Carneiro'nun kuramlarına benzer biçimde– iktisadi yokluk sebebiyle göçebe toplumların yerleşik tarım toplumlarını boyunduruk altına almalarını en temel etken olarak görmektedir.

İlkel toplulukların Neolitik Çağ'a kadar yeryüzündeki tek topluluk biçimi oldukları söylenebilir. Bununla beraber, Neolitik Çağ'a kadar olan süreçteki ilkel toplulukların temel geçim biçimi avcılık ve toplayıcılıktır. Neolitik Çağ'da ise ilkel

²³⁰ Robert L. Carneiro, *a.g.m.*, 2006, s. 259.

²³¹ Alâeddin Şenel, *a.g.e.*, 2006, s. 327.

toplulukların bir bölümü, avcı ve toplayıcı topluluklardan göçebe ve yerleşik tarım topluluklarına dönüşmüşlerdir. Neolitik Çağ'dan sonra yavaş yavaş uygar toplumlara yeryüzünü bırakacaklarsa da günümüze kadar, sayıları az da olsa, varlıklarını sürdüreceklendir.

İlkel topluluklar, Şenel'e göre, uygar toplumlarla karşılaştırıldıklarında "görece yalın" ve "kabaca eşitlikçi"dir. Yalınlıktan kasıt, toplumsal yapılarının karmaşık olmamasıdır. Toplumsal yalınlık, ayrıca, toplumsal eşitliğin sürmesinin temel bir nedenidir. Bu bakımdan, yalın toplumlarda eşitsizlik gelişmemektedir.²³² Özellikle, geçim biçimi doğaya dayanan avcı ve toplayıcı topluluklarda üretimin yokluğu ekonomik ve siyasal eşitsizliğin doğmasını önlemektedir.

Bunun yanında, ilkel toplulukların besin üretimi cinsiyetler arasında bir işlev bölümüne dayanmaktadır. Toplumsal işbölümünü önceleyen cinsiyetler arası "işlev bölümü"²³³, toplum içinde eşitsizliğe yola açan statülerin oluşmasını engellemektedir. İşlev bölümü, cinsiyetler arasında rol farklılığına yol açsa da devletin de temel niteliklerinden biri olan yöneten-yönetilen ayrımını geliştirmemiştir. Bir başka deyişle, işbirliğiyle yapılması gereken işleri belirleyenler (yönetenler) ile bu işleri yerine getirenler (yönetilenler) bu topluluklarda ayrılmamıştır. İşler genel olarak topluca "yürütülmüştür".²³⁴ Bir anlamda, toplumsal iktidar, harekete geçiren erk, "*hiçbir yerde veya kişide toplanmamıştır ve toplulukta*

²³² Alâeddin Şenel, *a.g.e.*, 2006, s. 133.

²³³ Şenel, "iş" ile "işlevi" iki farklı olgu olarak değerlendirir. İşlev, kalıtsal özelliklerden kaynaklanan insan fonksiyonlarıdır. İşlev bölümünde, kadın ve erkeğin toplum içinde oynadığı roller ve işlevler vardır. Kadınlar, toplayıcılık işlevini üstlenirken erkekler avcılık görevini yüklenirler. Erkekler, buldukları topluluğu korur; kadınlar ise çocukların güvenliğini sağlarlar. Şenel'e göre, "iş" ise sonradan edinilmiş uzmanlaşmaya veya statüye dayanan bir fonksiyondur. Şenel, ilkel topluluklarda sonradan edinilmiş toplumsal konumlar olmadığı için işbölümünün gelişmediğini belirtir. Alâeddin Şenel, *a.g.e.*, 2006, s. 137.

²³⁴ *a.k.*, s. 141.

herkese yayılmıştır."²³⁵ Elbette ki iktidar yokluğu, herkesin özgürce hareket etmesini sağlayan bir ortam yaratmamıştır. Benzer şekilde, iktidarın tek merkezde toplanmaması "doğa durumu" için tasvir edilen kaotik bir ortama da sebebiyet vermemiştir. İlkel topluluktaki toplumsal kurallar geleneklere bağlı olduğu için, yöneten bir sınıfa fazla ihtiyaç duyulmadan işler düzenli bir şekilde yürütülmüştür. "*Kuşaklar boyu süzülüp çıkarılan kurallar*"²³⁶ bütünü diyebileceğimiz gelenekler, toplumun bütününe yayılıp hayatı düzenlemiştir.

Şenel, ilkel toplulukların durağan bir yapıya sahip olduğunu belirtir. Yüzbinlerce yıl belirgin bir değişim ve gelişim göstermeyen toplumsal yapısı sebebiyle böyle bir kanıya varır. Fakat ilkel topluluk, emeğindeki verimliliği artırarak durağanlığını kırabilmiştir. Emek verimliliği, "artı besin" ve "boş zaman" sağladığı için bu topluluklarda enerji ve zamanın etkin kullanımı ile yaratıcılığı geliştirmiştir. Böylece, kendi kısır döngüsünü kırabilmiştir.²³⁷ Bu kırılma, neolitik dönemde bir insanlık devrimi gerçekleştirir. Bitkilerin ve hayvanların evcilleştirilmesi ile toprağa yerleşme bu devrimin üç önemli ayağını oluşturmaktadır. Devrimin ayaklarından biri olan hayvanların evcilleştirilmesi, toplulukların zamanla avcılık ve toplayıcılıktan göçebe çoban topluluklara evrilmesine sebep olacaktır. Tabii bu dönüşüm, topluluğun yapısında da bazı değişiklikleri getirecektir. Ataerkil, savaşçı ve hayvansal besin üretiminde uzmanlaşmış ve göçebe bir yaşam şekli ilkel toplulukta türeyecektir.²³⁸

Bitkisel besinin evcilleştirilmesi, toplulukların toprağa yerleşebilmesini sağlayacaktır. Şenel'e göre, toplulukların dolaşma özgürlüklerinden vazgeçip

²³⁵ Alâeddin Şenel, *a.g.e.*, 2006, s. 206.

²³⁶ *a.g.e.*, 2006, s.141.

²³⁷ *a.k.*, s. 169.

²³⁸ *a.k.*, s. 259.

kendilerini toprağa bağlanmaları bazı zorunlulukların sonucudur. İlk zorunluluk, insan nüfusu her geçen gün artarken doğadaki besin kaynaklarının günden güne kıtlaşmasıdır. Toplanabilecek besinlerdeki azalış, emeğe dayanan bir besin üretimine geçilmeye zorlamış olabilir. İkinci olarak, avcılık ve toplayıcılık yaşantısındaki güçlükler ve belirsizlikler daha sabit ve güvenli görünen yerleşik hayatı gerektirmiş gözükmektedir. Daha güvenli bir hayat ayrıca topluluğun bir beklentisi haline gelmiştir. Üçüncü zorunluluk ise bitkisel besin üretiminin doğasından kaynaklanır. Ekilen toprağın yakınında ürün toplanıncaya dek kalınmasını gerektirir.

Toprağa yerleşmenin göçebe yaşam biçimine göre çok daha köklü toplumsal sonuçları olacaktır. Bunlardan ilki, nüfus patlamasına yol açmasıdır.²³⁹ Fazla çocuğu ve malı yük olarak gören anlayış, toprağa yerleşmeyle değişecektir. Çocuk, emeğe ve güvenliğe uzun vadede katkı sağlayacak bir işçi olarak; mal ve mülk ise besin üretiminde pek çok defa kullanılacak eşya olarak görülmeye başlanacaktır. Çocuğa yönelik algı değişimi nüfus artışına sebep olurken eşyanın sahipliği “mülkiyeti” doğuracaktır. Toprak, artık geçici bir mesken olmaktan çıkarak sürekli yararlanılan ve korunması gereken bir mülke dönüşecektir. Aynı durum, taşınır mallar için de geçerlidir. Artı ürün, hasatta yaşanan aksiliklerin bir sonraki yıllar için garantisi olarak görülürken; araçlar, emek verimliliği için sürekli el altında bulunması gereken ihtiyaçlara dönüşecektir. Bu bakımdan toprağa yerleşme, ilkel toplulukların bir özelliği olan bölüşmeyi engelleyerek mülkiyetin temelini atacak ve

²³⁹ M.Ö. 8. binyıl ile M.Ö. 6. binyıl arasında yeryüzündeki insan nüfusunun 1 milyondan 86,5 milyona çıktığı hesaplanmıştır. Michael L. Lemonick, “Iceman”, *Time*, C. 140, S. 17, s. 57. Aktaran: Alâeddin Şenel, *a.g.e.*, 2006, s. 267.

ölümlerinden sonra bile insanların yakınlarının mülkiyetlerinin miras yoluyla peşine düşmelerine sürükleyecektir.²⁴⁰

Devlete giden yoldaki en önemli dönemeçlerden biri, göçebe çoban topluluklar ile yerleşik tarım toplulukları arasında gelişen hem barışçıl hem de hasmane ilişkilerle alınmıştır. Şenel'e göre, devletin temel niteliklerini oluşturan merkezileşme, kurumsallaşma ve yöneten-yönetilen ayrımı (kafa-kol emeği ayrımı) iki topluluk arasındaki ilişkilerin gelişmesi ile oluşmuştur. Göçebe toplumlar arasındaki otlak kavgalarının süreğenliği, bu toplulukları savaşıllıklarını geliştirmiştir. Ancak, savaşçı ruh yerleşik tarım toplumlarında bulunmayan bir özelliktir. Bu farklılık, göçebe toplulukların yerleşik toplulukları zamanla boyunduruk altına alabilmelerine imkân vermiştir.²⁴¹ Göçebe topluluklar, önce yerleşik toplulukların bölgelerini fethetmiş, sonra onlarla aynı bölgelere yerleşmişlerdir. Talan, yağma ve haraca bağlama aşamalarından sonra yanlarına yerleşerek onları vergiye bağlamışlardır. Ayrıca, yerleşik toplulukları vergi vermeye zorlamaları, bu toplulukların ihtiyaçlarından fazla artı üretmeye itmiştir. Vergi aşaması ile beraber fethedenler vergi aldıklarına karşı bazı yükümlülükler yerine getirmeye başlamışlardır. Bu görevlerin başında, "yönetim" gelecektir. Yönetim görevinin üstlenilmesiyle beraber toplumsal erkin belli gruplarda toplanması, yönetimin topluluktan alınarak özerkleşmesine yol açacaktır. Topluluk içerisinde işbirliğiyle yapılması gerekenleri belirleyenler ile bu buyrukların yerine getirenler arasında ayırım (yöneten-yönetilen ayrımı) keskinleşecektir. Diğer çeşitli işlevlerin yerine getirilmesinin belli grupların sorumluluğuna verilmesi ilkel düzeyde

²⁴⁰ Alâeddin Şenel, *a.g.e.*, 2006, s. 267-269, 343.

²⁴¹ Şenel, iki topluluk arasındaki ilişkileri dört başlık altında sınıflandırır: ayıcılık evresinde talan, arıcılık evresinde yağma, koruculuk evresinde haraç, dayıcılık evresinde vergi (fetih ve çöreklenme). Ayrıca, bu sınıflandırma dizisi devlete giden gelişimi de göstermektedir. Alâeddin Şenel, *a.g.e.*, 2006, s. 280-282.

kurumsallaşmaya neden olacaktır.²⁴² Kısacası, bu gelişmelerin devlete giden yola büyük katkıları olacaktır.

Ancak, bu gelişmeler Şenel'e göre devletin oluşumu için yeterli değildir. Çünkü devletin oluşumu için verginin, başka bir deyişle toplumsal artının, yönetici katmana aktarımı büyük toplumsal birimler arasında büyük çaplı olması şarttır. Ayrıca, büyük çaplı toplumsal artı aktarımı, yönetici sınıf ile topluluk arasında "aracılar" yardımıyla yerine getirilmelidir. Aksi takdirde, devlete giden yoldaki önemli kazanımlar zamanla sönmülenebilir. Çünkü yöneticiler ile topluluk arasındaki yüz yüze gerçekleşen ilişkiler, "empati" ve "acıma" duygularına sebebiyet vererek toplumsal artı aktarımını güçleştirecek ve yöneticilerin topluluktan özerk olan konumlarını sarsacaktır. Bir süre sonra, eşitlikçi yapıya geri dönüş kaçınılmaz olacaktır.²⁴³ Aracılar ise duygudaşlığı engelleyecek ve böylece, yöneticilerin toplumdaki farklı ve özerk kalmalarına katkı sağlayacaktır. Ayrıca, fetihler aracılığıyla genişleyen toprakların yönetimi için belli bir merkezden fethedilen bölgelere sadık yeni yöneticiler atanması, büyük çapta merkezileşmiş bir örgüt biçimini oluşturacaktır. Böylece "devlet" dediğimiz yapıya sonunda varılmış olacaktır.

Devletle beraber, ilkel toplumun bir özelliği olan artının temel fizyolojik ihtiyaçlar için mübadelesine yeni biçimler eklenecektir. Bu ihtiyaçların mübadelesine ek olarak yönetim ile çeşitli işlevleri üreten ya da ürettiğini zannedenlerle toplumsal artı üretenler arasında farklı bir mübadele başlayacaktır. Toplumdaki bazı sınıflar (yöneticiler, askerler, zanaatçılar, din görevlileri vb.) doğrudan artı ürün üretimi ile ilgilenmeyecekler, artı ürün için toplumsal bazı görevleri üstleneceklerdir.

²⁴² Alâeddin Şenel, *a.g.e.*, 2006, s. 267-269.

²⁴³ *a.g.e.*, 2006, s. 283.

2.2. MODERN DEVLET

Devlet, tarihin belli bir döneminde ve belli koşullar içinde oluşmuş olmakla beraber, oluşumundan itibaren yine belli koşullar içinde ve belli coğrafyalarda dönüşüme uğramıştır. Bu bakımdan, devletin tarihsel bir olgu olduğu söylenebilir. Nasıl ki bazı devletsiz toplumlardan devletli toplumlar türemişse, devletli bazı toplumlardan da farklı devlet biçimleri türemiştir. Bu devlet biçimlerinin son uğrak noktası ise modern devlettir.

2.2.1. Devletin Gelişiminin Kısa Tarihi

İnsanlık tarihi insanın oluşumundan itibaren başlatılırsa, insanların tarihin çok büyük bir bölümünde devletsiz olarak yaşadıkları aşikârdır. Ancak devletsiz toplumlardan yola çıkılarak insanların, topluluk ilişkilerini ve faaliyetlerini düzenleyen siyasal örgütlenmelerden yoksun olarak varlıklarını sürdürdükleri çıkarımını yapmak yanlış olacaktır. Devlet olarak adlandırılmasa da belirli siyasal yapılar, toplumlarındaki bireyler adına kararlar almışlardır. Bir diğer ifadeyle, bu devletsiz toplumlarda gayri resmi de olsa hükümet etme mekanizmaları her zaman var olmuştur. Ancak bu toplumlarda, hükümet edilen toplumun sınırları tam olarak belli olmayabilmektedir. Bunun yanında, ailevi veya kandaş bağlarla oluşturulmuş ve genellikle şef önderliğinde kurulan konseyce kararların alınmasından dolayı hükümet eden yapılar toplumdan özerkleşmemişlerdir. Zira bu toplumlarda binlerce yıl içinde oluşturulmuş gelenekler çoğunlukla toplumsal ilişkileri ve faaliyetleri düzenlemiştir.²⁴⁴ Toplumsal yapı, gelenekleri ve konseylerce alınan kararları

²⁴⁴ David Held, "The Development of the Modern State", *Formations of Modernity*, Stuart Hall and Bram Gieben (Ed.), Open University/Polity Press, Cambridge, 1992, s.72-122.

uygulatabilmek için kamuoyu baskısı haricinde farklı zorlama araçlarına gerek duymamıştır.

Geleneksel (pre-modern) devletlerin oluşumu, toplumsal kontrolle bir şekilde bağlantısı bulunan bütün toplumsal gruplardan farklılaşmış, gerektiğinde fiziksel güç kullanan ve kayda değer bir coğrafi alanda birçok yönden diğer bütün yapılanmalara göre bariz üstünlükleri bulunan örgütlerin ortaya çıkmasına dayanır.²⁴⁵ Geleneksel devletlerle birlikte kısmi bir yönetim anlayışı, (görece) belirli sınırlar içinde ve belirli bir toplum üzerinde oluşmuştur. Bu devletlerin, her ne kadar fiziksel güç kullanım tekeli tamamen kendilerinde tekelleştirme iddiaları olmasa da, kendi kararlarını uygulatabilmek için belli seviyede fiziksel güç kullanabilecek kapasiteye sahiptirler.

Ancak devletin gelenekselliği de insanlık tarihinin değişmez bir unsuru değildir. Geleneksel devlet, tarihin farklı zamanlarında çeşitli suretlere bürünerek sonunda modern devlete dönüşmüştür. Bu suretler, çalışmamızda üç başlık altında incelenecektir: İmparatorluklar, Feodal Devlet ve Mutlak Devlet.²⁴⁶ Devletlerin kategorileştirmesinde ağırlıklı üretim tarzları kullanılsa da, bu kategorileştirme devletlerin üst-yapısal ilişkileri üzerine kuruludur.

2.2.1.1. İmparatorluklar

Modern devletin, Avrupa devlet sistemlerinin bir keşfi olması sebebiyle Avrupa’da uzunca yıllar hüküm sürmüş olan imparatorluklara değinmek gerekir. Bu anlamda, Avrupa feodal yönetim biçimini de içeren imparatorluklar modern devleti önceleyen devlet biçimlerinden biridir. Modern devlete benzer şekilde, kısmen

²⁴⁵ Charles Tilly, *a.g.e.*, 2001, s.18; Ferdan Ergut, *Modern Devlet ve Polis: Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Toplumsal Denetimin Diyalektiği*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004, s. 33-34.

²⁴⁶ David Held, *a.g.e.*, 1992, s. 75.

merkeziyetçi bir yapıları vardır. Merkezden atanan görevliler, fethedilmiş geniş topraklarda hüküm sürmektedirler. Ancak, modern devletle temel farkları, buldukları coğrafyaları ve üzerinde bulunan halkı yönetmekten ziyade hükmetme çabası içerisinde olmalarıdır. Hükümleri ise çekişen güç merkezleri dolayısıyla kısıtlıdır.²⁴⁷ İmparatorlukların idari aygıtı sadece vergi ve askeri hizmetler üzerine kuruludur. Hâkim oldukları kozmopolit halkların, gündelik hayatına nüfuz edebilecek yapılara da sahip değildirlere.

İmparatorlukların varlıklarını sürdürebilmeleri savaşlardaki başarılarının devamlılığına bağlıdır. Orduları ve idari aygıtlarını besleyecek maddi gereksinimler, öncelikle savaşlardan elde edilen haraçlara ve ikinci olarak da kölelere dayanır. Oppenheimer'ın belirttiği gibi, başka toplumların birikimlerini savaşlarla karşılıksız olarak elde edildiği “siyasi yollar” imparatorlukların hayat damarıdır.²⁴⁸ Savaş imparatorluların hayat damarı olduğu için fiziksel güç araçlarının yoğunlaşması ve birikimi önemlidir. Farklı coğrafyaların ürettikleri zenginliklere fetih hakkına dayanarak el koyan imparatorluklar, ordularının birikimini bu zenginliklerle sağlamaktadır. Fetihlerle coğrafi genişleme sürdükçe, iktisadi sistemleri de ayakta durmaktadır.²⁴⁹

Avrupa'da uzun bir süre hüküm sürmüş olan Roma İmparatorluğu, bu devlet sisteminin tipik bir örneğidir. Belli bir yerden (Roma'dan) fetihlerle genişleyerek çok büyük bir coğrafyada hâkimiyetini sürdürmüş bir imparatorluktur. Coğrafi genişlemesinin sınırlanmasıyla da önce ikiye bölünmüş; sonrasında ise tamamen yok olmuştur. Doğu ve Batı Roma İmparatorluğu olarak ikiye bölünmesi, farklı devlet

²⁴⁷ David Held, *a.g.e.*, 1992, s. 76.

²⁴⁸ Franz Oppenheimer, *a.g.e.*, 2005, s. 44-45.

²⁴⁹ Mehmet Ali Kılıçbay, *Feodalite ve Klasik Dönem Osmanlı Üretim Tarzı*, Efil Yayınevi, Ankara, 2010, s. 16.

sistemlerinin oluşmasına sebebiyet vermiştir. Batı'da Roma İmparatorluğu'ndan sonra feodal devlet sistemleri oluşurken, Doğu'da ise doğu tipi imparatorluklar oluşacaktır. Doğu'daki imparatorluklar, merkezden atanan memurlar aracılığıyla yerele hakim olmaya çalıştıkları gibi, yerel iktidarları da merkeze entegre etmeye çalışacaklardır.²⁵⁰ Batı'da ise merkezkaç kuvvetler güçlenerek özerk erklere dönüşeceklerdir. Dolayısıyla, Batı'da merkezkaç kuvvetler güçlenirken Doğu'da merkezileşme sürecidir.²⁵¹ Böylece, Doğu ve Batı'da olmak üzere farklı yönetim sistemleri yaratacaktır.

2.2.1.2. Feodal Devlet

Modern devlete giden yoldaki duraklardan bir diğeri de feodal devlettir. Feodal devletin ilk kökenleri, Germen kavimlerinin siyasal kurumları ile Roma İmparatorluğu'nun kalıntılarına kadar uzanır.²⁵² Feodal yapının oluşumunda, Germen istilaları hayati rol oynamıştır. Göçebe yaşam üzerine kurulu Germen kavimlerinde istilalarla genişleyen toprakların hâkimiyet sorununa yönelik çözümler, feodal ilişkilerin oluşmasına imkân tanımıştır. Krallar, genişleyen topraklarının yönetimini, savaşlarda bağlılık ve etkin liderlik niteliğine sahip *vassi* adındaki elit savaşçılarla karşılıklı sözleşmeler yaparak devretmişlerdir.²⁵³ Kral fethedilen toprakların - *fiyelerin*- yönetimini kendine bağlılığına şüphe duymadığı vassilere karşılıklı yükümlülük ve haklar çerçevesinde bırakmıştır. Buna göre, vassiler bir yandan dıştan gelecek tehditlere karşı kralın korumasından faydalanırken, diğer yandan kralın

²⁵⁰ Abdullah Köktürk, "Modern Öncesi Devletin Yönetim Anlayışı", *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, S. 13, 2011, s. 73-97.

²⁵¹ Mehmet Ali Kılıçbay, *a.g.e.*, 2010, s. 18.

²⁵² Gianfranco Poggi, *a.g.e.*, 2011, s. 48.

²⁵³ David Held, *a.g.e.*, 1992, s. 80.

istediği zaman kullanabileceği bir askeri birlik beslemek ve belli bir vergi ödemek yükümlülüğü altındadır. Yükümlülüklerinin altından kalkabilmek için vassiler, üzerindeki serfler de dâhil olmak üzere, belli toprakların yönetimini üstlenirler.²⁵⁴

Sözleşmeye göre, vassinin yönetimdeki başarısızlığı, krala toprağını yeniden geri alma yetkisi tanıyordu ve hatta vassi öldüğü zaman da kralın toprakları yeniden geri alma yetkisi vardı.²⁵⁵ Fakat zamanla, kral-vassi ilişkilerinde yozlaşma meydana geldi. Vassilerin “fief” yönetimini uzunca bir süre üstlenmeleri, krallardan yönetsel olarak özerkleşmelerine sebep oldu. Başlarda kralın mülkü gözükten fief’ler, zamanla vassilerin miras hakkına dönüştüler. Babadan oğula geçen bu topraklar üzerinde kralın doğrudan müdahale yetkisi kısıtlandı. Hatta zamanla vassiler, fief’lerinde daha alt sözleşmeler yoluyla kendi vassilerini yaratmaya başladılar. Bundan sonraki süreçte eğilim, yönetim sisteminin daha küçük parçalara bölünmesi ve birbirinden kısmen özerk birçok iktidarın oluşması yönünde gelişti.²⁵⁶ Sonuçta, çakışan ve bölünmüş bir iktidarlar ağı oluştu.

Feodalizmin, bu açıdan, birçok özerk yapıya bölünmüş bir yönetim sistemi olduğu söylenebilir. Bu sistemdeki iktidarlar, yetki alanı olarak birbirinin üstüne binmekte ve aralarından hiçbiri diğerleri üzerinde tam bir hâkimiyet kuramamaktadır.²⁵⁷ Parçalanmış, kişiselleşmiş ve yerelleşmiş bir egemenlik feodalizmin kaçınılmaz sonucudur. Bir diğer sonucu ise çok başlı egemenliğin getirmiş olduğu kırılğan yapıyla beraber süregelen gerilim ortamıdır.

²⁵⁴ Christopher Pierson, *a.g.e.*, 2011, s. 63-64.

²⁵⁵ Gianfranco Poggi, *Modern Devletin Gelişimi*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2012, s. 43-45.

²⁵⁶ Gianfranco Poggi, *a.g.e.*, 2011, s. 50; Christopher Pierson, *a.g.e.*, 2011, s. 64.

²⁵⁷ David Held, *a.g.e.*, 1992, s. 79.

Feodal yönetim sistemi tarım ekonomisine dayanmaktadır. Bu sistemde, serflerin ürettiği artı-ürün vassilere akmaktadır. Ancak feodal dönemin kentlerindeki ekonomik gelişmeler, zamanla feodal ekonomiyi sarsmaya başlamıştır. Ticaret ve manifaktür gibi sermaye-yoğun faaliyetlerdeki artış, kentlerde farklı toplumsal ve siyasal yapıların oluşmasına yol açmıştır.²⁵⁸ Sermayeyi elinde bulunduranların toplumdaki sayılarının artmasıyla, feodal toplumlardaki kral-vassi yönetim ilişkisine yeni bir öznenin daha eklendiği görülür. Poggi, kentlerdeki yönetime etkin bir özne olarak katılan bu tüzel yapıları “zümre”²⁵⁹ olarak adlandırır ve bu yönetim sistemini feodaliteden ayırarak “zümre idaresi” olarak belirtir. Bazı yazarlar ise zümre idaresini feodal yönetim sisteminin sadece gelişmiş bir düzeyi olarak görürler.²⁶⁰

Poggi’ye göre, zümrelerin artan etkinliği, siyasal ilişki biçimlerini değiştirdi. Öncelikle, zenginlikleri vassilerinkini aşan zümreler kralla siyasi pazarlıklarda vassilerin konumunu aldılar. Krallar, gelir kaynaklarının çoğunluğunu sağladıkları zümrelerle beraber izlenecek politikaları belirlemeye başladılar.²⁶¹ Ancak, zümreler toplumun geneline yönelik isteklerden ziyade kendilerine imtiyaz sağlamak için çaba sarf ettiler. Bu özel imtiyaz kazanımları da zamanla toplumsal ve siyasal tepkiyi doğuracak ve zümrelerin sahip olduğu imtiyazlar mutlak monarkta toplanmaya başlayacaktır.

²⁵⁸ David Held, *a.g.e.*, 1992, s. 80.

²⁵⁹ Poggi’nin zümre olarak adlandırdığı gruplar; yerel aristokratlar, kilise-din adamlarının oluşturduğu yapılar ve ticari cemiyetlerdir. Gianfranco Poggi, *a.g.e.*, 2012, s. 53-79; Gianfranco Poggi, *a.g.e.*, 2011, s. 55-58.

²⁶⁰ David Held, *a.g.e.*, 1992, s. 76.

²⁶¹ Gianfranco Poggi, *a.g.e.*, 2011, s. 55-56.

2.2.1.3. Mutlak Devlet

Birçok toplumsal ve siyasi dinamik, mutlak devletin Avrupa’da 15 ile 18. yüzyıllar arasında hüküm sürmesinde etkin rol oynamıştır.²⁶² Bu zaman zarfında, küçük ve zayıf siyasi birimlerde olan erk, güçlü ve büyük siyasi birimlerde toplanmıştır. Bu dönemde mutlak monark, egemenliğin mutlak kaynağı iddiasına dayanarak kendisi ile çekişen bütün siyasi unsurları pasifleştirmeyi başarmıştır. Bu açıdan, mutlak devlet merkezleşme de dâhil olmak üzere, modern devletin birçok niteliğinin altyapısını oluşturmuştur. Bu bağlamda, mutlak devleti modern devlete geçiş dönemi yapısı olarak adlandırmak doğru olacaktır.²⁶³

Mutlakiyet, “*siyasi iktidarın yoğunlaştırılması ve merkezleştirilmesidir.*”²⁶⁴

Siyasi iktidar, monarkın bünyesinde önce kişiselleştirilerek mutlaklaştırılmış; sonra da ondan özerkleştirilmiştir. Siyasal iktidarın mutlak monark bünyesinde kişiselleştirilmesi, beşeri kanunların tek kaynağı iddiasını getirmiştir. Ancak, kralın buyrukları olan bu kanunların meşruiyeti Tanrı’nın hukukuna dayanmıştır.²⁶⁵ Özerkleşme ise kralın beden ve ruhen kamusallaşması ile gerçekleşmiştir. Kral bir süre sonra, maddi bir varlıktan ziyade devlet egemenliğinin soyut bir temsilcisine bürünmüştür.²⁶⁶ Bu da egemenliğin kişisellikten çıkarak kamusalığa dönüşmesini

²⁶² Held bu dinamikleri şöyle sıralar: Monarklar ve feodal beyler arasındaki meşru iktidar hakkı için yürütülen çatışmalar, toplumsal yükümlülükler ve vergilere karşı gerçekleştirilen köylü isyanları, ticaret ve pazar ilişkilerinin yaygınlaştırılması, Rönesans kültürü, askeri teknolojilerdeki ilerlemeler, ulusal monarşik bütünleşmeler, kilise ve devlet çekişmeleri. David Held, *a.g.e.*, 1992, s. 83.

²⁶³ Christopher Pierson, *a.g.e.*, 2011, s. 66.

²⁶⁴ *a.g.e.*, 2011, s. 67.

²⁶⁵ David Held, *a.g.e.*, 1992, s. 83-84.

²⁶⁶ Poggi, kralın kamuya ait bir kişiye dönüşümünü onun ve ona ilişkin gündelik faaliyetlerin ritüelleşmesini örnekleyerek anlatır. Kral mutlak dönemde en mahrem faaliyetlerini kamu önünde gerçekleştirmektedir. Gianfranco Poggi, *a.g.e.*, 2012, s. 88.

tetiklemiştir. Artık, krallar ölse bile devlet egemenliğinin sürekliliği bundan etkilenmemektedir.²⁶⁷

Egemenlik, kendi toplumu ve coğrafyasında karar veren tek olgu olma iddiasıdır. Mutlak devletin en büyük kazanımı, eski düzendeki bütün egemenlik iddiasındaki imtiyazlı grupları yönetimden uzaklaştırarak egemenliği kendisinde merkezileştirmesidir. Ancak, bu merkezileşme sorumluluğun da merkezileşmesini beraberinde getirmiştir. Sorumluluğun üstesinden gelebilmek için devlet, merkezi aygıtını güçlendirmiş ve topluma yönelik faaliyetlerini yoğunlaştırmıştır. Ancak devletin iktidarının genişlemesi ve idari merkezinin güçlenmesi, beraberinde gücün tek bir merkezde toplanmasıyla sonuçlanmamıştır. Toplumun gündelik faaliyetlerinin izlenmesi, kontrolü ve düzenlenmesine yönelik artan devlet ilgisi, salt zorlama ile sağlanamayacağı için devletin toplumsal rıza arayışının yavaş yavaş bu dönemde geliştiği söylenebilir. Sonuçta, devlet katılımcı toplumsal ilişkilere kapısını aralamıştır. Daha önceki dönemlerde yönetimin nesnesi konumunda bulunan alt gruplara ait isteklerin de göz önüne alındığı bir toplumsal katılım ortamı kaba bir biçimde doğmuştur. Bu bakımdan, mutlak dönemde güç bir merkezde toplanırken gücün kullanımına yönelik talepler, belli koşullar çerçevesinde olmak şartıyla, toplumun geneline yayılmaya başlamıştır.²⁶⁸ Alt sınıfların, özellikle burjuvazinin, devlet yönetimini etkileyebileceği bir ortamın ilk tohumları böylece atılmış olur.

Mutlakiyet, egemen iradenin icra kapasitesini arttırmıştır. Bu kapasite, devletin kaynakları ile yakından ilişkilidir. Mutlak dönemle birlikte, devlet, salt kaynaklara el koyan bir aygıt olmaktan uzaklaşarak kaynakların artması için aktif rol üstlenen bir yapıya dönüşmüştür. Bununla birlikte, devlet, zenginlik yaratan bir

²⁶⁷ Christopher Pierson, *a.g.e.*, 2011, s. 66-71; Abdurrahman Saygılı, *a.g.m.*, 2010, s. 79-80.

²⁶⁸ David Held, *a.g.e.*, 1992, s. 86.

ekonomiyi desteklerken bu zenginlikten payını genişletebilecek sürdürülebilir bir vergi sistemine ihtiyaç duymuştur.²⁶⁹

Mutlak devlet, modern devletin altyapısal temelini oluşturan bir geçiş aşamasıdır. Geçiş aşaması olduğunu belirtmek gerekir çünkü mutlak devlet, arkaik olanla modern olanın melez bir karışımını içerir.²⁷⁰ Örnekleme gerekirse, bu dönemde sürekli ve merkezileşmiş bir bürokrasi oluşmuştur fakat mevkilerin satın alınabildiği patrimonyal bir bürokrasi de bir yandan devam etmiştir. Benzer biçimde, sürdürülebilir bir vergi sistemi oluşturulmaya çalışılırken vergi toplama işi ağırlıklı olarak iltizam usulüne bağlanmıştır. Bir diğer modern-arkaik karışım ise sürekli ordu yapısında görülür. Sınırları belli olan bir coğrafyanın güvenliğini sağlamak için sürekli bir ordu bulundurma anlayışı oturmuşken, bu ordunun insan kaynağı zorunlu askerlik düzeninden ziyade yabancı paralı askerlerle sağlanmıştır.²⁷¹ İşte, başarılı bir modern devlet, bu arkaik unsurları bünyesinden temizleyerek oluşacaktır.

2.2.2. Modern Devletin Doğası

Modern devletle anlatılmak istenen, onu önceleyen yapılardan farklı ve kendine has özellikleri bulunan bir devlet biçimidir.²⁷² Bu başlıkta ele alınacak kavramlar da modern devlete özgü olan ve onu önceleyen yapılardan ayıran kavramlardır. Modern devlete ilişkin temel kavramları açıklayarak onun doğası daha açık bir şekilde anlatılmaya çalışılacaktır. Ancak, öncelikle onu önceleyen geleneksel devletle olan birkaç farkı üzerinde durulacaktır.

²⁶⁹ Christopher Pierson, *a.g.e.*, 2011, s. 72-73.

²⁷⁰ *a.g.e.*, 2011, s. 72-73.

²⁷¹ Christopher Pierson, *a.g.e.*, 2011, s. 68.

²⁷² Erhan Ayaz, "Küreselleşme Sürecinde Modern Devlet ve Avrupa Birliği Özelinde Ulus-Üstülük ile İmtihanı", *AİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 15, S. 2, 2015, s. 139.

Modern devletin geleneksel yapılardan başlıca farkı, belli bir coğrafyaya ve üzerinde bulunan topluma hâkim olmanın yanında onu yönetebilme kapasitesine sahip olmasıdır. Geleneksel devletin iddialarını gerçekleştiren, aslında, modern devlettir. Giddens bu konuda, geleneksel devletlerde siyasal merkezin idari menzilinin oldukça düşük olduğunu belirterek, siyasal aygıtının modern anlamda bir yönetme işlevi görmediğini söyler.²⁷³

Geleneksel çoğu devletin toplumsal nüfuz eksikliğini şu iki söz çok iyi bir şekilde anlatmaktadır: “Eğer Kızıl Kraliçenin görüş hizasından uzaklaşırsan seni yakalaması zorlaşır” ya da eski bir Türk halk sözünde olduğu gibi, “Ferman padişahınsa dağlar bizimdir.”²⁷⁴ Geleneksel devletin gözetiminden çıkmak için fazla bir çabaya gerek yoktur. Hatta kırsal kesimlerde devletin somut varlığını hissettiren kişi veya yapılarla hayatı boyunca karşılaşmamış bireylere çok rahat rastlanabilir. Bunun aksine, modern devlet “kendi toplumunu yöneten, biçimlendiren hatta yaratan proaktif bir devlet”²⁷⁵ konumundadır. Geleneksel devletlerin topluma karşı reaktif tutumunu yadsıyan modern devlet, kendi toplumunu bahçıvan edasıyla rasyonel akla uygun olarak ekip biçmekte ve onu tasarlamaktadır.²⁷⁶ Bauman’ın da ifade ettiği gibi, modern devletin nihai amacı, düzeni sağlamak için toplumu rasyonel bir biçimde şekillendirmektir. Bunun için devlet yeri geldiğinde kendi toplum kurgusunda yeri olmayan “ayrık otları” da temizleyebilmektedir. Bu anlamda, modern devletle birlikte toplumun ölçülmesine, tanımlanmasına ve araştırılmasına başlanmıştır. Devlet, “toplumsal girdileri sadece işlemekle yetinen basit ve pasif bir

²⁷³ Anthony Giddens, *Ulus Devlet ve Şiddet*, Kalkedon Yayınları, İstanbul, 2008, s.11.

²⁷⁴ Ferdan Ergut, *a.g.e.*, 2004, s. 26.

²⁷⁵ Christopher Pierson, *a.g.e.*, 2011, s. 81.

²⁷⁶ Zygmunt Bauman, *Modernlik ve Müphemlik*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2003, s. 34.

alıcıdan; kaynaklara el koyan, denetleyen, tahakküm uygulayan ve toplumun siyasal, yasal ve normatif düzenini sağlayan bir yönetim aparatına dönüşmüştür."²⁷⁷

Kuşkusuz ki devletin toplumsal nüfuz kapasitesindeki gelişme, idari gücündeki artışla koşut gitmiştir. Giddens, bu açıdan modern devletin idari gücü dolayısıyla artan izleme kapasitesine dikkat çeker. Giddens'a göre, geleneksel devletler toplumun günlük yaşamını sürekli bir şekilde etkileyecek araçlardan yoksundurlar. Modern devlet ise toplumun gündelik yaşamlarının en mahrem bölümlerini bile düzenleme yetenekleri olağanüstü bir biçimde genişlemiştir.²⁷⁸

2.2.2.1. Merkezileşme

Devlet; *"parçalanmamış, iktidarın merkezde toplandığı, toplum ve siyasetin merkezden yönlendirildiği bir sistem"*²⁷⁹ oluşturarak merkezileşir. Tek bir merkez, yönetimi tek başına üstlenir. Böylece, merkezin iradesinin, sınırlar içindeki her bir noktaya aynı ve güvenilir biçimde iletilmesi sağlanır.²⁸⁰ Merkezileşme, tekdüzeleştirilmiş bir yönetim biçimini de beraberinde getirir. Bu, ayrıca, sınırlar içinde politikaların eşgüdümünü sağlar ve devletin organizasyonunu bütünleştirir.

Merkezileşme, devletin diğer özelliklerinin içinde de kendini gösteren niteliktir. Bu anlamda merkezileşme, devletin diğer nitelikleriyle iç içe geçmiştir. Giddens, merkezileşme niteliğini doğrudan yönetim olarak isimlendirir. Ona göre, geleneksellikten modernliğe geçiş, dolaylı yönetimden doğrudan yönetime geçişi de beraberinde getirmiştir. Doğrudan yönetimden kasıt, merkez ajanlarının bürokratik

²⁷⁷ Ferdan Ergut, *a.g.e.*, 2004, s. 18.

²⁷⁸ Anthony Giddens, *a.g.e.*, 2008, s.19-20.

²⁷⁹ Erhan Ayaz, *a.g.m.*, 2015, s. 142.

²⁸⁰ Gianfranco Poggi, *a.g.e.*, 2012, s. 80.

bir hiyerarşi içinde yereli aracısız olarak yönetmesidir. Geleneksel devlette, yerelin araçları tarafından idare edildiği dolaylı bir yönetim vardır. Modern devlet geleneksel devletin muhtaç olduğu bütün tampon yapıları zayıflatmış veya ortadan kaldırmıştır.²⁸¹ Geleneksel devlet, toplumdaki diğer siyasal yapıların üzerine çıkmış ve onlara üstün gelmişse; modern devlet, geleneksel devletin kazanımlarını da aşarak toplumsal kontrolle bağlantılı bütün örgütlenmelere hâkim olmuştur. Modern devlet, bu anlamda, yönetime ilişkin tüm güç ve olanakları tekeline almıştır.²⁸² Bu açıdan, modern devletin politik düzlemde kendi halkı üzerinde, ara kademelere ve özerk yapılara gerek duymayan, doğrudan bir egemenliği ve yönetimi söz konusudur. Modern devlet, mümkünse topraklarında yaşayan herkes için aynı kurumsal ve idari düzenlemeleri oluşturma peşindedir.²⁸³

Merkezleşmiş modern devlet, sınırları içindeki yönetimi kısmen özerkleştirebilir. Devletin sınırları içindeki bazı yapılar, siyasal gücü merkez adına ve merkezin çizdiği sınırlar dâhilinde kullanılabilir. Ancak bu güçlerini yine devletten alırlar. Bir bakıma modern devlet, bir taraftan, kendisine rakip toplumsal güçlerin varlığını kısıtlar ya da ortadan kaldırırken; diğer taraftan, kendisi yönetiminde özerk siyasal yapılar oluşturabilir. Ancak bu özerk yapıların “*faaliyetlerinin tümü ya [devletten] kaynaklanmalı ya da [devlete] gönderme yapmalıdır.*”²⁸⁴

²⁸¹ Ferdan Ergut, *a.g.e.*, 2004, s. 52.

²⁸² Gianfranco Poggi, *a.g.e.*, 2012, s. 15.

²⁸³ Eric J. Hobsbawm, *1780'den Günümüze Milletler ve Milliyetçilik: “Program, Mit, Gerçeklik”*, Arıntı Yayınları, İstanbul, 1993, 102-103.

²⁸⁴ Gianfranco Poggi, *a.g.e.*, 2011, s. 31.

2.2.2.2. Meşru Fiziksel Güç Tekeli

Bir devlet, bir toprak parçasını ve onun üzerindeki nüfuzu yönetiyorsa veya en kısıtlı biçimde denetliyorsa, kaçınılmaz olarak fiziksel güç kullanımından da yararlanıyor demektir.²⁸⁵ Devlet, iradesini toplum üzerinde uygulayabilmek için toplumdan özerk güç araçlarına gerek duyar. Fiziksel güç ve devleti bağdaştıran Weber, tam da bu konuda, “*modern devlet, bütün siyasal birlikler gibi, sosyolojik olarak ancak kendisine özgü somut araçları açısından tanımlanabilir. O da fiziksel güç ve şiddet kullanımındır*”²⁸⁶ diyecektir.

Weber, fiziksel güç araçları sahipliğini devlet varlığı için şart koşar. Onun için, dar anlamda devlet, belli bir toprak parçası içinde fiziksel güç kullanımını tekelinde bulduran insan topluluğudur. Devletin güç uygulama hakkını kendinde toplamasıyla, bu hakkı uygulatacağı örgüte ve personele ihtiyaç duyacağı kesindir. Fiziksel güç uygulamasında devletin birçok mekanizması işin içinde olmasına rağmen, itaat ettirmenin son çareleri olan ordu ve kolluk kuvvetleri bu mekanizmaların asli unsurlarıdır. Toplum üzerinde, bu kuvvetler başarıyla otorite oluşturdukları anda modern devlet de var olabilecektir.²⁸⁷

Normal şartlarda, sınırlar içerisinde kolluk, sınırlar dışında ise ordu fiziksel güç kullanabilir. Kolluğun görevi, suça ilişkin hukuk kurallarının toplumsal hayatta korunmasına ve artı olarak bu kurallardan sapkının gözetimsel kontrolüne yöneliktir. Ordu ise gerektiğinde kolluğun işlevini üstlenirken, genellikle diğer devletlere karşı fiziksel güç kullanımına yönelir.²⁸⁸ Sonuçta, modern yapılarda ülke

²⁸⁵ Gianfranco Poggi, *a.g.e.*, 2011, s. 26.

²⁸⁶ Max Weber, *a.g.e.*, 2008, s. 140.

²⁸⁷ Christopher Pierson, *a.g.e.*, 2011, s. 22-23; Max Weber, *a.g.e.*, 2008, s. 132.

²⁸⁸ Anthony Giddens, *Modernliğin Sonuçları*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1994.

içinde ve dışında düzeni korumak için bu araçlar biriktirilir.²⁸⁹ Bu amaçla, modern devlet fiziksel güç araçlarını görkemli, uzmanlaşmış, kurallara bağlı ve organize bir hale getirmeye çalışır.²⁹⁰

Devlet, fiziksel gücün tüm yasal kullanım hakkını toplumdaki kendinde topladığını iddia eder. Devletin kontrolü dışında toplum içinde şiddet uygulamaları sürmektedir ama devlet gücün meşru kullanım hakkını sadece kendinde görmektedir. Devlet, fiziksel güç uygulamalarını, sadece kendi izniyle, kendi belirlediği sınırlarda ve kendi görevlileri vasıtasıyla kullandırtmak amacındadır. Bu anlamda fiziksel gücü, ancak merkezi yapı ve onun bu yetkisini devrettikleri kullanabilir.²⁹¹

Aslında devlet, fiziksel gücü kendinde tekelleştirmekle toplumda şiddet uygulamalarını düzenlediğini belirtmektedir. Bireyler arası, birey-grup arası ve en son olarak birey ve devlet arasındaki fiziksel güç ilişkilerini öngörülebilir kıldığını belirtir.²⁹² Devlet görevlilerinin de belli koşullar dışında bireylere veya gruplara fiziksel güç uygulamasından alıkoyar. Ayrıca, bu kurallarını ihlal edenleri cezalandırma hakkının bulunduğunu öne sürer.²⁹³

Geniş anlamda, Weber'in devlet tanımlaması, üç öge üzerinde yükselmektedir. Bunları Weber "*sistemli bir yönetim örgütlenmesi*", "*toplumun diğer üyelerince meşru görülen bir yönetim örgütünün ve onun personelinin toplumda fiziksel güç kullanma tekeli*ni ellerinde bulundurmaları", son olarak da, "*fiziksel güç*"

²⁸⁹ Ian Loader ve Neil Walker, *Civilizing Security*, Cambridge University Press, Cambridge, 2007, s. 27.

²⁹⁰ Gianfranco Poggi, *a.g.e.*, 2011, s. 26.

²⁹¹ Ernest Gellner, *Ulus ve Ulusculuk*, İnsan Yayınları, İstanbul, 1992, s. 22.

²⁹² Abdurrahman Saygılı, *a.g.m.*, 2010, s. 75.

²⁹³ Robert Nozick, *a.g.e.*, 2006, s. 56.

kullanma tekelinin belirli bir coğrafyada geçerli olması” biçiminde sıralar.²⁹⁴ Weber, bu sistemin varlık nedenini de bütün toplumsal sistemi korumaya ve geliştirmeye dayandırır.

Weber ile benzer şekilde, devleti zorlama aygıtlarının üzerinde şekillendiren Tilly, onun önemli toprak parçalarında birçok açıdan diğer bütün örgütlerden üstün ve farklılaşmış olduğunu söyler.²⁹⁵ Tilly’nin ifadesiyle, devletin fiziksel güç kullanımını her ne kadar ordu üzerinde yoğunlaşsa da; maddi olarak cezalandırmak, özgürlüğünü kısıtlamak, aşagılamak veya tehdit etmek biçimlerinde de vücut bulabilir. Tilly’de devlet, silahlı adamlar vasıtasıyla bir toprak parçası üzerinde bu fiziksel güç uygulamalarını biriktirerek ve yoğunlaştırarak, toplum üzerindeki diğer örgütlenmelerden kısmen bağımsızlaşıp, onlardan üstün bir konuma gelir. Bu biçimde oluşan devlet, *“tanımlanmış bir toprakta temel yoğunlaşmış zorlama araçlarını elinde tutan ve bazı bakımlardan aynı topraklardaki öteki örgütlenmeler üstünde öncelik hakkına sahip olan özgün örgütlenmedir”*²⁹⁶.

Fiziksel güç araçlarının devletin elinde tekelleşmesinin, merkezileşme niteliğiyle yakından ilişkisi vardır. Modern devlet, iktidarını, dolayısıyla fiziksel güç araçlarını toplumdan ve kendisine hasım güç merkezlerinden soyutlayarak merkezileştirebilmiştir.²⁹⁷ Bu açıdan, fiziksel güç araçlarının devletin elinde tekelleşmesi süreci aynı zamanda, modern devletin inşa sürecidir. Modern devlet, öncelikle toplumun bireylerini silahsızlandırarak onları edilgenleştirmiş; sonradan dağınık yerel iktidar odaklarında olan fiziksel gücü kendinde toplamasıyla

²⁹⁴ Gencay Şaylan, *Değişim, Küreselleşme ve Devletin Yeni İşlevi*, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, Şubat 2003, s. 32; Max Weber, *a.g.e.*, 2008, s. 132-135.

²⁹⁵ Charles Tilly, *a.g.e.*, 2001, s. 18.

²⁹⁶ *a.g.e.*, 2001, s. 225.

²⁹⁷ David Held, *a.g.e.*, 1992, s. 88; Ferdan Ergut, *a.g.e.*, 2004, s. 88.

oluşabilmiştir.²⁹⁸ Böylece, kendi iradesini toplumun genelinde hüküm sürmesini engelleyen kontrolü dışındaki yapılardan kurtulabilmiştir. Güç kullanım hakkının tek kaynağı haline gelmiştir. Meşruluğu da, sadece kendisinde fiziksel güç kullanma veya kullandırtma hakkını görmesinden kaynaklanmaktadır.

Marksist gelenekteki yazarlar da, devletin örgütlü fiziksel güç ve şiddet tekeline vurgu yaparlar.²⁹⁹ Ancak bu gelenek altında, “fiziksel güç” olgusu yerine “şiddet”i kullanmak daha yerinde gözüktür. Bu çıkarımda, Marksist geleneğin devlete ilişkin eleştirel tutumunun payı vardır. Yukarıda da bahsettiğimiz gibi, fiziksel güç kavramı bir nötrlük içerirken şiddet olgusu, bunun aksine, öznellik içerir. Şiddet olgusu, gayrimeşru ve kontrolsüz olarak görüldüğü için devlet kaynaklı fiziksel güç kullanımı da Marksist yazarlarca şiddet kullanımı altında değerlendirilir. Bu bağlamda, Marksist yazarların fiziksel güç kullanımından ziyade devlet şiddetine vurgu yaptıkları görülür.

Marx’a göre, toplumun içinde, ekonomik temellere dayanan sınıflar arası uzlaşmaz antagonizmalar vardır. Bu antagonizmaların sınıfların kendilerini kısır bir savaşla bitirmemelerini engellemek ve toplumu belli bir “düzen” içinde tutmak için topluma egemen olan bir devlet gücü oluşturulur. Sınıf antagonizmalarını kontrol altında tutmak için devlet, ekonomik bakımdan en güçlü olan ve bunun yararıyla siyasi bakımdan da egemen olan sınıfın kontrolüne girer. Egemen sınıf da, ezilen sınıfı kendi kontrolü altında tutmak ve sömürmek için devleti kullanır.³⁰⁰ Sonuçta, Marx ve Engels için devlet, egemen sınıfın hem içeride hem dışarıda mülkiyetini ve

²⁹⁸ Ian Loader ve Neil Walker, *a.g.e.*, 2007, s. 27.

²⁹⁹ Christopher Pierson, *a.g.e.*, 2011, s. 23-24.

³⁰⁰ Martin Carnoy, *Devlet ve Siyaset Teorisi*, Dipnot Yayınları, Ankara, 2013, s. 74; Karl Marx ve Friedrich Engels, *Komünist Manifesto*, Can Yayınları, İstanbul, Ekim 2012, s. 49-50; Friedrich Engels, *a.g.e.*, 2012, s. 132.

çıkarlarını güvence altına almak ve ezilen sınıfı kontrol altında tutup sömürmek amacıyla, zorunluluk sonucu oluşturdukları şiddete dayanan bir örgütlenme biçimidir.

Marx ve Engels'e göre, devlet üstlendiği sınıfsal çatışmaları hafifletme, egemen sınıf değerlerine göre toplumsal düzen sağlama ve toplumsal işlevleri yürüten kurumların sürekliliğini sağlama görevlerini gerçekleştirmek için güce dayalı şiddet kurumlarına ihtiyaç duyar. Kurumlaşmayla beraber devlet şiddeti toplumdan alır ve toplumdan soyutladığı şiddeti kendi zorlama araçlarına addederek kendisini toplumun üzerine yerleştirir. Bu zorlama araçlarına dayanan kamu gücü, ordu ve kolluk gibi sadece silahlı güçlerden oluşmaz; ayrıca onun maddi eklentilerini, hapishanelerini ve her türlü zorlayıcı kurumlarını da içerir.³⁰¹

Marx ve Engels'i yorumlayan Lenin de, devleti, bir sınıfın diğer bir sınıfı zorla iktidarı altında tutması amacıyla kurulan bir organ olarak görmektedir. Lenin'in bakış açısında devlet, şiddeti meşru göstererek sınıflar arası antagonizmaları hafifletmekte ve kendisini devam ettirebilecek bir düzen yaratmaktadır.³⁰² Silahtan arındırılmış olan halkı egemen sınıfın iktidarı altında tutmak için devlet, kolluk ve ordu gibi şiddeti kendisinde tekelleştirmiş ve şiddet kullanımında uzmanlaşmış örgütlerden oluşmaktadır. Nihayetinde devlet, sınıflar arası menfaatlerin çatışmasının bir ürünü olan, sömürenlerin mülkiyetini korumak ve sömürenlerin düzenini devam ettirmek amacıyla halkın gücünü egemen bir azınlığa bağımlı kılan bir kurumdur.

Güç kullanımının toplumdan kaynaklanması, toplumda şiddetin sürdüğünün bir göstergesidir. Devlet iktidarının başarısı, toplumdan şiddetin soyutlanmasıyla

³⁰¹ Martin Carnoy, *a.g.e.*, 2013, s. 75.

³⁰² Vladimir İlyiç Lenin, *a.g.e.*, 2003, s. 19-22.

yakından alakalıdır. Devlet, toplumdaki şiddeti kendisinde tekelleştirdiğinde daha az fiziksel güç uygulamaya ihtiyaç duyacaktır.³⁰³ Devletin şiddeti toplumdan tamamen soyutlaması onun iktidarına olan rızanın da bir göstergesidir. Bu açıdan, devletin başarılı bir fiziksel güç tekeli, toplumsal muhalefetin olmadığı bir ortam kurgusudur ve bir siyasal iktidar başarısıdır. Buna karşıt bir durum oluşturan devlet iktidarının gayrimeşru olarak görülmesi toplumda ona karşı muhalefet yaratır. Devlet ve mevcut iktidarı da kendi varlığını koruyabilmek için fiziksel güç uygulamalarına sarılacaktır. Kendi düzenin karşısında olan kitlelere, fiziksel güç uygulayarak onları toplumsal yapıdan söküp atmayı ya da en hafif biçimde sindirmeyi hedefleyecektir.

Elbette ki, devlet iradesini sırf tehdit ve zorlamaya dayandırarak uygulamaz. Böyle bir uygulama başarısız ve verimsiz sonuçlar doğuracaktır. Bu anlamda, “*şiddet devletin olağan ve tek amacı değildir.*”³⁰⁴ Devlet iradesini toplumda uygularken fiziksel güç uygulamalarından farklı iktidar teknikleri ortaya koyar.³⁰⁵ Bu iktidar teknikleri dolayısıyla kendi iradesini meşrulaştırarak hareket etmek ister. Şunu da belirtmek ki, devlet, siyasi ve ideolojik olarak insanları ikna ettiği; kendi yönetimine razı kıldığı ölçüde güçlüdür. İnsanlarını ancak silahla ve güç uygulamalarıyla bastıran devlet her açıdan güçsüz bir devlettir. Bu açıdan, devletin ikna yoluyla sağladığı meşruiyet önemli kavramlardan biridir.

³⁰³ Christopher Pierson, *a.g.e.*, 2011, s. 25.

³⁰⁴ Max Weber, *a.g.e.*, 2008, s. 132.

³⁰⁵ İsmet Akça ve Evren Balta Paker, “Ordu, Devlet, Güvenlik Siyaseti Üzerine Bir Değerlendirme”, *Türkiye’de Ordu, Devlet ve Güvenlik Siyaseti*, İsmet Akça ve Evren Balta Paker (Der.), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2010, s. 3.

2.2.2.3. Meşruiyet

Geleneksel devlet, iktidarının ve uygulamalarının meşruiyetini kutsal haklara dayandırıyor. Uygulamalarına karşı kitlesel bir hareket gerçekleşirse de salt şiddetle bastırıyordu. Zaten topluma nüfuz edecek faaliyetlerinin kısıtlılığında dolayı da meşruiyeti fazla önemseyemediği de söylenemezdi. Geleneklere, kutsallığa dayanan meşruiyeti toplumdaki kısıtlı uygulamalarının icrası için yeterli görüyordu.

Modern dönemde, devletin topluma nüfuz eden faaliyetlerinde artış gözlenmiştir. Bu artan faaliyetler, devlet ve toplum arasındaki etkileşimi arttırmış ve modern devletin meşruiyet arayışında farklılıklar yaratmıştır. Modern devletle toplumun rızası, kazanılması gereken bir şeye dönüşmüştür.³⁰⁶ Bu anlamda, geleneksel devletin kutsal haklara dayandırdığı iktidarının meşruiyeti, modern devletle beraber toplumun kendisinde aranmaya başlanmıştır.³⁰⁷

Devletin meşruluk arayışı, uygulamalarının verimli sonuçlar doğurması içindir. Devlet iktidarının verdiği emirleri fiziksel güç kullanarak yaptırması kısa bir süreliğine emirlere itaat yaratsa bile, bunun sonuçları verimsiz olacaktır. İktidar açısından bunlardan en kötüsü itaatsizliktir. Emir içselleştirilmeden ve sırf zorlamayla yerine getirilmesi, iktidarın emrin uygulamalarından beklemediği sonuçlar yaratır. Buna karşılık, emri alan kitlenin onu yerine getirme iradesinin kendi isteği ile gerçekleştirmesi halinde sonuçlar daha olumlu ve verimli olacaktır. Bu durum, her devlet iktidarını bir meşruiyet arayışına iter.³⁰⁸

³⁰⁶ David Held, *a.g.e.*, 1992, s. 88.

³⁰⁷ M. Nazan Arslanel ve Ertuğrul Eryücel, “Modern Devlet Anlayışının Felsefi Temelleri”, *AÜSBE. Dergisi*, C. 2, S. 15, 2011, s. 2.

³⁰⁸ Gianfranco Poggi, *a.g.e.*, 2011, s. 9.

Weber, meşruiyeti tarihsel olarak üç bağlama oturtur. Bunlardan ilki, “*süregelen geleneklerin kutsallığına ve bu geleneklere göre gücü kullananların meşruluğuna olan yerleşik inanca dayalı olan geleneksel meşruiyettir.*”³⁰⁹ Geleneksel devlet, ağırlıklı olarak kendi yönetiminin meşruluğunu geleneklere bağlar. Meşruluğunun kaynağını ruhani olana dayandırır ve dini bir inanışla temellendirir.³¹⁰ İkincisi ise, “*bir bireyin istisnai kutsallığına, kahramanlığına, örnek özelliklerine ya da onun tarafından açıklanan veya emredilen normatif kalıpların ya da emrin kutsallığına olan bağlılığa dayanan karizmatik meşruiyettir.*”³¹¹ Bunlardan sonuncusu olan yasal-rasyonel meşruiyet ise Weber’e göre modern devlete tek uygun olan biçimdir. Çünkü meşruiyet kaynağı aklileşmiştir. Aklileşen devletin iradesi, hukuk (yasa) biçimini almıştır. Hukukun kaynağı ise ruhani olana ya da karizmatik kişilerin söylemlerine değil, akla dayalı hale gelmiştir.³¹²

Modern devlet iktidarını meşrulaştıran temel gerekçe, iktidar uygulama ve emirlerinin kişisellikten çıkmasıdır. İktidar gücünü yasalardan almaktadır ve yasaların dışında güç kullanamamaktadır. Böylece toplumdaki bireyler, iktidardaki bireylere değil, yasalara boyun eğmiş olmaktadır.³¹³

Modern devlette, yasaların salt akla dayanarak oluşturulduğu iddia edilmez. Daha ziyade, yasaların halkın kolektif iradesinin bir sonucu olduğu belirtilir.³¹⁴ Buna göre, devlet halkın gerçek iradelerine göre hareket ettiği ölçüde meşrulaşır. Bunu başaran devlet, bireylerin kolektif iradelerinin temsiline dönüşür. Bu devletin bireyleri de, buyruklara itaat ederek aslında kendi iradelerini gerçekleştirmiş

³⁰⁹ Max Weber, *Bürokrasi ve Otorite*, Adres Yayınları, Ankara, 2013, s. 54.

³¹⁰ Abdurrahman Saygılı, *a.g.m.*, 2010, s. 75.

³¹¹ Max Weber, *a.g.e.*, 2013, s. 54.

³¹² Abdurrahman Saygılı, *a.g.m.*, 2010, s. 89.

³¹³ Gianfranco Poggi, *a.g.e.*, 2012, s. 123.

³¹⁴ Christopher Pierson, *a.g.e.*, 2011, s. 40-41.

olurlar.³¹⁵ Bu anlayışın devlete ilişkin çok iyimser bir görüş olduğu söylenebilir. Tüm modern devletlerin halka dayandığını ve demokratik olduğunu söylemek yanlış olacaktır. Bu noktada, modern devletler halkın iradesinin bir yansıması olmaktan çok kendilerini bu halkın iradesinin bir yansıması olarak sunduklarını söylemek daha doğru bir tabir olacaktır. Başka bir ifadeyle, modern devletler, kendi uygulamalarını meşrulaştırmak için uygulamalarının aslında halkın iradesi olduğunu belirten bir söyleme başvururlar.³¹⁶

2.2.2.4. Devlet ve Ulus

Modern devlet, bir bakıma, toprakları içerisindeki bazı soyut ve somut oluşumları tekdüzeleştirme çabası içerisinde. Merkezileşmenin beraberinde getirdiği ülke içerisinde halka uygulanan tekdüzeleştirilmiş bir idari yapı ya da hukuk sistemi bunun temel örnekleridir. Bunun yanında, tek tip bir mali yapıyı, para sistemini ve tek bir “ulusal” dili de tekdüzeleştirme akımına dâhil etmek gerekir. Devletin merkezi iktidarının üzerine kurulduğu halk da tekdüzeleştirme akımından nasibini almıştır.

Modern öncesi dönemde, devletin bünyesinde heterojen yapı bir toplum söz konusudur. Bu dönemde, siyasal olmayan etnik, dini ve kültürel özellikler yerelde etkinliğini sürdürmekteydi. Kendi yerel kimliklerini koruyan toplumların merkezdeki bir geleneksel iktidara sadakati yeterli bir ölçüt olarak görülüyordu. Modern devletle birlikte, bu kimliklerden birinin baskınlaşarak diğerlerinin önüne geçtiği görülür.³¹⁷

³¹⁵ Christopher Pierson, *a.g.e.*, 2011, s. 36.

³¹⁶ *a.k.*, s. 42.

³¹⁷ Ernest Gellner, *a.g.e.*, 1992, s. 157-159.

Modern devletin yürüttüğü “ulusçuluk” faaliyetleri merkez kimlikle örtüşmeyen diğer kimlik niteliklerinin yavaş yavaş elenmesini sağlamıştır.

Gellner, ulusçuluğu “*siyasal birim ile ulusal birimin çakışmalarını öngören siyasal bir ilke*”³¹⁸ olarak tanımlar. Bu, devletin çizdiği siyasal kimlikle toplumdaki farklı kimliklerin mümkünse örtüştürülmesi; mümkün değilse de toplumsal kimliğin siyasal kimliğe uydurulmasını savlayan bir normdur. Amaç, devletin sınırları ile ulusal kimliğin sınırlarını çakıştırmaktır. Böylece, uluslaşan eski toplumsal birim, sadece devlet için bir nüfus olmaktan çıkar ve devlete ait ulusal bir birime dönüşür. Uluslaşma toplumda devlete karşı aidiyet duygusu yaratır. Buna artı olarak, uluslaşma ile başarılı biçimde oluşturulmuş bir ulusal kimlik, toplumsal iletişimi kolaylaştırır; karşılıklı etkileşime ve değerlerin paylaşılmasına imkân tanır.³¹⁹

Yukarıda da belirttiğimiz gibi, modern devletler, ulusal kimliklerini “ulusçuluk” politikaları ile oluşturmaya çabalamışlardır. Bu politikaların başında ulusal eğitim sistemi gelir. Ulusal eğitim sistemi, heterojen kültürel özellikler gösteren bir nüfusu standartlaştırılmış kimliklere sahip ve devlete karşı aidiyet hisseden bir ulusa dönüştürme yolunda kullanılmıştır. Diğer bir ifadeyle, yapılmak istenen farklı toplulukların kendine özgü kolektif hafızalarının yerine toprağa bağlı ve çevrelerinden tamamen yalıtılmış “tek” kolektif hafıza oluşturmaktır.³²⁰ Bu bakımdan, uluslaştırma sürecinde en çok üzerinde durulan konu “ulusal dil”dir. Başarılı bir inşa sürecinde, devletin toprakları üzerinde yaşayanların kullandığı dil ve lehçelerden biri, diğerlerine göre üstün kılınarak eğitim yoluyla halkın kullandığı ortak bir dile dönüştürülmüştür. Diğer yerel dil ve lehçelerin günlük kullanımı

³¹⁸ Ernest Gellner, *a.g.e.*, 1992, s. 19.

³¹⁹ Gianfranco Poggi, *a.g.e.*, 2011, s. 38.

³²⁰ Ferhat Tekin, “Sınırlar, Bölgesel Kimlikler ve Ümmet Tasavvuru”, *Milel ve Nihal Dergisi*, C. 9, S. 3, 2012, s. 165.

bastırılmış; eğitim sisteminin tek dil üzerine kurulmuş uygulamaları ile diğerlerinin etkinliği toplum içinde yavaş yavaş yitip gitmiştir.³²¹

Modern devletlerin “ulusçuluk” süreciyle ayrı ayrı ulusal simgeleri belirmiş, ulusal dilleri standartlaşmış ve ulusal emek pazarları oluşmuştur. Böylece, devlet içi yaşam tekdüzeleşirken devletler arasında çeşitlenmiştir. Zira ulusal kimlik inşası bir taraftan içeriyle özdeşliği vurgularken, diğer taraftan dışarıyla farklılığa yapılan vurguya dayanmıştır. Dolayısıyla, zamanla devletlerin sınırları içindeki demografik özellikler birbiriyle benzeşirken; aynı özellikler devletler arasında farklılaşmaya başlamıştır.³²² Kuşkusuz ki her devlet inşa sürecinde devletlerin başarılı bir ulus kimliği oluşturduğu söylenemez. Bazı devletlerde ulusal kimlik oluşturma çabaları, yerel kimlikleri tehdit etmesi sebebiyle etkin direnişle karşılaşmıştır. Bu direnişler zaman zaman başarılı olmuş ve farklı ulusal kimlikler altında yeni devletlerin oluşumuna sebebiyet vermiştir.³²³ Bunu, kendi tarihimizde Osmanlı Devleti’nin son dönemlerinde sıkça görürüz.

2.2.2.5. Bürokrasi

Geleneksel devletin uygulamalarını gerçekleştiren idari yapının niteliklerinde de modern dönemle birlikte büyük değişiklikler meydana gelmiştir. Bu dönemde, modern devletin idari düzeni bürokratikleşmiştir. Sistemdeki görevliler, artık doğrudan kraldan ya da yerel iktidarlardan aldıkları değişken yetkilere göre ya da bunların buyruklarının bir uygulayıcısı olarak görev yapmamaya başlamışlardır. Bunun yerine, modern devletin bünyesinde bürokratik bir idari sistem oluşturulmuş

³²¹ Gianfranco Poggi, *a.g.e.*, 2012, s. 109, 115.

³²² Charles Tilly, *a.g.e.*, 2001, s. 202.

³²³ Gianfranco Poggi, *a.g.e.*, 2012, s. 38; Charles Tilly, *a.g.e.*, 2001, s.176-177.

ve işleyişine yönelik bir kamu hukuku geliştirilmiştir.³²⁴ Bu hukuk sistemi, idari yapının içerisinde geçerli bir dizi kurallar bütünüdür. Devletin idari yapısı, devletin gücünü belli kurumlara dağıtan bu kurallar bütünüdür. Devletin yönlendirmesi ve denetimi altında çalışmaya başlamıştır. Siyasi iktidarın buyrukları bu hukukun süzgecinden geçirilerek ve bu kurallar bütünüdür. Devletin yönlendirmesi doğrultusunda gerçekleşmiştir. Özetle devlet, “tüm dışlıları birbirine kenetlenen bir makine, aralarında eşgüdüm sağlanmış çok sayıda görevin hizmetindeki tek bir merkezden gelen bilgiyle harekete geçen ve o merkezce yönetilen bir makine gibi çalışmak üzere tasarlanmıştır.”³²⁵

Bürokratik yönetimin, kendisini önceleyenlerden ayıran birkaç özelliğine değinmek gerekir. Öncelikle, bu yönetim biçiminde devletin görevleri, aralarında eşgüdüm sağlanmış birçok makamlardan oluşan kurumlarca üstlenilir. Bürokratik yönetimin kurumları ise sabit kurallarla açıkça tanımlanmış hiyerarşi içinde yapılırlar. Hiyerarşi içindeki kademeler yetki ve sorumluluklarını net bir şekilde belirtilmiş resmi kurallardan alırlar ve işlevlerini buna dayandırarak yerine getirirler.³²⁶ Bununla beraber örgüt içi ilişkiler gayrişahsileştirilmiştir. Buradaki gayrişahsilik, devletin etkinliklerini yerine getiren görevlilerin çeşitli çıkar gruplarından ve sınıflardan özerk olarak kurallar çerçevesinde tarafsız biçimde hareket etmesini simgeler.³²⁷ Bürokratik örgütün etkinlikleri kişilerden çok bir hukuk

³²⁴ Gianfranco Poggi, *a.g.e.*, 2012, s. 94-95.

³²⁵ *a.g.e.*, 2012, s. 119.

³²⁶ Max Weber, *a.g.e.*, 2013, s. 60; Christopher Pierson, *a.g.e.*, 2011, s. 37.

³²⁷ Kurallara dayanan bürokratik bir yapı, devletin merkezileşmesi için olmazsa olmazlardan biridir. Öyle ki, bu kurallar çerçevesinde merkez, yerel güç odaklarının çıkarlarına dayalı sistemi yıkmış ve farklı toplumsal çıkarları devlet yörüngesine sokmayı başarabilmiştir. Ferdan Ergut, *a.g.e.*, 2004, s. 31.

kuralından kaynaklı olarak gerçekleştirilir.³²⁸ Kamu görevlilerinin seçiminde etkin kişilere yakınlıktan ziyade belli sınavlarda başarılı olma kriterinin göz önüne alınması gayrişahsiliği sağlayan bir diğer etken olduğu söylenebilir. Bu sınanmış görevliler, makamlar üzerinde bir mülkiyet ve veraset hakkına sahip değildirler. Makamlarına atama yoluyla gelmiş ve makamının gerektirdiklerinde uzmanlaşmış personelden oluşurlar.³²⁹ Son olarak, bu personelin bütün işlemleri belli kurallar çerçevesinde kayıt altına alarak gerçekleştirdiği söylenebilir. Bu da, işlemlerin denetlenebilmesini sağlar.

2.2.2.6. Bölgesellik (Alansallık)

Modern devletin bir diğer yeniliğini alan hâkimiyeti anlayışında görürüz. Pierson'un ifade ettiği gibi, modern devletler, geleneksel devletlerin aksine, bir coğrafi veya jeopolitik kimliğe sahiptir.³³⁰ Zira modern öncesi dönemdeki devlet egemenliğinin coğrafi sınırları genel bir kabule dayanırken; modern devlet, hâkimiyet alanını santimine kadar belirleyecektir. Bu bakımdan sınırlar modern devletin keşfidir. Zira sınırlar içinde devlet, iktidarını her bir noktaya kadar yayabilmektedir.

Modern devlet, sınırları açıkça çizilmiş bir toprak parçasında idari aygıtını işletebilmek için toplumunu gözetlemeye ihtiyaç duyar. Giddens'a göre modern devlete özgü nitelikteki denetim biçimi olan "gözetleme", "sınır" olgusunun gelişimiyle yakından bağlantılıdır. Belli bir bölgede meşru şiddet tekelinin oluşturulması modern devletlerin genel karakteristiğidir. Bu bakımdan, bu bölgenin

³²⁸ Gianfranco Poggi, *a.g.e.*, 2011, s. 45; Kurthan Fişek, *Yönetim*, Kilit Yayınevi, Ankara, 2012, s.110.

³²⁹ Kurthan Fişek, *a.g.e.*, 2012, s. 110; Gianfranco Poggi, *a.g.e.*, 2012, s. 119-120.

³³⁰ Christopher Pierson, *a.g.e.*, 2011, s. 33.

uç noktalarını belirleyen “sınırlar, ancak ulus-devletin ortaya çıkmasıyla oluşmuştur.”³³¹

Bu bağlamda sınır kavramını biraz açmak gerekir. Tekin, sınırları, kategorileştirmenin temel bir aygıtı olarak tanımlar.³³² Bu anlamda sınır çekme, kendini farklılaştırmanın ve bu farklılıklar üzerinden kendini tanımlamanın bir gereğidir. Dolayısıyla, modern devletler de kendilerini tanımlayabilmek için çeşitli sınırlar çizmişlerdir. Coğrafi sınırlar da bunlardan biridir.

Modern devletin sınırlara bağlılığı, bölgesellik anlayışını körüklemiştir. Bölgesellik, sınırları net bir şekilde belirlenmiş bir alan üzerindeki insan, olgu ve ilişkilerin bir güç tarafından kontrol ve etki altına alınmasıdır.³³³ Bir başka deyişle, o alandaki insanlara ve kaynaklara nüfuz eden ve onları denetleyen bir tutum söz konusudur. Modern devletin bölgesellik anlayışının iddiası tam da budur. O, bir yandan sınırlarla çerçevelemiş olduğu uyruklarının hayatını denetler ve biçimlendirir, diğer yandan da bu sınırlara giriş ve çıkışları kontrol eder.³³⁴ Bu sınırlar içerisinde meşru gücünü uygular.

Bölgesellik anlayışı, modern devletin önceden göz ardı edilen kırsal kontrol etme gerekliliğini tetiklemiştir. Eskiden kalenin içinde kalanla ilgilenen devletin yerini ülke sınırları içindeki nüfusu ve kaynakları kontrol eden, yönlendiren ve yöneten devlet almıştır. Bir başka ifadeyle, modern dönemde kentlerin kontrolüne kırsalın kontrolü eklenmiş ve bu sağlayacak yeni pratikler gerektirmiştir. Bu pratiklerin birini de, devletin kırsaldaki gözü ve elini oluşturan jandarma gelecektir.

³³¹ Anthony Giddens, *a.g.e.*, 2008, s. 71.

³³² Ferhat Tekin, *a.g.m.*, 2012, s. 158.

³³³ Robert D. Sack, *Introduction, Human Territoriality: Its Theory and History*, Cambridge University Press, Cambridge, 2009, s.1. Aktaran Ferhat Tekin, *a.g.m.*, 2012, s. 161.

³³⁴ Robert D. Sack, *a.g.e.*, 2009, s.1-2, 15.

3. KOLLUK

Kolluk, devletin kalbinde yer alan organlardan biridir. Gerek geleneksel gerek modern dönemde devlet için hayati roller üstlenmiştir. Tarih boyunca birtakım normların denetlenmesinde ve toplumun güvenliğinin sağlanmasında etkin rol oynamıştır. Özellikle siyasi iktidarlar, buyruklarını toplumda uygulamak için kolluk yapıları oluşturmak durumunda kalmışlardır. Bu bakımdan, kolluk devletin iktidarını kurması ve sürdürmesi için vazgeçilmez bir erk olmuştur. Ayrıca, devletin toplumun dokularına nüfuz etmesini sağlamıştır.³³⁵ Ancak, kolluk sadece devlete yarar sağlamamış, halkın can ve malının korunmasında da önemli bir aygıt olarak da işlev görmüştür.

Devletteki dönüşümler, kolluğun yapısını da etkilemiştir. Bu bakımdan, geleneksel devletin ilköllüğü geleneksel kolluğa da yansır. Bu dönemde kolluk, işlevine özgü bir kuruma sahip olmaktan yoksun, yerelleşmiş ve fonksiyonlarını amatör olarak yerine getiren ilköllük halindedir. Modern devletin oluşumu ile beraber, bu ilkel niteliklerden kurtulan kolluk, fonksiyonları üzerine uzman, profesyonel ve bir bütün olarak hareket eden toplumlar tarafından yönetilip maaşlarının ödendiği kamusal bir hal alacaktır. Bunun yanında, modern devletin topluma nüfuz etme kapasitesindeki artış, kolluğun uygulamalarını toplum üzerinde hem yoğunlaştıracak hem de yaygınlaştıracaktır.

Modernleşme, kolluk yapılarında farklı yönelimler getirmiştir. Bu bakımdan, modern kolluk esas itibarıyla ikili bir gelişim çizgisini izlemiş ve dolayısıyla, birbirinden farklı iki sistem çerçevesinde gelişmiştir. Bunlar, Anglo-Sakson

³³⁵ Ferdan Ergut, "Polis Çalışmaları için Kavramsal Bir Çerçeve", *Amme İdaresi Dergisi*, C. 34, S. 1, 2001, s. 62.

(İngiltere) ve Kıta Avrupası (Fransa) kolluk sistemleridir. Günümüzde de çoğu ülkenin kolluk yapılanması bu iki sistemden birine uygun biçimde şekillenmektedir. Yine de, bütün devletlerin, tarihi sürecinde yaşadıkları deneyimler, kendi kolluk sistemlerine özgünlük de katmıştır.

Bu alt bölümde, yukarıda bahsedilen noktalar açılarak tartışılacaktır. Öncelikle kolluğun tarihsel gelişiminden bahsedilecek; sonrasında ise iki farklı modern kolluk sistemi üzerinde durulacaktır.

3.1. KOLLUĞUN TARİHSEL DEĞİŞİMİ

Kolluk,³³⁶ toplumsal koşullara devamlı ayak uyduran bir doğaya sahiptir.³³⁷

Bu bağlam, onu durağanlıktan çıkartıp tarihi süreçte devamlı değişen bir yapıya dönüştürmektedir. Bu değişimdeki keskin dönemecin, modern devletin oluşum sürecinde alındığı söylenebilir. Geleneksel devletten kopuş, beraberinde yeni yapılar getirmiştir. Bu yeni oluşumların başında, bazılarında göre modern devletin oluşumunda da görev alan,³³⁸ modern kolluk gelir. Zira modern kolluğun oluşumu, modern devletin inşasına koşut gitmiştir.

Devlet öncesi siyasal biçimlerde de ilkel olarak varlığını sürdüren kolluk, geleneksel devletlerde ilk belirgin niteliklerini kazanır. Ancak geleneksel devletin görece basit ve parçalı yapısı, geleneksel kolluğa da yansır. Modern devletle birlikte,

³³⁶ Çalışmanın genelinde, kavramsal tartışma bölümünde belirttiğimiz gibi “polis” kelimesinin yerine “kolluk” kavramı kullanılmıştır. Ancak, çalışmada kullanılan kaynakların neredeyse hepsinde şemsiye kavram olarak polis kelimesinin kullanıldığı gözlemlenmiştir. Bu çalışmada ise, daha önceden de belirtildiği gibi, “polis” kelimesinin yarattığı kavram karmaşası “kolluk” kavramı kullanılarak çözülmeye çalışılmıştır.

³³⁷ Vincent Milliot, “Bir Tarih yazım Denemesi: Yeni Bir Polis Tarihine Doğru mu?”, Burak Onaran (Çev.), *Jandarma ve Polis: Fransız ve Osmanlı Tarihçiliğine Çapraz Bakışlar*, N. Lèvy vd. (Der.), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2009, s. 91-92.

³³⁸ Ferdan Ergut, *a.g.e.*, 2004, s. 11-12.

kolluk profesyonelleşecek, uzmanlaşacak ve toplum için etkin bir unsur haline gelecektir. Bu bakımdan, öncelikle devletsiz toplumlardaki ve geleneksel devletlerdeki kolluk niteliklerine değinildikten sonra, günümüzde de varlığını sürdüren modern kolluk üzerinde durulacaktır.

3.1.1. Geleneksel Kolluk

Kolluğun tarihin hangi aşamasında oluştuğunu belirlemek, onun nasıl tanımlandığıyla yakından alakalıdır. Bu açıdan, Çağlar, kolluğu topluluğun içinde birtakım çatışmaları önleyen mekanizma³³⁹ olarak tanımlayarak, bütün topluluklarda ilkel ya da modern biçimde bir kolluk yapısının var olduğunu belirtir. Bu yaklaşım kendi içerisinde tutarlılık gösterir. Görece daha yakın bir kolluk tarihinden bahseden Bayley ise, “fiziksel güç uygulamalarıyla grup içerisindeki ilişkileri düzenleyen grup tarafından yetkilendirilmiş kişileri”³⁴⁰ kolluk (polis) olarak tanımlar. Tanımlama üzerinden üç önemli noktayı öne çıkartır: fiziksel güç, içe dönük kullanım ve kolektif yetkilendirme. Bunlardan ilki olan “fiziksel güç”, kolluğun davranışları etkilemek amacıyla uyguladığı bir özelliktir. Toplumun içinde fiziksel güç kullanmaya yetkili tek yapı olmasıyla kolluk kendini diğer birimlerden farklılaştırır. Devletin diğer kurumları ya da kişileri, toplumda fiziksel güç uygulamalarına karar verebilirken, bu kararın icracısı kolluk olacaktır. İkinci önemli nokta olan içe dönük kullanım, kolluğu ordudan ayırıtıran temel özelliktir. Belki tarihin büyük bir kısmında iç ve dış güvenliği askeri yapılar üstlenmiş olsa bile, bu yapıların iç güvenliğe yönelik kullanımını, onların kolluk olarak adlandırılmalarına yeterli bir ölçüttür. Üçüncü nokta

³³⁹ Ali Çağlar, “Polis ve Polisliğin Ortaya Çıkışı: Sosyolojik Bir İnceleme”, *Polis Bilimleri Dergisi*, C. 1, S. 4, 1999, s.123.

³⁴⁰ David H. Bayley, *Patterns of Policing: A Comparative International Analysis*, Rutgers University Press, New Brun Swick N.J., 1990, s. 7.

ise bir grup tarafından yetkilendirme ve/veya meşru görülmedir. Bu özellik, kolluğu toplumda gayrimeşru olarak şiddet kullanan diğer unsurlardan ayırır.³⁴¹

Bayley'in tanımından yola çıkarsak, her topluluğun da bir kolluğa sahip olduğunu söylemek zordur. Bu açıdan, Bayley, kolluğun toplumdaki varlığını, Çağlar'a göre, daha geç bir dönemden başlatır ve Çağlar'ın aksine, kolluk sorumluluğunu topluluk içindeki belli kişilere yükler. Ancak, geleneksel kolluk uygulamalarına bakıldığında, kolluk işinin belirli kişilerin tekil işlevi haline gelmediği, aksine toplumda çoğunlukla kolektif bir sorumluluğun egemen olduğu görülür.

3.1.1.1. Geleneksel Kolluk Pratikleri

Toplumdaki kolluk pratikleri gelenekselliği anlamak için önemlidir. Genel olarak, üç farklı geleneksel kolluk pratiğinden bahsedilir: tellal çağırma (*hue and cry*), deneyerek yargılama (*trial by ordeal*) ve bekçilik (*watch and ward*).³⁴² Tellal çağırma, geleneksel toplumlarda kolluk işinin kolektif bir sorumluluk olduğunun en önemli göstergelerinden biridir. Buna göre, bir suç işlenmesi halinde tellallar aracılığıyla ilan edilerek o kişinin yakalanma görevi topluma yüklenir. Kolektif olarak sorumluluğu alan topluluk, suçluyu hükümdara teslim etmekle yükümlüdür.³⁴³

³⁴¹ David H. Bayley, *a.g.e.*, 1990, s. 7-8.

³⁴² Sinan Çeliksü, *Siyaset Bilimi Yaklaşımı ile Polis Kurumu*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bursa, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006, s. 7-10; John Dempsey ve Linda S. Forst, *An Introduction to Policing*, Cengage Learning, New York, 2010, s. 3-7.

³⁴³ Kanuni Sultan Süleyman'ın kanunnamelerinden birinde şöyle bir tabir geçer: “*Bir köy kurbunda (yakınında) konan kişinin gece ile malı uğurlansa (çalınsa) hırsız köylüye elbette bulduralar, bulunmazsa köylüye tazmin ettireler.*” Görüldüğü üzere kolluk işlevi, doğrudan halkın kolektif sorumluluğuna yüklenmektedir. Hatta hırsız ortaya çıkarma konusunda başarısız olma durumunda, köylüye ayrıca tazminat da yüklenmektedir. Geleneksel devletin kolluk anlayışını özetleyen pratiklerden biridir. J.Gn.K.lığı, *Jandarma Genel Komutanlığı Tarihi Cilt-I*, J.Gn.K.lığı Basımevi, Ankara, 2002, s. 122. Kolektif sorumluluk uygulamaları, Osmanlı İmparatorluğu'nda

Burada, suçu soruşturma ve suçluyu bulma ödevi toplumdayken, suçluyu cezalandırma geleneksel otoritelerin görevidir.³⁴⁴

Diğer bir geleneksel pratik, suçun gerçekleşip gerçekleşmediğini ruhani dünyaya dayandıran “deneyerek yargılama” usulüdür. Buna göre, suçun şüphelisi olarak yakalanan şahıs, türlü türlü işkencelere maruz bırakılır ve bu işkencelerin sonucuna göre bir hükme varılır. Eğer şüpheli hayatta kalırsa suçsuzdur; fakat şüpheli ölürse ilahi adalet gerçekleşmiş sayılır ve suçun cezasız kalmadığına hükmedilir. Bu uygulamada, olaylar vahametine göre tek tek ayrıştırılmaz. Toplumda suç olarak tanımlanan her olay için aynı usul uygulanır. Bu yargılama usulü, içerdiği şiddetli gözdağı sayesinde toplumsal bir itaat sağladığı ve suça karşı oluşan halk öfkesini, bir nebze de olsa, dindirdiği için geleneksel otoriteler tarafından sıklıkla kullanılmıştır.³⁴⁵

Üçüncü pratik ise kolluk işinin, kısmi olarak bireylere yüklendiği “bekçilik” usulüdür. Bu usulde, topluluk içinden kolluk faaliyeti üzerine herhangi bir uzmanlığı bulunmayan gece ve gündüz bekçileri çıkartılır. Bu bekçiler, sosyal bir yükümlülük şeklinde kolluk işlevini yerine getirirler ve bu işlev, pek de istenmeyen bir nöbet yükümlülüğü gibidir. Bunun yanında, bu bekçilik işlevi ağırlıklı olarak yerel elitlerin kontrolündedir. Yerel elitler, hem suçların önlenmesinin hem de çözümlenmesinin merkezindedir. Hangi eylemlerin suç kapsamında olduğunu geleneklerin de

da oldukça fazla görülmüştür. Daha detaylı bilgi için bkz.: Ferdan Ergut, *a.g.e.*, 2004, s. 88, 96, 101, 119.

³⁴⁴ John L. Sullivan, *Introduction to Police Science*, McGraw-Hill Book Company, 1999, s. 4. Aktaran Sinan Çeliksü, *a.g.e.*, 2006, s. 9; John Dempsey ve Linda S. Forst, *a.g.e.*, 2010, s. 3.

³⁴⁵ John L. Sullivan, *a.g.e.*, 1999, s. 4.

katkısıyla belirledikleri gibi, kimlerin suçlu ya da suçsuz olduğunu da çoğunlukla kendi çıkarlarına göre belirleyebilmektedirler.³⁴⁶

Geleneksel devletin özelliği olan yerellik, burada da kendini gösterir. Zira toplumsal sınıfların kontrolüne terk edilen bu alanda toplumsal eşitsizlikler, çok yoğun bir şekilde kendini gösterir. Bu eşitsizliğin ceremesini de çoğunlukla yoksul alt sınıflar çeker.³⁴⁷ Toplumsal eşitsizliklerle ilgilenmeyen ve toplumun rızasını gözetmeyen geleneksel devlet ise kendine karşı gerçekleşen kolektif hareketler haricindeki olaylarla pek ilgilenmez gözükür.³⁴⁸ Zira adı her zaman yerelde dolaşsa bile, sureti savaşlar ve isyanlar haricinde pek gözükmemektedir.

3.1.1.2. Geleneksel Kolluk Nitelikleri

Geleneksel devlet karakteristiğinin ve amaçlarının geleneksel kolluk anlayışını şekillendirdiği söylenebilir. Bu bağlamda, geleneksel devletin öne çıkan karakteristiği teknolojik gerilik ve kaynakların sınırlılığı nedeniyle topluma nüfuz edememesidir. Bu yetersizlik, topluma nüfuzun en etkin aracı olan kolluğun yerelleşmesini, sorumluluğunun kolektifleşmesini ve kolluk işinin amatör olarak yerine getirmesini de beraberinde getirir.

Yukarıda da bahsedildiği gibi, dolaylı idare geleneksel devletin başlıca yönetim şeklidir. Buna göre, devlet, yönetimini yerel unsurların inisiyatifine bırakır. Bununla beraber, kolluk faaliyetinin sorumluluğu da bu aracı kurumlara devredilir. Çoğu zaman kolluk işi toplum içinde kolektif olarak yürütülür; belirli yapılar

³⁴⁶ Sinan Çeliksü, *a.g.e.*, 2006, s. 10; John Dempsey ve Linda S. Forst, *a.g.e.*, 2010, s. 5.

³⁴⁷ Ferdan Ergut, “Avrupa Tarihinde Polisin Bağlamları: Uluslararası Sistem ve Savaş”, *Toplumsal Tarih Dergisi*, 2003, S. 117, s. 44-45.

³⁴⁸ John Dempsey ve Linda S. Forst, *a.g.e.*, 2010, s. 5; John L. Sullivan, *a.g.e.*, 1999, s. 4.

oluşturulsa bile bunlar sınırlı, uzmanlaşmamış, süreksiz görev yapan personelden oluşur. Çoğunlukla, toplum içerisindeki güçlü otokontrol mekanizmaları kişiler arası ilişkileri düzenleyerek fiziksel güce başvurabilecek merkezi araçları gereksiz kılar.³⁴⁹ Bu anlamda, geleneksel devletin tekil suçlarla mücadele etmek gibi bir kaygısı yoktur. Temel amacı, “*gündelik hayata mümkün olduğunca az müdahale ederek mümkün olduğu kadar çok geliri merkeze taşımaktır.*”³⁵⁰ Genellikle, yerelden topladığı gelirin kesilmesine sebep olan toplumsal hareketler geleneksel devletin ilgi alanını oluşturur. Bunu da, ordu kuvvetlerini devreye sokarak çözer. Bu açıdan, geleneksel devlet birçok alanı kolluk faaliyetinin dışında bırakır.³⁵¹

Devletlerdeki ilk kolluk faaliyetlerinin, silahlı kuvvetler yani askeriye ve ordu tarafından üstlenildiği söylenebilir. Geleneksel devletlerde, merkezi örgüte bağlılığı olan ve merkez adına yerelde faaliyet sürdüren tek yapı ordu gibi gözüktür. Bu durum, geleneksel devletin salt asker ve vergi toplama faaliyetlerine yoğunlaşmasından kaynaklanır.³⁵² Geleneksel devletin temel derdi, vergi gelirlerinin süreklilik arz etmesidir. Dolayısıyla, bireylerin güvenliğine ilişkin ihtiyaçların üzerini örten ve ordu dolayısıyla şiddetle iktidarını pekiştiren bir yapı sergiler.³⁵³

3.1.2. Modern Kolluk

Modern kolluğu anlayabilmek için onu geleneksel kolluğun genel karakteristikleri ile karşılaştırmak faydalı gözüktür. Bu yüzden, yukarıda değindiğimiz geleneksel kolluğun temel karakteristiklerine yer yer bu başlık altında

³⁴⁹ Jean-Jacques Gleizal vd., *Batı Demokrasilerinde Polis*, Temiz Yayınları, Ankara, 2000, s. x.

³⁵⁰ Ferdan Ergut, *a.g.m.*, 2001, s. 63.

³⁵¹ Sinan Çeliksü, *a.g.e.*, 2006, s. 8.

³⁵² Christopher Pierson, *a.g.e.*, 2011, s. 48-52.

³⁵³ Sinan Çeliksü, *a.g.e.*, 2006, s. 8-9.

da değinilecektir. Bu kıyas, kolluğun yapısal ve işlevsel olarak nasıl bir değişim geçirdiğini gözler önüne serer. Bu değişimin genel çerçevesi, elbette ki modern devletin oluşumu ile paralele gitmiştir. Diğer bir deyişle, modern devletin oluşumu modern kolluğu da beraberinde getirmiştir.

Geleneksel devletin bir niteliği olan “toplumun üzerinden” ve “topluma nüfuz edemeden” iktidar kurma pratiği, modern devletle birlikte toplumu da dahil eden ve ona nüfuz eden bir biçim almıştır. Pierson’un tabiriyle, artık toplumu yöneten, biçimlendiren ve hatta yaratan bir devlet vardır. Bir diğer ifadeyle, halk devlet için “mamul mal” kategorisinden çıkmış ve “potansiyel bir yatırım kaynağına” dönüşmüştür.³⁵⁴ Elbette ki bu değişim, kolluğun niteliklerini de etkilemiştir. Çünkü devletin toplumdaki somut suretini oluşturan kolluk, toplumsal olanla siyasal olanın keşiştiği zeminde durmasıyla³⁵⁵ siyasal ve toplumsal değişimlerin kesintisiz biçimde etkisindedir. Bu anlamda, artık modern devletin inşa sürecinde aktif rol oynayan ve aynı zamanda, kendi dönüşümünü de gerçekleştiren bir kolluk vardır.

3.1.2.1. Kolluk Pratiklerinde Modernlik

Modern devlet her şeye el atmak isteyen bir doğaya sahiptir. Zira toplumun üretici gücünü arttırmak modern devletin öncül amaçlarındanr. Bu amacını gerçekleştirmek için toplumu şekillendirmesi şart gözükür. Bundan dolayı, devlet önceden gerek duymadığı çeşitli mekanizmalara ihtiyaç duyar ve önceden sahip olduğu mekanizmaları da yeniden şekillendirir. Yeniden şekillenen mekanizmaların başında toplumsal nüfuzun başlıca öğesi olan kolluk gelir. Tekil suçlarla mücadele

³⁵⁴ Ferdan Ergut, *a.g.m.*, 2001, s. 61.

³⁵⁵ *a.g.m.*, 2001, s. 61; Ferdan Ergut, *a.g.e.*, 2004, s. 25.

sorumluluğunun devlet tarafından üstlenilmesiyle, toplum içinde kolluk uygulamaları hem yoğunlaşır hem de yaygınlaşır.

Bu yoğunlaşmanın ve yaygınlaşmanın bir diğer nedeni kolluk anlayışındaki değişimdir. Özellikle, toplumsal gelişmenin devamlılığının kamu düzeninin süreğenliğine bağlı olduğu endüstriyel devletlerde, reaktif uygulamaların yerini proaktif kolluk alır. Bir başka deyişle, düzen bozulduktan sonra harekete geçen ve zorlamaya dayalı tepkici pratiklerden, daha düzen bozulmadan harekete geçen ve istihbarata dayalı bilgiyi kullanmaya yönelik kapsayıcı ve önleyici pratiklere geçilir.³⁵⁶ Bu açıdan, “önlemek tedavi etmekten daha iyidir”³⁵⁷ ilke sözü modern kolluğu anlatır.

Bu anlamda, yeni kolluk pratikleri toplumun geneline, özellikle de tekil olaylardan en çok zarar gören alt sınıflara yararlılık gösterir. Bu durum, bilhassa toplumsal nüfuz ve şekillendirme kaygısının toplumsal rızayı beraberinde getirmesiyle yakından alakalıdır. Bu anlamda, Ergut, modern devletle beraber kolluğun çift yönlü bir karaktere büründüğünü belirtir. “*Bir yandan, kamu düzeni suçlarında olduğu gibi, yönetici sınıfların çıkarlarını daha etkin savunan bir duruma gelirken; öte yandan, yurttaşların hizmet taleplerine de yanıt vermek zorunluluğu hisseder.*”³⁵⁸ Gerçekten de modern kolluk pratikleri salt yönetici ve toplumsal elitlerin yararına işlememiştir. Kolluk faaliyetlerinin toplumun geneline yayılmasını

³⁵⁶ Tilly, kolluktaki bu değişimi Fransa üzerinden anlatır. Fransa’daki Eski Rejim, eşkıyayı ve kraliyet iradesine karşı koyanları bastırma için maréchaussée’yi kullanmıştır, zaman zaman da orduya isyancı tebaayı bastırma görevi vermiştir. Fransız Devrimi ile kolluk proaktif bir tutum alır. Sıradan halkın karşısına, fiil işlendikten sonra devreye giren kolluk yerine önceden önlem alan polisi ve istihbaratı koymuştur. “*Artık isyan çıkana ya da yasalar kolektif biçimde çiğnenene kadar bekleyip sonra şiddetli ama seçici bir misillemeye girişmek yerine, tehdit niteliği taşıyan kolektif eylemleri öngörüp engellemekle görevli memurlar yerleştirmeye başlamıştır.*” Charles Tilly, *Avrupa’da Devrimler 1492 -1992*, AFA Yayıncılık, İstanbul, 1995, s. 238; Ferdan Ergut, *a.g.e.*, 2004, s. 36.

³⁵⁷ Sinan Çeliksü, *a.g.e.*, 2006, s. 13.

³⁵⁸ Ferdan Ergut, *a.g.e.*, 2004, s. 59.

sağlayan değişimle birlikte, önceden bu hizmetten faydalanamayan alt sınıfların da kısmi olarak yararlanmaya başladığı söylenebilir.³⁵⁹

3.1.2.2. Yapıda Modernlik

Modern devletin oluşumu ile birlikte modern kolluğun yapısındaki değişimlere değinmek yerinde gözükmemektedir. Yukarıda kolluk tanımlamasından bahsettiğimiz Bayley, modern kolluk (polis) yapılarına ilişkin üç temel niteliği vurgular: kamusalılık, uzmanlaşma ve profesyonelleşme.³⁶⁰ Modern kolluğun ilk niteliği olan kamusalılıktan kasıt, bir bütün (kolektif) olarak hareket eden toplumlar tarafından yönetilen ve giderleri bu toplumlarca karşılanan kuruluşların mevcudiyetidir.³⁶¹ Bir başka deyişle, kolluk modern zamanda merkezi bir hükümetçe yetiştirilen, ücretlendirilen ve en önemlisi yönetilen bir yapı sergiler. Modern devletin merkezileşme niteliği kolluk birimine de yansır. Bu durum kolluğu, bir taraftan merkezin normlarını ülkenin bütün sathına taşıyan kuruluşa dönüştürürken; diğer taraftan, sorumluluğun da merkezileşmesiyle güvenlik uygulamalarında toplumsal rızayı arayan bir örgüt yaratmıştır.³⁶² Kolluk işinin merkezi devletin görevi

³⁵⁹ Ergut, pre-modern devletlerdeki kolluk faaliyetlerinin toplumsal eşitsizlikleri daha da körüklediğinden bahseder. Buna göre, geleneksel kolluğun profesyonelleşme ve personel eksikliği, onu müdahale edeceği olaylarda seçici davranmaya sürüklemekte ve bu yüzden, yoksulların denetimine yoğunlaşan, zenginleri ise rahat bırakan bir kolluk karşımıza çıkmaktadır. Bunun yanında, merkezi bir yönetim tarafından finanse edilmeyen kolluk, ödüllü suçların peşinden koşmakta ve ucunda ödül olmayan yoksulların mağduriyetleriyle uğraşmamaktadır. Ayrıca, suçluları ve davaları takip etmek, o dönemdeki yoksullar için maliyetlidir ve yoksulların bunun için yeterince zamanı olmamıştır. Sonuçta, bu özelliklerden yola çıkarak modern kolluğun alt sınıflara da yarayan bir yönünün olduğu söylenebilir. Ferdan Ergut, *a.g.k.*, 2003, s. 44-45.

³⁶⁰ David H. Bayley, *a.g.e.*, 1990, s. 11.

³⁶¹ *a.g.e.*, 1990, s. 24.

³⁶² Ferdan Ergut, *a.g.m.*, 2001, s. 66.

olduğu bilincinin yerleşmesiyle bu işi ifa edecek üniformalı ve eğitimli birimler kurulmuştur.³⁶³

Bunun yanında, kolluğun merkezileşmesi, devletin dolaylı yönetimden doğrudan yönetime geçiş ilanının bir yönünü oluşturur. Vatandaş üzerinde egemenlik kullanımının birincil kaynağına dönüşen kolluk, tampon yapıların halk üzerindeki egemenliğini etkisizleştirir. Modern zamanın devleti, kolluk sayesinde tampon yapıları zayıflatarak veya ortadan kaldırarak toplumla kendi arasında doğrudan bir ilişki kurar. Bu yerelliğin merkezin kararlarında hiçbir etkisinin olmadığı anlamına gelmez. Modern devletin kaygısı, yerel ihtiyaçların mücadelesinin merkezi düzeydeki mekanizmalar aracılığıyla yapılması ve kararlaştırılmasıdır. Merkezi düzeyde alınan bu kararları da bürokratik kurumları dolayısıyla ülkenin kılcal damarlarına kadar yayar.

Burada, modern devletin merkezileşmesi ile bağlantılı olan uluslararası düzlemde egemenlik kaygısına değinmek gerekir. 1648 Westfalya Antlaşması, siyasal bir birimin devlet olarak tanımlanabilmesi için egemenliği şart koşturmuştur. Bu antlaşmadan sonra devletler, egemenliğini kanıtlamak için toplumları üzerinde belirli bir kapasiteye sahip olduğunu ve toplumsal düzenini sağlayabildiğini göstermek zorundadır.³⁶⁴ Düzenin sağlanması, bu anlamda, devletin varoluşunu belirler.³⁶⁵ Düzeni sağlamak için kolluk faaliyetlerinin yürütülemediği ve başka devletlerin sınırlar içerisinde düzeni sağladığı bir devletin egemenliğinden bahsedebilmek imkânsızdır.³⁶⁶

³⁶³ Sinan Çeliksü, *a.g.e.*, 2006, s. 8-9.

³⁶⁴ Ferdan Ergut, *a.g.m.*, 2003, s. 45-46.

³⁶⁵ David H. Bayley, *a.g.e.*, 1990, s. 27.

³⁶⁶ Gianfranco Poggi, *The Development of the Modern State*, Stanford University Press, Stanford, 1978, s. 90. Aktaran Ferdan Ergut, *a.g.m.*, 2003, s. 46-47.

Buradan sonra, Bayley'in modern kolluğun (polis) ikinci ve üçüncü nitelikleri olan uzmanlaşmaya ve profesyonelleşmeye geçmek yerindedir. Bayley'e göre uzmanlaşma, bir görevi yerine getirmek için eşsiz ve seçkin olma halidir.³⁶⁷ Kolluk, modern devlet kurumları arasındaki detaylı işbölümünden kaynaklanan ve kendine özgü olan fiziksel güç uygulama görevini yürütür.³⁶⁸ Uzmanlaşma ölçütüyle kolluk faaliyetleri ve fiziksel güç uygulamaları üzerine yoğunlaşma vurgulanır.³⁶⁹

Tek bir alanda uzmanlaşmamış görevlilere, geleneksel devletlerde sıkça karşılaşılmıştır. Bu bakımdan, geleneksel devletin faaliyetlerini yürüten birimler homojen yapıdadır. Bu birimler çoğunlukla askeri nitelik gösterirler ve kendisinden bekleneni ve kendisine buyurulanı yapan herhangi bir memur gibidirler.³⁷⁰ Kolluk hizmeti, geleneksel memurların mesleki sorumluluklarının onlarcasından sadece bir yönünü oluştururken³⁷¹; modern kolluğun temel uzmanlık alanına denk düşer. Bunun yanında, uzmanlaşmış bir kolluk kuvveti fiziksel güç uygulamalarına odaklanır; ancak, çeşitli ek görevler de üstlenebilir.

Bayley'e göre, modern kolluğun (polis) üçüncü niteliği ise kolluğun kendine özgü işlevlerini gerçekleştirmek için belirgin bir hazırlığı anlatan profesyonelleşmedir. Profesyonelleşme, bürokratik bir örgütlenmeyi de beraberinde getirir. Bu açıdan, profesyonel bir kolluk örgütü liyakate göre istihdam, kurumsal ve göreve yönelik eğitim, planlı bir kariyer olanağı, kurallara bağlanmış disiplin ve tam zamanlı bir hizmet içerir.³⁷² Her bürokratik örgüt gibi, profesyonelleşen kolluğun

³⁶⁷ David H. Bayley, *a.g.e.*, 1990, s. 37.

³⁶⁸ Jean-Jacques Gleizal vd., *a.g.e.*, 2000, s. 83.

³⁶⁹ Ali Yılmaz, *Avrupa Polis Modelleri ve Türk Polis Sistemi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2004, s. 12.

³⁷⁰ Veysel Dinler, "Devlet Paradigması ve Polisin Kurumsallaşması", *Polis Bilimleri Dergisi*, C. 1, S. 3, 1999, s. 54.

³⁷¹ Ali Çağlar, *a.g.m.*, 1999, s. 129.

³⁷² David H. Bayley, *a.g.e.*, 1990, s. 13, 47.

“yapısal olarak iş tanımı, görev ve yetkileri yasalarla açıkça belirlenmiştir.”³⁷³

Özellikle modern devletin kendisinde tekelleştirdiği fiziksel gücün kabul edilebilir bir düzeyde kullanımı, profesyonel kollukta belli normlar çerçevesinde sınırlandırılmıştır.³⁷⁴

3.1.2.3. Ordudan Özerkleşme

Ordudan özerkleşmiş kolluk yapıları, uzmanlaşma ve profesyonelleşmenin diğer bir getirisiidir. Uzunca bir süre devletin kolluk faaliyetlerini yürüten askeri birliklerden, özerkleşmiş olan kolluk birimleri oluşmuştur. Hatta çoğu modern devlette bu birimler ordudan tamamen bağımsızlaşmışlardır. Ancak, günümüzde askeri nitelikleri taşıyan kolluk yapıları da varlığını sürdürmektedir. Bu bakımdan, ordudan özerkleşme her kolluk yapısı için tamamen kopuş anlamına gelmemektedir. Ayrıca, bu değişimin birden değil, tedrici olarak gerçekleştiğini belirtmek gerekir.

“Ordudan özerkleşme”, üç açıdan değerlendirilebilecek bir konudur: bağıllık, yapı, eğitim ve işlev önceliği. Bağıllıkla anlatılmak istenen kurumun yönetiminin askeri kademelerden koparılıp sivil kademelere bağlanmasıdır. Modern devletteki yönetimin günden güne sivilleşmesine³⁷⁵ koşut biçimde kolluk birimleri, askeri yapısı uzunca bir süre devam etse bile, zamanla sivil otoritelere bağlı hale gelmiştir. İkinci değişim yapısalıdır. Askeri özellikler gösteren içsel bir düzenden tedrici olarak kopuşu belirtir. Bu kopuş, temel olarak personel ve teşkilatlanma yönünden

³⁷³ Ali Çağlar, *a.g.m.*, 1999, s. 129-130.

³⁷⁴ *a.g.m.*, 1999, s. 129.

³⁷⁵ Tilly, hükümetlerin zamanla sivilleşmesini ampirik verileri de katarak açıklar. Eski dönem iktidar sahiplerinin faal askeri komutanlar olduğunu vurgulayan Tilly, Yakınçağ'da durumun oldukça farklılaştığını belirtir. Bunun başlıca nedenini ekonomideki değişimlere dayandırır. Bu sebeplere devletin toplumu şekillendirme çabalarını da ekler. Modern dönemde, devletin askerlik dışı faaliyetlerinin balon gibi şiştiğini vurgular. Charles Tilly, *a.g.e.*, 2001, s.211-218.

gerçekleşir. Zamanla kolluk memurları askeri niteliğinden uzaklaşacak ve askeri bir teşkilatlanmadan vazgeçilecektir. Ancak yapısal değişim, her modern kolluk biçimi için geçerli olmayacaktır. Bu anlamda, modern kolluk için olmazsa olmaz bir şart değildir. Üçüncü bir değişim, işlev ve mesleki eğitim önceliğinde belirir. Eğitim, salt savaşa hazırlığı içeren ve askeri harekât ve silah kullanım bilgisine yönelikken; kolluk faaliyetlerini, suçu takibi ve önlemeyi önceleyen bir içeriğe kavuşmuştur. Eğitimde gerçekleşen içeriksel değişim, işlevlere verilen öncelikle yakından alakalıdır. Geleneksel devletteki kolluk, modern dönemle beraber gerçek işlevine kavuşur ve yoğunlaşır. Kolluk işi, artık asli meslektir ve görev önceliği dıştan içe dönüşmüştür.

Yukarıda da belirttiğimiz gibi, tarihi süreçte bütün devletlerin kolluk yapısının tamamen sivilleştiği söylenemez. Bayley'in "hatalı uzmanlaşma" olarak nitelendirdiği jandarma gibi askeri kolluk yapıları günümüzde de varlığını sürdürmektedirler. Hatta 19. yüzyılın ilk yarısında Kıta Avrupası'nda askeri bir kolluk olan "jandarma" standart bir birim haline gelmiştir. Bu jandarma birliklerinin ardılları da, ülkemizde olduğu gibi, hala çoğu Kıta Avrupası ülkelerinde varlığını sürdürmektedir.³⁷⁶ Bu kolluk birimlerinin, yukarıda değindiğimiz üç noktanın içinden, bilhassa yapısal açıdan askeri niteliğinin hala devam ettiği söylenebilir. Zira jandarmalar, temel askeri eğitimi tamamlayan askeri personele ve askeri teşkilatlanmaya sahiptir.

Sonuç olarak, her modern devlet oluşum sürecinde kolluğun çeşitli yönlerden ordudan özerkleştiği söylenebilir. Bu özerkleşme ihtiyacı, ekseriyetle ordunun iç güvenliğe ilişkin eksik yanlarından ve askeri teknolojideki gelişmelerden

³⁷⁶ David H. Bayley, *a.g.e.*, 1990, s. 41.

kaynaklanır. Bayley, ordunun kolluk alanından çekilmesini, zorunlu askerlik hizmetine dayanan kitlesel orduların oluşumu ve ayırım gözetilmeksizin fiziksel güç kullanımından kaçınmayı zorlaştıran askeri teknolojideki değişimler olmak üzere iki temel etkene bağlar.³⁷⁷ İki etken, gerçekten de ordunun şiddet uygulamaları üzerinde kayda değer bir gelişme yaratmıştır. Zaten kendisiyle özdeşleşmiş olan gücü ayrımsız ve bütün yoğunluğu ile uygulama karakteristiği, kitlesel imha silah teknolojisindeki gelişmelerle birlikte daha da ağırlaşmıştır. Sonuçta, böyle ağırlaşmış bir fiziksel güç uygulama niteliği sınırlı ve orantılı güç kullanmayı gerektiren kolluk işlevi ile örtüşmez. Kolluk işi, tek tek olayları ayırıştırarak hepsi ile farklı biçimlerde ilgilenmeyi gerektirir. Ordu ayırım gözetmeden güç kullandığından bu tekil olaylara müdahale etme işinde yetersiz kalır.³⁷⁸

“Ordu”³⁷⁹ nun iç güvenliğe yönelik diğer bir eksik yönü, modern devletin temel kaygısına ilişkindir. Ordu birliklerinin kendi içine kapanık kışla yapısı, modern devletin temel derdi olan topluma derinlemesine nüfuz işinde yetersiz kalmasına neden olur. Bu yapı, ayrıca, sürekli ve önleyici bir denetim fonksiyonunun sekteye uğratar.³⁸⁰ Bu nedenle, ordudan özerk ve daha esnek birimlerin oluşumuna ihtiyaç duyulmuştur.

Ordunun kolluk işinden uzaklaştırılması, günümüzde orduların kolluk faaliyetlerinden tamamen çekildiği anlamına gelmez. Ordular, iç güvenliğe yönelik olarak geleneksel devletlerdeki gibi zamanı geldiğinde kolluk işlevlerini halen yürütmektedirler. Toplumda kitlesel, yaygın ve sürekli şiddet içeren taşkınlıkların

³⁷⁷ David H. Bayley, *a.g.e.*, 1990, s. 45-46.

³⁷⁸ Ferdan Ergut, *a.g.m.*, 2001, s. 71.

³⁷⁹ Buradaki ordu tanımlaması, jandarma ve sahil güvenlik gibi askeri yapısal özellikler gösteren kuvvetleri içermemektedir. Bu kuvvetleri kolluk kavramı içinde değerlendiriyoruz.

³⁸⁰ Ferdan Ergut, *a.g.e.*, 2004, s. 12-13.

varlığı halinde ordular, geleneksel bastırma görevlerini yürütürler.³⁸¹ Bir diğer deyişle, toplumsal huzursuzluklar çok ciddi boyutlara ulaştığında müdahalede etkin rol üstlenirler.³⁸²

3.2. MODERN KOLLUKTA İKİ FARKLI YÖNELİM: ANGLO-SAKSON (İNGİLTERE) VE KITA AVRUPASI (FRANSA)

Modernleşmeyle beraber kolluk yapılarında farklı yönelimler görülür. Bu bakımdan, modern kolluk tek bir gelişim çizgisini izlememiş ve dolayısıyla, homojen biçimdeki tek bir yapıya dönüşmemiştir. Bütün modern devletler, birbirlerine bazı yönlerden benzeseler bile, kendilerine özgü tarihsel deneyimlerini yaşamışlardır. Ancak, bu farklı deneyimler sonucunda iki temel kolluk biçiminin oluştuğu söylenebilir: Anglo-Sakson (İngiltere) ve Kıta Avrupası (Fransa) Kolluk Yapısı.

İki kolluk biçimi, hem işlevsel hem de yapısal yönden farklı boyutlara sahiptir. Özellikle modern devletin oluşum sürecinde her iki ülke kolluğunun üstlendiği görevler, günümüzdeki yapılarını da biçimlendirmiştir. Her iki kolluk biçimini en iyi yansıtan İngiltere ve Fransa'nın modern devlet inşa sürecinde karşılaştığı sorunlar ve benimsedikleri siyasi gelenekler, bu bağlamda üzerinde durulması gereken konulardır. Zira kolluk devletin topluma nüfuzunu olanaklı kılan en etkin araçtır. Her iki devlet de, toplumla kendileri arasında kalan kolluğun bu etkinliğini toplumlarını şekillendirebilmek için farklı biçimlerde kullanmışlardır.

Bu anlamda, her iki devlet modern dönem öncesinde farklı toplumsal özellikler sergiler. Geleneksel dönemde, bilhassa İngiltere'nin merkezileşmiş bir

³⁸¹ David H. Bayley, *a.g.e.*, 1990, s. 42.

³⁸² Sinan Çeliksü, *a.g.e.*, 2006, s. 17; Jean-Jacques Gleizal vd., *a.g.e.*, 2000, s. 57.

ulus-devlet oluşturmaya daha elverişli bir toplumsal yapıya sahip olduğu söylenebilir. İngiltere'nin kraliyet altındaki birliği 10. yüzyıldan beri toplumca kabul edilen bir olgudur. Magna Carta'ya dayanan ve kralla lordlar arasında pekiştirilmiş bir toplumsal uzlaşma hâkimdir. Bir tür İngilizlik bilinci toplumda çoktan oluşmuştur.³⁸³ Çeşitli hanedanlar arasında siyasi mücadeleler yaşanmış olsa da, bunlardan hiçbiri İngiltere'nin bütünlüğüne karşı bir tehdit oluşturmamıştır. Diğer taraftan, modernliğin eşiğindeki Fransa için aynı şeyi söylemek zordur. Fransa'da güçlü feodal lordlar ve bölgesel parlamenterler yıllarca Fransa'nın üniter yapısına karşı direnmişlerdir. Bu açıdan, o dönemde Fransa heterojen bir toplum yapısının yanında yerel ve merkez arasında iktidar mücadelelerinin yaşandığı bir yapı sergilemiştir. 19. yüzyılın geç dönemlerine kadar, Fransa nüfusunun büyük çoğunluğunda İngiltere ile karşılaştırılabilecek derecede bir Fransız kimliği oluşmamıştır. Halkın çoğunluğunun Fransa'nın ne olduğu konusunda net bir fikri olmadığı gibi, Fransızca da konuşulan ortak dil değildir.³⁸⁴ Bu nedenle, Fransız mutlak krallığı, modern devlet oluşum sürecinde merkezin normlarını periferiye yaymak ve ortak bir kimlik oluşturmak için yeri geldiğinde zorlamaya başvurmak zorunda kalmıştır.

İki farklı toplumsal gelenek, iki değişik devlet ve ulus inşa süreci üretmiştir. İngiliz geleneği zaten var olan potansiyeliyle, birliğini erken ve topluma karşı güç kullanımına ihtiyaç duymadan tamamlarken; Fransız birliği bunu geç ve yer yer şiddet içeren iç fetihler yoluyla gerçekleştirmiştir. Fransa kralları, mutlakiyeti sağlamak adına ordu kuvvetlerini kullanarak egemenliğini diğer bölgelere

³⁸³ Clive Emsley, *a.g.e.*, 1996, s. 253; Pierre Gobinet, *a.g.m.*, 2011, s. 31.

³⁸⁴ Ferdan Ergut, *a.g.e.*, 2004, s. 64-65.

genişletmişlerdir.³⁸⁵ Sonraki dönemlerde, Fransız merkezi yönetimleri ise yerel direnişleri kıarak merkezin kimliğini ülkenin bütününe yaymayı başarabilmişlerdir.³⁸⁶

Yukarıda bahsedilen farklı devlet ve ulus inşa süreçleri, Anglo-Sakson (İngiliz) ve Kıta Avrupası (Fransa) kolluk sistemleri arasındaki farklılıkların anlaşılmasında da kullanılabilir gözükür. Bu bağlamda, İngiliz kolları toplum merkezlidir ve toplumdaki doğmuştur.³⁸⁷ Düşük seviyelerde toplumsal direnişle karşılaşan İngiliz kolları, ulus ve devlet inşa sürecindeki siyasal süreçlere etkin olarak katılmak zorunda bırakılmamıştır. Bu açıdan, devletin hızlı konsolidasyonu³⁸⁸, kolların siyasal süreçlere müdahalesini daha az gerekli kılmıştır.³⁸⁹ Diğer taraftan, bazı bölgelerde merkezin kimliğini ve normlarını ülkenin bütününe dayatan Fransız kollarının devlet merkezli olmak durumundaydı. Zira Fransa'nın nispeten heterojen toplumsal kültürü ve bundan kaynaklı olarak inşa sürecinde karşılaştığı kısmi toplumsal direniş, kolları siyasal süreçlerin merkezine itmiştir. Kolluk, Fransız toplumuna nüfuz eden birçok siyasal ve sosyal çatışmanın merkezinde yer almış ve merkezi iktidarın güdümünde kalmıştır.³⁹⁰

Bu nedenle, iki kolluk biçimi arasındaki en temel farklılık, merkeziyetçilik düzeylerinden kaynaklanır. Bayley, merkeziyetçilik düzeyini belirleyen temel dinamiğin devlet konsolidasyonuna ve meşruiyetine karşı sert direniş olduğunu

³⁸⁵ David H. Bayley, *a.g.e.*, 1990, s. 67-68.

³⁸⁶ *a.g.e.*, 1990, s. 46-47.

³⁸⁷ Jean-Jacques Gleizal vd., *a.g.e.*, 2000, s. xii; Ferdan Ergut, *a.g.m.*, 2001, s. 60.

³⁸⁸ Ergut, konsolidasyon (*consolidation*) kelimesini sağlamlaştırma, tahkim etme anlamında kullanmıştır. Ferdan Ergut, *a.g.m.*, 2001, s. 68. Çalışma boyunca devletin konsolidasyonu denilince; devletin sağlamlaştırılması, pekiştirilmesi, bütünleştirilmesi, güçlendirilmesi kısacası her yönden olumlu bir gelişim kastedilmektedir.

³⁸⁹ Ferdan Ergut, *a.g.m.*, 2001, s. 67.

³⁹⁰ Jean-Jacques Gleizal vd., *a.g.e.*, 2000, s. 41.

belirtir.³⁹¹ Bu anlamda, merkezileşmiş bir kolluk geleneği ile devlet inşa süreçlerinde karşılaşılan sert ve sürekli direniş arasında bağlantı vardır. İnşa edilen yeni devlet kurumlarının meşruluğu tehlike içerisine girdiği durumlarda, idari kaynaklar her zaman merkezden harekete geçirilmiştir. Ayrıca, yeni politik düzen toplumun bir kesimince direnişle karşılanmış olması sebebiyle, bu kesimi bastırma görevi yeni düzeni benimseyenler tarafından gerçekleştirilmiştir. Benzer bir ifadeyle, merkezin periferiye duyduğu güvensizlik hem yönetimin hem de kolluğun merkezileşmesine sebep olmuştur.³⁹²

Bayley'in direniş-merkezileşme bağlantısı çerçevesinde yapılacak bir değerlendirme, Fransız kolluğunun merkezîyetçi niteliğini açıklar. Fransa'nın devlet ve ulus inşa sürecinde karşılaştığı kısmi direniş, merkezileşmiş kolluk yapısının oluşmasına sebep olmuştur. Ancak, toplumsal direnişin Fransız kolluğu üzerinde ikinci bir etkisi daha vardır. Buna, ordudan tamamen bağımsızlaşmamış kolluk oluşumu denilebilir. İngiltere'de tedrici olarak gerçekleşen ordudan bağımsızlaşmış kolluk, Fransa'da kesintiye uğramıştır. Fransa'da, bir yandan, ordudan tamamen kopmuş bir polis birimi oluşurken; diğer yandan, askeri niteliklerinden uzaklaşmamış bir jandarma kolluğu görülür. Yalnız, her iki kolluk biçiminin de merkezin emrinde olduğunu belirtmek gerekir.

Jandarma gibi askeri nitelikteki bir kolluk, merkeze karşı şiddetli ve sürekli toplumsal direnişlerle mücadele için birebirdir. Zira doğası gereği askeri yapılar merkezin normlarını benimsemeye ya da kendi içinde kurumsal bir kültür yaratmaya çok daha yatkındır. Bu bakımdan merkezin normlarını özümsemiş bir merkez ajanı olarak yerel etkilerden uzak ve merkezin güdümünde hareket edebilir. Bunun

³⁹¹ David H. Bayley, *a.g.e.*, 1990, s. 67.

³⁹² *a.g.e.*, 1990, s. 69-70.

yanında, sahip olduğu katı hiyerarşi ve disiplin, merkeze bağlı bir kolluk örgütlenmesini destekler niteliktedir. En tepedeki iktidara bağlanan sıkı bir hiyerarşiyle merkezin direktiflerini topluma yayar ve bu direktifleri toplumda denetler. Bu bağlamdaki bir diğer avantajı, askeri kışlaların içe kapanık yapısından kaynaklanır. Bu durum toplumla arasındaki etkileşimi de oldukça alt düzeylere çeker. Bu açıdan, merkezin normlarını çevreye taşımak ve denetlemek için jandarma gibi askeri niteliklere sahip bir kolluk birebir gelecektir.

Kuşkusuz modern devlet inşa süreçlerine toplumsal direnişin en temel sebeplerinden biri heterojen toplum yapısıdır (kültürel heterojenlik). Aynı sınırlar içerisindeki farklı kimliklerin kendilerine yabancı bir ulusal (merkezi) kimliği kabul etmeleri için zorlanmaları bu direnişin asli nedenlerinden birini oluşturur. Bu anlamda, kültürel heterojenliğin kolluk üzerinde önemli etkileri vardır. Bunlardan ilki, kültürel heterojenliğin kolluğun toplum üzerindeki etkinliğini azaltmasıdır. Kültürel bakımdan çoğulcu bir nitelik arz eden bir toplumun, kolluktan farklı ve sık sık birbiriyle çatışan hizmet talepleri olabilir.³⁹³ İkinci bir nokta ise kolluk uygulamalarının bürokratik bir boyutuna yöneliktir. Heterojen bir toplumda bir bölgede yürütülüp sınanan bir uygulamanın diğer bir bölgeye aynen aktarımı büyük olasılıkla başarısızlıkla sonuçlanır.³⁹⁴ Dolayısıyla bürokrasinin olmazsa olmaz bir niteliği olan faaliyetlerde rutinlikte aksama gerçekleşir. Üçüncüsü nokta ise kültürel heterojen toplumun, kolluğun nitelikleri üzerine yaptığı etkidir. Brewer, kültürel heterojenliği parçalanmış toplum (*devided societies*) olarak adlandırır. Toplumsal açıdan bütünleşerek homojen hale gelmiş ülkelerde karşılaşılan toplumsal kontrol aygıtları; din, ırk, etnisite ve benzeri temelli toplumsal başkılıklardan doğan süreğen

³⁹³ Clive Emsley, *a.g.e.*, 1996, s. 253; Ferdan Ergut, *a.g.e.*, 2004, s. 18.

³⁹⁴ Charles Tilly, *a.g.e.*, 2001, s. 176.

çatışmaların yaşandığı bu parçalanmış toplumlarda bulunmamakta ve bulunsa bile işlememektedir.³⁹⁵ Kontrol işlevini bu toplumlarda çoğunlukla kolluk üstlenmektedir. Parçalanmış toplumlara sahip olan ülkelerin kolluk sistemleri homojenleşmiş toplumlardan oldukça farklılaşmaktadır. Öncelikle parçalanmış toplumda kolluk merkezi otoriteye bağımlılık gösterir. Bununla beraber, kolluk halka karşı bir sorumluluk taşımanın ötesinde, devlet-içi mekanizmalara karşı sorumlu tutulur. Dahası, geniş yetkilere sahip olmanın yanında, oldukça etkili silah ve teçhizatla donatılır. Personel yönünden de merkezi otoritenin etkisi hissedilir. Merkezin normlarını yaymayı hedefleyen kolluğun personeli, bu hedefe uygun biçimde hakim grupların içinden istihdam edilir. Son olarak, Brewer düzenin sürdürülmesinde orduyla polis arasında sıkı işbirliğinin oluştuğunu belirtir.³⁹⁶ Bu durum, iki kuvvetin kombinasyonunu da sağlayarak jandarmanın mevcudiyetine sebebiyet vermiştir. Bu konuya ilişkin Ergut şunları belirtir:

...nüfusun heterojenlik derecesi, ordunun polislik işindeki baskın rolü açısından da açıklayıcı olacaktır. İngiliz polisinin Fransız meslektaşlarından daha düşük düzeyde askeri niteliğe sahip olmasının açıklaması iki toplumun homojenlik derecesindeki farklılıkta bulunabilir. ...Fransız marechausse ve daha sonraki jandarma Alsaslara, Bratonlara ve Gaskonlara yönelik sömürgeci bir tutum takınarak, onların Fransızlara dönüşmelerinde kilit rol oynamışlardır. Benzer durumlar, İspanya, İtalya ve Prusya için de geçerlidir.³⁹⁷

Osmanlı Devleti'nin Kıta Avrupası kolluk geleneği ile örtüşen bir yapıya gitmesinin, yukarıda açıklandığımız heterojen demografisinin yanında, bir temel nedeni daha olduğu söylenebilir. Buna göre, Osmanlı eliti, diğer devlet kurumlarında olduğu gibi, kendisine örnek kolluk örgütlenmesi olarak Kıta Avrupası'nı seçmiştir.

³⁹⁵ John D. Brewer, "Policing in Divided Societies: Theorising a Type of Policing" *Policing and Society*, S. 1, 1991, s.179.

³⁹⁶ Ali Yılmaz, *a.g.e.*, 2004, s. 30-31.

³⁹⁷ Ferdan Ergut, *a.g.e.*, 2004, s. 64-65.

Birçok devlet kurumunda Kıta Avrupası temel alınarak reformlar gerçekleştirildiği gibi, kolluk örgütlenmesinde benzer gelenek takip edilmiştir. Diğer yandan, heterojen demografik yapının kaçınılmaz olarak Kıta Avrupası'na benzer yapılanmayı şart koştuğu söylenebilir. Tilly, halkın parçalı ve heterojen bir yapıda olmasının geniş ölçekli isyan olasılığını düşürdüğünü belirtir.³⁹⁸ Osmanlı Devleti'nde ise parçalı ve heterojen bir demografinin yanında bu demografik unsurların kitlesel özellik gösterdiği de görülür. Bu demografinin diğer bir yönü ise dini çeşitliliği de içermesidir. Bu ölçüde bir kimlik çeşitliliğe sahip nüfusu ulusa dönüştürme projesinde askeri bir kolluk ihtiyacı kaçınılmaz gözüktür. Çünkü Osmanlıdaki dinamik Fransa'dakine benzer biçimde iç fetih dinamiğidir. Ancak, bunun kısmen başarısız bir örneğini temsil eder. Bu birbirinden farklı kimlikleri kapsayan tek bir kimlik oluşturulmaya çalışılmıştır. İslamcılık, Osmanlıcılık ve Türkçülük olmak üzere üç ana ideoloji altında farklı kimliklerin tek çatı altında birleştirilmesi bu dönemin temel hedeflerinden biri olmuştur.³⁹⁹ Diğer taraftan, bu kimlikler etrafında yerel iktidarların birleştirilmesi ve yerelliğin merkezi sistemin içine çekilmesi hedeflenmiştir. Ancak, bu farklı kitlesel kimliklerin Osmanlı siyasi rejimini tehdit eden şiddet saldırıları sıklaşmış ve rejimi tehdit eder hale gelmiştir. Bu bakımdan, Osmanlı'nın siyasi meşruluğuna yönelik başkaldırıların sıklığı ve şiddeti, kolluğun hem merkezileşmesine hem de askerileşmesine sebebiyet vermiştir.

³⁹⁸ Charles Tilly, *a.g.e.*, 2001, s. 176.

³⁹⁹ Ferdan Ergut, *a.g.m.*, 2004, s. 292.

4. JANDARMA

Jandarma, her ülkede görülmeyen modern kolluk biçimlerinden biridir. Fransa’da devrime müteakiben belirmiş ve sonradan birçok ülkenin modern kamu örgütlenmesinin bir parçasını oluşturmuştur. Kıta Avrupası kolluk anlayışının bir parçası olarak tezahür etmiştir.

Bu alt bölümde öncelikle, jandarma kavramının kökeni açıklanacaktır. Sonrasında ise jandarmayı var eden temel nitelikler üzerinde durulacaktır. Son olarak da, jandarmanın ilk kuruluş tarihi ve yayılması anlatılacaktır.

4.1. KAVRAM OLARAK JANDARMA

“Jandarma” kavramının organik kökenleri Fransa idari sistemine dayandığı gibi, kavramsal olarak da kökenini Fransızcadan almıştır. Fransızcadaki “Gendarmerie” kelimesinin Türkçeleştirilmiş hali jandarmadır. Lügatımıza, 1879 yılında Fransız Jandarma Nizamnamesi’nin Osmanlıcaya tercüme edilmesi ve 1880 yılından itibaren de “zaptiye” adının yerine jandarmanın kullanılmaya başlanmasıyla resmi olarak girmiştir.⁴⁰⁰ Çoğu ülkede, dilimize girişine benzer şekilde, kavramın aynen aktarıma gidilmiştir.⁴⁰¹

⁴⁰⁰ Atatürk’ün Doğumunun Yüzüncü Yılında Türk Silahlı Kuvvetleri, Harita Genel Müdürlüğü, Ankara,1982, s. 311.

⁴⁰¹ Jandarmerieri Române (Romanya Jandarması), Gendarmeria National Argentina (Arjantin Milli Jandarması), Gendarmerie Royale Du Canada (Kanada kraliyet Jandarması), Gendarmerie National de Burkina Faso, Gendarmerie National de l’Algerie, Gendarmerie National de Marocaine, Zandarmeria Wojskowa (Polonya Askeri Jandarması), Jordania Gendarmerie (Ürdün Jandarması) bu aktarım biçiminin örneklerini oluşturur. Bunun yanında, bir jandarma yapısıyla aynı niteliklere sahip olan, ancak farklı şekilde isimlendirilmiş yapılar da bulunmaktadır: Arma dei Carabinieri [İtalyan Karabinerisi (Jandarması)], Guardia Civil (İspanya Jandarması), Guarda Nacional Republicana (Portekiz Jandarması), Koninklijke Marechaussee (Hollanda Mareşosesi), Carabineros de Chile (Şili Karabinerisi), Gambiya National Guards (Gambiya Ulusal Muhafızları). J.Gn.K.lığı, *Dünya Jandarmaları*, J.Gn.K.lığı Basımevi, Ankara, 2009.

Etimolojik olarak, jandarma “gens” ve “d’armes” kelimelerinin birleştirilmesinden oluşturulmuştur.⁴⁰² “Gens d’armes” dilimizde “silahlı adamlar (kişiler)” anlamına gelmektedir. Şüphesiz tarihi süreçte jandarmalar silahlı adam olmanın çok ötesinde işlevler yürütmüşlerdir. Fransa’da devrime kadar “*ağır silahlanmış atlı savaşçı; muharip*”⁴⁰³ anlamlarında kullanılan jandarma, devrimden sonra günümüzdeki askeri kolluk birimlerini nitelemeye başlayacaktır.

Larousse sözlük, jandarma tanımlamasını, günümüzde Fransız jandarmasının vazifelerini ve örgütlenmesini belirleyen 1903 Nizamnamesi’nden almıştır. Buna göre jandarma, “*kamu güvenliğini, kamu düzenini ve kanunların uygulanmasını sağlamak için oluşturulmuş askeri bir kuvvettir.*”⁴⁰⁴ Kendi mevzuatımızda da, benzer şekilde, askeri özelliğini ve kolluk işlevini öne çıkaran bir tanımla karşılaşılır. Mevzuatımızda “*Türkiye Cumhuriyeti jandarması, emniyet ve asayişi ile kamu düzeninin korunmasını sağlayan ve diğer kanun ve nizamların verdiği görevleri yerine getiren silahlı, askeri bir güvenlik ve kolluk kuvveti*”⁴⁰⁵ olarak tanımlanmıştır.

Lutterbeck, evrensel olarak geçerli bir jandarma tanımlamasının olmadığını belirtir. Ancak kavramın dar ve geniş anlamda ele alındığını söyler. Dar anlamda jandarma, resmi olarak tanımlanmış bir askeri statüye sahip, orduya kısmen veya tamamen bağlı bir kolluktur. Geniş anlamda ise resmi olarak nasıl tanımlandığına değil, kurumsal karakterlerine odaklanılır. Buna göre, belirli açılardan askeri vasıfları

⁴⁰² Webster’s Third New International Dictionary Of The English Language, 2000, s. 944; Nurettin Akman, *a.g.e.*, Ankara, 1991, s. 59.

⁴⁰³ CNRTL, <http://www.cnrtl.fr/etymologie/gendarme> (20.04.2016). Hatta devrimden önce jandarma, kraliyet muhafız atlı birlikleri olarak da nitelenmekteydi. Jean-Jacques Gleizal vd., *a.g.e.*, 2000, s. 57.

⁴⁰⁴ <http://www.larousse.fr/dictionnaires/francais/gendarmerie/36498?q=gendarmerie#36448> (15.04.2016), Décret du 20 mai 1903 Portant Règlement sur l’Organisation et le Service de la Gendarmerie, <https://www.legifrance.gouv.fr/affichTexte.do?cidTexte=LEGITEXT000006070705&dateTexte=20090806> (20.04.2016)

⁴⁰⁵ “Jandarma Teşkilat, Görev ve Yetkileri Kanunu” (2803 SK.), *Resmi Gazete*, 17985, 12.3.1983.

olan herhangi bir kolluk kuvveti, askeri statüsü resmi olarak tanımlanmamış olsa bile jandarma olarak adlandırılabilir.⁴⁰⁶ İki biçimin de tanımlama açısından sakıncaları bulunmaktadır. Dar tanımlamadaki gibi resmi olarak askeri olarak nitelendirilmiş bir örgüt, fiili durumda askeri birimlerden çok uzak nitelikler sergileyebilmektedir. Diğer taraftan, askeri vasıfları kısmen uygulayan her yapıyı jandarma olarak tanımlamak da yanlıştır. Bu açıdan, bu iki çerçeveye sıkı sıkıya bağlı kalmak doğru bir yöntem olmayabilir. Bu yüzden, aşağıda jandarmanın temel nitelikleri üzerinden hem bir açıklamaya gidilecek hem de bu nitelikler üzerinden bir tanımlama yapılmaya çalışılacaktır. Aşağıda belirtilen niteliklere sahip bir kolluk kuvveti jandarma olarak adlandırılacaktır.

4.2. JANDARMANIN NİTELİKLERİ

Jandarmanın birçok niteliğinden bahsedilebilir. Ancak bu niteliklerde öncelikle jandarmayı benzer diğer kuvvetlerle olan farklılıklarının üzerinde durmak gerekir. Bu noktada ordu ve polis olmak üzere iki kuvvetin kesişim noktasında duran bir jandarma kuvveti görülür. Ordu ve polisin niteliklerini bünyesinde toplayan jandarma, aynı zamanda bu bütünleşmeyle onlardan da farklılaşır.

Ordunun en temel niteliği olan “askeri statü”, jandarma kuvveti ile ordunun ortak paydalarını oluşturur. Polis ise sivil kanattadır. Ancak jandarmanın polis ile de, işlevlerinin ana damarını oluşturan, bir ortak paydası vardır. O da kolluk işlevi üzerine uzmanlaşmış olmasıdır. “Askeri statü” ve “kolluk işlevi” bütünleşmesi en temel şekilde jandarmayı tanımlasa bile, “modernlik” olmadan bir ayağı boşa

⁴⁰⁶ Derek Lutterbeck, *The Paradox of Gendarmeries: Between Expansion, Demilitarization and Dissolution*, Cenevre, DCAF, 2013, s. 7-8.

kalacaktır. Zira jandarma modernleşme sürecinin hem bir ürünü hem de bir aracıdır. Aşağıda, jandarmanın temel üç saç ayağı diyebileceğimiz “askeri statü”, “kolluk işlevi üzerinde uzmanlaşma” ve “modernlik” nitelikleri açıklanacaktır.

Bu üç sacayağına artı olarak, jandarma diğer bir önemli niteliğinden bahsetmek gerekir. Jandarma, merkezileşmenin ve üniterliğin doğal bir sonucu olarak doğrudan merkeze bağlı bir teşkilattır. Polis, hem merkezi hem de yerel iktidarlar tarafından oluşturulup yönetilebilen bir yapıyken, jandarma teşkilatlarında merkeze bağlılık vazgeçilmez bir unsur olarak gözükmektedir.

Jandarma için dikey ve yatay olmak üzere iki türlü farklılaşmadan bahsedilebilir. Dikey farklılaşmadan kasıt, tarihi akış içerisinde bir noktadan sonra gerçekleşen oluşumdur. Jandarmanın oluşması modernleşme sürecinde gerçekleşmiştir. Modernleşme dönemi öncesinde kolluk işlevi, jandarmaya benzer şekilde, askeri birimlerce gerçekleştirilmesine rağmen, jandarma kolluk işlevini modern çerçevede gerçekleştirerek önceki benzer yapılardan farklılaşmıştır. Kısacası, “modernlik” niteliği jandarmayı öncellerinden farklılaştırmıştır. Yatay farklılaşma ise aynı zaman dilimini paylaştığı yapılardan belirli niteliklerle farklılaşmaktır. Jandarma, askeri ve kolluk niteliklerini bünyesinde bütünleştirerek yatay düzlemde farklılaşmıştır. Ayrıca, doğrudan merkeze bağlılık da jandarma için yatay bir farklılık yaratır.

4.2.1. Askeri Statü

Askeri statü, jandarmanın hem en özgün niteliği, hem de jandarmayı ortak görev yürüten diğer kuvvetlerden ayıran başlıca özelliğidir. Öyle ki jandarmanın bu

niteliğinin ortadan kalkması, bir başka deyişle sivilleşmesi, polisten adı haricinde hiçbir farkının kalmaması anlamı gelir.⁴⁰⁷ Bu bakımdan, jandarma için askeri nitelik varoluşsal bir önem sergiler.⁴⁰⁸

Askeri statü jandarma kuvvetlerine uzun bir tarihi geçmişin mirasıdır. İlk topluluklarda ve pre-modern devletlerin bir kısmında toplumun bireyleri tarafından kolektif olarak yerine getirilen kolluk görevi, sonradan devletin askeri birimlerince üstlenilmiştir. Dönemin askerleri, devletin birçok işini yerine getirmenin yanında, bu işlere ek olarak iç güvenliğe yönelik görevleri de yerine getirmişlerdir. Tarihi süreç içerisinde, özellikle modern devletin inşası sürecinde, bazı ülkelerde kolluk işi tedrici olarak askeri kuvvetlerden özerkleşmiş ve sonunda tamamen sivilleşmiştir. Ancak, kimi ülkelerde ise askeri niteliğe sahip olan modern kolluk biçimi şekillenmiş ve varlığını sürdürmüştür.

Jandarmanın bütün kurucu ve düzenleyici belgelerinde bu kurumun askeri statüsünü özellikle vurgulamaktadır.⁴⁰⁹ Askeri statü birçok boyutta ele alınabilecek bir konudur. Ancak bilhassa üzerinde durulması gereken boyutu personelinin askeri karakteridir. Seremonik ve sembolik ritüellerden askeri hukuka ve işleyişe tabiiyete kadar birçok alanda personelin askeri karakteri ortaya çıkmaktadır. Öncelikle, jandarma personeli asker olmanın bir gerekliliği olan yemin ile göreve başlar. İçtima,

⁴⁰⁷ Fransız Senatosu, *271 Numaralı Rapor*, Nisan 2008, s.35. Rapport d'information n° 271 (2007-2008) de M. Jean FAURE vd., fait au nom de la commission des affaires étrangères, déposé le 10 avril 2008 <http://www.senat.fr/rap/r07-271/r07-271.html> (14.02.2016)

⁴⁰⁸ Avrupa ve Akdeniz Jandarmalar ve Askerî Statülü Kolluk Kuvvetleri Birliği (FIEP) bünyesinde gerçekleştirilen bir seminerde, çeşitli ülkelerin jandarma personelinin yaptıkları sunumlardaki ortak nokta jandarmanın askeri statüsüne yaptıkları vurgudur. Her bir konuşmacı jandarma için askeri statünün olmazsa olmaz bir özellik oluşturduğunu vurgulamıştır. J.L. Hovens ve G.A.G. van Elk (Ed.), Den Haag, *Gendarmeries and the Security Challenges of the 21st Century*, Lahey, 2011.

⁴⁰⁹ Jean-Noël Luc, “Fransız Jandarma Teşkilatının Tarihi Hakkındaki Araştırmaların Gelişimi”, *Jandarma ve Polis: Fransız ve Osmanlı Tarihçiliğine Çapraz Bakışlar*, Nadir Özbek (Der.), İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2009, s. 20.

selamlama ve tören gibi çeşitli ritüelleri yerine getirir. Bunun yanında, sembolik anlamda üniforma büyük önem taşır. Taşındığı üniforma her zaman temiz ve düzgün olmak durumundadır. Şeklen görkemli ve düzgün bir üniformayla dolaşması onun toplum içinde iyi yönde sembolik imaj oluşturmasını sağlar. Dahası, üniforma personelin siyasi kişilerle yakınlık kurmasını engelleyen bir faktör oluşturur ve doğrudan siyasi vazifeler üstlenmesini engeller.⁴¹⁰

Modern devletin inşası sürecinde de üniforma, önemli bir rol oynamıştır. Emsley, bu konuda, kırsala yayılan karakollarla birlikte üniformanın modern devletin konsolidasyonunda kısmi katkısının olduğunu belirtir. Özellikle Fransa’da, üniformayla dolaşan jandarmalar kırsal topluma ülkenin sadece kendi köylerinde ibaret olmadığını, onların geniş topraklara yayılmış bir ulus devlete ait olduklarının göstergesi olmuştur.⁴¹¹ Bunun yanında, Fransız Devrimi zamanında siyasetten uzak jandarma imajı olumlu biçimde kullanılmıştır. Jandarma üniformalarında bile “kanuna kuvvet” gibi ibareler taşımış⁴¹², siyasi bir vazife yürütmekten ziyade, kanunları uygulayan bir kuvvet algısı yaratılmıştır.

Askeri niteliğinin gerekliliklerinden bir diğeri olan kışla hayatı devlet konsolidasyonuna etkin yararı dokunmuştur. Kışla hayatı ile birlikte sık görev yeri değişimi toplumdaki izolasyonunu da beraberinde getirmiştir.⁴¹³ Bu izolasyonla beraber merkezin normlarını benimseyen jandarmalar, toplumun etkilenen değil, toplumu etkileyen pozisyonunu korumuştur.

⁴¹⁰ Michael Broers, “La Gendarmerie au XIXe Siècle: Les Origines d’un Modele”, *Les Cahiers de la Sécurité Intérieure*, 1993, s. 45.

⁴¹¹ Clive Emsley, “Evolution de la Gendarmerie en Milieu Rural de l’Empire à nos Jours”, *Les Cahiers de la Sécurité Intérieure*, 1993, s. 37.

⁴¹² Jean-Noël Luc, *a.g.e.*, 2009, s. 27.

⁴¹³ Michael Broers, *a.g.m.*, 1993, s. 44; Renée Zauberman, “The French Gendarmerie: Crossing Sociological and Historical Perspectives”, *Crime, History & Societies*, C. 5, S. 2, 2001, s. 150.

Askeri karakterin belirleyici niteliklerin bir diğeri disipline verilen önemdir; öyle ki kurum içi kültürde askerliğin temeli olarak bahsedilir. Bir askerin orduya ilk girdiği andan itibaren temel olarak alıştıırılan şey her zaman disiplinli bir yaşam tarzını benimseme zorunluluğu olmuştur. Herhangi bir karşı koyma veya eleştiri olmadan itaat anlamındaki disiplin⁴¹⁴, çoğu kurumda farklı şekillerde görülse bile, en katı şekildeki uygulamaları askeri birliklerde görülür. Disiplinin önemli bir yönü zamana göre değişen bir olgu olmasıdır. Eski cephe savaşlarından günümüz ileri teknoloji silahların kullanıldığı savaşlara doğru bir değişim yaşanması sonucunda orduların disiplin kavramı da değişkenlik göstermiştir. İlk zamanlardaki ordularda disipline etme kavramı bedenine disipline edilmesi iken ulus devletlerin ortaya çıkması ile tek tipleştirme ön plana çıkmış ve askerlerde canı pahasına savaşma ruhu belirmiştir.⁴¹⁵ Halen de bu anlayış yakını bir biçimde devam etmektedir.

Askeriliğin disiplinle bağlantılı bir başka boyutu genel çıkarın özel çıkara göre önceliği anlayışının kurumsal kültürde sürekli vurgulanmasıdır. Genel çıkarın önceliği gerekliliğini benimseyen jandarma, gerektiğinde zorlu koşullar altında görevini yürütür. Birlik ruhu doğal olarak bu anlayışı personeline aşılır ve jandarma personeli görevin ifası için fedakârlık gösterir.⁴¹⁶ Bu anlayış, devletin konsolidasyon sürecinde jandarmayı eşsiz bir araç haline getirmiştir. Öyle ki kırsalın birçok yerine dağılmış başka bir kuvvetin kendisine verilen görevi birlik ruhu oluşturulmadan jandarma gibi yerine getirmesi zor gözükür. Askeri kültür içerisinde oluşturulmuş özveri anlayışı devletin inşasında jandarma personelinin zorlu koşullarda fedakârlık

⁴¹⁴ Max Weber, *a.g.e.*, 2013, s. 41.

⁴¹⁵ Ulrich Bröckling, *Disiplin-Askeri İtaat Üretiminin Sosyolojisi ve Tarihi*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2008, s.406-407.

⁴¹⁶ Atatürk'ün jandarma için söylediği şu sözler, jandarmanın kurumsal ruhunu özetler niteliktedir: “*Jandarma, her zaman yurt, ulus ve Cumhuriyete aşk ve sadakatle bağlı; tevazu, fedakârlık ve feragat örneği bir kanun ordusudur.*”

göstererek çalışmasını sağlamıştır. Disiplin ve genel çıkarı önceleyen bir birlik ruhu, küçük takımlar halinde coğrafyanın her tarafına yayılmış olan jandarmaları hem bir standart içerisinde tutmuş hem de görevlerine bağlı kılmıştır.

Askeriliğin bir diğer boyutunu da askeri hukuka bağlılık oluşturur. Bu hukuk kurum içi geleneklere aksi bir hareketin bile çok ağır yaptırımlar öngördüğü bir normlar bütünüdür. Disiplin için son çareleri içerir. Bunun yanında, askeri personelin hareket özgürlüklerini sivil personele göre oldukça kısıtlar.⁴¹⁷ Sivil kamu görevlileri için normal karşılanan bazı haklar, askerler için kısıtlanmıştır.

Askeri hiyerarşi de örgütlenme bakımından özgünlük içerir. Weberyen modern bürokrasinin en katı örgütlenme uygulaması askeri birliklerde görülmüştür. Askeri uygulamada karar alınma aşamasında demokratik bir işleyiş söz konusu değildir.⁴¹⁸ Askeri teoride herhangi bir şekilde üst konumundaki bir amirin verdiği kararın tartışılması, değerlendirilmesi, karşı çıkılması söz konusu olmamaktadır. Ast her zaman verilen görevi en iyi şekilde yapmakla mükelleftir ve konu üzerine yorum beyan etmesi mümkün değildir. Hiyerarşi, ast-üst ilişkisi ve emir komuta zinciri askeri yapının temelidir. Emir, mütalaa, görüş, açıklama tek yönlü işleyen yapıdadır. Hiyerarşi sisteme uyumu sağlamakla birlikte otoriteye bağlılığı da sağlar. Bunun yanında, hiyerarşiyi bütün askeri sistemi ayakta tutan omurga gibidir.

⁴¹⁷ Hak kısıtlamaları günümüzde kendisini daha çok hissettirir. Kamu görevlilerinin zamanla elde ettiği kazanımlardan askerler, doğası gereği, çoğu ülkede mahrum bırakılmıştır. Örnek olarak, askerlerin sendika kurma ve üye olma, siyasi dernek kurma ve üye olma, grev ve lokavt hakkı genel olarak yoktur. Bunun yanında, askerlik bazı ülkelerde zorunlu hizmet şeklinde yürütülür ve sabit çalışma saatleri bulunmamaktadır. Daima hazır bulunma her asker için bir zorunluluktur. Derek Lutterbeck, *a.g.e.*, 2013, s. 9.

⁴¹⁸ Günümüzde jandarmanın askeri statüsünün demokratik değerlere uygun bulunmayan eleştiriler yer almaktadır. Bu görüşler, jandarmanın askeri emir-komuta zincirinin toplumsal değişimlere ve sivil gözetime kapalı olduğunu belirtir. Bundan başka bu eleştiriler, personelinin sorgulamadan emirleri yerine getirmesi ve çok kısıtlı bir inisiyatifte sahip olmaları dolayısıyla, militarize olmuş kolluk kuvvetlerinin içsel yapısı insan hakları ihlallerini kolaylaştırdığını söyler. Ancak bunun aksini iddia eden görüşler de bulunmaktadır. Buna göre, jandarmanın özünde bir anti-demokratiklik bulunmamaktadır. Önemli olan güç tekeline sahip kurumların doğru kullanılmasıdır. Pierre Gobinet, *a.g.m.*, 2011, s. 35.

Sivil bir kolluk kuvvetine göre daha ağır teçhizat ve araç sahipliği, askeri statüsünün belirlediği başka bir boyutu oluşturur. Gerçekten askerler ayırimsız ve son derece güç kullanma yetkilerinin gereği olarak ağır silahlara sahip olurlar. Jandarma için bu durum ordudan daha hafif, polis kuvvetinden ise daha ağır silah, teçhizat ve araçlara sahip olma şeklinde kendini gösterir. Özellikle kırsalda görev yapma ve muharebeye yönelik eğitim jandarmanın teçhizatlanmasını ağırlaştırmıştır. Kırsalda, bir kent suçlusundan daha etkili silahlara sahip eşkıya ile mücadele jandarmanın silahlanmasında etkili olmuştur.

Günümüzde halen etkisini gösteren bir özellik olan ağır teçhizatlanma jandarmanın hizmetlerini de etkilemektedir. Jandarmayı çok maksatlı bir kurum haline getirmekte ve ona geniş bir spektrumda hizmet sunma imkânı tanımaktadır.⁴¹⁹ Polise göre daha olumsuz, daha istikrarsız ve daha emniyetsiz koşullarda görev yapabilmektedir.⁴²⁰ Dahası, askeri yeteneklerini kolluk yetenekleri ile birleştiren jandarma sivil otoriteler için eşsiz bir avantaj sağlamaktadır. İç güvenlikteki rollerinin ötesinde, gerektiğinde bir asker gibi savaşılabilmektedir.⁴²¹

Askeri statünün bir başka boyutunu kurumsal bağlılıkta görürüz. Jandarma, kısmen veya tamamen askeri kurum ve kuruluşlara bağlılık gösterir. İlk kuruluş zamanlarında, ordunun veya savunma bakanlıklarının bir ast birliği konumundayken, günümüzde çoğu yönden sivil otoritelerin gözetimi altındadır. Fakat yine de, eğitim ve lojistik bakımından orduyla bağlantısını sürdürür.

⁴¹⁹ Pierre Gobinet, *a.g.m.*, 2011, s. 37; Derek Lutterbeck, *a.g.e.*, 2013, s. 9.

⁴²⁰ Hans Hovens, "General Introduction", *Gendarmeries and the Security Challenges of the 21st Century*, J.L. Hovens ve G.A.G. van Elk (Ed.), Den Haag (Lahey), 2011, s. 23.

⁴²¹ Derek Lutterbeck, *a.g.e.*, 2013, s. 9; Güray Alpar, "Geçmişten Günümüze Güvenliğin Sağlanmasında Bir Kolluk Kuvveti Olan Jandarmanın Rolü ve Dünyadaki Konumu", *Güvenlik Bilimleri Dergisi*, C. 1, S. 2, 2013, s. 80.

Jandarmanın askeri karakteri ordu ile özdeş niteliklerinden birini oluştursa da, bu her yönüyle ona benzediği anlamına gelmemektedir. Bu bakımdan, ordu dış güvenliğe yönelik vazifelerinde gücünü ayırsız ve bütün yoğunluğu ile uygular ve bu şekilde güç kullanmak için eğitim alır. Bunun yanında, ordudaki askerlerin davranış biçimleri doğrudan emirler ya da mevcut kural ve prosedürler tarafından katı bir şekilde sınırlandırılır.⁴²² Diğer taraftan, her kolluk biçiminde olduğu gibi jandarma, her vakayı tekil olarak değerlendirmek durumundadır. Tekil vakaların gelişim tarzına göre, kademeli olarak güç kullanımına gider. Bunun yanında, ordu karşısındakini tamamen etkisiz hale getirilmesi ya da yok edilmesi gereken düşman olarak algılar. Ancak jandarma için belli haklara sahip olan ve mahkemelerin önüne getirilmesi gereken bir vatandaş vardır.

4.2.2. Modernlik

Modernlik, jandarmayı geleneksel kolluk modellerinden farklı kılan bir niteliktir. Jandarmayı önceleyen çoğu kolluk yapısı, asker olarak kolluk faaliyetlerini yerine getirmiştir; ancak, bu faaliyetleri hiçbir zaman modernitenin gereklerine uygun biçimde yürütülmemiştir. Bu bakımdan, asker ve kolluğun kombinasyonundan oluşan geleneksel kolluğun, modernlik ayağı eksik kalmıştır. Jandarma, geleneksel kolluk modellerinden farklılaşarak, modern yönetimin asli unsurlarından birini oluşturmaktadır.⁴²³

Jandarmanın modernlik niteliğini iki farklı açıdan değerlendirmek gerekir. Birincisi, jandarma modernleşme sürecinin bir ürünüdür. Jandarma modernleşme ile

⁴²² Ferdan Ergut, *a.g.e.*, 2004, s. 65.

⁴²³ İsmet Akça ve Evren Balta Paker, *a.g.e.*, 2010, s. 48.

beraber eski geleneksel biçimlerin üzerine kurularak oluşmuştur. Bu ilkel kolluk biçimlerinden bir bölümü, modernliğin gerektirdiği yönetsel değişiklikleri gerçekleştirerek modern nitelikteki jandarma kolluğuna dönüşmüşlerdir. İkincisi, jandarma modernleştirici bir araç olarak kullanılmıştır. Devlet ve toplumun modernleştirilmesi fonksiyonunu gerçekleştirirken, aynı zamanda kendisi de bu değişim akımından etkilenerek oluşmuştur. Kısacası, bir taraftan devlet inşasında görev almış bir araç konumundayken, diğer taraftan kendisi de bu insanın bir parçası olmuştur.

Jandarma kuvvetinin modernleşmesi birçok açıdan ele alınabilir. Yukarıda değindiğimiz, modern kolluğun izlediği süreçlerden çok farklı bir seyir izlememiş olmasına rağmen, jandarmanın özgünlüğü çerçevesinde modernleşme süreci neticesinde elde edilen modern kriterlerden bahsetmek gerekir.

Jandarma için modernleşmenin ilk sonucu, merkezileşmiş yapının oluşmasıdır. Birbirinden bağımsız ve bihaber şekilde iç güvenlik işlevini gören birimler, tek bir kurum çatısı altında hiyerarşik biçimde birbirine bağlanmıştır. Öte yandan, bu birimler bir bütün olarak tek bir merkeze karşı sorumlu kılınmıştır. Böylece, jandarma taşrada faaliyet yürüten merkezi bir devlet aygıtına dönüşmüştür.⁴²⁴ Bu hiyerarşik düzenlemelerin sonucunda, askeri teşkilatlanmaya uygun olarak alaylar, bölükler ve takımlar biçiminde sistematik bir örgütlenme oluşmuştur. Söz konusu dönemde, jandarma teşkilat olarak önemli derecede büyümüş ve coğrafyanın bütününe yayılmıştır. Örgütlenmedeki standardizasyon aynı zamanda homojen bir kolluk sisteminin oluşmasına sebebiyet vermiştir.

⁴²⁴ İsmet Akça ve Evren Balta Paker, *a.g.e.*, 2010, s. 52.

Modernleşmenin ikinci bir getirisi, merkez tarafından istihdam ve finanse edilen bir teşkilatın meydana getirilmiş olmasıdır. Geleneksel devletlerde çok farklı bir durum karşımıza çıkar. Çünkü geleneksel devletin yönetimini yerel unsurların inisiyatifine bırakmak zorunluluk arz eder ve bu yüzden, kolluk faaliyetinin sorumluluğu da bu aracı kurumlara devredilmiştir. Çoğu zaman kolluk işi toplum içinde kolektif olarak yürütülmüş; kolluk fonksiyonlarını gerçekleştirmek için yapılar kurulmuş olsa da, bunlar sınırlı, uzmanlaşmamış ve süreksiz görev yapmaktan öteye geçememişlerdir. Sadece gücünün normlarını yerelde takip etmek durumunda kalmışlardır. Modernleşme sonucunda ise merkezce finanse edilmesinin bir getirisi olarak jandarma, yerel iktidarlara el bükmeğe kurtulmuş ve merkezin normlarını onların etkisinden uzak bir şekilde uygulayabilmiştir. Böylece, jandarma modern devletin getirdiği yeni düzenlemelerin taşrada icrasını takip eden ve ifa düzeyini arttıran en etkin araçlarından birine dönüşmüştür. Artık, modernliğin bir gereği olarak jandarma “*taşrada devletin gözü, kulağı, onun idare ve hukuk anlayışının cisimleşmiş haline*”⁴²⁵ gelmiştir.

Jandarma, bir yandan Weberyen manada devlet tarafından fiziksel güç tekelinin sağlanmasında etkin bir rol üstlenmişken, diğer yandan modern devletin fiziksel güç kullanma yetkisini kullanan araçlarından birine dönüşmüştür. Jandarma, varlığı ile, yerele dağılmış olan şiddet biçimlerinin devlette toplanmasına aracı olmuştur. Yerel iktidarların özerkliklerini kaybetmelerini, devletin ulusal coğrafyada

⁴²⁵ Nadir Özbek, “Tarih Yazıcılığında Güvenlik Kurum ve Pratiklerine İlişkin Bir Değerlendirme”, *Jandarma ve Polis: Fransız ve Osmanlı Tarihçiliğine Çapraz Bakışlar*, N. Lèvy vd. (Der.), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2009, s. 10.

daimi varlık göstermesini ve merkezin kırsal hayatta gücünün artmasını sağlamıştır.⁴²⁶ Böylece, taşrada fiziksel gücü kullanma yetkisini elde etmiştir.

Bunun yanında, Bayley'in de ifade ettiği gibi⁴²⁷; modernlik jandarmanın profesyonelleşmesini gerektirmiştir. Profesyonellik, teorik çerçevede liyakate göre istihdam yapan bir teşkilat gerektirir. Jandarma personeli belli standartları taşıyanlar arasından seçilerek belirlenir. Bunun yanında, modernliğin bir gereği olarak, seçilen bu personel uzmanlık alanlarına göre resmi bir eğitim alır ve bu eğitimi başarı ile bitirmesi beklenir. Dahası, personelin geleceğini öngörebileceği kurumsallaşmış bir kariyer sistemi profesyonelliğin gereklerindedir. Son olarak, bu kariyer sisteminin tabi olan personel tam zamanlı olarak görev yapar.

4.2.3. Kolluk İşlevi Üzerine Uzmanlık

Askeri statüye sahip olan jandarmayı ordulardan ayıran temel nokta kolluk işlevleri üzerine uzmanlaşmadır. Kolluk faaliyetleri jandarmanın temel gayesidir. Bir polisten farksız şekilde iç güvenliği sağlar. Bu alanda genel yetki ve sorumluluklara sahiptir. İç düzeni sağlama açısından polis ne ise jandarma da odur.

Jandarmanın kolluk işlevine yoğunlaşan uzmanlaşmış bir birim haline gelmesi modernleşmenin bir getirisi olarak gözükür. Çünkü modernlik, jandarmanın ana görevi olan iç güvenliğe odaklanmasını gerektirir. Bayley'in uzmanlaşma için belirttiği gibi, jandarma kolluk işlevini yerine getirmek için eşsiz ve seçkin olma halini sağlar.⁴²⁸ Jandarma, modern devlet kurumları arasındaki detaylı işbölümünden

⁴²⁶ Michael Broers, *a.g.m.*, 1993, s. 44.

⁴²⁷ David H. Bayley, *a.g.e.*, 1990, s. 13, 47.

⁴²⁸ *a.g.e.*, 1990, s. 37.

kaynaklanan ve kendine özgü fiziksel güç uygulama görevini yürütür.⁴²⁹ Jandarma için kolluk işlevi, temel uzmanlık alanıdır. Personeli ağırlıklı olarak kolluk faaliyetlerinin yerine getirilmesi için istihdam edilir. Ancak, kolluk üzerine uzmanlaşması çeşitli ek görevler de üstlenemeyeceği anlamına gelmez.⁴³⁰

4.2.4. Doğrudan Merkeze Bağlılık

Yerel otoritelere bağlı polis kuvvetleri, geçmişte olduğu gibi günümüzde de çoğu ülkede sıkça görülebilen bir durumdur. Yerellik, bir ülkenin coğrafi alanlarından birinde merkezi yönetimin dışındakilerce oluşturulan ve yönetilen otoritelere dayanır. Çeşitli ülkelerde, polis kuvvetleri bu yerel otoriteler tarafından oluşturulmakta ve yönetilmektedir. Yerel otoritelerin hüküm sürdüğü coğrafi alanlarda polis teşkilatları birbirinden bağımsız şekilde görevlerini yürütürler. Merkez, polis teşkilatının yönetimini yerel hükümetlere bırakır. Böylece, ülke coğrafyasında birbirinden bağımsız hareket eden ve her birimin belli bir bölgeden sorumlu olduğu birden çok polis teşkilatlanması yer alır.

Jandarma teşkilatı için böylesi bir yerelleşmiş sistem bulunmamaktadır. Jandarmalar, ülke coğrafyasının bütününden sorumlu olarak merkezin yönetimi altında hareket ederler. Ulusal düzeyde örgütlenmiş bir kolluk sistemi örneği teşkil ederler. Bu niteliği de onu polisten farklı kılar. Yerel düzeyde olduğu gibi, ulusal

⁴²⁹ Jean-Jacques Gleizal vd., *a.g.e.*, 2000, s. 83.

⁴³⁰ Ülkelere göre değişse de, jandarmanın asli görevlerinin yanında ek görevleri de olabilmektedir. İdari kolluk alanında jandarma, örneğin genel gözetleme faaliyetlerine, kişilerin ve malların korunmasına, düzenin muhafazasına ya da yeniden kurulmasına, ulaşım yolları kolluğuna ve yardım operasyonlarına katkıda bulunarak kamu düzenini güvence altına alır. Adli kolluk alanında ise suçları tespit eder, delil toplar ve suçluları arar. Askeri alanda, (barış zamanında ve savaş zamanında inzibat komutanlığı adı altında) seferberliğe nezaret eder, bazen muharip birlikler temin eder. Bunun yanında, cezaevi güvenliğinde görevlendirilebilir, sahillerin güvenliğini sağlayabilir ve özel kişiler ile yerlerin korunmasını üstlenebilir. Jean-Noël Luc, *a.g.e.*, 2009, s. 20.

düzyeyde de polis teşkilatlanmaları yer almaktadır; ancak yerel düzeylerde teşkilatlanmış jandarma örneği yoktur.

Jandarmaların doğrudan merkeze bağlılığının altında ordu ile olan bağlantısı yatar. Ordular her zaman ulusal düzeyde örgütlenirler. Ülkenin bütününü dış tehditlere karşı korurlar. Jandarma teşkilatı da dış güvenlikte ordunun bir parçası olarak görülür. Bu da, ordu gibi jandarmanın da yerelleşmesini engeller.

4.3. JANDARMANIN KÖKENİ: FRANSIZ JANDARMASI

Jandarmanın bugünkü temel karakteristikleri tarihsel olarak 18. yüzyıl sonlarında Fransa'da oluşmuştur. Diğer bir ifadeyle, jandarmanın tarihi Fransa topraklarında başlamıştır. Fransız Devrimi'nin hemen sonrasında *maréchaussée* birliklerinin üzerine kurulmuş ve sonrasında hızlı bir şekilde Kıta Avrupası'nın çoğu ülkesine yayılmıştır. Bu yayılmadan dönemin Osmanlısı da etkilenmiş ve Osmanlıda da benzer çerçevede bir teşkilat kurulmasının yolu açılmıştır.

Fransız jandarması tarihi devletin merkezileşmesi, topluma nüfuz edilerek gözetim altına alınması ve meşru fiziksel gücün tekelleşmesi ile gerçekleşen modern devlet inşa sürecinin içinde yer alır. Aynı zamanda, kırsal kesimin ulusla bütünleşmesi ve insan davranışlarının modern normlara uydurulmasının tarihi ile de kesişir. Fransız Devrimi'nin eseri olan jandarmalar devrim sonrası yasalarını uygulamak durumunda kalmışlardır. Bir taraftan, eşkıyalıkla mücadele etmelerinin yanında, anlaşmazlıkların hukuk dışı çözümü ve geleneklerin getirdiği kurallar gibi

halkın pre-modern alışkanlıklarıyla mücadele etmişlerdir. Ayrıca, varlıklarıyla devletin taşrada varlığının garantisi olmuşlardır.⁴³¹

4.3.1. Jandarmanın Üzerine Kurulduğu Temel: Maréchaussée (Mareşose)

Jandarma, Fransa'da kolluk fonksiyonlarını asırlar boyunca yerine getiren mareşosenin (*maréchaussée*) üzerine inşa edilmiş bir kuvvettir.⁴³² Mareşosenin kolluk olarak tarihi de, 25 Ocak 1526 tarihindeki I. François'ın düzenlemeleriyle başlar. O zamana kadar sadece askerler üzerinde kolluk ve yargılama yetkisine sahip olan mareşose, bu düzenlemelerden sonra asker ya da sivil olmasına bakılmaksızın herkesin, anayollarda işlediği suçlara müdahale etme ve bundan dolayı yargılama yetkisini elde etmiştir.⁴³³ Başka bir ifadeyle, askeri inzibatlık görevine ilave olarak adli kolluk görevini, sınırlı bir alanda da olsa, üstlenmiştir. Bu dönemde mareşose adli yargılama görevini de yerine getirmiştir. Kuvvetler ayrılığına uygun olarak, mareşosenin görevlerinin yürütme alanında sınırlandırılması ise devrim sonrasında gerçekleşecektir.⁴³⁴

Emsley, mareşosenin kolluk biçimine dönüşmesinde devletin merkezileşme arzusunun etkili olduğu belirtir. Ona göre, kırsalın devlet merkezine eklenmesi

⁴³¹ Jean-Noël Luc, *a.g.e.*, 2009, s. 27-28.

⁴³² Fransız Senatosu, *a.g.k.*, 2008, s.11.

⁴³³ Clive Emsley, "Gendarmerie Policing", *Encyclopedia of Criminology and Criminal Justice*, Gerben Bruinsma ve David Weisburd (Ed.), Springer-Verlag, New York, 2014, s. 1866.

⁴³⁴ Fransa geleneksel devletinin *maréchaussée*'si "çizmeli hakimler" olarak anılır. Fransa kraliyeti, otoritesini sağlamak için hem kolluk gücü hem de daimi istisnai yargı mercii niteliği taşıyan özgün bir aygıtı sahiptir. Jean-Noël Luc, *a.g.e.*, 2009, s. 27.

görevini üstlenecek başkaca birliğin yokluğu mareşoseyi siviller üzerinde de yetkili kılmıştır.⁴³⁵

1720 yılına kadar mareşosenin yetkileri yavaş bir şekilde genişletilmiştir. Mareşose cinayetten soyguna, tecavülden kundakçılığa, halk ayaklanmasından kalpazanlığa kadar birçok suçu takip ve yargılayabilme yetkisi edinmiştir. Ancak söz konusu tarihe kadar görevlerini büyük ölçüde Eski Rejim'in (*ancien régime*) geleneksel yönetim pratiklerine uygun biçimde yerine getirmiştir. Eski Rejim'in genel karmaşıklığına uygun biçimde, mareşosenin birliklerinde ve uygulamalarında çok az bir tekdüzelik vardır. Coğrafyaya yayılmış her birlik farklı biçimlerde teşkilatlanmış ve bu birlikler standart bir hukuku uygulamamışlardır. Dahası, çoğu mareşose makamı kralın yasalarını uygulamak amacını gerçekleştirmenin ötesinde, sağladığı fırsatlardan yararlanılmak için işgal edilmiştir.⁴³⁶

Geleneksellik her yönüyle mareşoselerde kendisini belli etmektedir. Satın alınarak doldurulan makamlar bir yana, merkezi yönetim tarafından finanse edilmeyen bir maaş düzeni sorunların yaşanmasına yol açmıştır. Özellikle alt mevkilerin maaşlarının gerçekten düşük olması ve nadiren zamanında ödeme yapılması, mareşoselerin kolluk işlevi üzerine uzmanlaşmasını sekteye uğratmış, geçim derdine düşmeleri sebebiyle farklı işlerle uğraşmak durumunda kalmışlardır. Maaşlardaki sistemsizlik, mareşosenin kontrolünü ve yönetimini güçleştirmiştir. Bundan başka, sabit bir yerde konuşlanmadan gezgin bir şekilde faaliyetlerini yürüten mareşoseler, çoğunlukla birbirleri ile çakışan sorumluluk sahalarında görev

⁴³⁵ Clive Emsley, *a.g.e.*, 1996, s. 253.

⁴³⁶ Clive Emsley, *Gendarmes and the State in Nineteenth-Century Europe*, Oxford, Oxford University Press, 1999, s. 15.

yapmışlardır.⁴³⁷ Bütün bu nedenlerin doğurduğu verimsizlik ve yetersizlikten dolayı mareşoseler üzerinde reform gerekliliği hissedilmiştir.

Mareşosenin modernleşme sürecinin en önemli reformlarından biri 9 Mart 1720 fermanıyla gerçekleşmiştir.⁴³⁸ Dönemin savaş bakanı Claude Le Blanc, Fransa taşrasının iç güvenliğini geliştirmek için bir dizi reformlar yürürlüğe koymuştur. Bu reformların sonucunda, mareşose bölükleri standart ve birbirine entegre bir hiyerarşi içinde sıralanmışlardır. Bütün eski bölükler ve unvanlar dağıtılmış ve mareşoselerin mevkilerini satın alma imkânları ortadan kaldırılmıştır. Dahası, birbirinden farklı normlar çerçevesinde yargılama yapan bölüklerin yasalarına bir standart getirilmiştir. Diğer taraftan, askerlerin masraflarının devlet tarafından karşılanması kurala bağlanmıştır. Böylece, mareşoseler merkezi devletin maaşlı atanmışlarına dönüşmüşlerdir. Ayrıca, iyi sicile sahip olan ve en aza dört sene görev yapmış eski askerlerin mareşose olarak seçilmesine gayret gösterilmeye başlanmıştır.⁴³⁹

Le Blanc reformları mareşosenin örgütlenmesini de etkilemiştir. Bu çerçevede, bir ağ gibi bütün coğrafyaya yayılan ve devletin varlığını toprağın her noktasında hissettiren bir örgütlenmeye gidilmiştir. Beşer kişiden oluşan 520 takım, sorunlara daha hızlı müdahale edebilmek için bütün coğrafyaya yayılmış ve anayol kenarlarında bulunan küçük karakollarda görev yapmaya başlamışlardır.⁴⁴⁰ Böylece gezgin birlikler halinde görev yapan mareşose sabit kışlalara sahip olmuş ve her bir karakola birbiri ile çakışmayan sorumluluk sahaları belirlenmiştir.

⁴³⁷ Clive Emsley, *a.g.e.*, 1999, s. 15-16.

⁴³⁸ John R. Jammes, "Effective Policing: The French Gendarmerie", *Management Decision*, C. 20 S. 2, 1982, s. 1.

⁴³⁹ Clive Emsley, *a.g.m.*, 2014, s. 1866.

⁴⁴⁰ John R. Jammes, *a.g.m.*, 1982, s. 1; Pascal Brouillet, "Le Rôle de la Maréchaussée dans la France Médiévale et Moderne", *Les Cahiers de la Sécurité Intérieure*, 1993, s. 21.

Bunun yanında, devrim niteliğinde bir reform da devriye hizmetleri konusunda gerçekleşmiştir. Mareşoselere, belli periyotlarla üniformalı olarak sorumluluk bölgesinde devriye gezme ve gezdikleri yerlerdeki görevlilere devriye defterlerini imzalatma zorunluluğu getirilmiştir.⁴⁴¹ Bu bakımdan, Mareşoseye devriye gezme zorunluluğu getiren Le Blanc, modern kolluğun özelliklerinden biri olan önleyici kolluk uygulamalarının da önünü açmıştır. Artık mareşose, eskisi gibi olaylar gerçekleştikten sonra tepki veren kolluk tipinden, bölgesinde gerçekleşebilecek muhtemel olayları önleyebilmek için istihbarat toplayan ve bunun değerlendiren bir kolluk tipine dönüşmüştür.⁴⁴²

Ancak, Le Blanc'ın tasarladığı sistemin oturması için devrimin geçmesi gerekmiştir. 18. yüzyıl boyunca belli bir gelişme yaşanmış olsa da, mareşose Eski Rejim'in karakteristiklerinden arınamamıştır. Hala birçok uygulaması halk nazarında şikâyet konusu olmuştur. Özellikle, devriyelere zamanında çıkılmaması ve gerektiğinde bulunamaması başlıca şikâyet konularını oluşturmuştur. Dahası, mareşoselerin halka zalimce davrandığı ve yozlaşmış olduğu belirtilmiştir. Zira mareşoseler modern kolluğun bütün niteliklerine sahip olamamış ve bu yüzden görevlerini yerine getirmekte güçlük çekmişlerdir. Yetersiz olanların gönderilmesi için çeşitli düzenlemelere⁴⁴³ gidilmiş olsa bile, etkin bir kolluk yapısına ulaşmak için yetmemiştir. Ayrıca, artan yolsuzluk ve rüşvet olayları dolayısıyla halkın gözünde

⁴⁴¹ Jean-Noël Luc (Ed.), *Gendarmerie, État et Société au XIXe Siècle*, Paris, Publications de la Sorbonne, 2002, s. 31-33; Clive Emsley, *a.g.e.*, 1999, s. 15-22.

⁴⁴² John R. Jammes, *a.g.m.*, 1982, s. 1-2.

⁴⁴³ Örneğin, 1778 yılında emeklilik garantisi getirilerek, yaşlı ve fiziksel olarak yetersiz kişilerin bir kısmı elenmesi amaçlanmıştır. Ancak yine de belirlenen hedeflerin gerçekleştirilebilmesini sağlamamıştır.

itibarını ve saygınlığını yitirmiştir.⁴⁴⁴ Bu olumsuzluklar da jandarma teşkilatının oluşmasının önünü açmıştır.

4.3.2. Jandarmanın Kuruluşu

1789 yılında gerçekleşen Fransız Devrimi'nin temel hedefleri, kuvvetler ayrılığını ve devlet kurumlarının ulusallaşmasını sağlayabilmektir. Mareşose bu her iki değerle de çatışıyordu.⁴⁴⁵ Kraliyetin kuvveti olmasının yanı sıra, yürütmeye bağlı bir kolluk olarak yargılama yetkisine de sahipti. Bu bakımdan, öncelikle 6 Eylül 1790 tarihinde kurucu meclis kuvvetler ayrılığını sağlamak adına mareşoselerin yargılama yetkisini ortadan kaldırdı.⁴⁴⁶

1789 yılının Ağustos ayında kaleme alınan İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi'nin maddelerinden biri, kanunların ve bütün siyasi meşruiyetin kaynağı egemen insanların hizmetinde olan bir "kamu gücü" nün kurulmasını öngörmekteydi. Daha geniş anlamda, Fransız devrimcileri, yurttaşların haklarını kullanmalarını güvence altına almak için bir ulusal kolluğun varlığının zorunlu olduğu kanaatini taşımaktaydılar.⁴⁴⁷ Mareşose bu potansiyele sahip bir güç olarak görüldü; ancak, yine de ulusallaşmalıydı. 16 Şubat 1791 tarihinde mareşoseyi Ulusal Jandarma (*Gendarmerie Nationale*) adı altında yeniden örgütleyen bir yasa geçirildi.

⁴⁴⁴ Clive Emsley, *a.g.m.*, 2014, s. 1867; Clive Emsley, *a.g.e.*, 1999, s. 33-35.

⁴⁴⁵ Brouillet mareşose ve jandarma arasında iki temel farkın olduğunu belirtir. Bunlardan birincisi, mareşosenin askeri kimliği resmi olarak belirtilmemiştir. İkincisi ise jandarmanın, mareşose gibi, adli yargılama yetkisinin olmamasıdır. Ayrıca iki kuvvet arasında bir fark daha eklenebilir. Jandarmanın ulusal karakteri vurgulanırken, mareşosedeki kraliyete bağlılık hakimdir. Pascal Brouillet, *a.g.m.*, 1993, s. 17.

⁴⁴⁶ Jean-Noël Luc (Ed.), *a.g.e.*, 2002, s. 33.

⁴⁴⁷ Vincent Denis, "Eski Kumaştan Yeni Elbise Çıkarmak Ya Da Devrim'in Başlarında Paris Polisinin Çelişkileri (1789-1792)", *Jandarma ve Polis: Fransız ve Osmanlı Tarihçiliğine Çapraz Bakışlar*, N. Lèvy vd. (Der.), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2009, s. 117.

Ulusal jandarma ismi oluşturulurken geçmişle bir bağlantı kuruldu. Jandarma, kökeni 15. yüzyıla kadar dayanan Eski Rejim'in kraliyet sarayındaki elit süvari birliğiyken, artık mareşosenin ardılı konumunda olan modern ve ulusal bir kolluk kuvvetiydi. Denis'in ifadesiyle, eski kumaştan yeni bir elbise çıkartıldı.⁴⁴⁸ "Ulusal" sıfatı, kanun önünde kişilerin hakları bakımından eşitliğini vaat eden meşru yapıyı vurguluyordu.⁴⁴⁹ Yeniden adlandırılmış bu kuvvet askeri bir örgüt olarak kaldı ve anayollar üzerinde küçük karakollarda konuşlanmaya ve devriye vazifesini yerine getirmeye aynı şekilde devam etti.

Broers, jandarmanın kaotik bir dönemin çocuğu olduğunu belirtir. Gerçekten de jandarmanın kökeni yeni bir devletin inşası için başlatılan devrim isyanlarına dayanır. Eski Rejim'in enkazı üzerine kurulan yeni devletin tam merkezinde vücuda gelmiştir.⁴⁵⁰ Bir başka deyişle, jandarma Fransız Devrimi'nin tetiklemiş olduğu şiddet dalgasını ve olgunlaşmamış hükümetlerin kusurlarını hafifletmek amacıyla siyasi ve toplumsal istikrarsızlığın hüküm sürdüğü yıllarda kurulmuş olan ulusal konsolidasyonun ve egemenlik kuvvetinin bir aracı olarak kurulmuştur.⁴⁵¹ Broers'in de ifade ettiği gibi, bu istikrarsız ortamının jandarmanın askeri örgütlenmesinin kalıcı olmasında büyük payı olmuştur. Bu düzensizlik ortamından çıkış yolu olarak askeri disipline sahip bir kuvvet uygun görülmüş ve bu nedenle de, mareşoseden "askeri statü" devralınarak devam ettirilmiştir.

Askeri statü pek çok boyutuyla devrim dönemi jandarmasında kendini göstermiştir. Bu boyutlardan biri örgütlenmedir. Kolordu seviyesinde bir birlik olarak belirlenen jandarma kuvveti, 1791'de 28 tabura bölünmüştür. Her bir tabura

⁴⁴⁸ Vincent Denis, *a.g.m.*, 2009, s. 117.

⁴⁴⁹ Clive Emsley, *a.g.m.*, 2014, s. 1867.

⁴⁵⁰ Michael Broers, *a.g.m.*, 1993, s. 43.

⁴⁵¹ Pierre Gobinet, *a.g.m.*, 2011, s. 30.

bir albay atanmış ve bu taburlar da her biri ayrı illerden sorumlu olacak şekilde üç bölüğe bölünmüştür. Kırsala yayılmış olan 5 kişilik takımlar aynı şekilde devam etmiştir.⁴⁵² Ayrıca, jandarma kurum olarak disiplin ve lojistik bakımından savaş bakanlığına, kamu düzeni bakımından içişlerine ve adli görevleri bakımından adalet bakanlığına bağlanmıştır. Jandarma nişanları ve üniformaları da elit askeri statüsünün bir göstergesi olmuştur. Bu nişanların bir diğer göstergesi de jandarmanın kanuna karşı sorumluluğunu vurgulamalarıdır.⁴⁵³

Bunun yanında, jandarmaların devlet konsolidasyonuna yönelik başlamış olan bir görevi daha vardır: İdari otoritenin kırsalda güçlendirilmesi. Mareşose, bu görevi büyük kasaba ve anayol kenarlarında teşkilatlanarak başlatmıştır. Jandarma ile bu karakollar kantonlara kadar inmiştir.⁴⁵⁴ Ulaşım ağlarının olmadığı alanlarda da teşkilatlandırılarak merkezin etkisi coğrafyanın kılcal damarlarına kadar yayılması sağlanmaya çalışılmıştır.

Bir yandan da, profesyonel bir jandarma kuvvetinin oluşturulması için adımlar atılmıştır. Bunun için, kurum içerisinde bir kariyer ve atama sistemi oluşturulmaya çalışılmıştır. Özellikle jandarma personelin seçimi konusunda çeşitli düzenlemelere gidilmiştir. Buna göre, jandarma adaylarının 25 yaşında, okuryazar, orduda iyi bir sicille üç sene görev yapmış olması konusunda düzenleme getirilmiştir. Hatta 1792 yılında çıkarılan kanunla beraber, adaylar için 25-40 yaşları arasında, en az 173 cm. boyunda, devrimin başından beri üç savaşta yer almış, en az

⁴⁵² John R. Jammes, *a.g.m.*, 1982, s. 2; Clive Emsley, *a.g.e.*, 1999, s. 42.

⁴⁵³ Clive Emsley, *a.g.e.*, 1999, s. 42.

⁴⁵⁴ Michael Broers, *a.g.m.*, 1993, s. 44.

üç sene süvari olarak görev yapmış, okuryazar, iyi ahlak, iyi huy ve cesaret sahibi ve en önemlisi cumhuriyete bağlı olması gibi kriterler standart olarak belirlenmiştir.⁴⁵⁵

Jandarmanın günlük görevleri öncellerinden kalmaz. Suçluları takip etmek ve suçlara ilişkin bilgi toplayarak soruşturma yürütmek devrim sonrasında jandarmanın temel görevi olmuştur. Suç ve suçluların tespiti için devriye sistemini aynı şekilde yürütmeye devam etmiştir. Devriye defterini yerel yetkiliye imzalatmak gibi devriye sistemine ilişkin hususlar aynı kalmıştır.

Lakin yeni kurulan jandarmanın görevleri sadece suç ve suçluların takibi ile sınırlı kalmamıştır. Jandarma, ayrıca, devrim sonrası devam eden şiddet ortamını dindirmek, karşı-devrim hareketlerini bastırmak ve yeni düzenin normlarını kırsala yaymakla görevlendirilmiştir. Ancak, devrimciler tarafından jandarmaya yüklenen görevlerin gerçekleşmesinin önünde büyük bir engel vardır. Devrimden hemen sonra yaklaşık çeyrek asır gibi bir zaman sürecek olan Napolyon Savaşlarının başlamasıyla cepheye asker takviyesi yapılma ihtiyacı belirlemiştir. Ülkeye yayılmış karakollarda görevli jandarma takımlarındaki askerlerin çoğu bu savaşlara katılmak durumunda kalmıştır.⁴⁵⁶ Karakollarındaki asayişe yönelik görevlerini bırakmak durumunda kalan askerler; bir yandan Napolyon'un emir komutasında cephede savaşan jandarma birliklerini oluşturmuşlar, diğer yandan işgal edilen yerlerdeki düzeni sağlamak ve orduyu disipline etmek için kullanılmışlardır. Ülke sınırları içerisinde ise karşı devrim faaliyetleri ile asker kaçakları ve eşkıyalarla mücadele devam ederken, yeni hukuk yasalarını ve ulus kavramını halka empoze etmek için de çaba sarf etmiştir.⁴⁵⁷

⁴⁵⁵ Clive Emsley, *a.g.e.*, 1999, s. 42, 54.

⁴⁵⁶ *a.g.e.*, 1999, s. 47-48.

⁴⁵⁷ Clive Emsley, *a.g.m.*, 2014, s. 1867-1868.

Jandarmalar, ulusal devletin kırsala nüfuzunu gerçekleştiren bir kuvvet olmuştur. Toplum, devrim sonrasında devletin etkisini üç noktada özellikle hissetmiştir. Birincisi, vergi verme yükümlüğüdür. Jandarma, vergilerin zamanında toplanmasının gözetimini sağlamış ve hatta yeri geldiğinde kendisi vergi toplamak durumunda kalmıştır. İkinci etki, zorunlu askerlik üzerinedir. Jandarma askere alınması gerekenlerin takibini yapmıştır. Üçüncü etki ise, diğer iki etkiyi de kapsayan devletin normlarına uyma biçiminde gerçekleşmiştir. Ancak devletle toplum arasında tek taraflı bir ilişki yoktur. Toplumsal sözleşme mantığına uygun biçimde, devletle toplum arasında bir karşılıklı yükümlülükler getiren bir anlaşma oluşmuştur. Her modern devlette olduğu gibi, jandarmaların hizmet sundukları halka, halkın da devlete karşı sorumlulukları vardır. Jandarmalar toplumun devrim sonrasında oluşturulan normlara uymalarını, vergi verme ve zorunlu askerlik gibi yükümlülükleri yerine getirmelerini takip etmiştir. Bunun karşılığında, onlara güvenlik vadetmiştir.

Jandarmanın topluma nüfuz etme konusundaki bir diğer etkisini devletin merkezileşmesi için gerekli olan yönetsel ara kademelerin kaldırılması hususunda görürüz. Jandarmalar merkezin ajanları olarak ulusal normları yaymanın peşinde olmaları sebebiyle, yerel iktidarların toplum üzerindeki gücünü kırılması konusunda yarar sağlamışlardır. Böylece, devletle toplum arasında aracısız doğrudan bir ilişki kurulabilmesi için çabalamışlardır. Bu da, merkezin kırsalda etkin kontrolünü sağlamış ve ulus olma sürecini hızlandıran önemli bir adım olmuştur.⁴⁵⁸

⁴⁵⁸ Pierre Gobinet, *a.g.m.*, 2011, s. 30.

4.3.3. Jandarmanın Yayılması

Jandarma günümüzde birçok ülkede rastlanılan bir kolluk biçimidir. Bunun başlıca sebebi jandarmanın 19. yüzyıl boyunca farklı ülkelere Fransa'dan ihraç edilen bir aygıt dönüşmesidir. Ülkemizde de jandarmanın var olması bu yayılma ile bağlantılı olan bir husustur.

Yayılmayı başlatan Napolyon Savaşları olmuştur. Bu savaşlar jandarmayı Kıta Avrupası'na tanıtmış, jandarma sisteminin işleyişi yakından görme fırsatı vermiştir.⁴⁵⁹ Bu savaşlar sayesinde, Kıta Avrupası ülkelerince jandarma modern devleti oluşturmak için yararlı bir aygıt olarak benimsenmiştir. Bu benimsemenin başlıca sebebi Napolyon tarafından yaratılan olumlu jandarma imajıdır. Jandarma, savaşlar süresince merkezileştirilmiş bir yasal yapının icracı kolları gibi davranmış ve ulusal bir aygıt olarak özellikle kırsalda devletin gözü ve kulağı gibi hareket etmiştir. Merkezin ajanları olarak, kanun yararına ve tarafsız şekilde çalışan kanun aygıtları olarak sunulmuştur.⁴⁶⁰ Bu imaj da kolluk pratiği olarak yayılmasında etkili olan unsurlardan birini oluşturmuştur.

İlk önce Fransa'nın sınır komşusu olduğu ülkelerle başlayan yayılma süreci, zamanla Rusya ve Osmanlı Devleti'ni de kapsayacak şekilde genişlemiştir. İtalyan Yarımadası ve Alman coğrafyasındaki ülkeler, jandarmanın işlevselliğini görüp ilk benimseyen krallıklar olmuştur.⁴⁶¹ Napolyon seferlerinin Rusya'ya kadar uzanması da jandarmanın Balkanlara ve Rus topraklarına da yayılmasına sebep olmuştur.⁴⁶²

⁴⁵⁹ Clive Emsley, *a.g.m.*, 1993, s. 27.

⁴⁶⁰ Clive Emsley, *a.g.e.*, 1999, s. 154.

⁴⁶¹ *a.g.e.*, 1999, s. 173.

⁴⁶² Günümüzde 43 jandarma benzeri teşkilat bulunduran ülke bulunmaktadır. Gerçekten jandarma dünyanın her kıtasına yayılmıştır. J.Gn.K.lığı, *a.g.e.*, 2009 s. xi-xii. Bunun dışında, jandarma teşkilatı bulunup sonradan kaldıran ülkeler de bulunmaktadır.

Yayılanın bir diğer Şekli de sömürgecilik çerçevesinde gerçekleşmiştir. Fransa, i düzenin sağlanması için kendi ülkesindeki jandarma teŐkilatlanmasnı birebir sömürgelerinde kurmuştur. Bugün eski Fransız sömürgelerinde bu tip bir kolluğun olmasının sebebini de kolonizasyon çerçevesinde değerlendirmek gerekir.⁴⁶³

Jandarmanın yayılmasının ardında birçok neden bulunur. Bazı lkeler için jandarma kuruluşu bir dayatma iken, bazılarında mantıklı bir tercih olarak gözükür. Osmanlıdaki durum ikinci Őıkka daha uygundur. Bu konu bir sonraki bölümde daha detaylıca işlenecektir.

⁴⁶³ Lübnan ve Ürdün gibi Ortadoğu lkeleri ve Mağrip lkeleri (Fas, Cezayir, Tunus) ile Afrika'da; Sahra Güneyi lkeleri (Mali, Moritanya, Nijer, Senegal, Burkina Faso, FildiŐi Sahili, Kamerun, Togo, Gine, Benin), Ekvatorial Afrika lkeleri (Orta Afrika Cumhuriyeti, ad, Gabon, Kongo, Ruanda), Komor Adaları, Hint Okyanusu Havzasındaki lkeler (Cibuti, Madagaskar) gibi eski Fransız sömürgelerinde Fransız kamu yönetimine uygun olarak jandarma teşkilatı da yer almıştır. J.Gn.K.lığı, *a.g.e.*, 2009 s. x.

II. BÖLÜM

TÜRK JANDARMASININ GELİŞİMİ, BUGÜNÜ VE GELECEĞİ

İkinci bölüm, jandarmanın Osmanlı Devleti ve Türkiye Cumhuriyeti özelinde incelemesini içermektedir. Günümüz Türk jandarması, Osmanlı modernleşme sürecinin bir sonucu ve Osmanlı Devleti'nin mirasıdır. Bu nedenle, jandarmanın bugününü anlamlandırabilmek için Osmanlı'nın modernleşme sürecindeki toplumsal ve siyasal yapısını ve Osmanlı modernleşmesinin karakteristiğini anlamak gerekir. Bu bağlamda, ilk alt bölümde Osmanlıda jandarmayı oluşturan nedenler üzerinde durulacaktır. Modernleşme dönemindeki Osmanlı sosyo-politik düzeninin jandarma tipi bir kolluğu nasıl zorunlu kıldığına cevabı aranacaktır.

İkinci alt bölümde, Türk jandarmasının kuruluşundan günümüze kadar kurumsal gelişmelerini öne çıkaran kronolojik bir jandarma tarihi aktarımı yapılacaktır. Bu aktarıma, Osmanlıda jandarmanın ilk kıvılcımını oluşturan *zaptiyelerden* başlanacak ve aktarım, Türk jandarmasında yakın zamanda yaşanan gelişmelere kadar getirilecektir.

Üçüncü ve son alt bölümde ise Türk jandarmasının “bugünü” ve “geleceği”ne değinilecektir. Bu kapsamda, öncelikle ağırlıklı olarak hukuki metinler üzerinden günümüz Türk jandarmasının konumu, görevleri, sorumluluk alanı, teşkilatlanması ve personel yapısı aktarılacak; sonrasında uluslararası literatürde yürütülen jandarmanın geleceğine ilişkin görüşler ve bu görüşlerin altında yatan temel nedenlerden bahsedilecektir.

1. OSMANLI MODERNLEŞMESİ ÇERÇEVESİNDE JANDARMA

Günümüz Türkiye Cumhuriyeti jandarmasının kökleri Osmanlı Devleti'ne dayanır. Jandarma, Osmanlının modernleşme sürecinde, geleneksel kolluk yapılarının üzerine kurulmuş olan modern bir kolluk olarak durur. Bu bakımdan, jandarmanın köklerini modernleşme sürecinin hızlandığı 19. yüzyılda aramak gerekir. Osmanlı modernleşmesinin sürükleyicisi olan Osmanlı elitleri, tercihleriyle günümüz jandarma mirasını bırakmışlardır.

Jandarma, Fransa'da oluşturulduktan sonra Avrupa'ya yayılmış olan bir kolluk kuvveti tipolojisidir. Dönemin koşullarına göre, Avrupa'da iç güvenliğin sağlanmasında rol almış ve çoğu ülke tarafından benimsenmiştir. Bu kapsamda, modern devletin ihtiyaçlarını karşılayan bir kuvvet olarak karşımıza çıkmıştır. Dünyanın çoğu ülkesinde de halen varlığını sürdürmektedir.

Jandarmanın Osmanlı Devleti tarafından benimsenmesinin altında birçok neden vardır. Osmanlı modernleşmesinin karakteristiği bu nedenlerden birini oluşturur. Bu karakteristik altında modern kolluk kuvvetleri şekillenmiş ve günümüze miras kalmıştır. Bayley'in de belirttiği gibi, devletin konsolidasyon süreci kolluk yapılarının şekillenmesinde ana etkenlerden biri olmuştur.⁴⁶⁴ Osmanlı için bu konsolidasyon sürecinin modernleşmenin hız kazandığı 19. yüzyıl olduğunu kabul edersek, bu dönemin ruhunu anlamak jandarmanın var olma nedenine de ışık tutar. Zira jandarma, modernleşme sürecinde Osmanlı elitinin bir tercihi ve bir nebze de olsa zorunluluğudur.

Osmanlının sosyoekonomik yapısı Osmanlı elitinin reform tercihlerini etkileyen diğer önemli bir etken olarak durur. Osmanlının jandarma kolluğunu

⁴⁶⁴ David H. Bayley, *a.g.m.*, 1975, s. 360-361.

oluşturma ihtiyaçı, 19. yuzyıl sonrası Osmanlının toplumsal, idari ve ekonomik durumuyla doğrudan bağlantılıdır. Dolayısıyla, modernleşme çabalarının hızlandığı 19. yuzyıldaki Osmanlı Devleti'nin ekonomik ve toplumsal yapısının uzerinde durmak gerekir. Modernleşme sũrecinde dũnũřũm için hedef alınan sosyoekonomik yapı ve onun modernleşemeye karşı geliştirdiği tepki Osmanlı kolluğunu ister istemez etkilemiştir.

Jandarmanın oluşumunu ve yaygınlaşmasını sağlayan bir diğer önemli etken ise adli boyutunun yanında siyasal ynũ de bulunan bir suç tipiyle ilgilidir. Eşkıyalık olarak adlandırabileceğimiz bu suç biçimi, modernleşme döneminde Osmanlı Devleti'nin asayişe yönelik en önemli sorunlarından birini oluşturmuştur. Öyle ki yeri geldiğinde eşkıyayla mũcadele için sert önlemler alınmış, yeri geldiğinde başa çıkılamadığı için mũzakere edilmiştir.⁴⁶⁵ Mũcadelede jandarma en uygun kolluk aygıtı olarak grũlerek sıklıkla kullanılmış ve daha etkin mũcadele edebilmesi için reforma tabi tutulmuştur. Bu sebeple, jandarmanın özellikle Osmanlıdaki vazgeçilmezliğini bir ynũyle de eşkıyaya karşı mũcadele oluşturmuştur.

1.1. OSMANLI MODERNLEşMESİ

Tanzimat Fermanı ile bũtũn alanları kapsayacak şekilde hızlanan Osmanlı modernleşmesi, II. Viyana Kuşatması'ndan sonra askeri alanda yapılan yeniliklerle başladığı söylenebilir. Kuşatmadan sonra, Balkan eyaletleri başı çekmekle birlikte, Osmanlı Devleti'nin bũtũnũnde kargaşa, ekonomik kũntũ ve asayişsizlik baş göstermiştir. İ gũvenlikten de sorumlu olan Osmanlı ordusunun savaşlarda devamlı

⁴⁶⁵ Karen Barkey, *Eşkıyalar ve Devlet-Osmanlı Tarzı Devlet Merkezileşmesi*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2011, s. 13.

bozguna uğramasıyla eyaletlerin güvenliği azalmış ve kronikleşen savaşlar merkezi otoritenin de sarsılmasına yol açmıştır.⁴⁶⁶ Bu yüzden, Osmanlı bürokratik eliti devletin içine düştüğü bu zor durumdan çıkmanın yolunu, Batı kurumlarının etkisinde gerçekleşen bir modernleşme sürecine girmekte bulmuştur. Günümüzde varlığını sürdüren jandarma kolluğu da Batı merkezli gelişen bu modernleşme sürecinin bir ürünüdür. Bu bakımdan, jandarmanın ülkemizdeki varlığını anlamlandırabilmek için Osmanlı modernleşmesinin temellerini irdelemek gerekir.

Ortaylı, Osmanlı modernleşmesinin “otokratik” bir modernleşme olduğunu belirtir.⁴⁶⁷ Ona göre, bu otokrasi, ne bir toplumsal kontrol aygıtlarının tümünü elinde bulunduran bir totaliter rejime benzemiş ne de siyasal özgürlüklere, katılıma veya çoğulcu siyasal denetim mekanizmalarına sahip bir liberal demokratik rejime işaret etmiştir. Bu yumuşatılmış kontrol biçimi her alanda kendini göstermiştir. Bu otokratik dönemde, yönetim kademeleri arasında belli bir bağımsızlık devam etmiş; ancak yönetimin ipleri de tamamen boş bırakılmamıştır. Örneğin, bir taraftan, bu rejim kapsamında genç kuşakları geliştirici bir eğitim verilirken; diğer taraftan, belli görüşlerin benimsenmesi sakıncalı görüldüğünden birçok alanda sansür uygulanmıştır. Bürokrasi güçlendirilmiş, uzmanlaşmış ancak bu gelişmeler her alanda eşit ölçülerde gerçekleşmemiştir. Ortaylı’ya göre de en çok güçlendirilen bürokratik örgüt kolluk kuvvetleri olmuştur.⁴⁶⁸

Bunda modernleşmenin “otokratik” niteliğinin payı bulunmaktadır. Osmanlı elitleri, modernleşme hedeflerinin önündeki engelleri kaldırabilmek, toplumsal kontrolü sağlamak ve topluma nüfuz edebilmek için kolluk kuvvetlerini

⁴⁶⁶ İlber Ortaylı, *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, Hil Yayınları, İstanbul, 1987, s. 55-57.

⁴⁶⁷ İlber Ortaylı, *a.g.e.*, 1987, s. 25.

⁴⁶⁸ *a.g.e.*, 1987, s. 33.

güçlendirmek durumunda kalmıştır. Bunun yanında, Osmanlı elitlerinin bir diğer hedefi de halkı güdülmesi gereken bir tebaadan belirli haklara sahip bir vatandaşa dönüştürecek altyapıyı sağlamaktır. Zira Osmanlı tebaasının, kontrol altına alınması gerekliliğinin yanında, belli sosyal haklardan faydalanması gereken ve insanca muameleye hak kazanmış bir vatandaşa dönüşümü hedeflenmiştir.⁴⁶⁹ Bu bakımdan, kolluk üzerine yapılan reformlar da dönemin ruhunu yansıtan bir şekilde gerçekleşmiştir.

Osmanlı modernleşmesinin Avrupa'daki benzer süreçlerle arasında önemli farklar bulunmaktadır. Bilhassa üçüncü dünya ülkelerinin modernleşmesi üzerine çalışmalar yürüten Anderson'un fikirleri bu konuda ufuk açıcudur. Anderson'a göre, yerel toplumsal yapıları yeniden örgütlemeye devlet bürokrasisinin önemi üçüncü dünya ülkelerinde oldukça açık bir şekilde görülür.⁴⁷⁰ Osmanlı bürokratik elitinin modernleşme dümenini elinde tutması bu savı kanıtlar niteliktedir. Bunun yanında Anderson, Avrupa'da meşru fiziksel güç kullanım tekeline sahip olan bürokratik devlet oluşumunun, ekonomik ve toplumsal değişimlerle paralele gittiğini belirtir. Bir başka deyişle, Avrupa'da çiftçinin proletaryaya, tebaanın vatandaşa, şahsi yönetimin gayrişahsi bir bürokrasiye dönüşümü endüstriyel kapitalizmin oluşumu ile el ele gitmiştir.⁴⁷¹ Üçüncü dünyada ise modern bürokratik devletin unsurları kapitalist ekonomik örgütlenmeden önce belirlemiştir. Devlet inşası ile kapitalist endüstrileşmenin gelişimi üçüncü dünyada birbirinden bağımsız olarak hareket etmiştir.

⁴⁶⁹ İlber Ortaylı, *a.g.e.*, 1987, s. 33.

⁴⁷⁰ Lisa Anderson, *The State and Social Transformation in Tunisia and Libya (1830-1980)*, Princeton University Press, New Jersey, 1987, s. 8.

⁴⁷¹ Ferdan Ergut, *a.g.m.*, 2001, s. 61; Lisa Anderson, *a.g.e.*, s. 8, 18.

Osmanlı Devleti'nin modernleşme sürecindeki sosyoekonomik durumu ile bürokratik kurumlarının düzeyi arasında benzer bir kopukluk kendini gösterir. O dönemde üretiminin çoğunluğu tarıma dayanan bir ekonomiye sahip olan Osmanlı, modern devletin kurumlarını hızlı reformlarla şeklen oluşturmuş gözüktür. Ancak sosyoekonomik gelişkinliğinin yetersizliğinden dolayı görünüşte yeterli ve modern gözükken kurumlar, fiili durumda her zaman yetersiz kalmıştır. Hatta devletin yıkılışına kadar modern ve geleneksel yapılar iç içe devam etmeyi sürdürmüştür.

Osmanlıda merkeziyetçilik modernleşme hareketlerinin temel hedeflerinden biridir. Osmanlı eliti, eski merkeziyetçi yapının bozulmasıyla devleti güçsüzleşmesi arasında açık bir bağlantı olduğunu düşünmektedir. Bu düşüncenin kaynağının mesnetsiz olduğunu söylemek pek de mümkün gözükmemektedir. 19. yüzyıl başından itibaren imparatorluk, hızlanarak devam eden bir çözülme ve parçalanma yaşamıştır. 1804 Sırp isyanları, 1807 Nizam-ı Cedid'e karşı Yeniçeri ayaklanması, 1821 Eflak ve Mora'da Rum isyanlarının başlaması, 1829 Edirne Antlaşması ile Yunanistan'ın bağımsızlığı, 1830 Fransızlar'ın Cezayir'i ele geçirmeleri, 1832 Mısır Valisi Mehmed Ali Paşa'nın isyanı gibi bir tarihi seyir içinde Osmanlı parçalanmaya doğru hızla hareket etmiştir. Bu bakımdan Osmanlı elitleri, kurtuluşu Avrupa'nın modern kurumlarını özümseyerek eski merkezi güçlü devleti yeniden oluşturmakta görmüşlerdir. Bu nedenle de, öncelikle güvenlik kurumları olmak üzere, merkeziyetçiliği ile ön plana çıkmış Fransız sistemi örnek alınarak reformlar gerçekleştirilmiştir.

1.2. SOSYOEKONOMİK YAPININ OSMANLI DEVLETİ'NİN JANDARMA TERCİHİNE ETKİLERİ

Osmanlı Devleti'nde modernleşme Batı'nın geçirmiş olduğu benzer süreçten oldukça farklılık gösterir. Bunda, Osmanlının sosyoekonomik yapısının Batı'nın toplum yapısından oldukça farklılaşması önemli rol oynar. Bu bağlamda Osmanlı modernleşmesini anlamlandırabilmek, öncelikle Osmanlı sosyoekonomik yapısını anlamaktan geçer.⁴⁷²

Osmanlı Devleti'nin, Kıta Avrupası'ndaki modern uygulamaları aynen aktarım yoluna gittiğini söylemek güçtür. Belli bir aktarımcılık yaşanmış olsa bile, hangi ülkenin uygulamalarının benimseneceği konusu Osmanlı elitinin her zaman kafasını kurcalamış ve çoğunlukla reform pratiklerinin belirlenmesinde ülkenin öz niteliklerinin göz önüne almasını gerektirmiştir. Reformları gerçekleştiren Osmanlı eliti, toplumun kendine özgü farklı kültürel, sosyal, ekonomik ve siyasal değerlere sahip olduğunu bilerek hareket etmişlerdir. Bu da, Osmanlının kendine has modernleşme sürecini yaşamasını sağlamıştır. Osmanlının kendine özgü modernleşme sürecini anlamlandırabilmek için de toplumsal yapısını anlamak gereklidir. Bu açıdan, özellikle koluğun modernizasyonuyla bağlantılı konular olan “siyasal ve kültürel heterojenlik”, “kırsallık”, “merkezin normlarını benimsemekte kayıtsızlık” ve “geleneksel toplum” üzerinde durulacaktır.

Elbette ki Osmanlı sosyoekonomik yapısı tarihi süreçte stabil bir durum sergilememiştir. Kendi içerisinde bu yapı süregelen bir değişim göstermiştir. Bu

⁴⁷² Serdal Fidan vd., “Osmanlı Modernleşmesinin Temel Olgularından Biri: Bürokrasi Osmanlı Modernleşmesinde Bürokrasinin Etkinliği ve Önemi”, *SDÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 23, Mayıs 2011, s. 115.

bağlamda, modernleşmenin hız kazandığı Tanzimat Fermanı'nın ilanı sonrasındaki dönemin üzerinde durulacaktır.

1.2.1. Siyasal ve Kültürel Heterojenlik: Millet Sistemi

Modern devletin başlıca kaygılarından birinin ulusal sınırlar içerisinde ortak bir ulusal ve siyasi kimlik oluşturmak olduğunu yukarıda belirtmiştik. Modern öncesi dönemdeki neredeyse her devlette heterojen bir toplum ve merkezileşmemiş bir siyasi iktidar söz konusudur. Modern devletle beraber, bu çok kimlikli toplumun ortak siyasi emelleri güden tek bir ulusal kimlik altında toplanması için çaba sarf edilmiştir. Merkezin belirlediği kültürel nitelikler temel alınarak oluşturulan ulusçuluk faaliyetleri çerçevesinde, başta eğitim olmak üzere, tek bir kolektif hafıza ve dil oluşturulmaya çalışılmıştır.⁴⁷³

Siyasal ve kültürel heterojenlik düzeyinin kolluk yapılanmasına etkisi İngiltere ve Fransa gibi ülkeler üzerinden açıkça anlaşılabilir. İngiltere ulus oluşturma aşamasında siyasi ve kültürel heterojenlik engelini hafif atlatan devletlerden biridir. Kozmopolit toplum yapısına sahip İngiltere'de, ortak yaşama bilinci ve kültürü yüzyıllar öncesinde oluşmuştur. Heterojenliğin kültürel boyutunu, yüzyıllar içinde oturmuş olan homojen siyasi yapıyla dengeleyebilmiştir. Bu anlamda merkez ve yerel iktidarlar Ortaçağ'dan itibaren siyasi bir entegrasyon içerisine girmişlerdir.⁴⁷⁴ Merkez ve çevre arasında sıklıkla siyasi mücadele yaşanmış olsa bile, bu mücadele bağımsız siyasi yapılar oluşturmak için değil, çoğunlukla merkezi iktidarı ele geçirmek amacıyla gerçekleştirilmiştir.

⁴⁷³ Ferhat Tekin, *a.g.m.*, 2012, s. 165.

⁴⁷⁴ Metin Heper, *Türkiye'de Devlet Geleneği*, Doğu Batı Yayınları, Ankara, 2006, s. 24-25; Clive Emsley, *a.g.e.*, 1996, s. 253.

Diğer taraftan, Fransa için sorunsuz bir durumdan bahsetmek güçtür. Modernliğin eşiğindeki Fransa'da kuramsal olarak hazır olan uluslaşma, uygulamaya dökülerek oluşturulmak durumundadır. Fransız bilincinin ve dilinin farkında olmayan topluluklar hala toplum içerisinde varlığını sürdürmektedir.⁴⁷⁵ Ülkenin büyük bir kısmında ulusal kimlik oluşturmaya hazır bir halkın varlığına karşın, siyasal bütünlük için aynı şeyi söylemek pek mümkün gözükmemektedir. Mutlak monarşinin oluşumunun öncesinde bütüncül bir siyasal yapılanma oluşmamıştır.⁴⁷⁶ Zira dönemin Fransası'nda feodal beyler merkezden özerk siyasal yapılar oluşturmak için iktidar mücadelesine devam etmişlerdir.

Tabi ki bu durum, çevrenin merkeze eklenmesinde etkin rol oynayan kolluk yapılarının özüne etki etmiştir. İngiltere'deki zayıf siyasi mücadele, siyasi zorlama işlevinden kısmen uzaklaşmış olan ve işlevsel yükünün büyük bir kısmını suçla mücadeleye ayıran yerelleşmiş bir polis sistemi yaratmıştır. Buna karşın, Fransa'nın modernleşme sürecinde ortak kimliğe ve merkezleşmeye karşı gerçekleştirilen kısmi direniş, fiziksel güç kullanımını ve zorlamayı gerektirmiştir. Direniş sonucunda, merkezleşmiş bir kolluk sisteminin yanı sıra orduya bağlı bir ulusal jandarma da meydana gelmiştir.

Burada, İngiltere'nin kolonilerinde uyguladığı kolluk politikasına bir parantez açmak gerekir. Zira İngiltere'nin kolonilerinde uyguladığı kolluk sistemine bakıldığında çok farklı bir durumla karşılaşırız. İngiltere'nin merkez adasına özgü yerelleşmiş ve siyasetten ziyade suça yönelmiş bir kolluk anlayışı, kolonilere gidildiğinde çok farklı bir görünüm sergiler. Fransa gibi, İngiltere de kolonilerinde militarize olmuş bir kolluk biçimini kullanmıştır. Fransa ankarasında uyguladığı

⁴⁷⁵ Ferdan Ergut, *a.g.e.*, 2004, s. 64-65; Clive Emsley, *a.g.e.*, 1996, s. 253.

⁴⁷⁶ Metin Heper, *a.g.e.*, 2006, s. 26

geleneği sömürgelerinde de devam ettirirken; iş sömürgelerdeki itaatsiz yerlileri kraliyete bağlı tebaaya dönüştürmeye geldiğinde İngilizler de jandarma benzeri bir kolluğu benimsemiştir. Bu bakımdan, İngiliz emperyal jandarmaları, ilk olarak İrlanda'da uygulanmış; sonradan bu gelenek Kanada'da devam ettirilmiştir.⁴⁷⁷ Buradan şöyle bir çıkarım yapmak doğru gözükmemektedir: Multi-etnik bir nüfusla karşılaşan her devlet, askeri yapıda bir kolluk tipi oluşturma zorunluluğu içinde kalmıştır.

Bu bağlam çerçevesinde, Osmanlı Devleti'nin durumunu değerlendirmek gerekir. Modernleşme çabalarının hızlandığı 19. yüzyılda, Fransa ve İngiltere toplumunun siyasal ve kültürel niteliklerinden oldukça farklı bir Osmanlı toplumu karşımıza çıkmaktadır. Öncelikle, Osmanlıdaki geleneksel toplum yapısına bakıldığında en öne çıkan noktanın “kurumsallaşmış kültürel heterojenlik” olduğu görülür.⁴⁷⁸ Heterojen toplum klasik dönemde kurumsallaşmıştır; çünkü heterojen toplumsal yapının kalıcı olmasını sağlayan ve bu kalıcılığın devletçe desteklediği bir sistem oluşturulmuştur: “Millet Sistemi”.

Osmanlı Devleti bir İslam devletidir fakat bünyesinde farklı din ve mezheplere mensup halkları barındırmıştır. İslam inancının gereği olarak da, bu farklı din ve mezheplerdeki toplulukları himayesi altına almıştır. Toplumsal yapısı içerisinde kendini gizleyen, resmi olarak tanınmayan inanç ve ritüellere sahip grupların yanında bilinen, kurumlaşmış din ve mezhepler de yer almıştır.⁴⁷⁹ Her dini grup millet sisteminin gereği olarak kendi dinini ve geleneğini diğer gruplara karışmadan devam ettirebilmiştir. Millet sistemini benimsemesinin bir doğal bir

⁴⁷⁷ Clive Emsley, *a.g.e.*, 1996, s. 254; Ali Yılmaz, *a.g.e.*, Ankara, 2004, s.19-20.

⁴⁷⁸ Kemal H. Karpat, *Osmanlı Modernleşmesi: Toplum, Kuramsal Değişim ve Nüfus*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2014, s. 16-17.

⁴⁷⁹ İlber Ortaylı, *Batılılaşma Yolunda*, Merkez Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 2007, s. 156.

sonucu olarak da Osmanlı Devleti kültürel heterojenlik düzeyinin oldukça yüksek olduğu bir topluma sahip olmuş ve ulus-devlet inşa sürecinde bunun sıkıntılarını ciddi anlamda yaşamıştır.

Millet sistemi, merkezi iktidarın yerel unsurların inanç ve kültürel özgünlüğüne hoşgörü göstermesine dayanır. Bir bakıma fetihlerle toprakları günden güne genişleyen imparatorluğun millet sistemini uygulamaktan başka çaresi de yok gibidir. Topraklar genişledikçe karşılaşılan yeni toplulukların yerel törelerine, etnik ve dini değerlerine meşruiyet tanınmış ve bu hoşgörüye karşılık, devlet otoritesine karşı itaat beklenmiştir. Osmanlı Devleti, kültürel hoşgörünün işlediğini anlayınca⁴⁸⁰ da daha kapsamlı bir bütünleşmeye kalkışmamış ve bu durum da, merkez ile çevre arasında kökleşen gevşek bağlar yaratmıştır.⁴⁸¹

Millet sistemindeki “millet” kavramı ile modern devletlere özgü olan “ulus” (*nation*) kavramını birbirinden ayırmak gerekir. Klasik Osmanlı toplumsal yapısına ait olan birey, “*doğduğu millet kompartımanının içinde o cemaatin ruhani, mali, idari otoritesine bağlı olarak yaşamıştır.*”⁴⁸² Aralarında keskin ayrımlar bulunan bu toplumsal kompartımanlar, bireylerin cemaat değiştirmesini büyük oranda engellemiştir. Bu durum da, cemaati içi ortak dil, din ve bilincin rahatça sürdürülebilmesini sağlamıştır.

Modern devletin kaygısı olan uluslaşma ise çok çeşitliliğin mümkünse tekdüzeleştirilmesini hedefler. Tekdüzeleştirilmiş bir toplum sağlanamasa bile, devlet bu çeşitli korporatif yapıların kanun önünde eşitlik çerçevesinde belli normlara karşı

⁴⁸⁰ Karpat, millet sisteminin farklı etnik, dini ve toplumsal grupların varlığını sürdürmesini sağlayarak birbirine karşı denetleme ve dengeleme işlevi görmesini kolaylaştırdığını ve bunun da, Osmanlı merkezi otoritesine yarar sağladığını belirtir. Kemal H. Karpat, *a.g.e.* 2014, s. 22.

⁴⁸¹ Şerif Mardin, “Türk Siyasetini Açıklayabilecek Bir Anahtar: Merkez-Çevre İlişkileri”, *Türkiye'de Toplum ve Siyaset-Makaleler 1*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2006, s. 40.

⁴⁸² İlber Ortaylı, *a.g.e.*, 2007, s. 156.

yükümlü olmalarını şart koşar. Benzer anlayış içindeki Osmanlı modernleşmesi göz önüne alındığında, farklı cemaatlerin eski düzenlerine müdahale kaçınılmaz hale gelmiştir. Çünkü modernleşme olgusu, eskiye ait bütün kural ve kurumların tartışılmasını, çoğunlukla da değiştirilmesini gerektirmiştir. Belli kompartımanlar altında yetiştirilen, eğitilen ve çoğu zaman ekonomik hayatını da sürdüren bireylerin, artık merkezi bir devletin çatısı altında ortak bir ulus kimliğine yönelik eğitilmesi ve ulusal bir pazar içinde ekonomik hayatlarını sürdürmeleri gerekmiştir. Bunun yanında, her kompartımanın kendi iç hukukunu uyguladığı bir sistemden, herkesin devletin hukukuna tabii olduğu ve kanun önünde eşit sayıldığı bir sisteme geçiş kaçınılmaz hale gelmiştir.⁴⁸³ Osmanlı elitinin de önündeki en büyük sorunu bu durum oluşturmuştur. Zira bireyler bir bakıma zamanla dini temellerden çok ekonomik ve siyasal temellerin altında gruplaşmaya başlamışlar⁴⁸⁴; ancak bu gruplaşma Osmanlı elitinin umduğu gibi tek bir ulusal ve siyasal kimlik altında değil, birbirinden ayrı kimlikler şeklinde gerçekleşmiştir.

Bu bağlamda Tilly'nin de ifade ettiği gibi, Osmanlı benzeri imparatorlukların modernleşme çağındaki başlıca dezavantajı bünyesinde farklı kimlikler altında uluslaşmaya hazır birçok etnik ve dini grup bulundurmalarıdır. Bu gruplar merkezin güvenlik, idari hizmetler, savunma gibi taahhütlerini yerine getirme ve tutma konusundaki yetersizliğini hissettikçe ayrılma olanağını gündemlerine almışlardır.⁴⁸⁵ Yetersizlik aslında merkezin yereldeki otoritesizliğinin de göstergesidir. Bu boşluğu gören farklı etnik gruplar, merkezin kontrolünde gözüken varlıkları ele geçirme fırsatını görerek ayaklanmaya kalkışmışlardır. Bu bakımdan, merkezin yerelde

⁴⁸³ Mehmet Soytürk, "Modern Devlet ve Güvenlik: Fransa, Avusturya-Macaristan ve Osmanlı İmparatorluğunda Jandarma Teşkilatı", *History Studies: International Journal of History*, C. 4 S. 2, 2012, s. 309-310.

⁴⁸⁴ İlber Ortaylı, *a.g.e.*, 1987, s. 77.

⁴⁸⁵ Charles Tilly, *a.g.e.*, 1995, s. 32-33.

otoritesini göstermesi önem kazanır. Osmanlı elitinin de, önceliği güvenliği, asayışı ve dolayısıyla merkezi otoriteyi sağlamlaştırmaya yönelik reformlara vermesini bu bağlamda değerlendirmek gerekir.

Tablo 1: Etnik Köken ve Dine Göre Osmanlı Nüfusu (1844-1856)⁴⁸⁶

ETNİK KÖKENE GÖRE OSMANLI NÜFUSU (1844–1856)				
	Avrupa	Asya	Afrika	Toplam
Osmanlılar (Türkler)	2.100.000	10.700.000	-----	12.800.000
Rumlar	1.000.000	1.000.000	-----	2.000.000
Ermeniler	400.000	2.000.000	-----	2.400.000
Yahudiler	70.000	80.000	-----	150.000
Slavlar	6.200.000	-----	-----	6.200.000
Rumenler	4.000.000	-----	-----	4.000.000
Arnavutlar	1.500.000	-----	-----	1.500.000
Tatarlar	16.000	20.000	-----	36.000
Araplar	-----	900.000	3.800.000	4.700.000
Süryaniler ve Keldaniler	-----	235.000	-----	235.000
Dürziler	-----	30.000	-----	30.000
Kürtler	-----	1.000.000	-----	1.000.000
Türkmenler	-----	85.000	-----	85.000
Çingenerler	214.000	-----	-----	214.000
Toplam	15.500.000	16.050.000	3.800.000	35.350.000
DİNE GÖRE OSMANLI NÜFUSU (1844–1856)				
	Avrupa	Asya	Afrika	Toplam
Müslümanlar	4.550.000	12.650.000	3.800.000	21.000.000
Rum Ortodokslar	10.000.000	3.000.000	-----	13.000.000
Katolikler	640.000	260.000	-----	900.000
Yahudiler	70.000	80.000	-----	150.000
Diğer	-----	-----	-----	300.000
Toplam	15.260.000	15.990.000	3.800.000	35.350.000

⁴⁸⁶ Kemal H. Karpat, *a.g.e.* 2014, s. 125-126.

Tablo 1’de belirtilmiş olan nüfus verileri, Osmanlı toplumsal yapısının multi-etnik yapısını açık bir şekilde gözler önüne sermektedir. 19. yüzyıl ortasındaki Osmanlı nüfusunun ortalama % 40’ını farklı dinlere mensup gruplar oluşturmuştur. Böylesi bir dini çeşitlilik, Osmanlı elitinin modernleşme sürecinde etkilendiği Avrupa ülkelerinden hiçbirinde görülmeeyen eşsiz bir durumu teşkil etmiştir. Diğer taraftan, Osmanlıdaki kültürel çeşitlilik sadece din ekseninde görülmemiştir. Bunun yanında, tablo 1’de görüldüğü üzere Osmanlı birçok farklı etnik yapıyı da bünyesinde barındırmıştır. Ülkenin sadece % 40’ı kadar bir nüfus Türklerden oluşurken, arta kalan nüfus birbirinden olukça farklı etnik ve dini gruplardan meydana gelmiştir. Bu bakımdan, Osmanlı Devleti tam bir dinler ve diller mozaigi sergilemiştir.

Balkanlardaki farklı etnik ve dini grupların zamanla kendi ulusal kimliklerinin bilincine varmasıyla bu bölgedeki siyasal şiddet olaylarında yoğunlaşma görülür. Dahası, bu grupların ayrılıkçı hareketlerinin dış destek görmesi Osmanlı Devleti’ni Balkanlarda daha zor bir duruma sokmuştur. Balkanlarda devlete karşı yönelen şiddet olaylarında meydana gelen artış, kolluk yapısının şekillenmesinde önem kazanmıştır. Bayley’in de bu konuda belirttiği gibi, siyasi düzeni tehdit eden şiddet olayları kolluk yapılarını etkiler. Şiddet olayları ne kadar sık olursa, bir ülkenin kolluk sistemi o kadar merkezileşme eğilimi gösterir.⁴⁸⁷ Osmanlı modernleşmesinde de benzer durumla karşılaşılır. Osmanlı otoritesine karşı kronikleşen başkaldırı ve anarşik ortam ile merkezileşmiş ve askeri yapıdaki bir jandarmanın oluşumuyla doğrudan bir bağlantı kurulabilir.

⁴⁸⁷ David H. Bayley, *a.g.e.*, 1990, s. 72-73.

1.2.2. Kırsallık

19. yüzyılın başlarında, Osmanlı Devleti'nin Batı Avrupa devletleri ile arasındaki en büyük farklardan birisi ekonomik alanda görülmektedir. Sanayi devrimi ile birlikte, kapitalist ekonominin kökleştiği Batı Avrupa'ya nazaran, halen pre-kapitalist düzenin egemen olduğu bir Osmanlı toplumu görülür. 19. yüzyıla girerken, pazar için yapılan üretimin gelişmediği bir geri tarım ülkesi konumunda bulunmasının yanında, Batı Avrupa ülkelerine göre şehirleşme oranının da çok aşağılarda olan bir Osmanlı Devleti vardır. Bu durumun da, Osmanlı Devleti'ndeki kırsal nüfusun oldukça fazla olmasıyla doğrudan bağlantısının bulunduğu söylenebilir. Bu yüzyıldaki Osmanlı Devleti'nin demografik yapısına bakıldığında, şehirli nüfusu % 20 civarında seyretmiştir.⁴⁸⁸ 19. yüzyılın başlarında ise bu oran tahminen % 12 civarındadır. Şehirli nüfus 1867 yılında % 24'lere kadar çıkmış; ancak 1900'lü yıllara kadar herhangi bir artış göstermeyerek aynı oranda kalmıştır.⁴⁸⁹ Balkanlarda gerçekleşen toprak kayıplarının artması ile beraber şehirleşme oranının da sabit kaldığı düşünülmektedir.

Bu bakımdan, Osmanlı nüfusunun yaklaşık % 80-85'i köy toplumu olup, tarımla uğraşmış ve Osmanlı üretiminin çok büyük bir bölümü de tarıma dayalı olarak kalmıştır.⁴⁹⁰ Tarım üretiminin geliri ise köylünün ancak geçim masraflarına ve devlet vergisine yetmiş; gelirin tarım kapitalizmi içerisinde sermaye olarak değerlendirilmesi pek mümkün olmamıştır.⁴⁹¹

Tarıma dayalı bir ekonomi, Osmanlı nüfusunun büyük bir çoğunluğunun taşrada ikamet etmesini zorunlu kılmıştır. Bu bakımdan, Osmanlı modernleşmesinde

⁴⁸⁸ Sabri Yetkin, *Ege'de Eşkıyalar*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2003, s. 22.

⁴⁸⁹ Kemal H. Karpat, *a.g.e.* 2014, s. 124, 141.

⁴⁹⁰ Sabri Yetkin, *a.g.e.*, 2003, s. 23.

⁴⁹¹ Kemal H. Karpat, *a.g.e.*, 2014, s. 143.

taşıraya nüfuz etme çabası ve bununla doğrudan bağlantılı olan taşra asayişine öne çıkan konulardan biridir. Her modern devlet gibi, Osmanlı da idari kurumlarının nüfuzunu ülkenin kılcal damarlarına kadar yaymanın peşinde olmuş ve bunun pratiği olarak kırsal alanda asayişin sağlamanın çabasını gütmüştür.⁴⁹² Modern güvenlik kurumlarının şekillenmesinde de kırsal nüfus çoğunluğu göz önüne alınan unsurlardan biri olmuştur. Osmanlı eliti, Batı Avrupa ile kendi ülkelerini karşılaştırarak ülke için doğru pratiklerin uygulanmasını gözetmiştir.

Osmanlı modernleşmesinde kültürden devlet yönetimine kadar çoğu alanda Kıta Avrupası içerisinde değerlendirebileceğimiz Fransa örnek alınmıştır. Bu durumun başlıca üç nedeninin olduğu söylenebilir. Bunlardan ilki, 19. yüzyılda teknik bakımdan Fransız kurumlarının Kıta Avrupası'nın en gelişmişisi olarak görülmesidir. Fransa'nın üstünlüğünün ise üç temel boyutundan bahsedilebilir. Bunlardan ilki, Fransızcanın dönemin evrensel dili olarak kabul edilmesidir. O dönemde Fransızca, Osmanlı için uluslararası boyuta açılan kapı benzeri işlev görmüştür. İkincisi, modern Fransız hukuk sistemi modern yasaları diğer ülkelere göre çok önceden gerçekleştirmiştir. Osmanlı için hukuki sistem gerçekten önem arz etmiştir. Zira hedefledikleri merkezî yapıyı, Fransız yasalarını kendi ülkesinde uygulayarak sağlayabileceklerini düşünmüşlerdir.⁴⁹³ Son olarak, edindikleri modern

⁴⁹² Mehmet Soytürk, *a.g.m.*, 2012, s. 315.

⁴⁹³ Gerçekten Osmanlı birçok Fransız yasasını örnek alarak kendi yasalarını oluşturmuştur: 3 Mayıs 1840 Ceza Kanunnamesinin Fransa'dan esinlenerek düzenlenmesi ve kabulü, 10 Nisan 1845 Polis (zabıta) teşkilatının kuruluşu (12 Rebiyü'l-evvel 1261 tarihli Nizamname), 6 Haziran 1858 Arazi Kanunnamesinin kabulü, 8 Ekim 1864 Vilayet Nizamnamesi'nin kabulü, 1319 tarihli Jandarma Nizamnamesi. İlber Ortaylı, *Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi*, Cedit Neşriyat, Ankara, 2008, s. 529-530. Bunun yanında birçok Fransız Kurumu örnek alınmış ve benzer teşkilatlar devletin bünyesinde oluşturulmuştur: 1868 Divan-ı Ahkam-ı Adliye, 1868 Şura-yı Devlet (Danıştay), 1864 vilayet, liva ve kaza kurulması ve mülki sistemin Fransız "Departement" sistemine benzetilmesi. Hatta Osmanlı mülki teşkilatlanmasının Fransa'ya göre daha merkezî olduğu söylenebilir. Fransa'da dönemin mülki amirlerinin büyük bir kısmı seçimle göreve gelirken, Osmanlı'da köy muhtarı haricindeki bütün yöneticiler merkezin atamasına tabi tutulmuştur. Tekin Akıllıoğlu ve İlber Ortaylı, "Le Tanzimat et la Modèle Français: Mimétisme ou

hukuk sisteminin sonucunda Fransa, modern merkezileşmiş bir yönetim sistemini oluşturabilmiştir.⁴⁹⁴ Bu bakımdan, Fransız idaresinin üstünlüğü, uzunca bir süre Osmanlı elitinin reform tercihlerinde etkili olmuştur.⁴⁹⁵

Osmanlının Fransız kurumlarını tercihinin ikinci bir nedeni, İngiltere ve Fransa'nın modernleşme karakteristiğinin incelenmesiyle ortaya çıkar. Bir tarafta, idari reformlarını hızlı değişikliklerle “devrimci” bir şekilde uygulayan Fransa vardır. Diğer tarafta ise kurumlarını özgün bir şekilde “evrimci” bir değişim süreciyle oluşturmuş İngiltere yer almaktadır. İngiltere uzun bir tarihi süreç içerisinde siyasal ve idari kurumlarını oluşturmuştur. Bu anlamda, kaybedecek zamanı olmayan Osmanlı, köklü değişiklikleri ani bir biçimde gerçekleştirmek istemiş ve bu yüzden de devrimci ruhlu Fransa'yı kendine daha yakın hissetmiştir.⁴⁹⁶

Üçüncü neden ise kırsallıkla daha çok bağdaştırılabilecek bir neden olarak gözüktür. Buna göre, Osmanlı Devleti kendisini Fransız toplumsal ve siyasal yapısına daha yakın hissetmiştir. Kırılgan bir siyasal yapının yanında, kırsal nüfus yoğunluğuna sahip olan Fransa, Osmanlı ile ortak toplumsal ve siyasal nitelikler sergilemiştir. Bu niteliklere göre Fransız kamu yönetimi şekillenmiş ve oluşan Fransız merkezi sistemi Osmanlı Devleti için örnek teşkil etmiştir.⁴⁹⁷ Bu nedenle, Osmanlı Devleti hem sosyal nitelikleri hem de devlet kurumları yönünden kendisini dönemin en önemli süper gücü olan İngiltere'yle değil, Fransa'yla özdeşleştirmiştir.

Adaptation?”, *Studies on Ottoman Transformation*, İlber Ortaylı, The Isis Press, İstanbul, 1994, s. 104-5.

⁴⁹⁴ Tekin Akıllıoğlu ve İlber Ortaylı, *a.g.m.*, 1994, s. 102.

⁴⁹⁵ Noemi Lèvy, “Polislikle İlgili Bilgilerin Dolaşım Tarzları: Osmanlı Polisi İçin Fransız Modeli mi?”, Deniz Öztürk (Çev.), *Jandarma ve Polis: Fransız ve Osmanlı Tarihçiliğine Çapraz Bakışlar*, N. Lèvy vd. (Der.), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2009, s. 151.

⁴⁹⁶ İlber Ortaylı, *a.g.e.*, 1987, s. 111.

⁴⁹⁷ Ali Yılmaz, *a.g.e.*, Ankara, 2004, s.61.

Başta siyasal yapısı olmak üzere Fransa gelişkinliği ulaşılması gereken hedef olarak belirlenmiştir.

Tablo 2: 19. Yüzyıl Fransa Nüfusu (1846-1872)⁴⁹⁸

	1846	1851	1861	1866	1872
Fransa'nın Toplam Nüfusu (milyon)	35,4	35,8	37,4	38	36,1
Fransa'nın Kırsal Nüfus Sayısı (milyon)	26,7	26,6	26,6	26,5	24,9
Şehirli Nüfus Yüzdesi	% 24	% 25	% 28	% 30	% 31

Osmanlı-Fransız toplumsal ve siyasal benzerliklerinden biri olan kırsallık niteliğinin üzerinde durmak gerekir. O dönemdeki Fransa'nın şehirleşme oranına bakıldığında, İngiltere'ye göre oldukça düşük olduğu görülür. Endüstrileşme ile beraber İngiliz şehir nüfusu 19. yüzyıl boyunca inanılmaz derecede artmıştır.⁴⁹⁹ 1850'de İngiliz nüfusunun yarısı 2.000 ya da daha fazla nüfuslu şehir veya kasabalarda yaşıyorken, 1900'de bu oran nüfusun dörtte üçüne kadar yükselmiştir. Diğer taraftan, şehirleşme oranı diğer sanayileşen ülkelerde ancak 1900'lerden sonra % 50'lilere kadar yükselebilmiştir.⁵⁰⁰ Bu bakımdan, Fransa şehirleşmeyi İngiltere'den oldukça geç tamamlamıştır. 19. yüzyılın başlarında da Fransa hala büyük ölçüde kırsal nüfusa sahiptir. Hatta, tablo 2'de görüldüğü üzere, asrın ortalarına gelindiğinde hala şehirlerde yaşayan nüfus oranı % 25'i geçememiştir.

19. yüzyıl başlarında Fransa merkezî bir siyasal sistem oluşturmaya ve devletin nüfuzunu kırsala kadar yaymaya çabalamış ve bunu büyük oranda

⁴⁹⁸ Clive Emsley, *a.g.m.*, 1993, s. 28.

⁴⁹⁹ Pierre Gobinet, *a.g.m.*, 2011, s. 31.

⁵⁰⁰ Tefik Güran, *İktisat Tarihi*, Acar Yayınları, İstanbul, 1995, s. 122.

başarmıştır. Bunun aksine, İngiltere o dönemde adem-i merkeziyetçi bir siyasal yapı benimsemiştir. İngiltere ve Fransa'nın bu siyasal nitelikleri, güvenlik kurumlarına da yansımıştır. Dönemin Fransız kolluğuna baskıcı ve merkezi nitelikler atfedilirken, İngiliz kolluğu uzlaşmacı ve halka yakın olarak tanımlanmıştır.⁵⁰¹ Osmanlı elitleri de, Fransa gibi merkezi bir sistem oluşturma peşinde olmaları sebebiyle toplumsal yapısını kendisine yakın hissettiği ve kurumsal pratiğini uygun gördüğü Fransa'yı kendilerine örnek olarak seçmişlerdir. Çünkü Fransız sisteminin merkeziyetçiliğe verdiği önem ve buna uygun inşa edilmiş kolluk yapısı, Osmanlı'nın sosyo-ekonomik özelliklerine ve geniş bir coğrafyaya yayılmış yüksek seviyedeki kırsal nüfusuna en uygun olan kolluk sistemi olarak görülmüştür.⁵⁰²

“Kır” olgusunun pre-modernlikle, “şehir” olgusunun ise modernlikle ilişkilendirilmesi yazında sıklıkla karşılaşılan bir durumdur. Modernlik, *“hukuk devleti normlarının geçerli olduğu, bürokratik idari kurumlar temelinde oluşmuş bir şehirsal bütünlük olarak algılanırken”*⁵⁰³, kır ya da taşra modern hale dönüştürülmesi gereken yer biçiminde düşünülmüştür. Bir bakıma, bilhassa 19. yüzyıl Batı Avrupası için bu ayrımın geçerliliğinin olduğu söylenebilir. Endüstrileşmeyle beraber, “Manchester” benzeri üretime dayalı sanayi şehirlerinin oluşmaya başladığı görülür.⁵⁰⁴ Eskiden ticari ve siyasal merkezleri oluşturan şehirlere sanayi şehirleri eklenmiş, kırsal nüfus büyük ölçüde azalmıştır.

Osmanlı'nın kırsal nüfus çokluğu, bu bağlamda dönüştürülmesi gereken nüfusun çokluğuna da delalet eder. Batı'da büyük oranda kendiliğinden gerçekleşmiş

⁵⁰¹ Noemi Lévy, *a.g.e.*, 2009, s. 162.

⁵⁰² Yılmaz, bu tespiti Türkiye için yapmaktadır ancak Türkiye'deki kolluk sistemi Osmanlı Devleti zamanında şekillenmiştir. Bu nedenle, Yılmaz'ın ifadesini Osmanlı için kullanmak daha yerinde gözükmektedir. Ali Yılmaz, *a.g.e.*, Ankara, 2004, s.19-20.

⁵⁰³ Nadir Özbek, *a.g.m.*, 2009, s. 6-7.

⁵⁰⁴ Ömer Çaha, “Osmanlıda Sivil Toplum”, *AÜSBF Dergisi*, C. 49, S. 3-4, 1994, s. 89.

olan ekonomik ve toplumsal dönüşüm, Osmanlıda devlet elitlerinin vasıtasıyla zorlamayı da gerektirecek biçimde gerçekleştirilmek durumunda kalmıştır. Zira Osmanlı eliti, günden güne arayı açan Batı'yı bir an önce yakalayabilmek için dönüşüme açık olmayan toplumu gerektiğinde zorlayarak merkezin normlarına hızlıca uydurma gerekliliği hissetmiştir. Zorlamadaki ana etken, dönüşüme uğrayan toplumsal tabanın bu yönde bir isteğinin bulunmamasından kaynaklıdır. Şüphesiz dönüşüm isteksizliği, zorlamayı doğurmuş; zorlama gerekliliği de merkezileşmiş ve hatta askeri nitelikler taşıyan bir kolluğu gerekli kılmıştır. Sonuçta, merkezin normlarını taşraya yayan ve kontrol eden jandarma kolluğu da bu dönüşüm için daha uygun görülmüştür. Bir anlamda jandarma, kırsaldaki merkezin otorite boşluğunu doldurmak ve kırsalın dönüşümünü gerçekleştirmek için kurulmuştur.

1.2.3. Merkez-Çevre Kopukluğu

1975 tarihinde Şerif Mardin tarafından yayınlanan “Türk Siyasetini Açıklayabilecek Bir Anahtar: Merkez-Çevre İlişkileri” adlı makale, Türk siyasetinin anlaşılmasında merkez-çevre ilişkilerini temel bir başvuru aracı haline getirmiştir.⁵⁰⁵ Aynı şekilde, Osmanlı dönemindeki siyasetin anlamlandırılmasında da oldukça açıklayıcı bir yaklaşım olarak ele alınır.

Öncelikle, bu yaklaşıma göre “merkez” ve “çevre” kavramlarını açıklamak gerekir. Merkez olgusu “*siyasal yapıda devletin bağımsızlığını ve üstünlüğünü sürdürmeye girişen grup ya da kişiler*” olarak tanımlanabilir.⁵⁰⁶ Tabi bu merkez,

⁵⁰⁵ Cüneyt Gökmen, *Türk Modernleşmesinde Merkez-Çevre İlişkisi Bağlamında Milliyetçilik*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Afyon, 2013, s. 30.

⁵⁰⁶ Metin Heper, "Center and Periphery in the Ottoman Empire: with Special Reference to the Nineteenth Century", *International Political Science Review*, C. 1, S. 1, 1980, s. 85, 99.

devleti yöneten kişilerin benimsedikleri inanç ve değerlerle beraber, bu inanç ve değerlerin üzerine inşa edilmiş yönetim kurumlarını da içerir.⁵⁰⁷ Çevre ise en basit şekliyle “devlet nizamından kaçmaya çalışanlar”⁵⁰⁸ ve bunların benimsedikleri inanç ve değerler sistemi olarak belirtilebilir. Merkezden çevreye doğru yaklaşıldığında, merkeze olan sadakat ve destek azalır. Bu bağlamda çevre, merkeze alternatif olma özelliği gösterebilir.⁵⁰⁹

Merkez-çevre ilişkileri bağlamında, Batı ile Osmanlı arasında önemli farklılıklar bulunmaktadır. Batı’da modern devletin oluşum sürecinde çevre merkeze dâhil edilebilmişken, Osmanlıda çevrenin modernleşme aşamasındaki hâlihazır durumu nedeniyle bütünleşme gerçekleşmemiştir. Mardin, Batı’nın modern devlet oluşum sürecindeki merkez-çevre ilişkisini şöyle açıklar:

Batı’da devleti biçimlendiren güçler, modernleşme başlamadan önce Osmanlı Devleti’ni biçimlendiren güçlerden önemli ölçüde farklı gibi görünmektedir. Modern devleti yaratan merkezleşme süreci, dayandığı feodal temellerden ötürü, çevre güçleri diyebileceğimiz şeylerle uzlaşmalar yapılması sonucunu veren bir dizi karşı karşıya gelmeyi kapsamıştı.....Bu uzlaşmalar, Leviathan’ın ve ulus-devletin bir ölçüde iyi eklemlenmiş yapılar olmasına yol açtı. Ne zaman bir uzlaşma ve hatta tek yanlı bir zafer gerçekleşse, çevresel gücün bir bölümünün merkezde bütünleşmesi de sağlanmış oluyordu. Böylece, feodal zümreler ya da "ayrıcılıklar" ya da işçiler, yönetimle bütünleştiler, ama aynı zamanda, özerk durumlarının tanınmasını sağladılar.⁵¹⁰

Mardin, Osmanlıda ise karşı karşıya gelişlerde (*confrontation*) bir yönün eksik olduğunu belirtir. Mardin’e göre, merkez ve çevrenin yüzleşmesi tek boyutlu

⁵⁰⁷ Edward Shils, “Merkez ve Çevre”, *Türkiye Günlüğü*, S. 70, 2002, s. 86.

⁵⁰⁸ Metin Heper, *a.g.m.*, 1980, s. 99.

⁵⁰⁹ Levent Gönenç, “2000’li Yıllarda Merkez Çevre İlişkilerini Yeniden Düşünmek”, *Toplum ve Bilim Dergisi*, S. 105, 2006, s. 86.

⁵¹⁰ Mardin, Osmanlı’da çevrenin çok boyutluluk gösterdiğini şöyle açıklar: “İmparatorluğun bazı bölümlerinde, imparatorluk-öncesi bir soylular sınıfı varlığını sürdürmüştü, soy sop zincirleri hâlâ güçlüydü, dinsel tarikatlar özerk güçlerinin dayandığı temelleri hatırlatabilirlerdi ve çeşitli etnik ve dinsel gruplar vardı.” Şerif Mardin, *a.g.m.*, 2006, s. 37-39.

yaşanmış ve bu yüzleşmeler sonucunda çoğunlukla çatışmalar ortaya çıkmıştır. Avrupa’da hem bir gerçekliği hem de devlet tarafından tanınmış hukuki bir durumu yansıtan çevresel toplum güçlerinin özerkliği, Osmanlı’da 19. yüzyılın başına kadar sadece de facto bir durum oluşturmuş, merkez tarafından tanınmış bir hak kapsamına alınmamıştır.⁵¹¹

Mardin, 19. yüzyılda Osmanlı merkezinin çevreyle çözmesi gereken başlıca üç sorun bulunduğunu belirtir. Bunlardan birincisi, gayrimüslimlerin ulus-devlet içinde bütünleştirilmesidir. İkinci olarak, çevredeki Müslüman öğelerin merkeze entegrasyonu gerekmektedir. Son olarak, *“bu birbirinden ayrı öğelerin siyasal sisteme anlamlı bir katılımında bulunacak bir duruma getirilmesi gerekmektedir.”*⁵¹²

İlk sorunun çözümü için sarf edilen çabalar başarısızlıkla sonuçlanmış, bu dönemde gayrimüslim gruplar bağımsızlıklarını kazanarak Osmanlının büyük toprak kayıpları yaşamasına sebebiyet vermişlerdir. Aynı şekilde, 19. yüzyılın sonlarına doğru Müslüman öğelerin merkezle entegrasyonu Osmanlı merkezi için başkaca bir baş ağrısını oluşturmuştur. Her ne kadar gayrimüslim öğelerin ayrılmasından sonra “İslamiyet” büyük bir çoğunluğun ortak paydasını oluşturmuş olsa da, modernleşme pratikleri merkez ve çevre arasındaki kopukluğun sürmesine yol açmıştır. Bu nedenle, Osmanlı toplumunda iki öge arasındaki çatışmalardan kalıcı bir bütünleşme doğmamıştır. Merkezin yüzleşmesine tepkisizlikle karşılık veren çevresel toplum güçleri, özellikle çevresel Müslüman ögeler, zamanla eylem tarzını değiştirmiş ve merkezin değişim çabalarına zıt bir şekilde gelenekselliğe sarılmıştır. Bu zıtlık merkez ile süregelen bir çatışma içerisine girmesine sebebiyet vermiştir.

⁵¹¹ Şerif Mardin, *a.g.m.*, 2006, s. 37.

⁵¹² *a.g.m.*, 2006, s. 50.

Bu durumun Osmanlıda merkezileşmiş ve askeri nitelikli bir jandarma kolluğunun oluşturulmasıyla doğrudan ilişki kurulması mümkün gözükmektedir. Bayley'in kuramını bu noktada yinelemekte yarar vardır. Bayley'e göre, kolluğun merkeziyetçilik düzeyini belirleyen temel dinamik devlet konsolidasyonuna ve devlet meşruiyetine karşı oluşan direnişin düzeyidir.⁵¹³ Bu bakımdan, merkezileşmiş bir kolluk geleneği ile devlet inşa süreçlerinde karşılaşılan sert ve sürekli direniş arasında mutlak bir bağlantı vardır. İnşa edilen yeni devlet kurumlarının meşruluğu tehlike içerisine girdiği durumlarda, idari kaynaklar her zaman merkezden harekete geçirilmek durumunda kalmıştır. Ayrıca, yeni politik düzenin çevre tarafından direnişle karşılanması sebebiyle, çevreyi bastırma işlevi yeni düzeni benimseyen merkezileşmiş jandarma tipi örgütler tarafından gerçekleştirilmiştir.⁵¹⁴

Bayley'in direniş-merkezleşme bağlantısı çerçevesinde yapılacak bir değerlendirme, Osmanlı kolluğunun merkeziyetçi niteliğini açıklamaktadır. Osmanlı'nın devlet ve ulus inşa sürecinde karşılaştığı direniş, merkezileşmiş kolluk yapısının oluşmasına sebep olmuştur. Bunun yanında, toplumsal kayıtsızlık ve sonradan oluşan direnişin Osmanlı kolluğu üzerinde ikinci bir etkisi ordudan tamamen bağımsızlaşmamış kolluk oluşumu şeklinde gerçekleşmiştir.

Çevrenin direnişini sönmölemek için Osmanlı'nın jandarmayı oluşturma tercihi, mantıklı gözükür. Zira askeri bir kolluk tipi olan jandarma, merkeze karşı şiddetli ve sürekli toplumsal direnişlerle mücadelede için en uygun kolluk tipidir. Doğası gereği askeri yapılar merkezin normlarını benimsemeye çok daha yatkındır. Bu bakımdan, merkezin normlarını özümsemiş bir merkez ajanı olarak yerel etkilerden uzak bir şekilde hareket edebilmektedir.

⁵¹³ David H. Bayley, *a.g.e.*, 1990, s. 67.

⁵¹⁴ *a.g.e.*, 1990, s. 69-70.

1.2.4. Geleneksel Toplum

Mardin, merkez-çevre arasındaki kopukluğun bir diğer etkisinin çevrenin moderniteye karşı geleneklere sarılması olduğunu belirtir. Ona göre, merkezin kendi normların çevreye yayma konusundaki altyapısal acizliği bu durumu körüklemiştir. Bu normların yayılmasında en etkin araç olarak gözüken modern eğitim kurumları, yetersizlik sebebiyle sadece belli bir kesime hizmet verebilmiştir. Bu anlamda, taşra seçkin eğitimin dışında kalmış ve bu da modern dönem öncesinden beri süregelen merkez-çevre kültürel kopukluğunun sürmesine yol açmıştır.⁵¹⁵

İki kültür arasındaki kopukluk, kitle iletişim araçlarının yayınlaşmasıyla zamanla kapanmaktan ziyade derinleşmiştir. Merkezin bu dönüşümüne tepki olarak çevre, öncelikle İslamiyet'e ve onun kültürel mirasına sarılmıştır. Çevredeki iktidar merkezleri de, bu tepkiselliği değerlendirmiş ve böylece taşra, adeta "gericilik" merkezi haline gelmiştir.⁵¹⁶ Toplumsal kesimde değişime karşı tutum alan oldukça büyük bir kesim oluşmuş ve yeri geldiğinde bu tutumlar kitlesel isyanlara dönüşmüştür.

Bu noktada, toplumun sarıldığı geleneksellikle modernleşme hareketi çatışır gözüktür. Çünkü modernleşme bir anlamda, "*akılcı, bilimsel, teknolojik ve idari*

⁵¹⁵ Örneğin, Mardin 1903 yılında Konya ili ortaöğretim öğrenci sayısının 1.963 olduğunu; buna karşın, medreselerde ise yaklaşık 12.000 öğrenci bulunduğunu belirtir. Şerif Mardin, *a.g.m.*, 2006, s. 55.

⁵¹⁶ Şerif Mardin, *a.g.m.*, 2006, s. 56. Karpat, gericilik konusunda merkezin modernleşme politikalarının çok büyük etkisinin olduğunu belirtir. Ona göre, devletin Batı'daki bütün kurumları kalıp biçiminde alarak, işe yarananlar da dâhil olmak üzere, bütün geleneksel kurumları yıkması toplumsal bir yabancılaşmayı da beraberinde getirmiştir. Bu da, yerli kültürel düzeni koruma çabalarını tetiklemiş ve zamanla dogmatik muhafazakârlığın kendini göstermesine sebebiyet vermiştir. Kemal H. Karpat, *a.g.e.* 2014, s. 82.

*etkinliğin ürünlerinin yaygınlaştırılmasıdır.*⁵¹⁷ Bu yayılmaya karşı oluşmuş bir tepki modernleşmeye karşı gerçekleşmiş demektir. Bayley'in de belirttiği gibi, modernleşmeyle doğrudan bağlantısı olan akılcı düşüncenin yayılması üzerine bir toplumsal direnç varsa, kolluk siyasi rol üstlenmeye daha eğilimli olmaktadır.⁵¹⁸ Bu da, Kıta Avrupası kolluk sisteminin bir diğer özelliğini oluşturur. Osmanlının Kıta Avrupası kolluk biçimini benimsemesinde etkin olarak rol oynayan hususlardan bir diğeridir. Çevrenin merkeze karşı geliştirdiği gericilik merkezi, siyasi ve askeri bir kolluk yapısının oluşmasında da rol oynamıştır.

1.3. EŞKIYA İLE MÜCADELE

Bayley, suç oranlarındaki artışla modern kolluk kurumlarının kurulması ya da modern kolluk yapılarının şekillenmesi arasında doğrudan bir bağlantının olmadığını belirtir.⁵¹⁹ Ancak, Bayley'in bu genellemeye bir noktada çekincesi vardır. O da, siyasi düzeni tehdit eden şiddetli içerikli suçların kolluk yapıları üzerindeki etkisidir. Buna göre, siyasi düzeni tehdit eden şiddet saldırıları ne kadar sık olurlarsa ve ne kadar devlet tarafından ciddi tehdit olarak algılanırsa, bir ülkenin kolluk sistemi o kadar merkezileşmiş olacaktır.⁵²⁰ Bayley'in bu çıkarımına, Osmanlı özelinde bir ekleme yapmak yerinde gözükür. Osmanlıda farklı milletlerin bağımsızlık için icra ettiği eşkıyalık faaliyetlerinin yanında, doğrudan siyasi yapıyı hedef almasa bile

⁵¹⁷ Alain Touraine, *Modernliğin Eleştirisi*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2007, s. 23.

⁵¹⁸ Bayley'e göre, Avrupa ülkelerinde dini miras kolluk gelişiminde önemli bir etken oluşturur. Eğer din kurumları ulus-devlet oluşumunu reddeden bir tutum takınmışsa ve dini gelenek akılcı düşüncüyü geliştirme maksadını tıkayan bir rol üstlenmişse, kolluk ister istemez siyasi hayata müdahale etmek durumunda kalmıştır. Din kurumlarının toplumda yaydığı akılcı düşünceye karşı direniş, kolluğun siyasallaşmasında ve merkezileşmesinde önemli rol oynamıştır. David H. Bayley, *a.g.m.*, 1975, s. 363-364.

⁵¹⁹ David H. Bayley, *a.g.m.*, 1975, s. 351; David H. Bayley, *a.g.e.*, 1990, s. 73.

⁵²⁰ David H. Bayley, *a.g.e.*, 1990, s. 68-69, 73.

siyasi yapıyı sarsacak düzeye ulaşan eşkıyalık faaliyetleri görülmüş ve bu da, askeri ve merkezileşmiş bir kolluk sisteminin oluşmasında etkili olmuştur.⁵²¹ Zira Osmanlı'da eşkıyalık, merkezi devletin doğrudan kırsaldaki egemenliğini hedef alabilecek derecede eylemleri içermiştir. Bir boyutuyla, devletin kırsala olan nüfuzunu engellemiş; diğer bir boyutuyla devletin kırsaldaki varlığını sorgulatmıştır. Eşkıyalığın sürdüğü Osmanlı coğrafyasının varlığı, merkezi otoritenin sarsıldığıının da göstergesi olmuştur.

Eşkıyalık, devletin görevlerini göremediği ve merkezin kontrolünün aksadığı özellikle kırsal alanlarda görülür.⁵²² Devletin belki en önemli vazifesi olan güvenliği sağlamak konusundaki eksikliğine işaret eder. Bu eksikliğin giderilmesindeki en etkin mücadele aracı, askeri nitelik taşıyan bir kolluk olan jandarmadır. Osmanlıdaki eşkıyalık faaliyetlerinin yaygınlığı jandarmanın yaygınlaştırılmasında önemli etkenlerden birini oluşturur. Günümüzde her ne kadar kapsam değişikliğine uğramış olsa eşkıya ile mücadele halen jandarmanın en önde gelen sorumluluklarından biridir.

Eşkıyalık faaliyetleri üç noktada merkezi devlet otoritesine zarar vermektedir. Birincisi yarattığı asayişsizlik ortamıyla ilgilidir. Asayişsizliğin artışı, sadece devlet harcamalarının artmasına sebep olmaz, aynı zamanda potansiyel devlet gelirlerinin

⁵²¹ Osmanlı'da, hatta Türkiye Cumhuriyeti tarihi boyunca, eşkıyalığı iki yönüyle de mücadele devletin temel uğraş alanlarından biri olmuştur. Osmanlı hem asayiş bozan adı eşkıyalık faaliyetleri hem de bu faaliyetlerin devleti parçalamaya yönelmiş olan siyasi biçimi görülmüştür. Osmanlıdaki eşkıya faaliyetlerinin yaygınlığını gösteren birçok kaynak vardır: Tahsin Uzer, *Makedonya Eşkıyalık Tarihi ve Son Osmanlı Yönetimi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1999; Sabri Yetkin, *Ege'de Eşkıyalar*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2003; Süleyman Demirci, *Osmanlı Türkiyesi'nde Eşkıya, Devlet ve Siyaset*, Yalın Yayıncılık, İstanbul, 2012; Osman Köse, *Osmanlı'dan Günümüze Eşkıyalık ve Terör*, Samsun İlkadım Belediyesi Kültür Müdürlüğü, 2009; Süleyman Demirci ve Hasan Arslan, "Osmanlı Türkiye'sinde Eşkıyalık Faaliyetlerini Önlemeye Yönelik Alınan Tedbirler ve Uygulanan Cezalara Dair Gözlemler: Maraş Eyaleti Örneği (1590-1750)", *Journal of History Studies*, C. 4, S. 2, 2012.

⁵²² Sabri Yetkin, *a.g.e.*, 2003, s. 26.

de azalmasına yol açar. Öncelikle bu güvensiz ortamı düzeltmek için devlet kolluk kuvveti sayısının yükseltmenin yanında, silah ve cephane harcamalarını arttırmak zorunda kalır. Çetelerin başına yüklü ödül koyar. Bunları karşılamak için devlet vergilendirmeye giderek halkın yatırıma yönelebilecek sermayesini iç eder.⁵²³ Bunun yanında, eşkıya faaliyetleri devletin gelirlerini arttırmada etkin bir yönü olan ticareti sekteye de uğratar.

İkincisi, eşkıyalık devletin seferberlik için gerekli olan asker ihtiyacını baltalamaktadır. Seferberliğe karşı oluşan tepki, asker kaçağı sayısını artırır. Asker kaçağı ise eşkıya çetelerinin potansiyel insan kaynağına dönüşür.⁵²⁴ Bu noktada Beşikçi, zorunlu askerlik mekanizmasını kesintiye uğratan durumların iç güvenlik sorunu olarak algılandığını ve bu sorunun giderilmesinin iç güvenlik aygıtlarının temel işlevleri arasına konulduğunu belirtir. Çünkü zorunlu askerliğe karşı oluşan direnç, devlet tarafından kendisine yöneltilmiş siyasi bir başkaldırı olarak görülür.⁵²⁵ Bayley de benzer bir ifadeyle, seferberliğe karşı oluşan direncin devletin meşruiyetine duyulan dirençle bağlantısı olduğunu belirtir. Nihayetinde, seferberlik hazırlığına karşı direncin kolluğun merkezileşmesine sebep olabilmektedir.⁵²⁶

18. yüzyıldan devletin yıkılışına kadar sürekli savaş içerisinde olan Osmanlıda, askerlik tebaa için büyük bir sorun oluşturmuştur. Süreğen savaşlar uzun süreli askerlik hizmeti gerektirmiş; bu da toplum için ağır bir külfet yaratmıştır. Askerlik hizmet süresinin hem uzun hem de belirsiz oluşu zamanla bıkkınlığa yol açmış ve askerlik hizmetinden kurtuluş yolu olarak eşkıyalık görülmüştür. Böylece,

⁵²³ Sabri Yetkin, *a.g.e.*, 2003, s. 16.

⁵²⁴ *a.g.e.*, 2003, s. 18.

⁵²⁵ Mehmet Beşikçi, "Birinci Dünya Savaşı'nda Devlet İktidarı ve İç Güvenlik: Asker Kaçakları Sorunu ve Jandarmanın Yeniden Yapılandırılması", *Türkiye'de Ordu, Devlet ve Güvenlik Siyaseti*, İsmet Akça ve Evren Balta Paker (Der.), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2010, s. 148.

⁵²⁶ David H. Bayley, *a.g.m.*, 1975, s. 365.

askerlik sistemindeki düzensizlik; bir taraftan seferberlik hazırlığına karşı bir direniş yaratırken, diğer taraftan taşrada asayişin bozulmasına da zemin hazırlamıştır. Şüphesiz bu durum, devletin merkezileşme eğilimini arttırarak taşraya karşı sıkı önlemler almaya teşvik etmiştir.

Üçüncü ve merkezi devlet otoritesine karşı en tehlikeli boyut ise eşkıyalığın siyasallaşmasıdır. Etnik ayrılıkçı temelde gerçekleştirilen eşkıyalık faaliyetleri, siyasal eşkıyalığın Osmanlıda en sık görülen biçimidir. Osmanlıda müslim-gayrimüslim ayrımı üzerine kurulduktan sonra etnik ve kültürel köken üzerinde bir ayrıma evrilen siyasi hareket yaşanmıştır. Osmanlı Devleti, sıklıkla eşkıyalığın siyasal boyutluyla uğraşmak durumunda kalmıştır. Ege'deki Rum çeteleri ve Makedonya'daki 19. yüzyılın sonuna doğru yaygınlaşan siyasal eşkıyalık faaliyetleri merkezi devlet otoritesini o bölgelerde yıkacak derecede yoğunlaşmıştır.⁵²⁷

Osmanlı Devleti eşkıya ile mücadelede başat olarak jandarma kolluğunu kullanmıştır. Bunun nedeni, siyasal eylemlere karşı askeri bir yapının yerel etkilerden daha uzak kalabilmesinin yanında, jandarmanın pratiğe yönelik etkinliğidir. Öncelikle jandarma, polis ve ordunun taktiklerini beraber kullanabilen bir kolluk kuvveti olma özelliğini taşır. Jandarma, sadece polis gibi bireysel olaylara müdahale için teşkilatlanabilmekle sınırlı kalmaz; bunun yanında, ordu gibi daha sistematik bir şekilde büyük birlik harekâtı yürütebilir.⁵²⁸ Eşkıyaya karşı mücadele de her iki niteliğin uygulanmasını gerektirir. Suçlu takibinde olduğu üzere istihbarati

⁵²⁷ Sabri Yetkin, *a.g.e.*, 2003, s. 18; Ali Dikici, "Osmanlı Makedonya'sında Kurulan İlk Uluslararası Polis Barış Koruma Misyonu: Mürzsteg Reform Programı", *Karadeniz Araştırmaları*, C. 6, S. 24, Kış 2010, s.75-108.

⁵²⁸ Otwin Marenin, "Police and the Military Nexus", *Encyclopedia of Criminology and Criminal Justice*, Gerben Bruinsma ve David Weisburd (Ed.), Springer-Verlag, New York, 2014, s. 3560-3562.

bilgi toplanmaya çalışılırken, savaştaki gibi büyük birlik harekâtına ihtiyaç duyulabilir.

Bunun yanında, eşkıyaların iz sürülmesi zor olan dağ, çöl, orman, akarsu kenarı, delta gibi yerlerde yoğun olarak faaliyet göstermeleri sebebiyle, bu tip zorlu arazilerde görev yapabilecek kolluk tipini jandarma askeri niteliklerinde barındırır. Çoğunlukla genç, disiplin altında olan personelden oluşması, polisten daha ağır şekilde silahlanması zorlu arazilerde görev yapabilmesini sağlamaktadır. Bu bakımdan, Osmanlı jandarması eşkıyaya karşı mücadelede vazgeçilmez bir rol oynamıştır.

2. TÜRK JANDARMASININ KURUMSAL TARİHİ

Jandarma Avrupa'nın birçok bölgesinde olduğu gibi Osmanlı Devleti'nde de modern yönetim pratiklerinden biri ve modern devlet inşa sürecinin bir parçası olarak şekillenmiştir.⁵²⁹ Bu başlık altında, ikincil kaynaklardan faydalanılarak, Osmanlıdan günümüze kadar kurumsal gelişmelere yoğunlaşan kronolojik bir jandarma tarihi açıklaması getirilecektir. Aşağıda öncelikle, Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılması ile başlayan ve Berlin Kongresi'ne kadar devam eden 1826-1879 yılları arası dönemdeki Osmanlı iç güvenlik sisteminin gelişimine değinilecektir. Osmanlıda bu dönem aynı zamanda, jandarmanın üzerine inşa edildiği zaptiye teşkilatının gelişme ve yayılma dönemidir. İkincil olarak, Osmanlı merkez elitinin taşradaki eli-kolu işlevini görür halen gelen iç güvenlik teşkilatlarından jandarma formunun geliştiği dönem olan 1879'dan 1915'e kadar geçen süreç üzerinde durulacaktır.

Bu dönemlerden sonra I. Dünya ve Kurtuluş olmak üzere iki büyük savaş döneminde jandarma anlatılacaktır. Bu dönem, Osmanlıda jandarmanın askeri statüsünün bariz olarak öne çıktığı bir zamana tekabül eder. Bu dönemde jandarma, bir yandan orduya eklenerek savaşlarda muharip görevler icra etmişken, diğer yandan yine ordu bünyesinde cephelerin geri emniyet vazifesini yüklenmiş, bu çerçevede askeri firar olayları ve eşkıyalık faaliyetleri ile mücadele etmiştir.

Son olarak, jandarmanın Cumhuriyetin ilanından günümüze kadar geçen dönemdeki kurumsal gelişmelerden kısaca bahsedilecektir. Öncelikle jandarmanın Cumhuriyetin ilanından sonraki ilk temel kanunu olan 1706 sayılı Kanun ve getirdiği değişikliklerden bahsedilecektir. Bunun yanında, Cumhuriyet tarihi boyunca

⁵²⁹ Nadir Özbek, "Osmanlı Taşrasında Denetim: Son Dönem Osmanlı İmparatorluğu'nda Jandarma (1876-1908)", *Türkiye'de Ordu, Devlet ve Güvenlik Siyaseti*, İsmet Akça ve Evren Balta Paker (Der.), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2010, s. 47.

Jandarma teşkilatlanması ve okullarının gelişimi üzerinde durulacaktır. Son olarak, yakın dönemden günümüze kadarki süreçteki jandarmanın temel modern kazanımları üzerinde durulacaktır.

2.1. OSMANLI ZAPTIYE DÖNEMİ (1826-1879)

Osmanlı Devleti'nde, her geleneksel devlette olduğu gibi, kuruluşundan itibaren kolluk faaliyeti askeri birlikler eliyle görülen yapı sergiler. Kolluk işlevini yerine getirenler, adları değişse de, askeri niteliktedirler.⁵³⁰ Bunun yanında, geleneksel devletin niteliklerine uygun olarak birbirinden özerk ve heterojen kolluk biçimlerinden oluşan bir düzen karşımıza çıkar. Tanzimat öncesi dönem, kolluk için "başbozuk düzen" olarak adlandırılabilir. Bundan kasıt, kolluğun gelişigüzel ve düzensiz bir idare tarzına sahip olmasıdır. Bu dönemde kademeler arasında hiyerarşik bağlar belirsiz kalmış ve kurumsal olarak homojen örgütler oluşturulamamıştır. Tanzimat sonrası dönemde Osmanlı eliti özellikle bu başbozukluğun giderilmesi üzerinde durmuştur. Bu açıdan zaptiye dönemi olarak adlandırabileceğimiz Tanzimat'tan 1878 Berlin Antlaşması sonrasına kadar uzanan süreç, çoklu düzenin tekdüzeleştirilmesi ve yeknesak bir görünüme kavuşturulması açısından önem teşkil eder. Nitekim dönemin sonuna doğru asakir-i zaptiye kurumu oluşmuş, bu kurum modern kolluk işlevlerini bünyesinde toplamış ve devletin önemli bir bölümünü kuşatan bir iç güvenlik teşkilatına dönüşmüştür.⁵³¹

⁵³⁰ Osmanlıda kolluk adlandırmaları, geleneksel devletin karmaşıklığına uygun bir biçimde çok çeşitlilik göstermiştir. Yeniçeri, sipahi, ases, yargan, yasakçı, subaşı, martolos, pandor, derbentçi, şihna, çavuşbaşı, pasban, muhzır, menzilkeş, daruga, kavvas vb. birçok adlandırma altında kolluk işleri görülmüştür. Detaylı bilgi için bkz: Hasan Yağar, "Osmanlı Polis Teşkilatı ve Yenileşme Süreci", *Türkler*, Yeni Türkiye Yayınları, C. 13, Ankara, 2002; J.Gn.K.lığı, *Jandarma Genel Komutanlığı Tarihi Cilt-I*, J.Gn.K.lığı Basımevi, Ankara, 2002.

⁵³¹ Nadir Özbek, *a.g.m.*, 2004, s. 66.

Osmanlının kolluk tarihini öncelikle askeri reform tarihi içinde aramak gerekir. Bu bakımdan, 1826 yılında Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılması kolluk tarihi için önem arz eder. Vaka-i Hayriye hareketinin gerçekleşmesine kadar kolluk işlevi; devletin merkezi olan İstanbul'da Yeniçeri Ocağı tarafından, taşrada ise sipahilerce gerçekleştirilmiştir. Yeniçerilerin II. Mahmut tarafından ortadan kaldırılmasına müteakip oluşturulan “*Asâkir-i Mansûre-i Muhammediye*” adlı düzenli ordu iç güvenliğin denetimiyle ilgili Yeniçerilerden oluşan boşluğu İstanbul'da doldurmaya başlamış ve kolluk etkinliğini zamanla taşraya da taşımıştır.⁵³² İstanbul'da Yeniçerin asayişini sağlamak adına bulunduğu kulluklar, yerini yeni ordunun asayiş mekânları olan karakollara bırakmış⁵³³, benzer düzenlemeler taşrada da uygulanmaya başlanmıştır. Zamanla nizami ordunun yetersiz kalmasıyla 1834 yılında yedek ordu anlamına gelen “*Asakir-i Redif*” teşkilatı kurulmuştur.⁵³⁴ *Asakir-i Redif* özellikle taşrada kolluk vazifelerini görmeye ve önemli kavşak ve derbentlerin muhafazasını sağlamaya devam etmiştir. Görüldüğü üzere, Tanzimat'a kadar kolluk işlevi ordunun ek görevi olmayı sürdürmüştü, modern kolluğun niteliklerinden biri olan kolluk üzerine uzmanlaşmış yapılar oluşmamıştır.

Tanzimat'ın ilanı kolluk işinde yeni bir dönemin başlangıcına işaret eder. Devletin merkezileşmesini ve rasyonel bir bürokrasinin oluşmasını hedef alan Tanzimat, güvenlik kurumlarının da yeniden şekillenmesini gerektirmiştir. Bu kapsamda, Tanzimat'ın ilanı ile beraber Osmanlıda modern kolluğun ilk örneğini

⁵³² Ahmet Özcan, “Osmanlı Devleti'nde Jandarma Teşkilatı Kurulmasının Gündeme İlk Defa Gelişi (1839)”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. 32, S. 53, 2013, s. 178; Erkan Arıkan, “19. Yüzyıldan Günümüze Jandarma”, *İdarecinin Sesi Dergisi*, S. 165, 2015, s. 39.

⁵³³ Abdülkadir Özcan, “Osmanlı İstanbulu'nda Kolluk Hizmetleri ve Modern Anlamda İlk Karakol Teşkilatının Kurulması”, *XIII. Türk Tarih Kongresi*, C. 3, Ankara, 1999, s. 5.

⁵³⁴ Redif, nizami ordu hizmetinden sonraki askerlik dönemi demektir.

teşkil eden zaptiye birlikleri oluşturulmaya başlanmıştır.⁵³⁵ Zaptiyeler, Osmanlıda kolluk vazifesini modern anlamda temel uzmanlık alanı içinde yerine getiren ilk teşkilatlar olma özelliğini gösterir. Zamanla devletin dört bir yanına dağılmış birlikleriyle iç güvenlik teşkilatının omurgasını haline gelmişler ve jandarma teşkilatının temelini oluşturmuşlardır.

1844 yılında, düzenli ordunun geliştirilmesi ve zaptiye teşkilatına işgücü oluşturulması adına Osmanlı taşrasında uzunca bir dönem kolluk işlevini yerine getiren sipahi teşkilatı kaldırılmıştır. Tımar sisteminin kaldırılmasıyla eskinin sipahileri zaptiyeye dönüştürülmeye çalışılmıştır. Bu dönüşüm, zaptiye teşkilatlanmasının yaygınlaştırılmasında önemli adımlardan birini oluşturmuştur.⁵³⁶

Osmanlı kolluk tarihinde diğer bir önemli noktayı 1846'da Zaptiye Müşiriyeti'nin kurulması oluşturur. Müşiriyet, kolluk işinden sorumlu birimlerin tek çatı altında toplama çabasını içermesi bakımından önemlidir. Bu nedenle, Zaptiye Müşiriyeti'nin oluşturulmasından 1879 yılına kadar olan döneme "Tevhid-i Zabıta" dönemi de denir.⁵³⁷ Öte yandan, müşiriyetin kuruluş amaçlarından bir diğeri de ordudan kısmen özerkleşmiş ve uzmanlaşmış modern kolluğun oluşturulmasına ilişkindir. Zaptiye Müşiriyeti'nin kuruluşunu gösteren "Resmi Tebliğ"de ordunun kolluk işinde kullanımının oluşturduğu olumsuzluklardan bahsedilerek sadece kolluk işine odaklanmış yapıların oluşturulması gerekliliğinin üzerinde durulur.⁵³⁸ Kolluk işinin Seraskerlik bünyesinde icra edilmesinin askerin asıl işlerinin aksamasına sebep

⁵³⁵ Nadir Özbek, *a.g.m.*, 2004, s. 68.

⁵³⁶ Ferdan Ergut, *a.g.e.*, 2004, s. 106.

⁵³⁷ J.Gn.K.lığı, *a.g.e.*, 2002, s. 135.

⁵³⁸ Ferdan Ergut, *a.g.e.*, 2004, s. 106.

olduğu belirtilerek, kolluk işlerinin mülki vazifelerden sayılması ve Seraskerlikten bağımsız bir idare oluşturulmasının gerekliliği üzerinde durulmuştur.⁵³⁹

Müşiriyetin kurulmasıyla kolluk alanında var olan çok başlı ve karmaşık düzenin yerine, modern bürokratik pratiklere uygun şekilde tek bir makama karşı sorumlu tutulmuş hiyerarşik örgütlenmeye gidilmesi için bir adım atılmıştır. Böylece Zaptiye Müşiriyeti tüm kolluk birimlerinin bağlı bulunduğu tek makam haline getirilmeye çalışılmıştır.⁵⁴⁰ Merkezin kontrolünde hareket eden bir güvenlik ağı oluşturulmaya çaba sarf edilmiştir.⁵⁴¹

Müşiriyetin en önemli görevini ise iç güvenlik pratiklerine ilişkin konuları görüşerek buna yönelik hukuki metinler hazırlamak oluşturmuştur. Nitekim bu kapsamda, zaptiye birliklerine yapısı ve işleyişi ile ortaya çıkan sorunların çözüme kavuşturulması için bir dizi hukuki metin düzenlenmiştir.⁵⁴² 1846 tarihli “Zaptiye Askerine Dair Nizamât” başlığını taşıyan nizamname bu metinlerden ilkinin oluşturur. Bu nizamname, Anadolu ve Rumeli’de görevli zaptiye askerlerinin görevlerine ve zaptiye birliklerinin konuşlanmasına yönelik hukuki düzenlemeler getirmiştir. Buna göre, Rumeli tarafında Edirne, Silistre, Vidin, Niş, Üsküp, Manastır ve Selanik eyaletlerinde, Gelibolu Sancağı ile Kaza-i Erba'a; Anadolu tarafında ise Hüdavendigâr, Kastamonu, Ankara, Sivas, Konya, Aydın ve Saruhan eyaletleriyle, Biga ve Kocaeli Sancaklarında zaptiye kurulacaktır. Bu birlikler onar kişilik takımlar halinde teşkilatlandırılacak ve başına da bir çavuş atanacaktır. Ayrıca nizamname

⁵³⁹ Ali Sönmez, “Zaptiye Teşkilatı’nın Düzenlenmesi (1840-1869)”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, S. 39, 2006, s. 202.

⁵⁴⁰ J.Gn.K.lığı, *a.g.e.*, 2002, s. 135.

⁵⁴¹ Ali Akyıldız, *Osmanlı Bürokrasisi ve Modernleşme*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2012, s. 79.

⁵⁴² Sönmez’e göre, 1869 “Asakir-i Zaptiye Nizamnamesi”nden önce, zaptiye teşkilatını ilgilendiren 1846 ve 1861 yıllarında iki nizamname ve 1864 yılında ise bir yönetmelik düzenlenmiştir. 1869 tarihli nizamname devam eden çalışmaların son safhasını oluşturur. Ali Sönmez, *a.g.m.*, 2006, s. 202.

zaptiyelerin görevlerini de belirlemiştir. Buna göre, zaptiyeler şehirde ve kırsalda güvenliği ile önemli geçit ve yolların korunmasını sağlayacak ve çeşitli vergi tahsil işleri ile ilgileneceklerdir.

Bunun yanında, nizamname profesyonelleşmiş bir modern kolluğun bir gereği olan kurum içi disiplin ve personel istihdamına yönelik çeşitli düzenlemeler içermektedir. Buna göre, zaptiyeler görevleri dolayısıyla buldukları mahallin ahalisinden hiçbir şekilde karşılıksız olarak yem ve yiyecek temin etmeyecekler; bu tür davranışlarda bulunan olması halinde, durum derhal merkeze bildirilecektir. Diğer taraftan, zaptiyeler tarafından suç işlenmesi halinde eğer suç işleyen zabıt (sergerde, başkâtip ve bölük başılar) ise olaya ilişkin bir rapor hazırlanarak cezasını belirleyecek olan Dersa'adet'e gönderilecek; daha alt rütbedeki kâtip, çavuş ve zaptiye askeri ise olay doğrudan eyalet meclisinde görüşülüp karara bağlandıktan sonra Dersa'adet'e sonuç hakkında bilgi verilecektir. Zaptiye seçiminde ise 25 yaşından büyük, sicili temiz, dirayetli kişiler olmasına ve kefil göstermelerine dikkat edilecektir.

Bu nizamname ile zaptiyelere ilişkin düzenlemeler modern kolluk biçime uygun olarak hukuki bir çerçeveye oturtulmuş olsa da, kanunların uygulanması açısından aynı şeyi söylemek pek mümkün gözükmemektedir. Maddi yetersizlik ve eğitim durumundaki gerilik hukuki düzenlemelerin etkin bir şekilde uygulanabilmesini önlemiştir. Öncelikle zaptiyelerin eyaletlerde teşkilatlanması çok gecikmiştir. Nizamnamede öngörülen yerlerde zaptiye alaylarının kurulması zaman almıştır. Bunun yanında, zaptiyelerin masraflarını karşılaması için düşünülen gelirler, çoğunlukla müşiriyetin kurulmasıyla emekli edilen tımarlı sipahilere harcanmıştır.

Zaptiye birliklerini kurabilmiş olan eyaletlerde de şikâyetler eksik olmamıştır. Şikâyetlerin oluşmasında, zaptiyelerin eski alışkanlıklarını sürdürmesinin büyük payı vardır. Zaptiyeler, maaşları çok düşük kaldığı için halktan karşılıksız olarak yem ve yiyecek almaya devam etmişler⁵⁴³; bunun yanında, çoğunlukla asli işleri dışında kullanıldıkları için iç güvenlik vazifelerini hakkıyla yerine getirememişlerdir. Örgütsel ve maddi yetersizlikler de zaptiyelerin eksik olarak istihdam edilmesine sebebiyet vermiş; bu nedenle, gerektiği yerde ve zamanda güvenlik sağlanamamıştır. Zaptiye birliklerinin önemli bir bölümünü oluşturacağı düşünülen sipahilerin, tımarlarını bırakarak gelir kaybına uğrayacaklarını düşünmeleriyle zaptiye teşkilatına yeterli başvuru gerçekleşmemiş ve bu da istihdam açığı yaratmıştır.⁵⁴⁴ Teşkilatlanma alanındaki başarısızlıklar da, kırsalda varlığını sürdüren bir Osmanlı Devleti'nin varlığını sorgulatmıştır.⁵⁴⁵ Bu anlamda, Osmanlı merkezinin zaptiye aracılığıyla taşraya nüfuz etme hedefinin geciktiği söylenebilir.

Osmanlı elitinin zaptiyeden beklediği verimi elde edememesi, 1879'a kadar uzanan evrede kurumun farklı düzenlemelere tabi tutulmasına sebebiyet vermiştir. 24 Nisan 1861 tarihinde yürürlüğe konulan ve 39 maddeden oluşan Zaptiye Nizamnamesi bunlardan biridir. Bu nizamnameye göre, zaptiye birlikleri askeri düzene göre alay ve taburlar şeklinde düzenlenerek asker tenkifatına gidilecek ve

⁵⁴³ 19. yüzyılın meşhur devlet adamlarından biri olan Ahmed Cevdet Paşa (1822-1895), 1839-1876 yılları arasındaki tarihi ve siyasi olayları II. Abdülhamit'in emriyle kaleme aldığı ve Ma'rûzât ismini verdiği eserinde keyfi olarak yem ve yiyecek alarak ahalinin sırtından geçinen zaptiyelerden bahseder. Ahmed Cevdet Paşa, *Ma'rûzât*, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1980, s. 77.

⁵⁴⁴ Zaptiye Müşiriyeti'nin kurulmasından sonra bütün tımar sahipleri, tımar bedellerinin yarısı ödenmek yoluyla emekli edilmişlerdir. Nadir Özbek *a.g.m.*, 2004, s. 68. 1846 nizamnamesinde tımarlı takımından zaptiye olanların bir an önce emekli edilmesine yönelik bir madde bulunmaktadır. Ayrıca istihdama uygun olan tımarlıların zaptiyeliğe özendirilmesi amacıyla tımar gelirlerinin yarı bedeli haricinde zaptiye erlerine ödenecek maaşın da verilmesi uygun görülmüştür. Fakat istenen başvuru sağlanamamıştır. Ali Sönmez, *a.g.m.*, 2006, s. 204.

⁵⁴⁵ Ali Sönmez, *a.g.m.*, 2006, s. 205-207.

daha az mevcutlu etkin birlikler sayesinde tasarruf sağlanacaktı. Her alay üç tabur ve her tabur da beş bölükten oluşacaktı. Her bir alayın mevcudu 1688'i geçmeyecekti.⁵⁴⁶

1861 Zaptiye Nizamnamesi ile, birliklerde görev yapan zaptiyelerin maaşları ve alım koşulları da belirlenmiştir. Maaşlarla beraber erzak ve kıyafet parası da düşünülmüş ve bu gibi ihtiyaçların devlet eliyle karşılanması için çeşitli tedbirler alınmıştır. Nizamnameye göre, göreve ilişkin çoğu masraf memleket meclisleri tarafından karşılanacaktır. Dahası, zaptiye askerleri 25-50 yaş arasından, askerlik hizmetini tamamlamış ve namuslu kimseler arasından seçilecektir.⁵⁴⁷

1861 Zaptiye Nizamnamesi'nin içerdiği diğer bir hüküm de konuşlanmaya yöneliktir. Buna göre, zaptiyeler hükümet konağında veya kendilerine gösterilen yerlerde topluca bulunacaklardır. Bunun yanında, nizamnamede zaptiyelerin askeri nitelikleri ön plana çıkarılmıştır. Askeri rütbelere sahip olan zaptiyeler askerliğin gerektirdiği disiplini yerine getireceklerdir. Askerlerin şan ve şerefine uygun davranmaları, silah ve elbiselerinin daima temiz ve düzenli olması gerekliliği vurgulanmıştır. Boş zamanlarında da askeri talim yapacaklardır.⁵⁴⁸

Yukarıda bahsettiğimiz düzenlemelerin dışında, 1864 yılında 12 maddeden oluşan bir yönetmelik yayınlanmıştır.⁵⁴⁹ Bu yönetmelik iki yönden dikkat çekicidir. Bunlardan ilki, zaptiye askerlerinin mülki ve askeri vazifeleri bakımından kurumsal bağlılığını açıkça belirlemesidir. Jandarmalar, yönetmeliğe göre mülki vazifelerinde mülki memurlara karşı sorumlu tutulmuşlardır. Mülki amirlerin emirlerini dinlemek,

⁵⁴⁶ Ali Sönmez, "Osmanlı Devleti'nde İç Güvenliğin Dönüşümü, Zaptiye Teşkilatından Jandarmaya", *ICANAS* 38, Ankara Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, C. 6, Ankara, 2012, s. 2859.

⁵⁴⁷ Ali Sönmez, *a.g.m.*, 2006, s. 210.

⁵⁴⁸ *a.g.m.*, 2006, s. 211-212.

⁵⁴⁹ "Kuvve-i Zaptiyenin Vazife-i Mülkiye ve Askeriyesi" adlı yönetmelik. Ali Sönmez, *a.g.m.*, 2006, s. 215; Ali Sönmez, *a.g.m.*, 2012, s. 2860.

onlara gelişen olaylar hakkında bilgi vermek ve mülki işlere karışmamakla yükümlüdürler. Bu yükümlülük, her ne kadar 1879 yılında ters istikamette bir gelişme yaşanacak olsa da, ordudan özerkleşme açısından önemli bir husus oluşturmuş ve günümüzde jandarmanın kurumsal bağlılığına yönelik bir temel meydana getirmiştir. İkincisi, zaptiye birliklerinin konuşlanmasına ilişkin detaylı açıklamalar getirilmiştir. Zaptiye askerleri eyalet, sancak ve kazalara piyade veya süvari olarak dağıtılmıştır. Buna göre, her süvari veya piyade takımı, altı kişiden teşkil edilmiştir. Yapılan bu düzenlemelerin sonucunda da 12’si Rumeli’de ve 2’si Şam’da olmak üzere 14 zaptiye alayı kurulabilmiştir.⁵⁵⁰

Yukarıda bahsettiğimiz düzenlemelere müteakip zaptiyeye ilişkin en ünlü ve önemli düzenleme olan 14 Haziran 1869 tarihli “*Asakir-i Zaptiye Nizamnamesi*” çıkartılmıştır. Bu nizamname, 1864 yılında yürürlüğe giren “*Vilayet Nizamnamesi*”nin mülki teşkilat yapısına getirdiği değişiklikler üzerine yayınlanmıştır. Model olarak merkeziyetçi Fransız “*departement*” sistemi benimsenmiş, eyaletten vilayet sistemine geçilmiştir. 1864’den itibaren Osmanlı Avrupası 10 vilayete (44 sancak), Osmanlı Asyası 16 vilayete (74 sancak), Osmanlı Afrikası ise 1 vilayete (5 sancak) ayrılmıştır.⁵⁵¹

İlk önce Tuna Vilayeti’nde, 1867 yılı sonrasında tüm ülke ölçeğinde uygulamasına başlanan vilayet sistemindeki yenilikler, zaptiye teşkilatının yeniden düzenlenmesi gerekliliğini doğurmuş ve bunun üzerine “*Asakir-i Zaptiye Nizamnamesi*” oluşturulmuştur.⁵⁵² Nizamnamenin en önemli yanı zaptiye teşkilatının kurumsal adlandırmasının “*asakir-i zaptiye*” olarak değiştirilmesidir. Bunun dışında,

⁵⁵⁰ Ali Sönmez, *a.g.m.*, 2006, s. 216.

⁵⁵¹ İlber Ortaylı, *a.g.e.*, 2008, s. 430.

⁵⁵² Ali Sönmez, *a.g.m.*, 2012, s. 2860.

nizamnamede zaptiye birliklerinin teşkilatlanmasına yönelik bir değişiklik öngörülmemektedir. Önceki düzenlemelere benzer şekilde *asakir-i zaptiye* askeri düzende vilayet, sancak ve kazalarda teşkilatlanacaktır.⁵⁵³

Birliklerin konuşlanma düzeni nizamnamenin oluşturulma sürecinde tartışma konusu olmuştur. Konuşlanma konusunda iki farklı görüş hakimdir. Birincisi, mevcut düzendeki gibi birlikler taşra merkezlerinde toplu şekilde bulunacaklardır. Böylece, daha etkin, disiplinli ve kontrol edilebilir birlikler oluşturulabilecektir. Ancak bu toplu konuşlanmanın önleyici kolluk uygulamalarını ve devletin taşra nüfuzunu aksatan bir yanı bulunmaktadır. Nizamnamenin yazımını üstlenen heyetin tek sivil üyesi olan Ahmet Cevdet Paşa da bu nedenle itirazda bulunmuştur. Cevdet Paşa, birliklerin kırsalın ücra köşelerine kadar karakollar oluşturularak dağıtılmasının daha yararlı ve verimli olacağını öne sürmüştür. Zira ona göre, mevcut düzende köyler ve kırsal kesin güvenlik teşkilatı kapsamı dışında kalıyordu. Ahmet Cevdet Paşa'nın itirazlarına rağmen birliklerin vilayet, sancak ve kaza merkezlerinde konuşlandırılması öngörülmüş ve karakol teşkilatlanmasının yaygınlaştırılmasına yönelik bir düzenleme yapılmamıştır.⁵⁵⁴

⁵⁵³ Halim Alyot, *Türkiye'de Zabuta: Tarihi Gelişimi ve Bugünkü Durum*, Kozan Ofset, Ankara, 2008, s. 97; Hikmet Tongur, *Türkiye'de Genel Kolluk Teşkil ve Görevlerinin Gelişimi*, Kanaat Basımevi, Ankara, 1946, s. 174-175.

⁵⁵⁴ Nadir Özbek *a.g.m.*, 2010, s. 57. Konuşlanma üzerine yürütülen tartışmalar Cumhuriyet sonrası dönemde de devam etmiştir. Düzenleme (tensikat) döneminde kırsalın ücra köşelerine kadar yayılan "karakol sistemi"ne geçilmiş, ancak 1960'lı yılların sonuna doğru gelindiğinde "toplular sistem" adı altında köy ve bucak karakollarının kaldırılması ve bu yerlerden görevli personelin ilçe merkezlerine toplanmasına karar verilmiştir. Toplu sistemin faydaları şu şekilde sıralanmıştır: (a) Olaylara zamanında yeterli kuvvetle ve eğitilmiş personel komutasında müdahale imkânı; (b) Kolluk işinin ehil personel eliyle görülmesini sağlayarak şikâyetlerin azaltılması; (c) Önceden dağınık olan personelin bir merkezde toplanarak eğitim ve öğretime tabi tutulması, dolayısıyla disiplin ve astlar üzerinde kurulan otoritenin kuvvetlendirilmesi; (ç) Jandarma ile kırsal insanının gayri resmi ilişkilerinin engellenerek daha ciddi ilişkilerin sağlanması; (d) İskân ve ikmal sorunlarının çözülmesi; (e) Jandarma personelinin sosyal imkanlarının artırılması; (f) Personel tasarrufu sağlanması; (g) Emir-komuta kademesinin azaltılması. Sakıncaları konusunda iki önemli husus üzerinde durulmuştur. Karakolların kaldırılması, olayların ilçe merkezlerine geç intikal etmesine sebep olabilecektir. Bir başka deyişle, devletin kırsaldaki eli-kolu olan

Nizamname zaptiyelerin mülki amirlere bağıllık geleneğini devam ettirmiştir. Mülki amirler zaptiye erlerine doğrudan emir verememelerine rağmen, zaptiye zabitleri vasıtasıyla işlerini yaptırabilmekteydiler. Ayrıca, zaptiyenin iki mülki görevinden bahsedilmektedir. Zaptiyeler öncelikle buldukları memleketin ve halkın emniyetini ve rahatını sağlamak için gerekli tedbirleri alacaklardı. Bunun yanında, devlet mallarının muhafazası ve tahsil işlerinde mahalli hükümetin belirleyeceği şekilde hizmet göreceklerdi. Artı olarak, askere çağırılan kişilerin takibi de zaptiyelerin görevleri arasındaydı.⁵⁵⁵ Bu görevler bir bütün olarak göz önüne alındığında, zaptiyeler devlet ve toplum arasındaki karşılıklı ilişkinin uygulayıcısı rolünü açıkça üstlenmişlerdir. Bu karşılıklı ilişkide, zaptiyelerin halkın güvenliğine yönelik bir sorumluluğu bulunurken, halkın da vergi vermek ve askerlik hizmetini yapmak gibi yükümlülükleri bulunmaktadır. Bu karşılıklı yükümlülükler *Asakir-i Zaptiye Nizamnamesi*'nde de açıkça vücut bulmaktadır.

Tanzimat'tan itibaren, eksikliklere rağmen, Osmanlının her vilayetinde ve sancağında bir zaptiye alay, tabur ve birliğinin oluşturularak devletin taşraya nüfuzunun sağlanması için oldukça önemli çabalar sarf edilmiştir. Hatta 1870'li yıllara gelindiğinde yaklaşık 27 milyonluk bir nüfusa erişen imparatorluk, sayısı 38.000'e varan bir *asakir-i zaptiye* kuvvetine sahip olmuştur.⁵⁵⁶ Ancak, imparatorluğun genelinde günden güne artan toplumsal ve siyasal gerilimler,

jandarmanın nüfuzu gecikebilecektir. Bunun yanında, kolluğun modernleşmeyle beraber bir getirisi olan önleyicilik konusunda sıkıntı oluşabileceğinden şüphelenilmiştir. Zira kırsaldan çekilen jandarma halkla temasını kaybedeceği için istihbaratı kesilecek, olaylar gerçekleşmeden önleyebilme güçleşecektir. Elbette ki *Asakir-i Zaptiye* ile Cumhuriyet Jandarması dönemleri arasında teknolojik gelişkinlik düzeyi açısından çok önemli farklılıklar bulunmaktadır. Ulaşım ve haberleşme teknolojisindeki gelişmeler karakol sisteminden toplu sisteme geçişi sağlamıştır. J.Gn.K.lığı, *Cumhuriyet Jandarması*, Yörük Matbaası, İstanbul, 1974, s. 82-84; Nurettin Akman, a.g.e., Ankara, 1991, s. 81-82.

⁵⁵⁵ Halim Alyot, a.g.e., 2008, s. 100-104.

⁵⁵⁶ Nadir Özbek, a.g.m., 2010, s. 55

Rumeli’de ve Doğu’nun bazı yörelerinde ırk ve etnisite temelli ayaklanmalar ve mali darboğaz, bütün coğrafyaya yayılmış ve mülki idarenin yetkisi altında yeknesak bir merkezi kolluk teşkilatının oluşmasını önlemiştir.⁵⁵⁷ Sonuç olarak, bu dönemde zaptiye dağılık ve yeknesaklıktan uzak bir görünüm sergilemiş ve iç güvenlikte eski ve yeni yapılar birlikte varlığını devam ettirmiştir.

Osmanlı Devleti’nin, siyasal ve kültürel olarak heterojen bir toplumdaki oluşması da modern kolluk teşkilatı oluşturma çabalarının başarısız olmasında etkili olan ikinci bir neden olarak görülebilir. Modern zaptiye örgütünün oluşturulmasına yönelik olan reformların kültürel ve etnik açıdan heterojen bir toplumda yaygınlaştırılabilmesi son derece güçtür. Bu nedenle, Osmanlı eliti bir bölgedeki tecrübeyi diğer bir bölgeye taşımak konusunda güçlük çekmiş ve çoğunlukla da başarısız olmuşlardır.⁵⁵⁸ Zira devletin coğrafi genişliği ve sosyal, kültürel ve siyasi bakımdan her bir bölgesinin farklı koşullara sahip olması reformların başarısızlığının sonraki yıllarda da devam etmesine sebebiyet verecektir.

2.2. OSMANLI JANDARMASININ KURULUŞ DÖNEMİ (1879-1915)

1878 Berlin Konferansı sonrası dönem, Osmanlı iç güvenlik yapısının önemli dönüşümler geçirdiği bir dönemdir. Bu dönem reformların belirlenmesinde sadece iç dinamiklerin değil, dış etkenlerinde belirleyici olduğu bir sürecin başlangıcıdır. Bu süreç içerisinde devlet, *“bir yandan devlet otoritesini ülkenin her yanında hakim kılmaya, diğer yandan ise dış siyaset dengelerini de gözeterek, büyük devletlerin*

⁵⁵⁷ Nadir Özbek, *a.g.m.*, 2010, s. 56.

⁵⁵⁸ Ferdan Ergut, *a.g.e.*, 2004, s. 112-113.

müdahale imkanlarını mümkün olduğunca sınırlayıp kendisi için en uygun zemini hazırlamaya çalışmıştır.”⁵⁵⁹

Bu döneme ilişkin en önemli hususu, Osmanlının askeri kolluk yapısında resmi olarak bir isim değişikliğine gidilmesi oluşturur. Önceleri “zaptiye”, sonrasında “asakir-i zaptiye” olarak adlandırılan teşkilat, bu dönemde bir daha değişikliğe uğramamak üzere “jandarma” ismini almıştır.

Bunun dışında, 1879 sonrası dönem, jandarma teşkilatının kayda değer biçimde büyüdüğü, hemen hemen her vilayette bir jandarma birliğinin kurulduğu ve jandarmanın daha homojen bir yapı sergilediği bir döneme tekabül eder.⁵⁶⁰

2.2.1. Asakir-i Zaptiyeden Jandarmaya Geçiş⁵⁶¹

Asakir-i Zaptiye teşkilatı 1879’dan sonra yeniden yapılandırılmış ve bu yapılanmanın ilk basamağı olarak “jandarma” ismini almıştır. Dönemin sadrazamı Said Paşa jandarma isminin kullanılmasını sağlayan 20 Kasım 1879 tarihli bir tezkereyi Seraskerliğe göndererek şu emirleri tebliğ etmiştir:

- “*Asakir-i zaptiyenin jandarma usulüne göre tertip ve teşkil edilmesi,*
- *Bir iller jandarma nizamnamesinin hazırlanması,*

⁵⁵⁹ Ali Sönmez, *a.g.m.*, 2012, s. 2862.

⁵⁶⁰ Nadir Özbek *a.g.m.*, 2010, s. 52.

⁵⁶¹ Türk Jandarmasının resmi kuruluş tarihi 14 Haziran 1839 olarak belirlenmiştir. Kuruluş tarihindeki 1839 yılı, jandarmanın Tanzimat Fermanı’ndan sonra kurulduğunu belirtmektedir. Buna göre, Tanzimat’ı takip eden yıllarda jandarma adının geçtiği tayin fermanlarına rastlanılmış fakat bunların arasında jandarmanın tam kuruluş gününü belirten belgelere ulaşılamamıştır. Bundan dolayı, *Asakir-i Zaptiye Nizamnamesi*’nin kabul edildiği tarih olan 14 Haziran 1869’un ay ve günü; Tanzimat Fermanı’nın yayınladığı yıl ile birleştirilerek 14 Haziran 1839 elde edilmiş ve bu tarih Jandarma Genel Komutanlığının resmi kuruluş tarihi olarak belirlenmiştir. J.Gn.K.lığının 18 Nisan 2002 gün ve HRK: 3300-15-02/Eğt.Okıl.D. Okıl.S. (135259) sayılı emri. Aktaran: Bülent Doğan, *Jandarma Dergileri (1925-2005) İnceleme ve Bibliyografya*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Manisa, 2005, s. 25.

- *Bu nizamnamenin hazırlanana kadar illerdeki her nevi güvenlik ve asakir-i zaptiye işlerinin Zaptiye Nezaretinden alınarak Seraskerlik tarafından bakılması,*
- *Zaptiye Nezaretinin görevinin İstanbul ve çevresi ile sınırlandırılması,*
- *Zaptiye işlerinin düzeltilmesi maksadıyla kurulacak jandarma meclisinde aza ve illerdeki jandarma birliklerinde öğretmen olarak yabancılardan birkaç kişinin istihdam edilmesi,*
- *Yeni kurulacak teşkilatın jandarma ismini taşıması.*⁵⁶²

Sadaret makamından illere gönderilen 3 Aralık 1879 tarihli emirle, zaptiye teşkilatının Seraskerliğe bağlandığı belirtilmiş, bundan sonra zaptiye teşkilatına dair her türlü işlemin iller ve Seraskerlik arasında gerçekleştirilmesi gerektiği bildirilmiştir.⁵⁶³ Seraskerlik de sadaret makamından aldığı emirler üzerine illere şu hususları bildirmiştir:

- *“Jandarma teşkilatında gayrimüslimlerin onbaşı, çavuş, başçavuş ve bölük emini olarak kullanılması,*
- *Zaptiye alaylarının jandarma adı altında yeniden teşkilatlandırılması,*
- *İl jandarma işleriyle ilgilenmek üzere Seraskerlikte bir Jandarma dairesinin kurulması.*⁵⁶⁴

Böylece Zaptiye Müşiriyeti bünyesinde bulunan asakir-i zaptiye, jandarmaya dönüştürülerek Seraskerliğe bağlanmıştır. Zaptiye Müşiriyeti ise nezaret ismini almış

⁵⁶² Halim Alyot, *a.g.e.*, 2008, s. 113; Hikmet Tongur, *a.g.e.*, 1946, s. 220.

⁵⁶³ J.Gn.K.lığı, *a.g.e.*, 2002, s. 149; Hikmet Tongur, *a.g.e.*, 1946, s. 221.

⁵⁶⁴ Halim Alyot, *a.g.e.*, 2008, s. 114.

ve polisin yeni adresi olmuştur.⁵⁶⁵ Seraskerlik bünyesinde “Jandarma Daire-i Merkeziyesi” oluşturularak reforma tabi tutulan asakir-i zaptiyeler bu merkeze bağlanmıştır.

Görüldüğü üzere, 1879 reformları sonrasında askeri yönü daha ön plana çıkan bir jandarma teşkilatı oluşmuştur. Bu durumun şekillenmesinde, bir taraftan dış etkenlerin reform sürecine etkileri, diğer taraftan devletin artan sosyal ve siyasi gerilimleri ile mali sıkıntıları rol oynamıştır. Bayley’in ifade ettiği gibi, devlet konsolidasyonuna ve meşruiyetine karşı sert direnişle karşılaşılmasıyla, kolluğun merkezîleşmesi ve askerileşmesi arasında doğrudan bağlantı bulunur. Osmanlıda 19. yüzyılda mali, siyasi ve sosyal alanda kötüye gidış kaçınılmaz olarak jandarmanın askeri bağlarının daha da kuvvetlenmesine sebep olmuştur.

Sadaret emirleri üzerinde durulması gereken diğer bir önemli husus da jandarmanın yeniden yapılandırılmasında yabancı subayların istihdamı konusudur. 1878 yılında imzalanan Berlin Antlaşması Balkanlar’da Avrupalılar denetiminde gayrimüslimler lehine reform yapılmasını karara bağlamıştır.⁵⁶⁶ Bu karar da jandarmanın yeniden teşkilinde yabancı subayların görevlendirilmesine sebebiyet vermiştir.⁵⁶⁷ Bu konunun başarıya ulaşmasıyla Osmanlı Devleti hem yabancı devletlerin iç işlerine müdahale gerekçelerini ortadan kaldırmayı hem de merkezin otoritesini devletin kılcal damarlarına kadar yaymayı hedeflemiştir.⁵⁶⁸ Bu çerçevede, ilk olarak İngiliz Miralayı Valentine Baker, Soldhem, Maurice Cosles, Blond, Cnig,

⁵⁶⁵ Ali Sönmez, *a.g.m.*, 2012, s. 2862.

⁵⁶⁶ Gül Tokay, “Makedonya Reformları ve Güvenlik Güçleri”, *Türkiye’de Ordu, Devlet ve Güvenlik Siyaseti*, İsmet Akça ve Evren Balta Paker (Der.), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2010, s. 126; Nurettin Akman, *a.g.e.*, Ankara, 1991, s. 64-65.

⁵⁶⁷ Stanford J. Shaw ve Ezel K. Shaw, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye Cilt-II*, E Yayınları, İstanbul, 1983, s. 246-247.

⁵⁶⁸ Ali Sönmez, “Jandarma Teşkilatının Kuruluşu Sürecinde Baker Paşa’nın Rolü”, *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi*, S. 11, 2007, s. 167.

Norton, Brisko, İstudi, Viti, Alexi, Norton isimli subaylar jandarmanın çeşitli mevkilerinde görevlendirilmişlerdir.⁵⁶⁹

1879 sonrası yıllarda, jandarma sosyal yardımlardan güvenlik alanına kadar yürüttüğü faaliyetlerle taşrada devletin varlığını hissettiren ilk kurum olma özelliğini taşır. Deprem, heyelan, çığ, sel, yangın, çekirge istilası gibi afetlerde zarara uğrayanların yardımına ilk koşan jandarma birlikleri olmuştur. Bunun yanında, Tanzimat'tan beri süregelen bir şikâyet konusu olan vergi tahsilinde zaptiyenin kullanılması hususu üzerine çalışmalar yapılmıştır. Zaptiye birliklerinin vergi tahsilatı sırasında ahaliye şiddet uyguladığı ve bunun ahali nazarında olumsuz bir kolluk algısının oluşmasına yol açtığı bir gerçekliktir.⁵⁷⁰ Osmanlı elitleri özellikle 1879 sonrası hızlanan idari reformlar ışığında vergi tahsilâtında jandarma birliklerinin kullanılmasına son vermek ve vergi tahsilâtı işi için ayrı bir teşkilat oluşturmak adına çaba harcamışlar; ancak, imparatorluğun koşullarından ötürü vergi tahsilatı işinin jandarmadan alınarak sivil tahsildarlara verilmesi konusunda önemli bir ilerleme kaydedilememiştir.⁵⁷¹

1888 yılına gelindiğinde jandarma teşkilatının oldukça genişlediği görülür. Bu yıllarda, jandarma dairesine bağlı 33 jandarma alayı ve 6 müstakil jandarma taburu bulunmaktadır. Bu birliklerde 2.194 subay ile 40.733 erbaş ve er görev yapmaktadır.⁵⁷² Yıllar içerisinde, teşkilatta nicel olarak personel artışı yaşanmış olmasına rağmen, kurumun etkinliği göz önüne alındığında nicel artışa koşut bir gelişim gerçekleşmemiştir. Özellikle 19. yüzyıl sonlarına doğru Balkanlar'da artan

⁵⁶⁹ Hikmet Tongur, *a.g.e.*, 1946, s. 220; Halim Alyot, *a.g.e.*, 2008, s. 112.

⁵⁷⁰ Detaylı bilgi için bkz.: Nadir Özbek, "İkinci Meşrutiyeti Hazırlayan Koşullar: Rumeli'de Vergi Tahsilatı ve Jandarma", *Toplumsal Tarih Dergisi*, S. 183, 2009.

⁵⁷¹ Nadir Özbek, *a.g.m.*, 2009, s. 12.

⁵⁷² J.Gn.K.lığı, *a.g.e.*, 2002, s. 52.

ayaklanmalar, çetecilik ve siyasi eşkıyalık faaliyetleri kurumun yeniden teşkil edilmesi için çalışmaların yapılmasını zorunlu kılmıştır.

2.2.2. Mürzsteg Düzenleme (Tensikat) Dönemi

20. yüzyılın başlarında Makedonya'da ortaya çıkan ve Osmanlı Devleti'nin bölgedeki otoritesini kaybetmesine yol açan ayrılıkçı hareketler ve ayaklanmalar, mali sorunlarla birleşince Osmanlı için içinden çıkmaz bir hal almıştır. Berlin Antlaşması ile Osmanlı'nın iç işlerine müdahale yetkisini elde eden Avrupalı devletler Balkanlar'daki gelişmeleri takip etmişler ve duruma müdahil olmak için tasarı hazırlamak konusunda uzlaşmışlardır. Ağustos 1903'te Makedonya'nın Manastır bölgesinde gerçekleşen bölgenin en şiddetli ayaklanmasının ardından da bir an önce harekete geçmeye karar vermişlerdir.⁵⁷³ Bu adımdan sonra, Osmanlı jandarması üzerine ağır bir dış nüfuz dönemi başlamıştır.

Avusturya-Macaristan ve Rusya hükümetlerinin hazırladığı Mürzsteg Tasarısı Berlin Antlaşması'nda imzası olan diğer devletlerin onayı ile Osmanlı hükümetine 2 Ekim 1903'te sunulmuştur.⁵⁷⁴ Tasarıya göre, Makedonya Vilayeti'ne Hüseyin Hilmi Paşa genel müfettiş olarak atanacaktır. Jandarma ıslahatlarını gerçekleştirmek üzere paşaya yardımcı olmak için yabancı subaylar görev yapacaktır. Ayrıca, adli ve idari ıslahatların yanında, siyasi af da uygulanacaktır.⁵⁷⁵

Tasarının yürürlüğe konmasıyla, İtalyan jandarma generali Degiorgis başkanlığında bir askeri komisyon oluşturulmuştur. Komisyonun görevi ıslahat

⁵⁷³ Gül Tokay, *a.g.m.*, 2010, s. 126-127.

⁵⁷⁴ Ali Dikici, *a.g.m.*, 2010, s. 81; Stanford J. Shaw ve Ezel K. Shaw, *a.g.e.*, 1983, s. 261-262.

⁵⁷⁵ Gül Tokay, *a.g.m.*, 2010, s. 127; Ali Dikici, *a.g.m.*, 2010, s. 81-82; J.Gn.K.lığı, *a.g.e.*, 2002, s. 155-156.

süreciyle ilgili gelişmelerin ve değişikliklerin karara bağlanması olarak belirlenmiştir. İslahat sürecinde ise ilk önce teşkilatlanma üzerinde durulmuştur. Selanik'e bir jandarma alayı ve Manastır'a beş taburdan oluşan bir alay kurulmuştur.⁵⁷⁶ Her sancakta bir tabur, her kazaya ise bir ya da iki bölük oluşturulmuştur.

İslahatların getirdiği en önemli değişikliklerden biri de yaygın karakol örgütlenmesine gidilmesidir. Komisyon uygun görülen yerlere karakol kurulması için çalışmalar başlatmış ve kısa süre içinde 42 bölük ve 462 karakol açılmıştır. Karakolların yeri belirlenirken karakoldan çıkan bir devriyenin akşama kadar karakola dönebileceği bir mesafe göz önüne alınmıştır.⁵⁷⁷ Böylelikle birbiri ile bağlantı karakol ağı oluşturulmaya çabalanmıştır. Karakol sistemi bir bütün olarak değerlendirildiğinde, Fransız sisteminin örnek alındığı görülmektedir. Merkezi yerlerde topluca konuşlanmış birlik sisteminin yerine devletin ücra köşelerini kontrol altında tutabilecek şekilde örgütlenmiş karakol sistemine geçilmesi kararlaştırılmıştır.

İslahatlar çerçevesinde göreve yönelik kurumsal eğitimi sağlayan okullar açılmıştır. Bu bakımdan tasarı, Osmanlı tarihinde ilk defa kolluk alanında uzmanlığa yönelik eğitim sağlayan okulların kurulmasına vesile olmuştur. Bu doğrultuda ilki 1904 yılında Selanik'te olmak üzere, üç vilayette jandarma okulu açılmıştır. Bu amaçla Selanik'teki Efradı Cedide Mektebi, 1904 yılında jandarma okulu olarak

⁵⁷⁶ Halim Alyot, *a.g.e.*, 2008, s. 138.

⁵⁷⁷ *a.g.e.*, 2008, s. 138-139.

tahsis edilmiştir.⁵⁷⁸ Bu okullarda reformların bitiş tarihi olan 1908 yılına kadar 179 subay ile 6742 er ve erbaş eğitim almıştır.⁵⁷⁹

Jandarma subay okulunda okutulan dersler göz önüne alındığında profesyonelleşmiş bir modern kolluğun oluşturulması doğrultusunda önemli adımlar atıldığı görülür. Okulda teorik eğitim çerçevesinde kolluğa ilişkin hukuki bilgiler verilmiştir. Pratik eğitimde ise jandarma subayları hizmet iletişimi, hesap, temizlik, ateş etmenin teorisi ve pratiği, piyadeler için at binme, kılıç ve telgrafın temel ilkeleri derslerini görmüşlerdir.⁵⁸⁰

Islahatları yürüten yabancı subayların üzerinde titizlikle durduğu bir başka konu ise jandarma istihdam kriterleri olmuştur. Önceden çıkarılmış olan nizamnamelerdeki jandarma istihdam kriterlerine yenileri eklenmiştir. Jandarma erlerinin seçiminde nizamiye ve redif sınıflarında askerlik yapma, gönüllülük esasına uygun olarak sicili temiz olma ve öncelikle okuryazar olma gibi yeni kriterler oluşturulmuştur. Okuryazar olmayan erler, jandarma okullarında okuma-yazma eğitimine tabi tutulmuştur. Başlarda bu kriterler titizlikle takip edilmiş, ancak yeterli müracaatın bulunmamasından dolayı kriterlerin takibi yumuşatılmıştır.⁵⁸¹

Islahatların başladığı ilk yıllarda modern kolluk yapısı oluşturulması ve bölgede asayişin sağlanması konularında kısmi bir ilerleme katedilmiştir. Ancak oluşturulan iyimser atmosfer ilerleyen yıllarda devam etmemiş ve ıslahatlar

⁵⁷⁸ Ali Dikici, *a.g.m.*, 2010, s. 81-82; J.Gn.K.lığı, *Asırlık Çınar: Jandarma Okulları (1904-2004)*, Kozan Ofset, Ankara, 2004, s. 22.

⁵⁷⁹ Halim Alyot, *a.g.e.*, 2008, s. 140.

⁵⁸⁰ Cavit İpek, *Osmanlı İmparatorluğu ve Cumhuriyet'in İlk Yıllarında (1904-1909, 1912-1929) Jandarma'da Reform Hareketleri*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Afyon, 2006, s. 67; J.Gn.K.lığı, *a.g.e.*, 2002, s. 283-284.

⁵⁸¹ Tasarıda belirtilen hususlardan biri de jandarmaya gayrimüslimlerin bölgenin etnik-dini nüfus oranlarına göre alınmasıydı. Ancak, jandarma neferi seçiminde alınan katı tutum, Hristiyanların katılımını % 20'lerden % 10'lara kadar düşürmüştür. Gül Tokay, *a.g.m.*, 2010, s. 130.

hedeflenen sonuçlara ulaşılması açısından başarısızlıklar göstermeye başlamıştır. Bölgede eşkıyalık faaliyetleri ve ayaklanmalar günden güne artmıştır. Böylece, asayiş ortamını sağlamak, tahribatı onarmak ve isyana götürecek tüm nedenleri ortadan kaldırmak gibi tasarının temele hedeflerinden gittikçe uzaklaşmıştır.

Dikici, ıslahatların başarısızlığının ardında beş temel sebebin olduğunu belirtir. Bunlardan ilki ve en etkini, ıslahat çabalarına Osmanlı yönetiminin gereken desteği vermemesi ve ıslahatlara direnç göstermesidir. Bunda, ıslahatların kararlaştırılmasında yabancı devletlerin etkinliğinin Osmanlı tarafınca egemenlik haklarına bir müdahale olarak algılanması büyük rol oynamıştır. İkincisi, bölgedeki Sırbistan, Yunanistan ve Bulgaristan gibi Balkan devletlerinin ıslahatlara karşı direncidir. Bölgeyi kendi topraklarına katmak, bu üç ülkenin temel isteğini oluşturmuş ve bölge halkı bu doğrultuda kışkırtılmıştır. Üçüncüsü, Avrupa devletlerinin programı kendi çıkarları doğrultusunda yönlendirme çabalarıdır. Her ülke bu anlamda gizli gündemlerini oluşturmuş, ıslahatların başarısından ziyade kendi çıkarlarını düşünmüşlerdir. Dördüncüsü, bölgede yaşayan Makedon halkın ıslahatlara sahip çıkmamasıdır. Osmanlı'nın siyasi ve kültürel heterojen nüfus sahipliği burada etkisini göstermiştir. Bütün etnik nüfusları kapsayan tek bir kimliğin inşasının imkânsızlığı ıslahatların başarısızlığını da getirmiştir. Osmanlı Devleti'nin bütün etnik toplumların haklarını koruyarak, halklar arasındaki farklılıkları ortadan kaldırma fikri tutmamış ve ortak bir vatandaşlık hissiyatı yaratmaktan uzak kalmıştır. Son olarak, jandarmanın içinde bulunduğu ekonomik, sosyo-kültürel ve çevresel faktörler ıslahat çabalarının başarısızlığında etkili olmuştur. Özellikle devletin içinde

bulduğu mali çöküntü teşkilat için gerekli olan paranın karşılanamamasına sebep olmuş ve jandarmanın görev etkinliğini düşürmüştür.⁵⁸²

Mürzsteg Tasarısındaki hedeflere tam ulaşılmasına ve süreçte yaşanan tüm olumsuzluklara rağmen, tamamen başarısız bir ıslahat süreci yaşandığını ve sürecin Osmanlıdaki modern kolluk anlayışının gelişmesine herhangi bir katkı sağlamadığını söylemek güç gözükmektedir. Islahatlar modern Osmanlı jandarmasının inşasına yönelik olumlu katkılar sağlamıştır. Öncelikle merkezi yönetim tarafından finanse edilen maaş düzeninin sağlanması kolluğun yerel güç merkezleri ile olan bağı kırılmış ve yurttaşların hizmet taleplerine yanıt vermek zorunluluğunu doğurmuştur. Kurulan karakollar vasıtasıyla kırsalda devletin varlığının daha etkin hissedilmesi sağlanmış ve yurttaş sorunlarının daha yakından takip edilmesi olanağı yaratılmıştır.⁵⁸³

Öte yandan, ıslahatların kısmen de olsa başarıya ulaşmasını sağlayan iç güvenlik anlayışına ait bazı ilkelerin, Osmanlı kolluk sisteminde oturduğu görülür. Kurulan okullarda jandarmaların temel eğitimden geçirilmesi, her karakolda okuma-yazma bilen en az bir jandarma erinin görev yapmasının sağlanması, karakolların birbirleri ile irtibatlı olarak ağ şeklinde –özellikle eşkıyalık faaliyetlerinin yoğunlaştığı yerlerde– konuşlandırılmasına özen gösterilmesi, köyler arasında devriye ve muhabere görevi uygulanması gibi ilkeler modern iç güvenlik anlayışının temellenmesine katkı sağlamıştır.⁵⁸⁴ Ancak, yine de Osmanlının egemenlik haklarının büyük oranda ihlalini getiren bu ihtilal süreci, kısmi getirilerinin yanında Rumeli'nin parçalanmasına yol açacak düzeyde yıkımlara da sebebiyet vermiştir.

⁵⁸² Ali Dikici, *a.g.m.*, 2010, s. 95-101.

⁵⁸³ *a.g.m.*, 2010, s. 102.

⁵⁸⁴ Halim Alyot, *a.g.e.*, 2008, s. 143; Ali Dikici, *a.g.m.*, 2010, s. 102.

2.2.3. Meşrutiyet Dönemi

24 Temmuz 1908 tarihinde gerçekleşen Meşrutiyetin ilanı ile Rumeli'deki jandarmanın düzenleme (tensikat) dönemi sona ermiş ve yabancı subaylar ülkelerine geri dönmüşlerdir. Ancak, Rumeli'deki jandarma birliklerinin 31 Mart olaylarındaki başarıları gözlerden kaçmamış ve Meşrutiyet sonrası hükümeti tarafından bu teşkilatın millileştirilerek ülkenin diğer bölgelerine kurulması için çalışmalara başlanmıştır. Bunun üzerine, "Jandarma Daire-i Merkeziyesi" "Umum Jandarma Kumandanlığı" adı altında teşkilatlandırılmış ve kendilerini kanıtlamış olan yabancı subayların bir kısmı tekrar ülkeye davet edilmiştir.⁵⁸⁵ Balkanlar'da oluşturulan komisyonun yerini bu sefer "Jandarma Müfettiş-i Umumiliği" almış ve yabancı subaylar bu teşkilatlanma altında İstanbul, İzmir, Trabzon, Elazığ, Bağdat ve Beyrut müfettişlik bölgelerine görevlendirilmişlerdir.⁵⁸⁶

Müfettişlik, ıslahatların bir an önce ülke sathında uygulamaya dökülmesiyle görevlendirilmişlerdir. Bu kapsamda müfettişler, okullar ve depolarda dahil olmak üzere jandarmaya ait bütün kurumların hizmet ve işlemlerinin denetleyerek, tespit ettikleri aksaklıkları üst komutanlığa bildirmekle sorumlu tutulmuşlardır.⁵⁸⁷ Müfettişlikler, I. Dünya Savaşı sonlarına kadar görevlerine devam etmiş ve Rumeli'de oluşturulan jandarma örgütlenmesinin yaygınlaştırılması için çaba sarf etmişlerdir.

Meşrutiyet döneminde, jandarma teşkilatının kısmi olarak sivil bağlarının güçlendirildiği görülmektedir. 2 Kasım 1912 tarihli Geçici Jandarma Kanunu ile Umum Jandarma Kumandanlığı disiplin, terfi ve eğitim bakımından Harbiye

⁵⁸⁵ Nurettin Akman, *a.g.e.*, Ankara, 1991, s. 65.

⁵⁸⁶ Halim Alyot, *a.g.e.*, 2008, s. 268-269.

⁵⁸⁷ J.Gn.K.lığı, *a.g.e.*, 2002, s. 177-178.

Nezaretine; ülkenin güvenlik ve asayişine yönelik her türlü hizmet ve görevlerle devlet normlarının ve emirlerinin uygulanmasına dair konularda Dâhiliye Nezaretine bağlanmıştır.⁵⁸⁸ Dahası jandarma birlikleri asayiş ve güvenlik konularında bulunduğu bölgenin en büyük mülki amirine tabi kılınmıştır.⁵⁸⁹ 1917 yılında yapılan yeni düzenlemelerle birlikte jandarmanın bağılılığı meselesi günümüzdeki biçimine iyice yaklaşmıştır.

Dönemin bir başka dikkat çeken konusu ise artan eşkıyalık faaliyetlerinin engellenebilmesi için seyyar birliklerin oluşturulmasıdır. Seyyar jandarma birliklerinin teşkil edilmesine kadarki dönemde düzenli birliklerden “takip müfrezeleri” oluşturularak eşkıya ile mücadele edilmiştir. 1912 yılına gelindiğinde ise merkezleri Selanik, Manastır, Üsküp, Yanya, İşkodra olmak üzere biner kişilik seyyar jandarma taburu kurulmuştur. Günümüz jandarmasının teşkilatlanmasında da yer teşkil eden bu tip birlikler, o dönemde Rumeli’de eşkıyalığın takibinde görev yapmışlardır.

Osmanlı jandarma ıslahat tarihini bir bütün olarak değerlendirdiğimizde, Osmanlı merkezinin hedefinin bir yandan modern idari pratiklerin devreye sokulması, diğer yandan ise etnik, dini ve kültürel olarak farklılık arz eden tebaanın merkezin denetiminden çıkmasının önlenmesi olduğu söylenebilir. Bu kapsamda Osmanlı jandarması, merkezkaç kuvvetlerle mücadele etmenin bir aracı olarak, kırsaldaki ayaklanmaları bastırmak ve ayrılıkçılığı hedefleyen her türlü siyasi hareketi kontrol altında tutmak için kullanılan bir kurum halini almıştır.⁵⁹⁰ Bunun için, Osmanlı hükümeti istekli veya zorla yabancı subayların yardımlarını alarak

⁵⁸⁸ Halim Alyot, *a.g.e.*, 2008, s. 283.

⁵⁸⁹ Hikmet Tongur, *a.g.e.*, 1946, s. 270.

⁵⁹⁰ Nadir Özbek, *a.g.m.*, 2010, s. 75-77.

Avrupalı devletlerin müdahalesinde modern jandarmanın inşasına çabalamıştır. Ancak, Osmanlının içinde düştüğü ekonomik, siyasi ve sosyal bunalım, reforme edilmiş bir jandarma teşkilatının oluşturulmasını sekteye uğratmıştır.

2.3. ASKERİ NİZAMDA JANDARMA: İKİ BÜYÜK SAVAŞ

Osmanlının yıkılmasına neden olan I. Dünya Savaşı ile Cumhuriyetin kurulmasını sağlayan Kurtuluş Savaşı'nda jandarmanın üstlenmiş olduğu görevlerle askeri statüsü ön plana çıkmıştır. Bu savaşlar, jandarmanın askeri nizama ait olduğunu ve kolaylıkla orduya entegre olabildiğini göstermiştir.

Jandarmanın olağanüstü durumlarda orduya katılması iki açıdan önemli yarar sağladığı söylenebilir. Birincisi, jandarma kuvveti cepheleri takviye ederek muharip birlik ihtiyacını karşılamaktadır. Jandarma kuvvetinden oluşturulan birlikler orduya eklenerek bir piyade gibi harekât icra edebilmektedir. İkincisi, orduya eklenen jandarma kuvveti cephe gerisinin emniyetine ve cephelerin ikmaline yönelik görevler üstlenerek ordunun tüm gücü ile eğitime ve savaşa odaklanmasını sağlayabilmektir.⁵⁹¹ Böylece muharip unsurların muhabere dışı görev yükünü alarak kuvvet tasarrufu sağlamaktadır.

2.3.1. I. Dünya Savaşı'nda Jandarma

I. Dünya Savaşı, “topyekûn savaş” kategorisinde değerlendirilir. Topyekûn savaştan kasıt, *“savaşın artık sınırlı bir kaynak ve üniformalı insan kullanımıyla yetinen bir askeri faaliyet olmaktan çıkıp, ülkelerin tüm insan ve ekonomik*

⁵⁹¹ Adnan Türkeli, “Çanakkale Savaşları'nda Jandarma Birlikleri”, *Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı Dergisi*, S. 1, 2003, s. 149-150.

kaynaklarını uzun süre sürekli seferber etmelerini gerektiren bir yıkım sürecine dönüştürmesidir."⁵⁹² İşte Osmanlı Devleti'nin savaş için seferber ettiği kaynaklarından biri de jandarma kuvvetleridir. Savaş boyunca iç güvenliğe ilişkin meseleler ödün verilebilecek hususlar olarak görülmüş ve bu çerçevede jandarma birlikleri savaş için tasarruf edilen birliklere dönüşmüştür.

1914 yılındaki Balkan yenilgisinin sonucunda Rumeli'deki jandarma kuvvetleri boşa çıkmış ve bu kuvvetler askeri firarilerin takibi ve eşkıyalıkla mücadele amacıyla Anadolu'daki jandarma birliklerini takviye etmişlerdir. 2 Ağustos 1914 tarihinde genel seferberlik ilan edilmesiyle, asayiş hizmetindeki jandarma birliklerinin orduya eklenmesi için çalışmalar başlatılmıştır. İlk olarak, Osmanlı topraklarındaki jandarma birlikleri "sabit" ve "seyyar" olarak ikiye ayrılmış, sabit jandarma birliklerinin üçte ikisiyle de seyyar birlikler teşkil edilmiştir. Bu seyyar birlikler de düzenli orduya dahil edilmiştir.⁵⁹³ Zaten savaştan önce eklenmesi için gerekli hukuki dayanak "Jandarma Efradının Sureti Tedarikine Dair Nizamname" ile oluşturulmuştur. Nizamnamenin altı ve dokuzuncu maddesinde, "*seferberlik ilanında, seferberlik müddetinin devamına münhasır olmak ve seferberliğin hitamında asıl görevlerine iade olunmak üzere, mevcut jandarma erlerinin üçte ikisi ve subaylarının yarısı Harbiye nezaretinin emrine verilir*"⁵⁹⁴ hükmü yer almıştır. Jandarmanın askeri niteliğini sürdüren bir kuvvet olması göz önüne alındığında savaş durumlarında orduya kolayca eklenmesi açıkça gözler önüne serilmektedir.

⁵⁹² Mehmet Beşikçi, *a.g.m.*, 2010, s. 149. Başka bir "topyekun savaş" tanımı için bkz.: Gianfranco Poggi, *Devlet: Doğası, Gelişimi ve Geleceği*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2011, s. 150-151.

⁵⁹³ Hüseyin Işık, *I. Dünya Savaşında Seyyar Jandarma Birlikleri*, Jandarma Basımevi Müdürlüğü, Ankara, 1999, s. vi.

⁵⁹⁴ Hikmet Tongur, *a.g.e.*, 1946, s. 270; Halim Alyot, *a.g.e.*, 2008, s. 286.

Jandarma kuvvetlerinin büyük bir kısmının düzenli orduya eklenmesi, devletin iç güvenliğe yönelik görevlerini tamamen boşladığı anlamına gelmemektedir. Bir taraftan, cephelere sevk edilen jandarma birlikleri savaşlarda aktif rol oynarken, geri bölgelerde kalan jandarmalar ise savaş için gerekli olan ihtiyaçları örgütlemişler ve kaynakların cephelere ikmalinin aksamaması için emniyet tedbirleri almışlardır. Bu doğrultuda, jandarma birliklerinden kıyıların emniyetini ve düşman faaliyetlerini gözetlemek amacıyla “Kıyı Gözetleme Birlikleri”, demiryollarının emniyeti için “Demiryolu Koruma Birlikleri”, asker inzibat görevini ifa etmek için ise “Sahra Jandarma Birlikleri” oluşturulmuştur.⁵⁹⁵ Özellikle kıyıların korunmasıyla görevlendirilen birlikler gözetleme görevini icra ederek büyük bir kuvvet tasarrufu sağlamışlardır.⁵⁹⁶

Savaş sürecinde jandarmanın asli çabalarından birini askeri firarlarla mücadele oluşturmuştur. Artan firar olaylarının önünün alınması maksadıyla Umum Jandarma Komutanlığınca 19 Haziran 1916 tarihinde hazırlanan tebligat çerçevesinde, vilayetlerdeki ve müstakil sancaklardaki jandarma birlikleri içinden zorlu şartlarda takip yapabilecek seviyede “takip müfrezeleri” oluşturulmasına karar verilmiştir.⁵⁹⁷ Takip müfrezeleri ordunun geri bölgesinde askeri inzibatlık görevlerini icra etmiş, askeri firarilerin yakalanarak cephelere gönderilmesini takip etmişlerdir. Fakat alınan bütün bu tedbirlere rağmen, Osmanlının firar sorununu çözmekte kısmen başarılı olduğu söylenebilir. Öyle ki Mondros Mütarekesi’nin imzalandığı

⁵⁹⁵ İsmail Efe, “30 Ekim 1918’den Ocak 1921’e Teşkilat, Tensikât ve İcraatlarıyla Türk Jandarması”, *Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 7, S. 1, 2016, s. 586.

⁵⁹⁶ Cavit İpek, *a.g.e.*, 2006, s. 32.

⁵⁹⁷ Mehmet Beşikçi, *a.g.m.*, 2010, s. 163.

1918 tarihindeki silah altında bulunan 1.095.000 askerın yaklaşık 500.000'i asker kaçağı durumunda olmuştur.⁵⁹⁸

2.3.2. Kurtuluş Savaşı'nda Jandarma

I. Dünya Savaşı'nda mağlup olan Osmanlı Devleti, İtilaf devletleri ile Mondros Mütarekesi'ni imzalayarak çatışma durumunu sonlandırmıştır. Mütarekenin beşinci maddesi, sınırların korunması ve iç güvenliğin sağlanması için tasarruf edilecek birliklerin haricindeki bütün askeri kuvvetlerin terhisini öngörmüştür. Bu madde doğrutusunda da, Osmanlı Devleti'nin düzenli ordu birliklerinin büyük bir kısmı İtilaf devletlerinin gözetiminde terhis edilmiştir.

Devletin egemenliğini sürdürülebilmesi fiziksel güç tekeli ni coğrafyasında sağlamasına bağlı olabileceği göz önüne alındığında, Osmanlı hükümetinin Mondros Mütarekesi'nden sonra devlet egemenliğini kaybettiği görülür. Mütareke sonucunda düzenli ordunun kontrolünü kaybeden Osmanlı hükümeti kendilerine bağlı silahlı güç oluşturmak amacıyla, öncelikle jandarma birliklerini uygun kuvvet olarak görmüşlerdir. Mütarekenin askeri kuvvetlerin terhisini öngören maddesindeki iç güvenlik birliklerine ilişkin boşluktan yararlanarak, jandarma birliklerine asker kaydetme politikası izlenmiştir. Hatta İtilaf devletlerinin şüphesini çekmemek amacıyla savaş zamanı Harbiye Nezareti bünyesinde faaliyet gösteren Umum Jandarma Kumandanlığı Dâhiliye Nezaretine bağlanarak, jandarmanın içe dönük kullanım durumunun sağlamaştırıldığı izlenimi verilmiştir. Bu anlayış dahilinde, Umum Jandarma Kumandanlığı, 1918 tarihinde terhis sebebiyle boşalacak kadrolara

⁵⁹⁸ Mehmet Beşikçi, *a.g.m.*, 2010, s. 169.

gönüllü asker kaydedilmesini istemiştir.⁵⁹⁹ Öte yandan, İtilaf devletleri de Osmanlı ordusunun yanı sıra jandarmayı da tamamen kontrol altına almak ve işlevsiz kılmak için çaba içerisine girmiştir.

Anadolu'da art arda düzenlenen kongrelerle başlayan ve 20 Nisan 1920'de Ankara'da Büyük Millet Meclisi'nin açılmasıyla hızlanan Milli Mücadele, jandarma için iki başlılığın olduğu bir dönemle başlar. Daha önceden İstanbul hükümetinin çeşitli direktifleriyle oluşturulmuş olan Umum Jandarma Komutanlığının dışında TBMM hükümeti tarafından Milli Savunma Bakanlığı bünyesinde bir Umum Jandarma Kumandanlığı daha kurulur. Böylece, aynı birliklerin iki farklı hükümetçe yönlendirilmeye çalışıldığı, dönemin şartlarıyla örtüşen, bir durum oluşmuştur. İki hükümet de, verdikleri direktiflerle kurum üzerinde otorite kurmaya çalışmıştır. Öncelikle, İstanbul hükümeti Jandarma Müfettişliklerine ilişkin bir talimatname yayınlarak Ankara'daki hükümetin verdiği kararların geçersiz olduğunu ilan etmiştir. Fakat Ankara hükümeti, İstanbul hükümetinin kararlarına rağmen, kısa bir zaman zarfında Anadolu'da sekiz jandarma bölge müfettişliği ile 17 jandarma alayı ve 13 bağımsız tabur oluşturabilmiştir.⁶⁰⁰ Zamanla Milli Mücadele'nin halk nazarında meşrulaşması ve savaşlarda başarı gösterilmesi ile İstanbul hükümetinin jandarma üzerindeki hegemonyası tamamen sonlandırılmıştır.

Kurtuluş Savaşı boyunca, Ankara hükümeti jandarma kuvvetlerini başlıca üç amaç altında kullanmıştır. İlk olarak, coğrafyaya yayılmış en yaygın kurum olmasının getirisiyle jandarma, halka ulaşma ve ona nüfuz etme aracı olarak işlev görmüştür. Bunun yanında, bir taraftan Milli Mücadele için halk desteği oluştururken, diğer taraftan hükümetin mücadele kapsamında aldığı kararların

⁵⁹⁹ İsmail Efe, *a.g.m.*, 2016, s. 587-588.

⁶⁰⁰ J.Gn.K.lığı, *a.g.e.*, 2002, s. 198.

uygulanmasını gözetmiştir. Milli mücadele için yeniden asker toplanmasını ve savaş için gerekli olan kaynakların sağlanmasını takip etmiştir. Hatta bu çerçevede, 9 Nisan 1920’de asker kaçaklarının yakalanması ve eşkıyalıkla mücadele etmekle görevli “Seyyar Jandarma Müfrezeleri” oluşturulmasına karar verilmiştir.⁶⁰¹

Seyyar Jandarma Müfrezelerinin oluşturulması için alınan kararda, birliklerin seferberlik hazırlığı kapsamında eğitimlerine devam etme gerekliliği vurgulanmıştır. Seferberlik hazırlığı da jandarma kuvvetlerinin ikinci kullanım amacıyla bağlantılıdır. Jandarma, Milli Mücadele Döneminde, askeri statüsünün bir gereği olarak seferberlik çerçevesinde orduya eklenmiş ve cephelerde aktif görev almıştır. Jandarma birliklerini de bünyesine dahil eden ordu, bu dönemde hem iç düzensizliklerle hem de dış düşmanlarla mücadele etmek durumunda kalmıştır.⁶⁰² Üçüncül olarak, jandarmanın çeşitli yörelerde silahlı mücadeleyi düzensiz bir şekilde yürüten grupları düzenli ordu altında organize etmek için kullanılması amaçlanmıştır. Jandarma orduyla beraber yerel direniş örgütlerini kendi bünyesine eklemeyerek düzenli bir ordu oluşturulmasına katkı sağlamıştır.

Yukarıda söz edilen hususların dışında jandarma, savaş boyunca iç güvenliğin sağlanması, ordunun geri bölge emniyetinin temini ve Büyük Millet Meclisi hükümetinin karar ve emirlerinin uygulanması gibi olağan görevlerini de yerine getirmeye devam etmiştir. Ülkede I. Dünya Savaşı sonrası devlet otoritesinin tamamen kaybolmasının bir sonucu olarak, ülkenin büyük bir bölümünde asayişsizlik artmış, çetecilik ve eşkıyalık faaliyetleri güvensiz bir ortamın doğmasına sebep olmuştur. Özellikle kırsaldaki boşluğu değerlendiren çeteler, çeşitli yerleri nüfuz bölgeleri ilan ederek yönetme durumuna girişmişlerdir. Bu koşulların sonlandırılması

⁶⁰¹ İsmail Efe, *a.g.m.*, 2016, s. 595-596.

⁶⁰² Ferdan Ergut, *a.g.e.*, 2004, s. 309.

ve devlet otoritesinin yeniden tesisi de devamlı mücadele içinde olan jandarma kuvvetlerine düşmüştür.⁶⁰³

Dönemin jandarmasının kurumsal kültür yönünden de önemli değişimler kaydettiğini belirtmek gerekir. Osmanlıda İttihat ve Terakki ile başlayan etnik, siyasi ve kültürel olarak homojen bir toplum oluşturma süreci Milli Mücadele dönemi ile tavan yaptığı söylenebilir. Tarihi süreçte yaşanan toprak kayıpları, göçler, tehcir olayları, etnik çatışmalar ve mübadeleler daha homojen bir toplumun oluşabilmesine ister istemez katkı sağlamıştır. Sırasıyla Osmanlılık, ümmetçilik siyasetini izleyen Osmanlı merkez hükümeti sonunda toplumsal kimliğini Türkçülük akımına uygun ölçüde belirlemek durumunda kalmıştır. Bu doğrultuda, jandarmanın “Türkleştirilmesi” süreci başlamış, jandarma Anadolu’yu homojenleştirme siyasasının bir kolaylaştırıcı aracı olarak kullanılmış ve ulus-devlete giden yolda iç denetim görevini üstlenmiştir.⁶⁰⁴ İlk önce kendi içinde homojenleşen jandarma olduğu değerlendirildiğinde, düzenleme (tensikat) sürecinden itibaren Avrupalı devletlerce ısrarla vurgulanan gayrimüslimlerin nüfusları nispetinde istihdamı projesi rafa kalkmıştır. Bunun yerine, Türklüğün öne çıkarıldığı bir kurumsal kimliğin inşasına başlanmış, bu inşa süreci de Cumhuriyetin ilanı ile hızlanmıştır.

2.4. CUMHURİYET DÖNEMİ JANDARMASI

I. Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı’nda bütün varlığıyla ordu saflarında yer alan jandarma teşkilatı, savaşların olumsuz şartlarından büyük ölçüde etkilenmiştir. İki büyük savaş öncelikle jandarmanın uzmanlaşmış kadrosunun büyük ölçüde

⁶⁰³ J.Gn.K.lığı, *a.g.e.*, 1974, s. 27.

⁶⁰⁴ Mehmet Beşikçi, *a.g.m.*, 2010, s. 166.

dağılmasına sebep olmuştur.⁶⁰⁵ Eğitimli ve deneyimli kadrosu savaşlar sonucunda azalmış, kadroların tamamlanması için askerlik sırası gelen erler ve emekli personel kullanılmıştır. Bunun yanında, savaşa göre teşkilatlanmış olan jandarma iç güvenliğin sağlanmasına odaklanan olağan durumundan oldukça uzaklaşmak durumunda kalmıştır. Cumhuriyetin ilanından sonra savaşların etkilerinin silinmesi için jandarma teşkilatında yeniden yapılanmaya gidilmiştir. Bu çalışmalar da günümüze kadar sistemli bir şekilde devam etmiştir.

2.4.1. 1706 Sayılı Jandarma Kanunu

Kurtuluş Savaşı'ndan sonra jandarmanın yeniden yapılandırılması çerçevesinde atılan ilk adımı 22 Haziran 1930 tarih ve 1706 sayılı Jandarma Kanunu oluşturur. Bu Kanun, Cumhuriyet döneminde jandarmanın tanımını, görevlerini ve bu görevlerine göre bağlı bulunduğu makamları, makamların sıfat ve yetkisini belirlemiştir.⁶⁰⁶ Buna göre, *“Türkiye Cumhuriyeti jandarması umumî emniyet ve asayişini korumağa, kanun ve nizamlar hükümlerinin icrasını temine ve bunlara müstenit Hükümet emirlerini ifaya memur müsellâh ve askerî bir inzibat kuvveti”*⁶⁰⁷ olarak tanımlanmıştır. Dönemin jandarması, barışta veya savaşta olma durumu ile çeşitli hizmet ve görevler bakımından üç ayrı makama bağlanmıştır. Barışta askeri eğitim yönünden Büyük Erkânı Harbiye Reisliğine, yani dönemin Genelkurmay Başkanlığına bağlı kılınmıştır. Seferberlik zamanında jandarma kuvvetlerinin Seferberlik Kanunu'na göre belirlenecek kısmı ordunun emrine girecektir. Jandarma, silah ve mühimmat ile seferberlik zamanında ordu emrine giren birliklerin masrafları

⁶⁰⁵ J.Gn.K.lığı, *a.g.e.*, 2002, s. 207.

⁶⁰⁶ J.Gn.K.lığı, *a.g.e.*, 1974, s. 38.

⁶⁰⁷ “Jandarma Kanunu” (1706 SK.), *Resmi Gazete*, 1526, 22.06.1930.

konusunda Millî Müdafaa Vekâletine, yani Milli Savunma Bakanlığına bağlanmıştır. Silah tedariki, ikmalî, tamiri ve bunların cephanelerinin temini konularında Milli Savunma Bakanlığı altında teşkilatlanmalar bulunduğu için bahsedilen bağıllık yerinde görülmüştür.⁶⁰⁸ Bunun dışında, jandarma emniyet ve asayişe ilişkin hususlarla diğer bütün hizmet ve görevler bakımından Dâhiliye Vekâletine bağlı kılınmıştır.⁶⁰⁹ Kanun'un 14. maddesine göre, jandarma subayları emniyet ve asayişî muhafaza, devletin kanun ve nizamlarını ve bunlara dayanan hükümet emirlerinin icrasını sağlanması bakımından mahallin en büyük mülki amirinin emri altındadır. Bu itibarla, Tanzimat sonrasında yavaş yavaş uygulanmaya konulan jandarmanın mülki makamlara bağıllığı Cumhuriyet döneminde de arttırılarak devam ettirilmiştir.

Bu Kanun'un diğer önemli bir getirisi, günümüzde de uygulaması sürdürülen jandarma subay ihtiyacının Kara Harp Okulundan karşılanmasının esasa bağlanmış olmasıdır. Önceden Jandarma Subay Okulundan mezun olarak jandarmaya katılan subaylar, böylece Kara Harp Okulunda eğitim almaya bağlayacaklardır. Ancak, kararın uygulanmasına Ankara'daki Kara Harp Okulunun inşasının tamamlandığı 1935 yılında geçilecektir.⁶¹⁰

⁶⁰⁸ Halim Alyot, *a.g.e.*, 2008, s. 360.

⁶⁰⁹ Günümüz Türkiye Cumhuriyeti jandarmasının temel çerçevesini çizen 2803 sayılı Jandarma Teşkilat, Görev ve Yetkileri Kanunu'na göre, "*Jandarma Genel Komutanlığı, Türk Silahlı Kuvvetlerinin bir parçası olup, Silahlı Kuvvetlerle ilgili görevleri, eğitim ve öğretim bakımından Genelkurmay Başkanlığına, emniyet ve asayiş işleriyle diğer görev ve hizmetlerin ifası yönünden İçişleri Bakanlığına bağlıdır.*" Kanun ikmal esaslarını da şöyle belirlemiştir: "*Jandarma Genel Komutanlığı ikmal hizmetleriyle faaliyetlerine ait her türlü ihtiyaçlarını ve Milli Savunma Bakanlığınca sağlanacak silah ve mühimmatını imkan nispetinde Türk Silahlı Kuvvetleri standartlarına uygun olarak kendi bütçesinden karşılar.*" Görüldüğü üzere, 1930 ile günümüzdeki bağıllık durumu açısından pek bir farklılık bulunmamaktadır.

⁶¹⁰ Halim Alyot, *a.g.e.*, 2008, s. 466; J.Gn.K.lığı, *a.g.e.*, 1974, s. 38.

2.4.2. Jandarma Teşkilat Yapısının Gelişimi

1706 sayılı Kanun ve söz konusu kanunun uygulamasını açıklayan 1937 tarihli Jandarma Teşkilat ve Vazife Nizamnamesi jandarmanın ülkenin kılcak damarlarına kadar karakollar vasıtasıyla teşkilatlanmasını mümkün kılmıştır. Bu mevzuat hükümleri çerçevesinde jandarma teşkilatının sabit ve seyyar olmak üzere ikili temel bir ayrıma tabi tutulmuştur. Aşağıda da sabit ve seyyar birliklerin tarihi gelişimi ile beraber profesyonel kolluğun yetiştirilmesini sağlayan jandarma okullarının tarihi açıklanacaktır.

2.4.2.1. Sabit Jandarma Teşkilatları

Sabit jandarma teşkilatlarında asıl ve özel görevli sabit jandarma kuvvetleri olmak üzere ikili bir ayrıma gidilmiştir. 1706 sayılı Kanun, sabit jandarma teşkilatlarını mülki teşkilata tabi kılmıştır. Jandarmanın mülki teşkilata tabi olmasından kasıt, her mülki idare taksimatına bir jandarma birliğinin tekabül etmesi ve mülki görevler yönünden mülki makamlara karşı sorumluluktur. “Asıl sabit jandarma birlikleri” mülki taksimata uyumlu bir şekilde teşkilatlandırılmıştır. Sabit birlikler, İl Jandarma Alay Komutanlıklarını, İl Merkez Jandarma Birlik Komutanlıklarını, İlçe Jandarma Birlik Komutanlıklarını, Bucak Jandarma Takım Komutanlıklarını, Jandarma Karakol Komutanlıklarını, Cezaevi veya Gözetleme gibi diğer jandarma karakollarını kapsamıştır.⁶¹¹ Özel görevli sabit jandarma birlikleri ise Jandarma Bölge Müfettişlikleri, Jandarma Bölge Komutanlıkları, Jandarma Motorlu Alay ve Taburları, Jandarma Motorlu Toplu Bölükleri ve Jandarma Komando Birliklerinden oluşmuştur. Özel görevli sabit jandarma birlikleri, asıl sabit jandarma

⁶¹¹ J.Gn.K.lığı, *a.g.e.*, 1974, s. 46-47.

birlikleri gibi mülki amirlerin emri altına olmayıp çoğunlukla İçişleri Bakanlığına bağlı kalmışlardır.⁶¹²

Özel görevli sabit jandarma birliklerinden olan bölge müfettişlikleri, Cumhuriyetin ilanından önce yabancı subayların gözetiminde vazife gören ve görev sahalardaki birliklerin denetimini gerçekleştiren birliklerdi. Fakat Cumhuriyetle birlikte yabancı subayların görevleri sona erdirilmiş ve müfettişlikler yeniden düzenlenmiştir. Zaman içerisinde çokça değişikliğe uğramakla birlikte, her jandarma bölge müfettişliğine bir veya birden fazla ili kapsayacak şekilde sorumluluk sahası belirlenmiştir. Bu müfettişliklerin görevleri, birliklerin ödev ve hizmetlerini mevcut kanun, nizam ve emirlere uygun olarak yapıp yapılmadığını denetlemektir. Fakat denetledikleri birliklerin emir ve komutasından sorumlu değillerdi. Çeşitli adlandırmalar altında varlığını sürdüren Jandarma Bölge Müfettişlikleri 1978 yılında kapatılmış, yerine günümüzde de teşkilat içinde yeri bulunan Jandarma Denetleme Başkanlığı oluşturulmuştur.⁶¹³

Müfettişliklerin dışında jandarmanın teşkilatlanma açısından dikkat çeken bir diğer hususu Jandarma Bölge Komutanlıkları oluşturur. Bu komutanlıklar ilk kez 1932 yılında 18 bölgede olacak şekilde teşkil edilmiştir. Müfettişliklerden farklı olarak sorumluluk sahasındaki birliklerin emir-komutasını da üstlenmiş olan bölge komutanlıkları mülki taksimat aykırı bir teşkilatlanmaya işaret eder.⁶¹⁴

1706 sayılı Kanun'la beraber asıl sabit jandarma birlikleri mülki taksimata uygun biçimde teşkilatlanmıştır. İllerde il jandarma alay veya müstakil tabur komutanlıkları, ilçelerde ilçe jandarma komutanlıkları, bucaklarda jandarma takım

⁶¹² Sabit jandarma birlikleri tabiri 1983 yılında 2803 sayılı Kanun ile "İç Güvenlik Birlikleri" olarak değiştirilmiştir. J.Gn.K.lığı, *a.g.e.*, 2002, s. 254-255, 260.

⁶¹³ Halim Alyot, *a.g.e.*, 2008, s. 368; J.Gn.K.lığı, *a.g.e.*, 2002, s. 256-260.

⁶¹⁴ Halim Alyot, *a.g.e.*, 2008, s. 370-371; J.Gn.K.lığı, *a.g.e.*, 2002, s. 260-261.

komutanlıkları kurulmuştur. Bunun dışında, devletin varlığının en ücra köşelere kadar yayılmasını sağlayan karakollar il, ilçe ve bucak merkezlerinde ve bunların dışındaki köy veya emniyetli noktalarda kurulmuştur. Daha doğru bir şekilde ifade etmek gerekirse, 19.yüzyılın son dönemlerine doğru kurulmaya başlanan karakollar, Cumhuriyetin ilanına müteakip yaygınlaştırılmıştır.

2.4.2.2. Seyyar Jandarma Teşkilatları

Seyyar jandarma teşkilatlarının kuruluşu düzenleme (tensikat) dönemine kadar uzanır. Özellikle eşkıya ile mücadele ve isyanların bastırılması kapsamında oluşturulan bu birlikler, sınırdan eşkıya geçişlerinin ve kaçakçılık faaliyetlerinin artması ile sınır muhafaza görevini de üstlenmişlerdir. Seyyar jandarma teşkilatlarının bir diğer görevini de seferberlik zamanında ordu birliklerine eklenilerek muharebe görevleri ifa etmek oluşturur. Cumhuriyet döneminde de il jandarma komutanlığına bağlı birliklerin icra gücünü aşan olaylarda kullanılmak üzere seyyar jandarma birlikleri oluşturulmuştur.

Jandarma sınır güvenliği görevini Balkan Savaşı'ndan sonra ordu birliklerinden devralmıştır. 1916 yılında yayınlanan “Hudut Müfettişliği ile Muvazzaf Olan Jandarma Alay Komutanlığının Vazifelerine Dair Talimat”la da sınır birliklerinin bağlılıkları ve görevleri belirlenmiştir. I. Dünya Savaşı süresince orduya yüklenen sınırların korunması görevi, Cumhuriyetin ilanı ile tekrar jandarmanın sorumluluğuna verilmiştir.⁶¹⁵ Cumhuriyet tarihi boyunca çokça el değiştiren sınır koruma görevi de son birkaç yıla kadar jandarma birliklerince üstlenilmeye devam etmiş, ancak günümüzde Kara Kuvvetleri birliklerine devredilmiştir.

⁶¹⁵ J.Gn.K.lığı, *a.g.e.*, 2002, s. 264-270; J.Gn.K.lığı, *a.g.e.*, 1974, s. 50.

Sınır koruma görevinin haricinde seyyar jandarma birliklerinin üstlendiği bir başka görev eşkıya ile mücadele ve bununla bağlantılı olan toplumsal olaylara müdahale oluşturmaktır.⁶¹⁶ 1945-1970 yılları arasında bu kapsamda “toplu jandarma birlikleri” oluşturulmuş, bu birlikler sabit birliklerin gücünü aşan olaylara müdahale görevi üstlenmişlerdir. 1974 yılına gelindiğinde toplu birliklerin isimleri “Jandarma Komando Bölükleri” olarak değiştirilmiştir.

Seyyar birlikler günümüzde farklı isimler altında da olsa devam etmektedir. İç güvenlik birliklerinin yetişemediği, boyunu aşan durumlar oluştuğunda olayın olduğu bölgeler seyyar birliklerle takviye edilmektedir.

2.4.3. Jandarma Okulları Tarihi

Osmanlı hükümetinin uzmanlaşmış, profesyonelleşmiş ve modern bir jandarma kuvveti kurma çabaları 20. yüzyılın ilk çeyreğine kadar devam etmiş, ancak süregelen savaşlar dolayısıyla ile çoğu açıdan başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Cumhuriyet öncesi jandarması, oldukça önemli gelişmeler kaydetmiş olsa da modern bir devlet pratiği seviyesine ulaşması gecikmiştir. Dolayısıyla, jandarmanın personel kalitesi düşük, teçhizatı yetersiz, ödemeleri aksak kalmıştır. İşte kurulan jandarma okulları özellikle personel kalitesini arttırmak, profesyonelleşmiş ve uzmanlaşmış kadrolar oluşturmak adına açılmıştır.

⁶¹⁶ Cumhuriyetin ilanından sonra da eşkıyalık faaliyeti Anadolu’da devam etmiştir. 1924 yılında eşkıyalık olayı 11.000, 1925 yılında 46.000, 1928 yılında 56.000’i bulmuştur. Seyyar birliklerin yaygınlaştırılmasıyla yıllar geçtikçe azalarak 1932 yılına gelindiğinde 950’ye kadar düşmüştür. J.Gn.K.lığı, *a.g.e.*, 1974, s. 38.

2.4.3.1. Jandarma Subay Okulu Tarihi

Jandarma okulları tarihi Cumhuriyet öncesi döneme dayanır. Modern anlamda ilk jandarma okullarının açıldığı yıllar düzenleme (tensikat) dönemine denk gelir. Tensikat komisyonunun en önemli yararlarından biri nitelikli ve konusunda uzman jandarma subaylarını yetiştirecek okullar kurmak olmuştur.⁶¹⁷ Komisyon, bu süreçte iç güvenliğe odaklı eğitim alan personel yetiştirilmesi amacıyla 1904 yılında Selanik'te jandarma subayları, karakol komutanları ve jandarma erleri için üç okul kurmuştur.

1904 senesinde eğitime başlayan Jandarma Subay Okulu, 1910 senesinde İstanbul'a nakledilmiştir. 1921 yılına kadar İstanbul'da bulunan okul, İstanbul'un yabancılarca işgaline müteakip kaldırılmış ve Ankara'da yeniden tesis edilmiştir. Fakat okul Ankara'daki konut sıkıntısından dolayı 1922 yılında İzmit'e, buradan da 1924 yılında Konya'ya taşınmış ve 1930 yılına kadar faaliyetine burada devam etmiştir.⁶¹⁸

1706 Sayılı Jandarma Kanunu ile beraber eski kanun ve nizamnamelerde belirtilen subay kaynakları bütünüyle kaldırılmış ve jandarma subay ihtiyacının Harp Okulu mezunu subaylardan karşılanması esası getirilmiştir. Kara Harp Okulundan mezun jandarma subaylarına, kolluk işlevine odaklı bir eğitim ve öğretim verilebilmesi için Jandarma Subay Okulu 1936 yılında yeniden açılarak faaliyete geçirilmiştir.⁶¹⁹ Böylece, jandarma subayları yüksek öğrenimlerini Harp Okulu bünyesinde tamamlarken, -günümüzde de olduğu gibi- kolluğa ilişkin eğitimlerini sınıf okulu bünyesinde almaya başlamışlardır.

⁶¹⁷ Cavit İpek, *a.g.e.*, 2006, s. 63; J.Gn.K.lığı, *a.g.e.*, 1974, s. 53.

⁶¹⁸ J.Gn.K.lığı, *a.g.e.*, 2002, s. 294.

⁶¹⁹ *a.g.e.*, 2002, s. 296.

Tablo 3: Jandarma Subay Okulunun Faaliyet Yılları ve Öğrenim Süresi⁶²⁰

OKULUN ADI	FAALİYET YILLARI	EĞİTİM ÖĞRETİM SÜRESİ	FAALİYETTE BULUNDUĞU YER
JANDARMA ZABİT MEKTEBİ	1904–1910	1Yıl 4 Ay	Selanik
	1910–1921	1Yıl 6 Ay	Dersaâdet
	1921–1922	-	Ankara
	1922–1924	-	İzmit
	1924–1930	-	Konya
	1930–1936	1706 sayılı Jandarma Kanunu ile okul lağvedilmiştir.	
JANDARMA SUBAY OKULU	1936–1937	10 Ay	Ankara (J.Gn.K.lığı Karargahı)
	1937–1977	10 Ay	Ankara (Anıttepe)
	1979–1993	10 Ay	Ankara (Güvercinlik)
	1993–1997	6 Ay	
	1997–1999	10 Ay	
	1999-...	10 Ay	Ankara (Beytepe)

2.4.3.2. Jandarmanın Diğer Okulları

Rumeli tensikati sırasında örgütlenme bakımında önemli bir değişikliğe gidilmiştir. Önceden taşra merkezlerinde toplu halde bulunan birliklerin yerini kırsala yayılmış karakollarda konuşlu küçük birlikler almıştır. Karakolların başına da jandarma erleri arasından temayüz etmiş kişiler seçilmiştir. Ayrıca karakol komutanlarının yetişmesi için Selanik Jandarma Subay Okulunun yanı başına Jandarma Karakol Komutanları Okulu açılmıştır.⁶²¹ Daha sonraları sayısı günden

⁶²⁰ Jandarma Okullar Komutanlığı, *Jandarma Meslek Temel Bilgisi*, Ankara, 2015, s. 1-11.

⁶²¹ Halim Alyot, *a.g.e.*, 2008, s. 470; J.Gn.K.lığı, *a.g.e.*, 1974, s. 58.

güne artan bu okullar, günümüzdeki jandarma astsubay okullarının temelini oluşturmuşlardır.

1913 yılına gelindiğinde “Efrad-ı Cedide Mektepleri” ile karakol komutanları okulları jandarma alayları içerisinde birleştirilmiştir. 1931 yılına kadar da jandarma alaylarının bünyesinde jandarma karakol komutanı yetiştirilmesine devam edilmiştir.

1931 yılında 1861 sayılı Jandarma Efradı Kanunu’nun yayınlanması üzerine jandarma karakol komutanlarının yetiştirmesi için Jandarma Gedik Erbaş Okulu açılmıştır. Bu bakımdan, kanun iki önemli değişiklik getirmiştir. Birincisi, karakol komutanlarının yetiştirilmesi eğitim birliklerinin sorumluluğundan çıkartılmış, bunun için ayrı bir okul açılmıştır. İkincisi ise subay ile er ve erbaş arasında günümüzün astsubayına tekabül eden gedikli erbaş statüsü yaratılmıştır.⁶²²

Jandarma okullarının bir diğer yönünü “Efrad-ı Cedide Mektepleri” oluşturur. Adından da anlaşılacağı üzere bu mektepler modern anlamda kolluk yetiştirilmesi için kurulmuşlardır. Düzenleme (tensikat) döneminin başlangıcında Selanik’te üçüncü ordu karargâhı yakınlarında İngilizlerin kontrolünde kurulan ilk Efrâd-ı Cedide Mektebinde, jandarma erlerine okuma-yazma da dahil olmak üzere kolluğa yönelik dersler verilmiştir.⁶²³ Bu mektepler, zamanla devletin diğer illerine de açılmış ve jandarma eri yetiştirmeye birden fazla kışla içinde devam etmişlerdir.

Milli Mücadele döneminde kapalı kalan bu okullar, Cumhuriyetin ilanı ile yeniden faaliyete geçmişlerdir. İstanbul, Çanakkale, Kayseri, Adana, İzmir, Giresun, Kars ve Diyarbakır’da kurulan Efrad-ı Cedide Mektepleri jandarma erlerine askeri ve mesleki bakımdan eğitim ve öğretim verilmesi için vücuda getirilmişlerdir.

⁶²² J.Gn.K.lığı, *a.g.e.*, 2002, s. 301-303; J.Gn.K.lığı, *a.g.e.*, 1974, s. 58-59.

⁶²³ Cavit İpek, *a.g.e.*, 2006, s. 70; J.Gn.K.lığı, *a.g.e.*, 1974, s. 62-65.

Cumhuriyetle beraber isimleri de “Jandarma Er Okulları”na dönüşmüş, 1950’lilerin başında da “Jandarma Er Eğitim Birlikleri” ismini almışlardır.⁶²⁴

2.4.4. Yakın Tarihteki Gelişmeler

Jandarma Genel Komutanlığı yakın tarihimiz itibariyle gelişim çizgisini, dönemin ihtiyaçlarına ve ülkenin koşullarına göre sürdürmüştür. Bu kapsamda, kurumun bünyesinde yeni yapılar oluşturulmuş, mevcut yapılar ise yeniden düzenlenmiştir.

1956 yılında, jandarma teşkilatının görevlerine bir yenisini daha eklenmiştir. Gümrük Umum Kumandanlığı tarafından yürütülen sınır, kıyı ve karasuların emniyet ve koruması ile gümrük kaçakçılığının men, takip ve tahkik görev ve sorumluluğunu Jandarma Genel Komutanlığı devralmıştır. Ancak, o dönemde kritik öneme haiz olan Sovyetler Birliği, Yunanistan ve Bulgaristan sınırlarının korunması görevi Kara Kuvvetleri birlikleri tarafından sağlanmıştır. Bu bölgeler dışında, hem kıyıların ve karasularının hem de sınırların emniyet ve korumasını üstlenen jandarma, bu görevini seyyar birlikleri vasıtasıyla gerçekleştirmiştir. Görevlerin gereği olarak seyyar jandarma birlikleri, kara sınır birlikleri ve jandarma deniz birlikleri olmak üzere iki farklı şekilde teşkilatlandırılmıştır. 1970’li yıllarda 2.753,4 kilometrelik kara sınırlarının 1.542 kilometresinden jandarma sorumlu tutulmuştur.⁶²⁵

Jandarma Genel Komutanlığının kıyı ve karasularının korunması görevi 2692 sayılı Kanun ile Sahil Güvenlik Komutanlığına, kara sınırlarımızın korunması görevi

⁶²⁴ J.Gn.K.lığı, *a.g.e.*, 2002, s. 273.

⁶²⁵ J.Gn.K.lığı, *a.g.e.*, 1974, s. 50-52.

ise 3497 sayılı Kanun ile Kara Kuvvetleri Komutanlığına devredilmiştir.⁶²⁶ Kıyı ve karasularının korunması görevi 2692 sayılı Kanun'un yayınlanmasından kısa zaman sonra Sahil Güvenlik Komutanlığına devredilebilmişse de, kara sınırlarının Kara Kuvvetleri Komutanlığına devri tedrici olarak gerçekleşmiş ve yakın bir geçmişte tamamlanabilmiştir.

Günümüzde jandarma teşkilatı içerisinde nicelik olarak önemli bir yer edinmiş olan komando birlikleri, Jandarma tarihinde önemli bir yer teşkil eder. Teşkilat tarihinde “komando” kavramı ilk olarak 1966 yılında kullanılmaya başlanmış olmasına rağmen, yapılan görev itibarıyla bu birliklerin kökeni Osmanlı Devleti'nin son dönemlerine kadar dayanır. Bu birlikler aslında jandarmanın zor şartlar altında suçla veya eşkıyayla mücadele aracıdır. Osmanlıda eşkıya ile mücadele için seyyar birlikler sıklıkla kullanılmış, bu durum Cumhuriyete de miras kalmıştır.

1945-1970 yılları arasında, emniyet ve asayiş hizmetlerinin yürütülmesi için bölge komutanlıklarının bünyesinde “toplu birlikler” oluşturulmuştur. Bunun yanında, 1963 yılında yetişmiş personel ihtiyacını karşılamak üzere Foça'da Jandarma Komando Okulu açılmıştır.⁶²⁷ İlk komando adlandırmasını kullanan birlik de bu okul bünyesinde tabur seviyesinde oluşturulmuştur. Zamanla toplu birliklerin adlandırılması komando olarak değiştirilmiştir.⁶²⁸

Cumhuriyet döneminde, jandarma birlikleri seferberlik ve savaş dönemlerinde orduya eklenmeye devam etmişlerdir. Buna örnek olarak, komando

⁶²⁶ J.Gn.K.lığı, *a.g.e.*, 2002, s. 213.

⁶²⁷ http://www.jandarma.gov.tr/ust_menu/tarihce.htm (14.04.2016)

⁶²⁸ J.Gn.K.lığı, *a.g.e.*, 2002, s. 230-232.

birliklerinden iki tabur, orduya eklenerek 1974 yılında Kıbrıs Barış Harekâtı'na bilfiil katılmıştır.

1980 sonrası dönemde, komando birlikleri terörle mücadele kapsamında nicelik ve nitelik bakımından oldukça geliştirilmiştir. Günümüzde de bu birlikler önemini korumaya devam etmektedir.

Jandarmanın polis gibi sivil kolluk biçimlerinden temel bir farkının da daha ağır teçhizat ve araç sahipliği olduğunu belirtmiştik. Bu durum Cumhuriyet döneminde temel olarak iki bakımdan öne çıkmaktadır. Birincisi silahlanma bakımındandır. Daha etkin ve daha ağır derecede fiziksel güç kullanmayı sağlayan silahlar jandarmanın envanterinde daima yer almıştır. İkincisi ise araç bakımındandır. Jandarma daimi olarak zırhlı araçlara, deniz ve hava araçlarına sahip olmuştur. Kıyı ve karasularının emniyeti için deniz botları kullanılmışken; iç güvenlik hizmetlerinde hafif helikopterler etkin olarak faaliyet göstermiştir. İlk kez 1968 yılında Jandarma Genel Komutanlığı bünyesinde hafif helikopter bölüğü teşkil edilmiştir. Günümüzde hava birliklerinin sayısı oldukça arttırılmış, iç güvenlik harekâtında ve kaçakçılıkla mücadelede yaygın bir şekilde kullanılmaktadır. Fakat kıyı ve karasularının korunması görevinin Sahil Güvenlik Komutanlığına devri deniz botlarının da devrini gerektirmiştir. Günümüzde ise iç denizler diyebileceğimiz göl ve akarsu kıyılarının korunması için bot timleri bulunmaktadır.

Yakın tarihte, jandarmanın asli kolluk faaliyetlerine yönelik gelişmeler de yaşanmıştır.⁶²⁹ Bu çerçevede, 1988 yılında Jandarma Genel Komutanlığının bünyesinde suç delillerinin bilimsel yollarla araştırılması ve bulunmasını amaçlayan bir kuruluş oluşturmak maksadıyla çalışmalar başlatılmıştır. İtalya Karabineri

⁶²⁹ 1983 yılında, 1706 sayılı Jandarma Kanunu'nun yerini günümüzde de geçerliliğini koruyan 2803 sayılı Kanun almıştır. Bu kanuna ilişkin açıklamalar "Günümüzde Türk Jandarması" başlığı altında detaylıca yapılacaktır.

Teşkilatında konu üzerine eğitim alınması için personel gönderilmiş, eğitime müteakip bilimsel yöntemlerle araştırma ile suç delillerini tespit etmek amacıyla ülkemizde bir kuruluş teşkil edilmesine karar verilmiştir. 1993 yılında bu amaçla “Kriminal Daire Başkanlığı” kurulmuş, ilerleyen yıllarda Van, Bursa ve Aydın illerinde Başkanlığa bağlı kriminal laboratuvarlar oluşturulmuştur.⁶³⁰ Bunun yanında, İl Jandarma Komutanlıkları bünyesinde olay yeri inceleme timleri, patlayıcı madde imha unsurları, parmak ve avuç izi kısım amirlikleri; ilçe jandarma komutanlıkları bünyesinde ise olay yeri inceleme birimleri teşkil edilmiştir.⁶³¹

Jandarmanın yakın tarihine ilişkin son olarak ihtisaslaşma faaliyetlerine değinmek gerekir. Bir zamanlar askerin ek bir yükümlülüğünü oluşturan ve çoğunlukla devletin ilgi alanı dışında kaldığı gibi amatör bir ruhla yerine getirilen kolluk işi, zamanla kayda değer biçimde gelişmiştir. Bunda teknolojik ve sosyo-ekonomik gelişmelerin beraberinde getirdiği yeni suç biçimlerinin oluşmasının katkısı vardır. Modern devletle beraber hem devletin topluma nüfuz gerekliliği hem de suçla mücadele çerçevesinde kolluk işinde uzmanlaşmış modern kolluk yapıları oluşmuş; 20. yüzyılda ise suçların karmaşıklaşması ve çoğalması ile birlikte kolluk işinin de geniş bir görevler ağını oluşturduğu anlaşılmış ve suçla mücadele amacıyla işbölümüne gidilmeye başlanmıştır. Ülkemizde de ihtisaslaşma adı altında yürütülen bu işbölümü sonucunda günden güne her biri ayrı bir uzmanlık gerektiren farklı dallar oluşmaktadır. Bu kapsamda, jandarma personeli trafik, olay yeri inceleme, istihbarat, kaçakçılık ve organize suçlarla mücadele, kriminalistik gibi farklı dallarda eğitim almakta ve kendi içerisinde branşlaşma yaşamaktadır. Böylece, personel her biri detaylı eğitim gerektiren dallarda ihtisas yapmakta ve meslek hayatı boyunca ihtisas alanında görev yapmaktadır. Böylece, olaya göre konusunda uzman personel görevlendirilebilmekte ve kolluk işi üzerine daha çok verim alınabilmektedir.

⁶³⁰ J.Gn.K.lığı, *a.g.e.*, 2002, s. 325.

⁶³¹ http://www.jandarma.gov.tr/ust_menu/tarihce.htm (14.04.2016).

3. GÜNÜMÜZDE TÜRK JANDARMASI

Türk jandarması, çağı yakalamak adına sürekli değişim ve dönüşüm içerisinde olmuştur. Osmanlı döneminde modern kolluk tipine geçiş için köklü adımlar atılmış olsa bile, Cumhuriyet dönemi gerçek anlamda modern kolluk seviyesine ulaşıldığı ve bu seviyenin aşılması için reform hareketinin hızlanarak devam ettiği bir dönem olmuştur. Sonuçta, başka ülkelerdeki emsallerini takip eden bir güç olarak günümüz jandarması zuhur etmiştir.

Bu başlık altında ise ağırlıklı olarak hukuki metinler ışığında ülkemizdeki jandarmanın güncel durumu açıklanacaktır. Günümüz Türk jandarmasının hukuki tanımı, bağlılığı, görev ve sorumluluk alanı, görevleri, teşkilatlanması ve personel yapısı hakkında kısa bilgi verilecek; jandarmanın geleceği konusundaki güncel tartışmalara değinilecektir.

3.1. JANDARMANIN TÜRK İDARİ YAPISI İÇERİSİNDEKİ YERİ

Günümüz Türk jandarmasının hukuki tanımı, 2803 sayılı Jandarma Teşkilat, Görev ve Yetkileri Kanunu'nda yapılmıştır. Kanun'un 3. maddesine göre, *“Türkiye Cumhuriyeti Jandarması emniyet ve asayiş ile kamu düzeninin korunmasını sağlayan ve diğer kanun ve nizamların verdiği görevleri yerine getiren silahlı, askeri bir güvenlik ve kolluk kuvvetidir.”* Hukuki tanımlama göz önüne alındığında, görevinin *“emniyet ve asayiş ile kamu düzeninin korunmasını sağlamak”* olarak belirtilmesiyle jandarmanın temel niteliklerine uygun olarak kolluk işlevi üzerine uzmanlaşmasının; *“askeri bir güvenlik ve kolluk kuvveti”* olduğunun belirtmesiyle “askeri statüsü”nün;

görevlerinin hukuki olarak tanımlanması ve Türkiye Cumhuriyetine aidiyetini belirterek modernlik niteliğinin açıkça vurgulandığı görülmektedir.

Jandarmanın tarihsel süreçte edindiği birçok kurum ve kuruluşa karşı bağıllık özelliği günümüzde de devam etmektedir. Hukuki çerçevede, Jandarma Genel Komutanlığının bağıllığı 2803 sayılı Kanun'un 4. maddesinde düzenlenmiştir. Buna göre, jandarma teşkilatı iki temel kuruma bağıllık gösterir. Jandarma teşkilatı, Türk Silahlı Kuvvetlerinin bir parçası olup, Silahlı Kuvvetlerle ilgili görevleri, eğitim ve öğrenim bakımından Genelkurmay Başkanlığına bağıllıdır. Emniyet ve asayiş işleriyle diğer görev ve hizmetlerin ifası yönünden ise İçişleri Bakanlığına bağıllıdır. Bunun dışında, günümüzde jandarma Milli Savunma Bakanlığı ile, kendisine karşı sorumlu olmasa bile, ilişkisini sürdürmektedir. Bunun yanında, kanunların kendisine yüklediği görevlerle birçok bakanlık adına sorumluluk alanında görev yapmaktadır.

Jandarmanın bağıllığı hukuki bağlam haricinde, görevleri açısından da değerlendirilebilir. Buna göre, jandarma kendi hiyerarşik yapılanmasının⁶³² dışında üç makama karşı sorumludur. Öncelikle, jandarma adli görevlerin icrası bakımından adli makamlara karşı sorumludur.⁶³³ Mülki görevlerinde ise mülki makamlara bağıllıdır. İçişleri Bakanı ve mülki idare amirleri, mülki görevlere ilişkin jandarmaya doğrudan emir verebilirler. Askeri kanun ve nizamların gereği olan görevler ile Genelkurmay Başkanlığınca verilen görevlerde askeri makamlara karşı sorumludur.

⁶³² 2803 sayılı Kanun'a göre, hiyerarşik yapılanma içerisinde jandarma teşkilatındaki jandarma personeli, maiyetlerinin yönetiminden, eğitim, disiplin, özlük hakları ile lojistik faaliyetlerin yürütülmesinden kendi amirlerine karşı sorumludur.

⁶³³ 5271 sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu'nun 164. maddesine ve Adli Kolluk Yönetmeliği'ne göre, suçla ilgilenen jandarma adli kolluk vazifesini üstlenir. Dahası, ilgili kanun ve yönetmelik maddeleri jandarmanın, Cumhuriyet savcısının adli görevlere ilişkin emirlerinin gereğini yapmakla yükümlü olduğunu belirtir. Adli kolluk olarak jandarma, adli görevlerin haricindeki hizmetlerde, diğer amirlerin emrindedir. Adli Kolluk Yönetmeliği'nde ise soruşturma işlemlerinin, Cumhuriyet savcısının emir ve talimatları doğrultusunda öncelikle adli kolluğa yaptırılacağı ve adli kolluk görevlilerinin Cumhuriyet savcısının adli görevlere ilişkin emirlerini gecikmeksizin yerine getirmekle yükümlü olduklarını belirtmektedir.

3.1.1. Genelkurmay Başkanlığı ile İlişkiler

İç Hizmet Kanunu'na göre, Jandarma Genel Komutanlığı Türk Silahlı Kuvvetlerinin bir parçasıdır. Kanun'un ilk maddesinde, Türk Silahlı Kuvvetleri “*Kara (Jandarma dahil), Deniz (Sahil Güvenlik dahil) ve Hava Kuvvetleri subay, askerî memur, astsubay, erbaş ve erleri ile askerî öğrencilerden teşekkül eden ve seferde ihtiyatlarla ikmal edilen, kadro ve kuruluşlarla teşkilâtı gösterilen silâhlı Devlet kuvveti*” olarak tanımlanmıştır. Yukarıda da bahsettiğimiz gibi, 2803 sayılı Kanun'da, jandarma Türk Silahlı Kuvvetlerinin bir parçası olarak görülmüş ve Silahlı Kuvvetlerle ilgili görevler ile eğitim ve öğrenim bakımından Genelkurmay Başkanlığına bağlı olduğu belirtilmiştir. Silahlı kuvvetler ile ilgili görevler, eğitim ve öğrenim bakımından hiyerarşik olarak Genelkurmay Başkanlığına bağlılık, Jandarma Genel Komutanlığının anılan konularla ilgili olarak Genelkurmay Başkanlığı ile doğrudan doğruya ilişki kurabileceği anlamına gelmektedir. Bir başka ifadeyle, Komutanlık, yukarıda belirtilen bağlı olduğu konularda Genelkurmay Başkanlığı ile doğrudan yazışma yapabilme yetkisine sahiptir.⁶³⁴ Yazışma usulü ile ast-üst ilişkileri bakımından askeri normlara ve hiyerarşiye tabidir.⁶³⁵

Askeri kurumlara bağlılığın başka sonuçları da bulunmaktadır. Öncelikle jandarma, çeşitli askeri görevler üstlenir. Askeri inzibatlık, zorunlu askerliğe ilişkin görevler, seferberlikle ilgili görevler bunların başlıcalarıdır.⁶³⁶ Bunun yanında, jandarma personeli TSK personeliyle aynı kanunun hükümlerine tabidir. Rütbe, terfi,

⁶³⁴ Adil Bucaktepe, *Genel İdari Kolluk ve Kolluk İşlemleri*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 2008, s. 202.

⁶³⁵ J.Gn.K.lığı, *a.g.e.*, 2002, s. 373.

⁶³⁶ Yoklama kaçağı, bakaya, firar, izin ve hava değişimi süresini geçirenleri takibi, yakalanması ve sevk edilmesi; askere alınacakları çağrılması ve toplanması; askeri yasak bölgeler ve güvenlik bölgelerindeki görevler, geri bölge savunması ile ilgili görevler; eğitim ve öğretim ile ilgili görevler jandarmanın askeri görevleri arasındadır. Jandarma Okullar Komutanlığı, *a.g.e.*, 2015, s. 9-4.

ödül, atama, sicil, istifa, emeklilik vb. gibi hususlarda, 926 sayılı TSK Personel Kanunu'na tabidir. Yine 926 sayılı TSK Personel Kanunu 21. maddesi ve Türk Silâhlı Kuvvetleri Subay Sınıflandırma Yönetmeliği'nin göre jandarma askeri ve muharip bir sınıftır. Ayrıca, jandarma personeli askeri görevlerinden dolayı işlediği suçlarda 1632 sayılı Askeri Ceza Kanunu'na tabi olarak askeri mahkemelerde yargılanırlar. Disiplin hukuku bakımından da, jandarma personeli devlet memurlarından ve diğer kolluk görevlilerinden farklı olarak, 6413 sayılı TSK Disiplin Kanunu'na tabidir.

3.1.2. İçişleri Bakanlığı ile İlişkiler

Emniyet ve asayişin ülke genelinde sağlanması görevini İçişleri Bakanlığının üstlenmesinin yanında, il ve ilçe sınırları içinde emniyet ve asayişin sağlanmasından da mülki idare amirleri sorumludur. 3201 sayılı Emniyet Teşkilatı Kanunu'na göre, iç güvenlik açısından en başta sorumlu makam olan İçişleri Bakanı, bu sorumluluğunu yerine getirebilmek için Emniyet Genel Müdürlüğünü, Jandarma Genel Komutanlığını ve ülkedeki bütün kolluk kuvvetlerini kullanabilmektedir. Hatta gerek duyulduğunda Bakanlar Kurulu kararıyla Türk Silahlı Kuvvetlerinden de yararlanabilmektedir. Bu bakımdan, Jandarma Genel Komutanı da İçişleri Bakanlığına karşı sorumlu tutulmuştur (JTGYK. md. 4).

Bunun yanında, 5442 sayılı İl İdaresi Kanunu'na göre vali ve kaymakamlar, sorumlu oldukları mülki sınırlar içinde suçun oluşmasını önlemek, kamusal düzen ve güvenliği korumak için gereken önlemleri almakla yükümlüdür. Öyle ki valiler, il sınırları içindeki bütün kolluk kuvvet ve personelinin amiridirler. Kaymakamlar ise

ilçe sınırları içinde kolluk yapılarının amiri konumundadırlar. Bu maksatla, bu kolluk amir ve memurları vali ve kaymakamlar tarafından verilen emirlerin gereğini gecikmeksizin yapmakla yükümlüdür.

Emniyet ve asayişle görevli olan il jandarma komutanı valiye; ilçe jandarma komutanı kaymakama karşı sorumludur. Mülki idare amirleri; kanun ve nizam hükümlerine uygun isteklerini sözlü veya yazılı olarak verebilmektedirler. Bunun yanında, son yıllarda jandarmanın sivil otoritelere bağlılığını geliştiren düzenlemeler yapılmıştır. Kamuoyunda İç Güvenlik Paketi olarak bilinen “6638 sayılı Polis Vazife ve Salâhiyet Kanunu, Jandarma Teşkilat, Görev ve Yetkileri Kanunu İle Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun” ile İçişleri Bakanının ve valilerin jandarma personeli üzerinde denetim, izin, sicil, atama ve yer değiştirme, disiplin işlemleri ve görevden uzaklaştırma bakımından yetkileri arttırılmıştır. Buna göre, İçişleri Bakanı ve valilerin sadece mülki görevlerle ilgili eylem ve işlemlerle sınırlı olan denetleme yetkisi, jandarmanın askerî görevleri haricindeki diğer görevleriyle ilgili bütün eylem ve işlemlerini kapsayacak şekilde genişletilmiştir (JTGYK. ek md. 1). Böylece, İçişleri Bakanı ve valiler, jandarmanın mülki, adli ve diğer görevleri ile ilgili eylem ve işlemlerini denetleyebilmektedir.

Önceden kurum içi hiyerarşik amirlerde bulunan izin onaylama yetkisinde de değişikliğe gidilmiştir. Artık, mahalli mülki idare amirlerinin, il ve ilçe jandarma komutanları ile karakol komutanlarının izinlerini onaylama yetkisi bulunmaktadır (JTGYK. ek md. 3). Bir başka deyişle, mülki idare amirlerine mahiyetindeki jandarma kolluk amirlerinin izinlerine karar verme yetkisi tanınmıştır.

6686 sayılı Kanun, mülki idare amirlerine jandarma personelinin sicil verme yetkisini de genişletmiştir. Önceden sadece mülki görevleri olan uzman jandarma

çavuşlara sicil verme yetkisi olan valiler, mevcut durumda il jandarma ve ilçe jandarma komutanları hakkında da mesleki sicil amirlerinden ayrı olarak, mülki sicil düzenleme yetkisi elde etmişlerdir. Mesleki sicil amirleri ise jandarmanın askeri hiyerarşik amirleridir. İl jandarma komutanı ve merkez ilçe jandarma komutanının askeri görevleri hariç diğer görevlerindeki performanslarına ilişkin ilin valisince yıl sonunda bir değerlendirme raporu düzenlenir. İlçe jandarma komutanına ilişkin değerlendirme raporu ise yine il valisince ilgili ilçe kaymakamının görüşü alınarak düzenlenir. Ek maddede, bu değerlendirme raporlarının; personelin ödüllendirme, terfi, atama ve yer değiştirme işlemlerinde göz önünde bulundurulacağı belirtilmiştir. (JTGYK. ek md. 2).

Kaymakamların valiler gibi, ilçe jandarma komutanları hakkında mülki sicil düzenleme yetkisi yoktur. Ancak yukarıda da belirtildiği üzere 6638 sayılı Kanun sonrası ilçe jandarma komutanı hakkında valilerce hazırlanan değerlendirme raporunda kaymakamın görüşü alınmaktadır. Bunun yanında, mülki görevi olan uzman jandarma çavuşlar kaymakamlarca mülki sicil değerlendirmesine tabi tutulmaktadır (Uz.J.K. md.13).

6686 sayılı Kanun'un getirdiği diğer bir değişiklik atamalara karar verme yetkisi üzerinedir. Özellikle iç güvenlik birliklerinde görevli personelin atama yetkisi İçişleri Bakanına verilmiştir. Önceden asteğmen-albay rütbeleri aralığındaki subaylar ile astsubay ve uzman jandarmaların atanmaları Jandarma Genel Komutanınca belirlenmekteydi. Ancak yeni hukuki düzenleme ile sivil otoritelere daha fazla yetki tanınmıştır. Bundan böyle, İçişleri Bakanı general rütbesinde olmayan daire başkanları ile il ve ilçe jandarma komutanlarının atanmalarını belirleyebilmektedir. İçişleri Bakanlığı özellikle, general rütbesindeki bir subayca doldurulmayan ve

doğrudan iç güvenlikle alakalı üst yönetim kadrolarına personel atanması görevini yüklenmiştir. Bunların dışında kalan subaylar ile astsubaylar ve uzman jandarmaların atanmaları ise Jandarma Genel Komutanlığınca yapılmaya devam edilecektir.

Bunların dışında, valilere de il içine emniyet ve asayiş görevi almak üzere atanan astsubay ve uzman jandarmaların istihdam yerlerini belirleme yetkisi verilmiştir. Bu personelin yerleri, il jandarma komutanının teklifi üzerine valinin onayı ile belirlenmektedir. İllerde, subaylar ile ihtisas sahibi personel nokta atamasına tabi tutulduğu için vali, bu personelin atamasını gerçekleştirememektedir (JTGYK. md. 14).

6686 sayılı Kanun ile disiplin bakımından da mülki idare amirleri iç güvenlikte görevli jandarma personeli üzerinde yetkili kılınmıştır. Vali, general ve amiraller hariç olmak üzere Jandarma Genel Komutanlığı personelinin askerî görevleri haricindeki diğer görevlerini ilgilendiren disiplin suçları ortaya çıktığında 6413 sayılı Türk Silahlı Kuvvetleri Disiplin Kanunu hükümleri çerçevesinde ceza verebilmektedir (İİK. md. 19). Önceden sadece jandarma kolluk amirlerinin vasıtasıyla cezalandırma işlemin gerçekleştirebilen valiler, değişiklikle beraber mahiyetindeki jandarma personeline resen ceza verebilme yetkisini elde etmiştir. Bunun yanında, valiler emri altında bulunan jandarmanın cezalandırılmasını kolluk amirlerinden isteyebilmektedir.

Kaymakamlar ise jandarma üzerine disiplin işlemlerini resen değil, jandarma kolluk amirleri vasıtasıyla yürütebilirler. Mülki görevlerle bağlantılı olmak şartıyla disiplin cezasını gerektiren bir fiil vuku bulduğunda kaymakamlar, jandarma personelinin resen cezalandıramazlar; fakat ilçe jandarma komutanından ilgili personele gereken cezanın verilmesini talep edebilirler (JTGYK. md. 14).

Son olarak, 6686 sayılı Kanun ile beraber İçişleri Bakanına ve valilere jandarma personelini görevden uzaklaştırma yetkisi tanınmıştır. Değişiklikten önce, jandarma subay ve astsubayları ile uzman jandarmaların açığa alınmalarına ilişkin işlemler, “926 sayılı Türk Silahlı Kuvvetleri Personel Kanunu”ndaki esaslar dahilinde gerçekleştiriliyordu. Yeni hukuki düzenleme ile İçişleri Bakanı, askerî görevleri haricindeki görevleri sebebiyle işledikleri iddia edilen bir suçtan dolayı görevi başında kalmasında sakınca görülen jandarma personelini görevinden uzaklaştırılabilmektedir. Bunu yanında, vali de, il jandarma komutanının dışındaki ilde görevli personeli görevden uzaklaştırma yetkisine sahiptir (JTGYK. md. 16).

Değişiklikler genel bir gözle değerlendirildiğinde, 6648 sayılı Kanun’un sivil otoritelerin jandarma üzerindeki etkinliğini oldukça arttırdığı söylenebilir. Bu durum, yıllardır süren jandarmanın ordudan özerkleşerek sivil otoritelere bağlanması kapsamında yürütülen çalışmalarının ülkemizdeki son örneğini oluşturmaktadır.

3.1.3. Milli Savunma Bakanlığı ile İlişkiler

Jandarma teşkilatının Milli Savunma Bakanlığına bağlılığı 2803 sayılı Kanun ile kaldırılmıştır. Artık Bakanlıkla jandarma teşkilatı arasında hiyerarşik anlamda bir bağlılıktan çok karşılıklı ilişki bulunmaktadır. Bu ilişki de jandarmanın Türk Silahlı Kuvvetlerinin bir parçası olmasından kaynaklanır. TSK’nın Milli Savunma Bakanlığı ile ilişkisi bulunmasından dolayı, jandarmanın seferberlikte ordu emrine girecek

personelinin maaş, iaşe, giyecek ve teçhizat masrafları bakımından Milli Savunma Bakanlığı ile ilişkisi devam etmektedir.⁶³⁷

3.2. SORUMLULUK ALANI VE GÖREVLERİ

Günümüzde jandarma teşkilatının sorumluluk alanı Türkiye coğrafyasının yaklaşık % 91'ini kapsamaktadır.⁶³⁸ Türkiye nüfusunun görece az bir kısmı sorumluluk alanında bulunmasına rağmen, jandarma teşkilatı Türkiye coğrafyasının çok büyük bir bölümünden sorumludur.

Jandarmanın sorumluluk alanlarının belirlenmesi, jandarmanın yetkilerini kullanabilmesi bakımından önemlidir. Zira sorumlu olmadığı alanda yetkilerini kullanması hukuken yetki tecavüzü olarak nitelenir ve yaptığı işlem geçersiz olur.⁶³⁹

Jandarmanın sorumluluk alanlarının çatışabileceği başlıca kolluk tipi polistir. Polis ve jandarma arasında farklılık görevin konusu bakımından değil, coğrafi olarak yer bakımından oluşmaktadır.⁶⁴⁰ Bir başka deyişle, jandarma ve polis kolluk üzerine özdeş görevler yürütürken, bu görevleri kural olarak sorumlu oldukları alanlarda icra ederler.

Ülkemizde jandarmanın prensip olarak sorumluluk alanı polis görev sahası dışıdır. Polis, kural olarak il ve ilçe belediye sınırları içinde; jandarma ise bu

⁶³⁷ Ercan Ökçe, *Türk Hukukunda İdari Kolluk Teşkilatı Olarak Jandarma*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale, 2006, s. 72-73.

⁶³⁸ J.Gn.K.lığı, *2015 Yılı Faaliyet Raporu*, 2016, s. 131. http://www.jandarma.tsk.tr/duyurular/faaliyet_raporu/FLASH/index.html (05.06.2016). Şehirleşme ile beraber jandarmanın sorumluluk alanı günden güne daralmaktadır. 1970'li yıllarda % 99,7 olan bu oran günümüzde % 91'in altına inmiştir. J.Gn.K.lığı, *a.g.e.*, 1974, s. 45.

⁶³⁹ Mesut B. Eryılmaz, "Demokratik Ülkelerde Kolluk Güçleri Arasında Yetki ve Görev Alanı Paylaşımı: Türkiye Örneği", *TBB Dergisi*, S. 64, 2006, s. 179.

⁶⁴⁰ Kemal Gözler ve Gürsel Kaplan, *İdare Hukuku Dersleri*, Ekin Yayınları, Bursa, 2013, s. 425-429.

sınırların dışında görev yapar. Eğer, il ve ilçe belediye sınırları içinde polis teşkilatı kurulmamışsa jandarman bu bölgelerden de sorumlu olur. (JTGYK. md. 16). Ancak, 6638 sayılı Kanun ile sorumluluk alanlarını düzenleyen 2803 sayılı Jandarman Teşkilat, Görev ve Yetkileri Kanunu'nun 16. maddesine bir ekleme yapılmıştır. Buna göre, hizmet bakımından jandarmanın sorumluluğuna verilmesi uygun görülen yerler belediye sınırları içinde dahi olsa, jandarmanın görev ve sorumluluk alanı olarak belirlenebilmektedir.

6638 sayılı Kanun'dan önce sorumluluk alanlarına ilişkin çelişkili durum bulunmaktaydı. Değişiklikten önce jandarmanın genel olarak görev ve sorumluluk alanını; polis görev sahası dışındaki il ve ilçe belediye hudutları haricinde kalan veya polis teşkilatı bulunmayan yerler olarak belirten 2803 sayılı Kanun, özellikle 5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu'nu ile 6360 sayılı On Üç İlde Büyükşehir Belediyesi ve Yirmi Altı İlçe Kurulması ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun ile çelişen bir durum yaratıyordu. Buna göre, 5216 sayılı Kanun ile İstanbul ve Kocaeli ilinde belediye sınırlarının il mülki sınırları olmasıyla, 6360 sayılı Kanun ile de Büyükşehir Belediyesi olan otuz ilde belediye sınırlarının mülki sınırlara eşitlenmesiyle bu illerde, polisin gerekli teşkilatı oluşturması koşuluyla jandarmanın mevcut sorumluluk alanını polise devretmesi bir durum oluşmuştur. Ancak, sorumluluk alanlarına ilişkin mevcut durum, büyük ölçüde günümüze kadar devam ettirilmiştir. Son olarak da, 6638 sayılı Kanun ile 2803 sayılı Kanun'un 16. maddesine yapılan ekleme ile çelişkili durum ortadan kaldırılmış, jandarmanın büyükşehir belediyesi olan illerde görevini sürdürebilmesini sağlayan bir düzenleme getirilmiştir.

Ancak, bu düzenleme jandarmanın kati suretle büyükşehir belediyesi olan illerde görev yapacağı anlamına gelmemektedir. Polisin bu illerde teşkilatlanmasını tamamlaması ve ilçelerde kaymakam, illerde vali veya görevlendireceği vali yardımcısı başkanlığında jandarma ve emniyet temsilcilerinin katılacağı bir komisyon tarafından jandarma sorumluluk alanının polise devrinin karara bağlanmasıyla jandarmanın büyükşehir belediyesi olan illerden tamamen çekilmesi mümkün hale gelebilir.⁶⁴¹

Yukarıda belirtilen hususlar değerlendirildiğinde, prensip olarak jandarmanın sorumluluk alanının belirlenmesinde iki nokta önem arz etmektedir. Birincisi, jandarmanın sorumluluk alanı kural olarak belediye sınırları dışıdır. İkincisi ise bir yer belediye sınırları dahilinde olsa bile, eğer polis teşkilatı kurulmamışsa, jandarma sorumluluk alanı olarak kalır. Ancak, polisin teşkilatlanmasını tamamlaması, o yerin polisin sorumluluk alanına geçeceği anlamına gelmemektedir. Belediye sınırları içinde olan fakat hizmet gerekleri bakımından jandarmanın sorumluluğuna verilmesi uygun görülen yerler, jandarmanın sorumluluk alanı olarak belirlenebilmektedir.

Jandarmanın sorumluluk alanlarının polise devri günümüzde sıklıkla karşılaşılan bir durumdur. Jandarma görev ve sorumluluk alanlarının polise devredilmesinde, şehirleşme, mülki ve mahalli idaredeki değişiklikler etkilidir. Örneğin, şehirleşme sebebiyle jandarma sorumluluk bölgesi belediye sınırları içinde kalırsa bölgenin polise devri yapılabilir.⁶⁴²

⁶⁴¹ Detaylı bilgi için bkz.: Hülya Özçağlar Eroğlu ve Eren Eroğlu, “Büyükşehir Belediyelerinde Güvenlik Sorunu”, KAYSEM 10, İzmir, 2016; Kemal Gözler, “6360 Sayılı Kanun Hakkında Eleştiriler: Yirmi Dokuz İlde İl Özel İdareleri ve Köylerin Kaldırılması ve İlçe Belediyelerinin Büyükşehir İlçe Belediyesi Hâline Dönüştürülmesi Anayasamıza Uygun mudur?”, *Legal Hukuk Dergisi*, C. 11, S. 122, 2013.

⁶⁴² Jandarma Okullar Komutanlığı, *a.g.e.*, 2015, s. 4-11.

Yukarıda da belirtildiği gibi; ildeki jandarma ve polis sorumluluk alanlarının sınırları; vali veya vali yardımcısının, jandarma ve emniyet temsilcilerinin bulunduğu bir komisyon tarafından belirlenmektedir. Ayrıca, vali veya vali yardımcısı komisyona başkanlık eder. İlçelerde ise vali veya vali yardımcısının yerini kaymakam alır ve komisyona o başkanlık eder. Komisyon, genel olarak belediye sınırlarının değişmesi durumunda toplanır ve komisyonda alınan kararlar bir protokolle resmiyete dökülür. Bunun yanında, vali sorumluluk alanlarının belirlenmesinde yaşanan anlaşmazlıkları karara bağlama yetkisine sahiptir.⁶⁴³

Polis ve jandarma sorumluluk alanlarının kesin çizgilerle ayırılmasına rağmen, bu iki kolluk tipinin birbirlerinin sorumluluk sahasında kesin olarak görev yapamayacağı anlamına gelmemektedir. Gerek jandarma gerekse polis kendi sorumluluk bölgelerinde yetersiz kaldıkları takdirde ya da böylesi bir olayın vuku bulabileceği değerlendirildiğinde, mülki amirin emri ile geçici bir süre için birbirlerinin sorumluluk alanlarında görevlendirilebilirler (JTGYK. md. 10).

2803 sayılı Jandarma Teşkilat, Görev ve Yetkileri Kanunu'na göre, jandarmanın görevleri; mülki, adli, askeri ve diğer görevler olmak üzere dörde ayrılmaktadır.

3.2.1. Mülki Görevleri

Mülki görev deyiminden kasıt, öncelikle kamu düzeninin bozulmaması ve korunması için yapılan faaliyetlerdir. Düzen bozulduktan sonra harekete geçen ve zorlamaya dayalı tepkici pratiklerden ziyade, daha düzen bozulmadan harekete geçen

⁶⁴³ Sorumluluk alanlarının belirlenmesine ilişkin hususlar, “Emniyet ve Asayiş İşlerinde İl, İlçe ve Bucaklardaki Jandarma ve Emniyet Ödevlerinin Yapılması ve Yetkilerinin Kullanılması Suretini ve Aralarındaki Münasebetleri Gösterir Yönetmelik” ve “Jandarma Teşkilatı Görev ve Yetkileri Yönetmeliği”nin 21.maddesinde detaylıca düzenlenmiştir.

önleyici pratikleri içeren görevlerdir. Dahası, mülki görevler mülki makamların koordinesinde gerçekleştirilen görevler olup, mülki makamların kolluk üzerindeki otoritesini gösterirler. Jandarmanın bu görevler çerçevesindeki sorumluluğu mülki idare amirlerine karşıdır. Jandarmanın bu görevleri 2803 sayılı Kanun'un 7. maddesi ile Jandarma Teşkilat, Görev ve Yetkileri Yönetmeliği'nin 45. maddesinde düzenlenmiştir. Buna göre, jandarmanın dört temel mülki görevi bulunmaktadır. Bunlar, (a) Emniyet ve asayiş ile kamu düzenini sağlamak, korumak ve kollamak; (b) Kaçakçılığı men, takip ve tahkik etmek; (c) Suç işlenmesini önlemek için gerekli tedbirleri almak ve uygulamak; (ç) ceza infaz kurumları ve tutukevlerinin dış korunmalarını yapmaktır.

3.2.2. Adli Görevleri

Jandarmanın adli görevleri, işlenmiş suçlarla ilgili olarak kanunlarda belirtilen işlemleri yapmayı ve bunlara ilişkin adli hizmetleri yerine getirmeyi içermektedir. Adli görevler, mülki görevlerin kamu düzenine ilişkin olanları ile beraber kolluğun görevlerinin özünü oluşturur.

Jandarma Teşkilat, Görev ve Yetkileri Yönetmeliği'nin 81. maddesine göre jandarma adli olarak şu görevleri yerine getirir: (a) Suçları aramak, herhangi bir ihbar ya da şikâyet beklemeksizin, bütün istihbarat tekniklerinden yararlanarak, suçları ve suçluları ortaya çıkarmak; (b) Olayın aydınlanması, adli makamlarca konunun yeterince anlaşılması için gerekli acele önlemleri almak ve bu anlamda suç ve suçun sanığı olabilecekleri, bunlarla ilgili delilleri aramak, saptamak; (c) Düzenlenen belgeleri, toplanan delilleri, suçun sanık ve ilgililerini; ilgisine göre Cumhuriyet

Savcılığına ya da diğer yetkili makamlar, kanun ve nizamlarda öngörülen esaslara uygun olarak göndermek; (ç) Cumhuriyet Savcısının ya da diğer yetkili adli makamların, kanun ve nizamlar çerçevesindeki isteklerine uygun olarak; gerekli soruşturma işlemlerini yerine getirmek, bilgi vermek ve yetkilendirilmişse hazırlık soruşturmasını bir bütün olarak, baştan sona yürütmek. Jandarma adli görevlerini yerine getirirken mülki makamlara değil, adli makamlara karşı sorumludur.

3.2.3. Askeri Görevleri

Askeri statüsünün bir gereği olarak jandarma, kolluğa yönelik görevlerin dışında çeşitli askeri görevler üstlenmiştir. Bu görevler kapsamında jandarma, askeri kanun ve nizamlarda yer alan görevlerle Genelkurmay Başkanlığınca verilen görevleri yapmakla yükümlüdür. Bunun yanında, sıkıyönetim, seferberlik ve savaş hallerinde gerekli olan bölümleriyle kuvvet komutanlıklara bağlanır. Jandarma Teşkilatı, Görev ve Yetkileri Yönetmeliği'nin 131-141. maddelerine göre de şu görevleri yerine getirir: (a) Garnizon komutanlığı görevleri; (b) Askerî inzibat görevleri; (c) Yoklama kaçağı, bakaya, firar, izin ve hava değişimi süresini geçirenlerin takibi, yakalanması ve sevk edilmesi; (ç) Askere alınacakların çağrılması ve toplanması; (d) Askerlik hizmetini belgeleyemeyenlerin askerlik şubesine teslim edilmesi; (e) Askerî yasak bölgeler ve güvenlik bölgelerindeki görevler; (f) Seferberlik ve savaş hali ile ilgili görevler; (g) Geri bölge savunması ile ilgili görevler.

3.2.4. Diğer Görevler

Diğer görevler; mülki, adli ve askeri görevlerin dışında kalan ve diğer kanun ve nizam hükümlerinin icrası ile bunlara dayalı emir ve kararlarla jandarmaya verilen görevlerdir. Jandarma Teşkilatı, Görev ve Yetkileri Yönetmeliği'nin 43. maddesine göre jandarma; (a) Özel koruma ve kollama görevini yerine getirir; (b) Özel yasaları gereği, dış güvenliklerinin kendisi tarafından sağlanacağı öngörülen; bina, tesis ve buna benzer yerler özel koruma ve kollama önlemleri ile korur; (c) Ele geçirilen uyuşturucu maddelerin araştırılması ve analizini yapar; (ç) Barut, patlayıcı madde, silah ve teferruatı ile av malzemelerine ait çeşitli işlemler yürütür.

Her ne kadar zaman içerisinde jandarmanın görevlerinde azalma yaşanmışsa da, gerek askeri niteliğinin bir getirisi gerekse ülkemizin koşulları nedeniyle jandarma hala muazzam bir görev çeşitliliğine sahiptir. Asli kolluk görevlerinin yanında, ceza infaz kurumlarının ve tutukevlerinin dış korumalarını sağlanması, tutuklu ve hükümlülerin nakilleriyle muhafazası, askeri niteliğinin gereği vazifelerin ifası, kanun ve yönetmeliklerin bir gereği olarak kendi sorumluluk sahasında çoğu bakanlık adına çeşitli görevler yürütmesiyle jandarma, halen devletin taşradaki asli icracı kolu olmayı sürdürmektedir. Ancak, yine de bu görev çeşitliliği bir yandan da jandarma personelinin uzmanlaşmasının önünde bir engel oluşturmaktadır. Personel, meslek hayatı boyunca farklı eğitim ve uzmanlaşma gerektiren birbiri ile bağlantısız görevlerde bulunabilmektedir. Kurum bu sorunun olumsuz etkilerini azaltmak için meslek içi branşlaşmaya gitmekte, fakat geniş görev spektrumu ister istemez sorunun çözümünü zorlaştırmaktadır.

3.3. TEŞKİLATLANMASI

Jandarma Teşkilat, Görev ve Yetkileri Yönetmeliği'nin 5. maddesinde jandarmanın teşkilatlanması belirtilmiştir. Ancak, maddede belirtilen birliklerden bazıları günümüz teşkilatlanmasında yer almamaktadır.⁶⁴⁴ Mevcut durum ise:

“a. Karargâh ve Bağlı Birlikleri,

b. İç Güvenlik Birlikleri,

(1) Mülki Teşkilata Tabi Olmayan Jandarma Birlikleri,

(a) Jandarma Komando Birlikleri,

(b) Jandarma Havacılık Birlikleri,

(2) Mülki Teşkilata Tabi Olan Jandarma Birlikleri,

(a) Jandarma Bölge Komutanlıkları,

(b) İl Jandarma Komutanlıkları,

(c) İl Merkez ve İlçe Jandarma Komutanlıkları,

(ç) Jandarma Karakol Komutanlıkları,

(d) Jandarma Koruma Birlikleri,

(e) Jandarma Asayiş Komando Birlikleri,

c. Jandarma Okulları ve Eğitim Birlikleri,

ç. İdari ve Lojistik Destek Birlikleri,

d. Görevin Özelliğine Bağlı Olarak Kurulacak Diğer Kuruluşlar.”⁶⁴⁵

Yukarıda da görüldüğü üzere, jandarma “iç güvenlik birlikleri” mülki taksimat esasa alınarak kurulan “Mülki Teşkilata Tabi Olan Jandarma İç Güvenlik

⁶⁴⁴ Yönetmelik'te Bucak Jandarma Takım Komutanlıkları, Jandarma Sınır (Seyyar) Birliklerinden bahsedilse de, günümüzde iki teşkilatlanma da bulunmamaktadır. Bucak teşkilatlarının geçerliliğini yitirmesi ile, Bucak Jandarma Takım Komutanlıkları da kaldırılmıştır. Hakkari ve Şırnak sınır güvenliği görevinin yakın geçmişte Kara Kuvvetleri Komutanlığına devri ile birlikte, Jandarma Sınır (Seyyar) Birlikleri lağvedilmiştir.

⁶⁴⁵ J.Gn.K.lığı, *a.g.e.*, 2016, s. 14.

Birlikleri”⁶⁴⁶ ile doğrudan emniyet ve asayiş görevleri olmayıp ihtiyaç duyulduğunda iç güvenlik birliklerini takviye etmek maksadıyla kurulmuş olan “Mülki Teşkilata Tabi Olmayan Jandarma İç Güvenlik Birlikleri”nden⁶⁴⁷ oluşmaktadır.

2803 sayılı Kanun’da, iç güvenlikte görevli jandarma birliklerinin kuruluş⁶⁴⁸ ve konuşlarının⁶⁴⁹ düzenlenmesinde zaruri durumlar haricinde mülki taksimat esas alınacağı belirtilmektedir. Ancak, hizmette verim ve etkinliğin artırılması maksadıyla birden çok ili kapsayan bölge teşkilatına gidilebileceğini de belirtmektedir. Dolayısıyla, mülki taksimatımızda bölge valiliği yer almamasına rağmen, Jandarma Bölge Komutanlıkları jandarma teşkilatlanmasının bir parçasını oluşturmaktadır. Günümüzde 14 adet jandarma bölge komutanlığı mevcut olup Erzurum, Diyarbakır, Adana, Kayseri, Konya, Ankara, İstanbul, Aydın, Tunceli, Batman, Bursa, Tokat, Giresun ve Kastamonu illerinde konuşlandırılmışlardır. Bu bölge komutanlıklarına üç ile sekiz arası il jandarma komutanlığı bağlıdır.⁶⁵⁰

⁶⁴⁶ Mülki teşkilata tabi olan jandarma iç güvenlik birliklerine suç ve suçlulukla mücadele için teşkil edilen birlikler de (trafik timleri, olay yeri inceleme timleri, motosikletli asayiş timleri, asayiş bot komutanlıkları, dağ arama/kurtarma timleri, köpek timleri, atlı timler, çocuk ve kadın kısım amirliği) eklenebilir. Jandarma Okullar Komutanlığı, *a.g.e.*, 2015, s. 3-5, 3-6.

⁶⁴⁷ Günümüzde mülki teşkilata tabi olmayan jandarma iç güvenlik birliklerinin arasında yönetmelikte belirtilmeyen Jandarma Asayiş Kolordu Komutanlığı da sayılabilir. Hakkari, Şırnak, Siirt ve Van illerini kapsayan, karargah merkezi Van’da bulunan Komutanlık iç güvenlik hareketinin daha etkin yürütülmesi için kurulmuştur.

⁶⁴⁸ Kuruluş; bir görevin yürütülmesi için birçok birimi bir araya getiren şemayı ve bu şemalara uygun tarzda kurulmuş hizmet birimlerini belirtir (JTGY. Md. 3/b-7).

⁶⁴⁹ Konuş; birlik ve kurumların barınma, eğitim, tatbikat, savaş ve harekâta hazırlanma bakımından bulunduğu yerdir (JTGY. Md. 3/b-8).

⁶⁵⁰ http://www.jandarma.gov.tr/bilgiedinme/Copy_of_be_epostaAdresleri.htm (18.03.2016).

Tablo 4: Yıllara Göre Jandarma Bölge Komutanlığı, İl jandarma Alay Komutanlığı ve İlçe Jandarma Komutanlığı Sayıları⁶⁵¹

Yılı	Jandarma Bölge Komutanlığı Sayısı (Müfettişlik)	İl jandarma Alay Komutanlığı Sayısı	İlçe Jandarma Komutanlığı Sayısı
1950	21 J.Böl.K.lığı	63	491
1956	11 J.Böl.K.lığı	66	554
1961	1 Merkez Müfettişliği	67	554
1973	6 J.Böl.Müfettişliği	67	632
1984	8 J.Böl.K.lığı	67	638
1988	9 J.Böl.K.lığı	67	741
2002	13 J.Böl.K.lığı	81	901
2015	14 J.Böl.K.lığı	81	933

İç güvenlikte görevli Jandarma Birliklerinin konuş yerleri, Genelkurmay Başkanlığının görüşü alınarak, İçişleri Bakanlığınca belirlenir. Yine Jandarma Yönetmeliği'nin 7. maddesine göre, bölge valiliğinin merkezi olan ilin adıyla anılan jandarma bölge komutanlıkları kurulacağı belirtilmiş, ancak halen bölge valiliğinin kurulmamış olmasına rağmen jandarma bölge komutanlıkları teşkil edilmiştir.

Bunun dışında, bölge komutanlıklarının bir alt kademesini oluşturan il jandarma komutanlıkları, her ilde ve o ilin adıyla anılacak şekilde kurulurlar. İlçelerde ise o ilçenin adını taşıyan ilçe jandarma komutanlıkları oluşturulur. Merkez ilçelerde kurulan ilçe jandarma komutanlıkları ise il merkez jandarma komutanlığı olarak geçer ve merkez ilçeye özgü özel bir adlandırma yoksa o ilin adını alır.

İlçe jandarma komutanlıklarının sorumluluk alanı da, bir ya da birden çok karakol sorumluluk bölgesine bölünebilir. Karakolların konuşlandırılmasında, sorumluluk alanının merkezi bir yerinde ya da karakol bölgesindeki vatandaşların

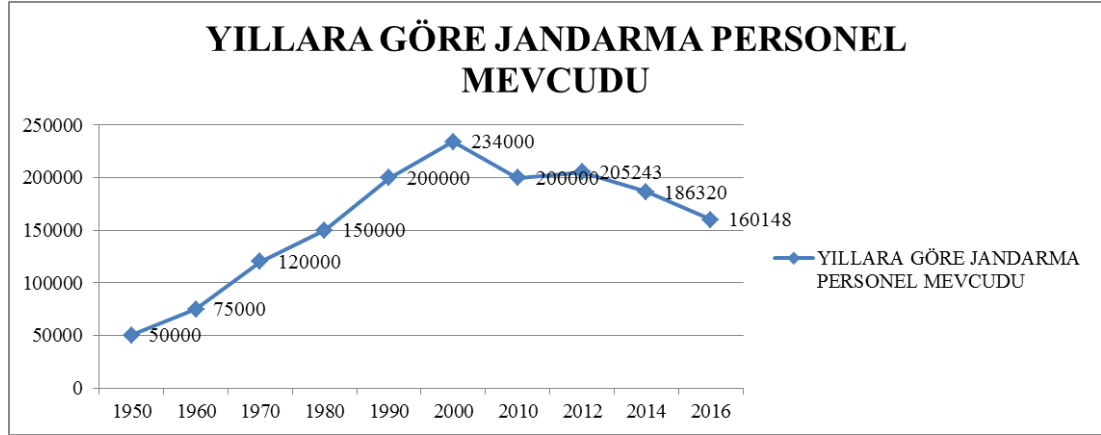
⁶⁵¹ Nurettin Akman, *a.g.e.*, Ankara, 1991, s. 74, Jandarma Okullar Komutanlığı, *a.g.e.*, 2015, s. 4-4, 4-6; J.Gn.K.lığı, *a.g.e.*, 2002, s. 215.

rahatça uğrayabileceği, ulaşımın rahat olduğu bir yerde olması göz önüne alınır (JTGYY. md. 7).

3.4. PERSONEL YAPISI

Jandarma Genel Komutanlığının personel yapısı ve bunlara uygulanacak mevzuat 2803 sayılı Kanun'un 13. maddesinde belirtilmiştir. Buna göre, jandarma personelinin resmi üniforma taşıyan askeri tarafını subay, astsubay, uzman jandarma, askeri öğrenci, erbaş ve erler oluştururken; “sivil memur” ve “işçiler” de jandarma personelinin sivil tarafını oluştururlar. Buna göre, asker olmalarının bir sonucu olarak jandarma subay ve astsubayları, özlük işlemleri bakımından “657 sayılı Devlet Memurları Kanunu”na değil, “926 sayılı TSK Personel Kanunu”na tabidir. Ancak Genel Komutanlık bünyesinde çalışan sivil memurların özlük işlemleri 657 sayılı Kanun'un belirlediği esaslara göre yapılmaktadır. İşçiler de, benzer şekilde, diğer devlet kurumlarında çalışanlarla aynı kanuna tabidir. İşe alınma, işyeri değişikliği, ödül, yükselme, sicil, izin ve hizmet akdinin feshi işlemleri “1475 sayılı İş Kanunu” ile varsa geçerli bulunan toplu iş sözleşmesi hükümlerine göre yapılır. Jandarma Genel Komutanlığına sivil memur ve işçi temininde; kaynağın “sivil” olmasına dikkat edilmekte ve Kamu Personeli Seçme Sınavı esas alınmaktadır.

Tablo 5: Yıllara Göre Jandarma Personel Mevcudu⁶⁵²

Jandarmadaki subaylar, Jandarma Genel Komutanlığının yönetici kadrosunu oluşturur. Jandarma Genel Komutanlığının başlıca üç subay kaynağı bulunmaktadır. Bunlardan ilki, Kara Harp Okulu (KHO) ve Gülhane Askerî Tıp Akademisi (GATA) mezunlarıdır. Özellikle Kara Harp Okulu mezunu subaylar, Jandarmanın üst yönetici kadrolarını oluşturur. İkincisi ise ihtiyaç duyulan alanlara göre üniversite mezunları arasından temin edilen muvazzaf ya da sözleşmeli subaylardır. Üçüncüsü ise yapılan sınavlar sonucunda subaylığa geçmeye hak kazanan astsubaylardır.⁶⁵³

Kara Harp Okulundan mezun olan jandarma sınıfı subaylar, sivil kaynaktan alınan sözleşmeli teğmenler ile astsubaylıktan subaylık statüsüne geçirilenler, İstanbul Piyade Okul Komutanlığında piyadecilik eğitime müteakip, Jandarma Okullar Komutanlığına bağlı bulunan Jandarma Subay Okulunda kolluk işlevini önceleyen mesleki bir eğitime tabi tutulmaktadır. Jandarma Subay Okulundan mezuniyeti müteakip, Jandarma Komando Okulu'nda Komando/Komando Ağırlıklı

⁶⁵² Olgun Altundaş, “Yeni Yüzyılda Jandarma Teşkilatları ve Değişim”, *Türk İdare Dergisi*, S. 476, 2013, s. 419; http://www.tsk.tr/3_basin_yayin_faaliyetleri/3_4_tskdan_haberler/2016/tsk_haberler_43.html (04.06.2016).

⁶⁵³ J.Gn.K.lığı, *a.g.e.*, 2016, s. 26.

İç Güvenlik Harekâtı Kursu görmektedirler.⁶⁵⁴ Jandarma sınıfı haricindeki diğer sınıfların subayları ise Kara Kuvvetleri veya Jandarma Genel Komutanlığına bağlı diğer sınıf okulları/eğitim merkezi komutanlıklarında eğitim almaktadırlar.

Jandarma Genel Komutanlığının astsubay kaynakları, subay kaynaklarına göre daha çeşitlidir. Öncelikle, Jandarma Okullar Komutanlığının bünyesinde bulunan Jandarma Astsubay Meslek Yüksek Okulu, astsubay ihtiyacının bir kısmını sağlamaktadır. Öğrenciler, bu okuldan mezuniyeti müteakip “astsubay çavuş” olarak atanmaktadırlar. Bunun dışında, kurum içerisinde yapılan sınavlarda başarılı olan uzman jandarma ve uzman erbaşlar kısa bir temel askerlik eğitimine tabi tutulmakta ve başarılı olmaları durumunda astsubaylık statüsüne geçmektedirler. Üçüncü kaynağı ise sivil kaynaktan muvazzaf veya sözleşmeli olarak temin oluşturur. Dış kaynaktan asgari ön lisans mezunu olmak şartıyla; “erkek” personel muvazzaf olarak, “kadın” personel ise sözleşmeli olarak temin edilmektedir.⁶⁵⁵

Türk Silahlı Kuvvetlerinde jandarmaya özgü bir statü olan “uzman jandarma çavuş”, jandarma personelinin üçüncü muvazzaf kaynağını oluşturur. Uzman jandarma çavuşların izin, sicil, ödül, yükselme ve meslekten ayrılma işlemleri “635 sayılı Uzman Jandarma Kanunu” esaslarına göre yürütülür (JTGYK. md. 13). Ancak, günümüzde Uzman Jandarma Okulu 2012-2013 eğitim ve öğretim yılından itibaren kapatılmış olup, artık uzman jandarma statüsünde personel temin edilmemektedir.

Uzman erbaşlar ise devamlılık arz eden teknik ve kritik uzmanlık görevlerinin yerine getirilmesi için istihdam edilen uzman onbaşı ve çavuşlardır. Uzman erbaş kaynağı; muvazzaflık hizmetini tamamlayan ve terhis tarihinden azami üç yıl geçmiş

⁶⁵⁴ Fatih Doğan, *Polis ve Jandarma Teşkilatları Açısından İç Güvenlik Yönetimi, Sorunları ve Değişimi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2010, s. 57-58.

⁶⁵⁵ J.Gn.K.lığı, *a.g.e.*, 2015, s. 26-28.

olan en az lise mezunu erbaş ve erler ile silahaltında bulunan ve terhislerine altı ay kala müracaat eden en az ilköğretim mezunu erbaş ve erlerdir. Profesyonelleşme kapsamında, tablo 6’da da görüldüğü üzere, teminleri günden güne artan sözleşmeli personel kaynağıdır.⁶⁵⁶

Tablo 6: Jandarma Genel Komutanlığının 2012-2016 Yılları Arası Personel Mevcudu⁶⁵⁷

YIL	UZMAN ASKERİ PERSONEL						YÜKÜMLÜ PERSONEL		SİVİL MEMUR /İŞÇİ	GENEL TOPLAM
	GN.*	SUBAY	ASTSUBAY	UZM. J. ÇVŞ.	UZM. ERB.	SÖZ. ERBAŞ VE ER	YEDEK SUBAY	ERBAŞ VE ER		
2012 Mart	33	5.490	22.559	24.400	7.214	-	776	138.932	3.762	205.243
2014 Ocak	31	5.794	22.358	23.735	9.309	-	855	120.723	3.515	186.320
2016 Haziran	32	6.447	25.872	21.479	27.186	-	665	74.840	3.627	160.148

Tablo 5 ve 6’da görüldüğü üzere, son dört yıl içerisinde Jandarma personel mevcudunda % 22’lik bir azalma yaşanmıştır. Bunun başlıca sebebi, “2013/5501 sayılı Erbaş ve Erler İçin Muvazzaflık Hizmet Süresinin Tespitine İlişkin Bakanlar Kurulu Kararı” ile yükümlülerin muvazzaf askerlik hizmet süresinin 15 aydan 12 aya indirilmesi ve bunun sonucunda erbaş ve er sayısında kayda değer bir azalma yaşanmasıdır. Komutanlık kadrolarda oluşan boşluğu uzman erbaş temin ederek

* General

⁶⁵⁶ Jandarma Genel Komutanlığının istihdam edebileceği bir diğer sözleşmeli askeri personel statüsünü sözleşmeli erbaş ve er oluşturur. Diğer kuvvetlerde istihdamına başlanmasına rağmen, jandarma teşkilatı sözleşmeli erbaş ve er temini yapmamaktadır.

⁶⁵⁷ http://www.tsk.tr/3_basin_yayin_faaliyetleri/3_4_tskdan_haberler/2016/tsk_haberler_43.html (04.06.2016)

gidermeye çalışmış, böylece uzman erbaş sayısında dört kata yaklaşan bir artış yaşanmıştır.

Muvazzaf askerlik hizmet süresinin kısaltılmasının bir yönden getirisi de olmuştur. Mart 2012’de % 29 olan profesyonelleşme oranı, Haziran 2016 itibarıyla % 52’lere yaklaşmıştır. Zira profesyonelleşme, Jandarma Genel Komutanlığının personel politikasının esaslarından birini oluşturmaktadır. Bu kapsamda özellikle teknik bilgi ve uzmanlık gerektiren işlerle görevlendirilen yükümlü ve geçici personelin (yedek subay/erbaş ve erin) yerine uzman jandarma, uzman erbaş ve sivil memur statüsünde yetişmiş ve daimi personel görevlendirilmekte ve profesyonel bir kolluk teşkilatı oluşturulmasına çaba sarf edilmektedir.⁶⁵⁸

3.5. JANDARMANIN GELECEĞİ

Son yıllarda jandarmanın geleceğine ilişkin oldukça derinlikli tartışmalar yürütülmektedir.⁶⁵⁹ Bu tartışmalar altında, jandarmanın geleceğine yönelik iki karşıt

⁶⁵⁸ J.Gn.K.lığı, *a.g.e.*, 2016, s. 26.

⁶⁵⁹ Öyle ki, artan tartışmalarla beraber jandarmanın yeni yüzyıldaki rolünü tartışmak üzere Hollanda Savunma Akademisi’nde 07 Aralık 2010 tarihinde “Jandarmalar ve 21.Yüzyılda Güvenlik Tehditleri Sempozyumu” icra edilmiştir. Sempozyuma konuyu araştıran birçok akademisyenin yanı sıra çeşitli ülke jandarmalarından personel de katılmıştır. J.L. Hovens ve G.A.G. van Elk (Ed.), *Gendarmeries and the Security Challenges of the 21st Century*, Den Haag (Lahey), 2011. Jandarmanın varlığını eleştiren veya gelecekte sivilleşmesi gerektiğini savunan araştırmalar için bkz.: Budimir Babovic, “Police Brutality and Police Torture”, *Police in Transition: Essays on the Police Forces in Transition Countries Budapest*, A. Kadar (Ed.), Central European University Press., 2001; Ferenc Koszeg, “Introduction”, *Police in Transition: Essays on the Police Forces in Transition Countries Budapest*, A. Kadar (Ed.), Central European University Press., 2001; Stephen Skinner, “Death in Genoa: The G8 Summit Shooting and the Right to Life”, *European Journal of Crime, Criminal Law and Criminal Justice*, C. 11, S. 3, 2003; David H. Bayley ve Clifford D. Shearing, “The future of policing”, *Policing: Key Readings*, T. Newburn (Ed.), Cullompton/Devon, 2005. Jandarmanın varlığını savunan çalışmalar için bkz.: Manuel Ballbé, “La Guardia Civil”, *Les Cahiers de la Sécurité Intérieure*, 1993; Patrick Bruneteaux, “La Spécificité de la Gendarmerie Appréhendée dans le Cadre de la Formation de Sous-officiers”, *Les Cahiers de la Sécurité Intérieure*, 1993; Pierre Gobinet, “The Gendarmerie Alternative: Is there a case for the existence of police organisations with military status in the twenty-first century European security apparatus?”, *Gendarmeries and the Security Challenges of the 21st Century*,

tez öne sürülmektedir. İlk tez, bütün jandarma teşkilatlarının eninde sonunda askeri vasıflarından arındırılacağı ve sivil kolluk yapıları ile bütünleşeceğini savunmaktadır. Artan yerelleşme, şehirleşme, özelleştirme, Avrupa kolluğunda artan homojenleşme, insan hakları ve demokrasiye uyumsuzluk ile jandarmanın günden güne askeri vasfını kaybetmiş, sivilleşmiş bir kolluk tipine dönüşeceği öne sürülmektedir.⁶⁶⁰ Diğer taraftan, jandarmanın askeri niteliğinin sağladığı bazı avantajlar dolayısıyla varlığını sürdüreceğini düşünenler de oldukça fazladır. Bu düşünceyi öne sürenlerin benimsediği karşıt tezde ise jandarmanın güncel değişim ve dönüşümlere değişimle karşılık vererek varlığını gelecek yıllarda devam ettireceği düşünülmektedir.⁶⁶¹

İlk tezi savunanlara göre, artan şehirleşmeyle beraber jandarma zamanla polisle birleşecektir. Bilindiği üzere, jandarma genelde kırsal alanda veya nüfus yoğunluğunun az olduğu yerlerde faaliyet gösteren bir kolluk tipidir.⁶⁶² Örneğin ülkemizde kural olarak jandarmanın sorumluluk alanı, belediye sınırlarının dışındaki yerlerdir. Fransa’da ise jandarma 20.000’den az nüfusun yaşadığı yerleşim yerlerinde görevlidir.⁶⁶³

Sosyo-ekonomik ve teknolojik gelişmeler, jandarmanın görev yaptığı kırsal alandaki nüfusun günden güne azaldığını göstermektedir. Diğer bir ifadeyle, geçmişte kırsalda yoğunlaşan ve büyük ölçüde yer değiştirmeyen nüfus, günümüzde

J.L. Hovens ve G.A.G. van Elk (Ed.), Den Haag, Lahey, 2011; Derek Lutterbeck, *The Paradox of Gendarmeries: Between Expansion, Demilitarization and Dissolution*, Cenevre, DCAF, 2013.

⁶⁶⁰ Pierre Gobinet, *a.g.m.*, 2011, s. 28.

⁶⁶¹ Olgun Altundaş, *a.g.e.*, 2013, s. 417-418.

⁶⁶² Jandarmanın sadece kırsal alanda veya nüfus yoğunluğunun az olduğu yerlerde faaliyet göstermediği ülkelere de rastlanılmaktadır. İtalya ve Şili bu ülkelerden ikisini oluşturur. İtalya’da, Karabineri şehirlerde oldukça etkindir ve kolluğun uygulamada sorumluluk alanı ayrımı yapılmamaktadır. Vatandaş, istediği kolluk birimine müracaatta bulunabilmektedir. Şili’de ise Carabineros ülkenin tümünden tek kolluk olarak sorumludur. Cevdet Polat, “Askeri Statülü Kolluk Kuvvetleri Olarak Jandarmanın Dünyadaki Konumu”, *Jandarma Dergisi*, S. 139, 2014, s. 62.

⁶⁶³ John R. Jammes, *a.g.m.*, 1982, s. 3; Fransız Senatosu, *a.g.e.*, Nisan 2008, s. 36.

şehirlerde yoğunlaşmış ve sürekli hareket halindedir. Öte yandan, kır ile şehir arasında geçmişte var olan kesin ayrımın yerini, şehirlerin egemen olduğu ve kırsal bölgeleri kendisine eklemleyen alanlar almıştır. Kırsal bölgelerde artık sadece basit suçlar değil, şehirlerle bağlantılı organize ve nitelikli suçlar da görülmektedir. İlk tezi savunanlara göre jandarmanın sorumluluk alanı küçülmemekte ve ağırlıklı olarak yürüttüğü görevler ise değişmektedir. Bu durum ise jandarmanın fonksiyon ve yapı olarak giderek küçülmesine ve polisin içerisinde eritilmesine sebep olabilecektir.⁶⁶⁴

Jandarmanın zamanla sivilleşeceğini öngörenlerin ikinci bir çıkarım noktası ise özelleştirmelerdir. Yakın tarihe kadar iç güvenlik hizmeti devletçe yerine getirilmiş ve devletin devredemeyeceği görevlerinden sayılmıştır. Ancak, ekonomide özelleştirmelerin artması ve kamu kesiminin iç güvenliği sağlamada yetersiz kaldığının düşünülmeyle başlanmasıyla ağırlıklı olarak özel güvenlik şirketleri eliyle görülen bir güvenlik sektörü oluşmuştur.⁶⁶⁵ Çoğu ülkede, özel güvenlik görevlisi sayısı kamuda istihdam edilen kolluk sayısına ulaşmış, hatta aşmıştır.⁶⁶⁶

Bu anlamda, kolluk giderek asli görevi sayılan suçla mücadelede yöneldiği, jandarmanın üstlendiği trafik, önemli tesislerin korunması, çevre ve orman koruması, cezaevi gibi önleyici kolluk görevlerinin zamanla özel güvenlik görevlilerine ya da uzmanlaşmış birimlere terk edileceği öngörülmektedir. Bu nedenle, araştırmacılara göre zamanla jandarmanın işlevlerinde azalma görülecek ve jandarmanın işlevlerini başka kolluk biçimleri üstlenecektir.

⁶⁶⁴ Olgun Altundaş, *a.g.e.*, 2013, s. 418-420.

⁶⁶⁵ Arın Hünler, *İç Güvenlik Hizmetlerinde Özelleştirme ve 5188 Sayılı Kanun*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2010, s. 45-46.

⁶⁶⁶ Ülkemizde Emniyet Genel Müdürlüğü Özel Güvenlik Dairesi Başkanlığının verilerine göre, toplam 280.845 özel güvenlik görevlisi mevcuttur. Bunlardan 238.586'sı polis bölgesinde, 32.559'u jandarma bölgesinde görev yapmaktadır. <http://sinavsonuc.ozelguvenlik.pol.tr/Teskilat/GenelTeskilatIstatistik.aspx> (06.06.2016)

Jandarmanın gelecekteki varlığını sorgulayanların üçüncü bir savı ise günden güne artan yerelleşme politikalarıdır. Yerelleşme anlayışına göre, kolluk hizmetlerinde daha verimli, etkin ve demokratik olunabilmesi için kolluğun hizmet sunduğu halka yakınlaşması gerekmektedir. Bunun için katı hiyerarşik ve merkeziyetçi kolluk yapıları, yerelleşmiş ve kararlara katılımı sağlayan sistemlere doğru evrilmektedir.⁶⁶⁷

Yerelleşmenin başka bir boyutu olarak iç güvenlik hizmetlerine ilişkin yetkilerin yerel yönetimlere devredilmesi söz konusudur. Yerelleşmenin etkisiyle, merkezi devlet otoritelerine bağlı olan kolluk birimlerinin yerel yönetimlerin bünyesinde oluşturulması hedeflenmektedir.⁶⁶⁸ Ancak, bilindiği üzere, jandarmanın asli niteliklerinden biri de doğrudan merkeze bağlılıktır. Jandarma askeri yapısı gereği katı merkeziyetçidir. Çok büyük ölçüde, devletin merkezi siyasi otoritelere bağlı olarak görev yapar. Jandarma yerelleşmenin önünde bir engel oluşturduğu için kaldırılması gerektiği düşünülmektedir.⁶⁶⁹

Bir başka sava göre, bölgesel ve küresel ölçekte yürütülen çalışmalar her ülkede birbiri ile benzeşen ve sivilleşmiş kolluk teşkilatlarının oluşmasına sebep olacaktır. Özellikle suçların ülke sınırlarını aşması ülkelerin işbirliğine yöneltmiş, Europol ve Interpol gibi bölgesel ve küresel örgütler oluşturulmuş, ülkelerin kolluk teşkilatları arasında mukayeseye dayalı çalışmalar başlatılmıştır. Ülkeler arası işbirliği uygulamalarda kıyası doğurmuş, ülkelerin birbiri ile benzeşen uygulamaları benimsemesine sebep olmuştur. Bu konu ise zamanla ülkelerin bünyesinde birbiri ile

⁶⁶⁷ Türkiye’de büyük ölçüde merkezileşmiş kolluk yapılarına devam edilse de, Emniyet Genel Müdürlüğünün başlatmış olduğu Toplum Destekli Polislik uygulamaları ile katılımcı sistemler oluşturulmaya başlanmıştır.

⁶⁶⁸ Ali Kuyaksil ve Osman Metli, “İç Güvenlik Hizmetlerinde Yerelleşme Örneği Olarak Özel Güvenlik”, 3. *Ulusal Özel Güvenlik Sempozyumu*, Gaziantep, 2013, s. 2-3.

⁶⁶⁹ Olgun Altundaş, *a.g.e.*, 2013, s. 425-426.

benzeşen, bütünleşen, yüksek derecede uzmanlaşmış ve sivilleşmiş kolluk yapılarının kurulacağı öngörülmektedir.⁶⁷⁰

Son olarak, jandarmanın insan hakları ve demokrasi ile uyumsuzluk gösterdiği iddiası ilk tezi savunanlarda hakimdir. Anglo-Sakson ülkelerde yaygın olan görüş, polislik işinin askeri yapılarla sürdürülmesinin demokratik olmayan ülkelere özgü olduğu ve bu bağlamda jandarmanın siyasi kolluk ile yakından ilintili bulunduğudır. Bu görüşe göre, jandarmanın emir komuta zinciri toplumsal değişimlere ve sivil gözetime kapalıdır. Askeri kolluk kuvvetlerinin içsel yapısı, sorgulamadan emirlere itaati zorladığı için insan hakları ihlallerini kolaylaştırmaktadır. Bu konuda, ast kademeler merkezden çok kısıtlı bir inisiyatifle donatılmıştır. Bu nedenle, günden güne artacağı ülkelerde umulan demokratik eğilimlerle birlikte jandarmanın gibi demokratikleşmeyi engelleyen ve insan haklarını ihlale imkân tanıyan askeri kolluk biçimlerinin zamanla kalkacağı düşünülmektedir.⁶⁷¹

Diğer taraftan, jandarmanın kolluk işlevine yönelik avantajlarını barındıran madalyonun öteki yüzü bulunmaktadır. Jandarmanın varlığını değiştirerek sürdüreceği tezini savunanlara göre bu avantajlar, jandarmayı hem devlete hem de topluma karşı vazgeçilmez kılmaktadır.

Öncelikle jandarmanın askeri statüsünün getirdiği bazı üstünlükler bulunmaktadır. Jandarmanın teşkilatlarının askeri çizgide teşkilatlanmaları, aldıkları askeri eğitimle beraber temel kolluk görevlerinin yanında zor şartlar altında görev yapabilme kabiliyetleri çok yönlü işlevsellik sağlamaktadır. Ordudan daha hafif,

⁶⁷⁰ Türkiye gibi Avrupa Birliği adayı ülkelerde, AB müktesebatına uyum çerçevesinde bu benzeşme daha baskın bir şekilde görülmektedir. AB ülkelerinde genel kabul görmüş polis yapıları ile eşleşme programları (*twinning*) çerçevesinde, ülkelerin iç güvenlik yapılarında köklü değişim ve dönüşümlere yol açmaktadır. Olgun Altundaş, *a.g.e.*, 2013, s. 420-421; Pierre Gobinet, *a.g.m.*, 2011, s. 34.

⁶⁷¹ Pierre Gobinet, *a.g.m.*, 2011, s. 35-36.

polis kuvvetinden ise daha ağır silah, teçhizat ve araçlara sahipliği sayesinde jandarma; daha şiddetli tehditlere karşı koyabilme imkân ve kabiliyeti, kolluk görevlerine ek olarak savaş zamanında orduya eklenerek savaşa yönelik görevler üstlenebilmesi ile çok yönlü görev yapabilmektedir.⁶⁷²

Dahası, jandarma polise göre daha olumsuz, daha istikrarsız ve daha güvensiz şartlarda kullanılmakta ve bu koşullar altında, jandarmalar ordu ile sivil kuruluşlar arasında hem köprü işlevi görmekte hem de boşluğu doldurmaktadır.⁶⁷³ Polisin müdahale etmekte yetersiz kaldığı koşullarda devreye girerek ordunun doğrudan duruma müdahale etmesini önlemektedir. Böylece, ayrımsız ve son derece fiziksel güç kullanmaya eğilimli ve kolluk işlevinde deneyimsiz ordunun iç güvenliğe müdahalesi engellenmekte ve müdahale sonucunda oluşabilecek istenmeyen sonuçların önüne geçilmektedir.⁶⁷⁴

Polis ve jandarmadan oluşan ikili bir kolluk sisteminin varlığının demokrasi açısından da yararlı olduğu düşünülür. Zira ikili kolluk sistemi güçler ayrılığına benzer *check-balance* sistemi oluşturur. Siyasi bir otoritenin güdümündeki tek bir kolluk sisteminin oluşmasını ve güç temerküzünü engeller.⁶⁷⁵ Bu bağlamda, jandarmanın varlığı demokrasi için bir eksiklik değil, onun korunması için bir gereklilik olarak düşünülür. Ayrıca, ikili kolluk sistemi adli makamlara da işlemlerinde kolaylık sağlamaktadır. Adli makamlar suçun niteliğine göre uygun kolluk tipini kullanarak soruşturmalarını yürütebilmektedirler.

⁶⁷² Pierre Gobinet, *a.g.m.*, 2011, s. 26; Mehmet Bingöl, “The Need for Gendarmeries in the Years Ahead”, *Gendarmeries and the Security Challenges of the 21st Century*, J.L. Hovens ve G.A.G. van Elk (Ed.), Den Haag (Lahey), 2011, s. 183-184.

⁶⁷³ Hans Hovens, *a.g.m.*, 2011, s. 23; Derek Lutterbeck, *a.g.e.*, 2013, s. 11.

⁶⁷⁴ Cevdet Polat, *a.g.m.*, 2014, s. 62.

⁶⁷⁵ Pierre Gobinet, *a.g.m.*, 2011, s. 37; Derek Lutterbeck, *a.g.e.*, 2013, s. 11.

Ahlaki ve etik standartlar bakımından jandarmanın askeri yönü artılar sağlamaktadır. Öncelikle askeri statünün jandarmanın siyasete doğrudan müdahil olmasını engellediği düşünülmektedir. Bunun yanında, jandarma kamu menfaatlerini kendi çıkarlarının önüne koyabilmekte ve aldıkları ağır eğitimler sayesinde görevlerini engelleyecek koşullarla daha çetin mücadele edebilmektedirler.⁶⁷⁶

Yukarıda bahsedilen üstünlüklerin haricinde jandarma ülkenin ücra köşelerine kadar yayılmış bir kolluk tipidir. Jandarma personeli, bu nedenle, hizmet verdiği toplumun içinde yaşamakta ve onlarla aynı koşulları paylaşmaktadır. Bu da, yaşadıkları toplumun bilgisini edindiklerini, görev yaptığı coğrafi ve beşeri şartları özümlediklerini göstermekte ve kolluk işinde başarı sağlamaktadır.⁶⁷⁷

Yakın zamanda, jandarma içe dönük kullanımının yanında, uluslararası düzeyde barışı destekleme harekâtlarında aranan kuvvete dönüştürmüştür. Jandarmaların askeri yeteneklerini adli kolluk kabiliyetleriyle birleştirmeleri, hem sivil hem de askeri komuta altında görev yapabilmeleri dolayısıyla, kriz halindeki istikrarsız ülkelerde görevlendirilmesi için ideal kuvvet haline getirmektedir.⁶⁷⁸

Yukarıda değinilen avantajlar ve dezavantajlar göz önüne alınarak, her iki teze uygun biçimde jandarma üzerinde uygulamaların gerçekleştiği görülmektedir. İlk teze uygun olarak Avusturya, Macaristan, Yunanistan ve Belçika gibi Kıta Avrupası ülkelerinde jandarma teşkilatları polisin altında eritilmiştir. Bunun yanında,

⁶⁷⁶ Antonio D. Jimenez, "The Guardia Civil and Public Security", *Gendarmeries and the Security Challenges of the 21st Century*, J.L. Hovens ve G.A.G. van Elk (Ed.), Den Haag (Lahey), 2011, s. 289-290. Burada bahsedilen yorumlar, özellikle kurum içi personel tarafından dillendirilmektedir. Ancak, ülkemiz ölçeğinde jandarma ve polis uygulamalarından toplumun memnuniyeti üzerine yürütülen bir araştırmaya göre, jandarmanın belli başlı kolluk uygulamalarındaki performansı toplum nazarında polise göre daha üstün ve memnun edicidir. Özgür Solakoğlu vd., "Satisfaction With an Alternative Law Enforcement Approach, Gendarmerie: A Case Study From Turkey", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 8, S. 39, 2015, s. 529.

⁶⁷⁷ Pierre Gobinet, *a.g.m.*, 2011, s. 37. Hatta Dintilhac'a göre, jandarmanın daima topluma yakın yaşaması ve onlarla aynı ortamı paylaşması, polisin yeni başladığı Toplum Destekli Polislik uygulamaları ile oldukça benzeşmektedir. Olgun Altundaş, *a.g.e.*, 2013, s. 427.

⁶⁷⁸ Derek Lutterbeck, *a.g.e.*, 2013, s. 18; Cevdet Polat, *a.g.m.*, 2014, s. 64.

ikinci teze uygun biçimde jandarmanın varlığını daha uzun yıllar sürdüreceği ve gereken değişimleri sağlayarak siyasal ve toplumsal beklentileri karşılayacağı düşünülmektedir. Ancak değişmeyecek tek niteliği özgünlüğünü sağlayan askeri statüsüdür. Günden güne sivil otoritelere bağlansa bile⁶⁷⁹, uluslararası boyutta kendisini sivil polislikten ayıran askeri niteliğini muhafaza edecek gibi gözükmektedir. Jandarmanın kaynağını oluşturan Fransa'da jandarmanın askeri statüsünün muhafazası destek gören bir husustur. Hazırlanan Senato raporlarında jandarmanın askeri vasfının muhafazası konusu şiddetle desteklenmektedir.⁶⁸⁰

Konu ülkemiz ölçeğinde düşünüldüğünde, her iki tezin de geçerliliğinin olabileceği değerlendirilmektedir. Siyasal ve sosyal bakımdan dinamik olan ülkemizin gündemi, jandarmanın geleceği konusunda döneme göre farklı izlenimler oluşturmaktadır. Günümüzün sıcak gündeminde, jandarmanın sivilleşmesi ya da kaldırılması imkânsız gibi gözükse bile, yakın bir gelecek için aynı çıkarımı yapmak erken gözükmektedir.

Ancak, yine de belirtmek gerekir ki, uluslararası arenada jandarma, Anglo-Sakson literatürde gibi, anti-demokratik ve ilkel kolluk tipi olarak algılanmamaktadır. Özellikle Kıta Avrupası'ndaki jandarma teşkilatına sahip ülkeler jandarmanın varlığını ülke ve toplum için bir kazanç olarak görmektedirler. Günden güne sivil otoritelere bağlılığı arttırılsa bile, askeri statüsü sürdürülmesi gerektiği konusunda neredeyse uzlaşa hakimdir. Mevcut uluslararası anlayış akımına ülkemizin de uyacağı değerlendirilmektedir.

⁶⁷⁹ Fransa'da 2000'li yılların başında Milli Savunma Bakanlığına olan bağlılık İçişleri Bakanlığına olacak şekilde değiştirilmiştir. Yine Fransa'da valilerin jandarma üzerinde yetkileri genişletilmiştir. İspanya'da ise Franco döneminden sonra jandarmanın ordudan özerkleşmesi adına birçok düzenleme getirilmiş, sivil otoritelere bağlılığı arttırılmıştır. Narcis Serra, *Demokratikleşme Sürecinde Ordu: Silahlı Kuvvetlerin Demokratik Reformu Üzerine Düşünceler*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2011.

⁶⁸⁰ Fransız Senatosu, *a.g.k.*, 2008; Fransız Senatosu, *148 Numaralı Rapor*, 2012. Rapport général n° 148 (2012-2013) de M. François MARC, fait au nom de la commission des finances, déposé le 22 novembre 2012.

SONUÇ

Bazı düşünürlere göre, devletlerin oluşumuna yol açan en önemli etken bireysel ve toplumsal güvenliğin sağlanmasıdır. “Doğa durumu”ndan toplumsal yaşama geçişte güvenliğin sağlanması en büyük ihtiyaç olmuştur. Önceleri toplumun bizi kolektif sorumluluğunda olan güvenlik, zamanla geleneksel devletin askeri birimlerince sağlanmaya başlanmıştır. Geleneksel devlette kolluk işlevini yerine getiren kolluk birimleri rastlanılsa bile, toplumun kolektif sorumluluğu devam etmiş, özellikle asayişe yönelik olaylar halkın sırtına yüklenmiştir. Gündelik yaşama çok müdahale etmeden mümkün olduğu kadar çok geliri merkeze taşıma derdinde olan geleneksel devlet, sadece bu gelirin kesilmesine neden olan toplumsal olaylarla ilgilenmiş, bu olayların bastırılmasında da ordu kuvvetlerini kullanmıştır.

Toplumun üzerinden ve ona nüfuz edemeden iktidarını kuran geleneksel devlet, modern dönemde bir dönüşümle tarihe karışmış ve yerini iktidarına toplumu da dahil eden ve ona nüfuz eden modern devlet almıştır. Pierson’un ifadesini tekrarlarsak, “*artık toplumu yöneten, biçimlendiren ve hatta yaratan bir proaktif devlet vardır.*”⁶⁸¹ Elbette ki devletlerdeki bu tutum değişikliği, kolluk yapılarını da etkilemiştir. Zira toplumsal nüfuzun başlıca ögesi kolluktur. Modern devlet, kolluk dolayısıyla topluma nüfuz etmiş ve onu şekillendirebilmiştir.

Topluma nüfuz kaygısı ile devletçe suç ve suçluya yönelik hizmetlerin üstlenilmesiyle modern dönemde kolluk faaliyetleri, hem yoğunlaşmış hem de yaygınlaşmıştır. Mevcut düzen bozulduktan sonra harekete geçen reaktif pratiklerden, düzen bozulmadan harekete geçen ve istihbarata dayalı bilgiyi

⁶⁸¹ Christopher Pierson, *a.g.e.*, 2011, s. 81.

kullanmaya yönelik kapsayıcı ve önleyici pratiklere geçilmiştir.⁶⁸² Şüphesiz bu pratiklerin etkin bir şekilde uygulanabilmesi için kolluğun yapısının da gelişimini gerektirmiştir. Bu bağlamda, modern kolluğun “kamusallık”, “uzmanlaşma” ve “profesyonelleşme” olmak üzere üç temel niteliği bulunmaktadır. Kamusallık niteliği, kolluğun kolektif olarak hareket eden toplumlarca yetkilendirilmesi özelliğidir. Uzmanlaşma ise kolluk görevini yerine getirmede eşsiz ve seçkin olmaktır. Önceleri ordu birimlerinin ek bir görevi olan ve süreksiz bir biçimden ifa edilen kolluk işlevi, modern dönemle birlikte belli teşkilatların eşsiz ve başat görevi haline gelmiştir. Bu teşkilatlar, fiziksel güç kullanımı ile yetkilendirilmiş ve fiziksel güç uygulamalarının icracı kolları haline gelmiştir. Profesyonelleşme ise kolluk işlevini yerine getirebilmek için belirgin bir hazırlıktır.

Yukarıda değinilen üç temel niteliğin bir başka getirisi de, kolluğun bazı ülkelerde ordudan özerkleşmesi ve çoğu ülkede ise ordudan tamamen bağımsız hale gelmesi olmuştur. Çoğu devletin modernleşme sürecinde kolluk tedrici olarak ordudan bağımsızlığını ilan etmiştir. Ancak, ülkemizde de olduğu gibi, bazı devletlerde ordu ile bağları tamamen kopartılmayıp sadece özerkleştirilmiştir. Kolluğun ordudan özerkleşmesi üç boyutta değerlendirilebilecek bir konudur: “bağlılık”, “yapı” ve “eğitim ve işlev önceliği”. Öncelikle kolluk askeri hiyerarşiden uzaklaştırılıp sivil otoritelere bağlanmasıyla ordudan özerkleşir. Burada kolluğun ordu kademelerinden tamamen bir kopuşundan ziyade, birden çok birime karşı sorumluluğu oluşur. “Yapı” bakımından ise orduya ait içsel düzenden uzaklaşmadır. Yapısal uzaklaşma, personelin kısmi olarak askeri vasıflarından arınması ve/veya örgütün askeri teşkilatlanmadan sivil teşkilatlanmaya doğru kayışını niteler. Bir diğer

⁶⁸² Ferdan Ergut, *a.g.e.*, 2004, s. 36.

özerkleşme, “eğitim ve işlev önceliği”nde gerçekleşir. Dış güvenliği sağlamaya yönelik eğitim ve görevlerden, iç güvenliği temine yönelik eğitim ve görevlere geçilir.

Kolluğun ordudan özerkleşmesi her ülkede kendine özgü bir şekilde gerçekleşmiştir. Diğer bir ifadeyle, bazı ülkelerde kolluk birimlerinin tamamının ordudan özerkleşerek sivilleştiği görülürken, bazılarında bu özerkleşme süreci bir yerde kesilmiş askeri nitelikleri ihtiva eden kolluk birimleri varlığını sürdürmüştür. Bu kapsamda, uluslararası düzeyde merkezileşmiş ve askeri statülü kolluk birimlerini barındıran “Kıta Avrupası” ile yerleşmiş ve tamamen sivilleşmiş “Anglo-Sakson” olmak üzere iki farklı kolluk sistemi yönelimi oluşmuştur.

Her ülkenin kolluk sistemlerinin yapısı, tarihsel süreçte edinilen deneyimlerle şekillenmektedir. Ancak, teorik olarak bir ülkedeki kolluğun merkezîyetçilik düzeyi ile askeri statü sahipliği; bürokratik gelenekler, siyasi rejimin nitelikleri ve çoğunlukla da devlet inşa sürecinin karakteristiği gibi faktörlerce belirlenir. Örneğin Fransa, devletin konsolidasyon sürecinde sık sık zorlamaya başvurmak mecburiyetinde kaldığından merkezîyetçi bir kolluk sisteminin yanında jandarma gibi askeri statülü bir kolluk da oluşmuştur. İngiltere’de ise devletin merkezi otoritesine karşı ciddi isyanlar gerçekleşmediğinden kolluk adem-i merkezîyetçi bir yapılanmaya gitmiş, ordudan tamamen bağışık hale gelmiştir.

Jandarma işte böylesi bir modernleşme sürecinin bir ürünüdür. Ülkemizde olduğu gibi, devlet inşa sürecine sık sık gerçekleşen şiddetli direniş tarihsel süreçte jandarma gibi askeri statülü kolluk birimlerini doğurmuştur.

Bir kolluk biriminin jandarma olarak adlandırılabilmesi için onun üç temel niteliğe sahip olması gerekir. “Askeri statü”, “modernlik” ve “kolluk işlevi üzerine uzmanlaşma” diyebileceğimiz bu üç sacayağı jandarmayı farklılaştırarak tanımlayan niteliklerdir. Askeri statüsüyle jandarma, diğer bir kolluk birimi olan sivil nitelikli polisten ayrılır. Askeri statüsünü kaybetmesi polisten farkının kalkması anlamına geleceği için bu nitelik jandarma için varoluşsaldir ve çeşitli ritüellerden askeri hukuk ve işleyişe kadar çoklu boyutta kendini gösterir. Jandarmanın diğer bir belirleyici niteliği modernliktir. Jandarma modern bir oluşumdur ve bu özgünlüğü onu geleneksel dönemdeki askeri kolluk yapılarından ayırır. Jandarmanın modernlikle bağlantısı iki boyutludur. Jandarma hem bir modernleşme sürecinin bir ürünü hem de modernleşme sürecinde aktif rol alan bir araçtır. Üçüncü sacayağı ise onu ordudan farklılaştıran “kolluk işlevi üzerine uzmanlık”tır. Kolluk işlevi jandarmanın temel uzmanlık alanıdır. Son olarak da, jandarma teşkilatları doğrudan merkeze bağlıdırlar ve ulusal düzeyde örgütlenmişlerdir. Ülke coğrafyasının bütününden sorumlu olarak merkezi yönetim denetiminde görevlerini ifa ederler.

Jandarmanın evrensel bir tarihinden bahsedilebilirse başlangıç coğrafyası olarak Fransa alınmalıdır. Zira jandarmanın bugünkü temel karakteristikleri ilk defa 18. yüzyıl sonlarına doğru Fransa’da oluşmuştur. Fransız Devrimi’nin hemen sonrasında, krala bağlı ve yargılama yetkisine sahip Fransız geleneksel kolluğu olan *maréchaussée*’nin üzerine kurulmuştur. Jandarmalar hem modern bir kolluk olarak asayişe yönelik hizmetler yürütürken, diğer taraftan Napolyon Savaşları’nda aktif görev almışlar, devrim sonrasında yeni düzenin normlarını taşraya yaymak için çalışmışlar, ülke içerisinde asker kaçakları ve eşkıyalarla mücadele etmişlerdir. Bu görevlerindeki başarısı, 19. yüzyıl boyunca jandarmayı Fransa’da ihraç edilen

modernleştici bir aygıtı dnştrmştir. Bu çerçevede, jandarma önce Avrupa’da sonrasında ise başta Fransız sömürgeleri olmak üzere Dünya’ya yayılmış, bu yayılma akımından Osmanlı Devleti de etkilenmiştir.

Jandarma, Osmanlı’nın modernleşme sürecinin bir sonucu ve ayrıca bir aracıdır. Modernleşmenin sürükleyicisi konumundaki Osmanlı elitinin jandarma tercihini anlayabilmek için öncelikle Osmanlı modernleşmesinin ruhunu anlamlandırmak gerekir. Osmanlı elitleri, günden güne parçalanmaya doğru giden Osmanlı Devleti’nin kurtuluşunu Batı’nın kurumlarını özümseyerek yeniden oluşturmakta görmüşlerdir. Bunun için o dönemde iki ülke tercipleri bulunmaktadır: Modernleşmesinin uzunca süreç içerisinde evrimci bir karakterde tamamlayan adem-i merkeziyetçi İngiltere ile modernleşmesini hızlı değişimlerle devrimci bir şekilde uygulayan Fransa. Osmanlı elitleri Batı’nın günden güne gelişmişlik bakımından arayı atığının farkındalığı ile hızlı bir şekilde gerçekleşen Fransız modernleşmesini ve kurumlarını tercih etmişlerdir.

Osmanlı Devleti’nde jandarmanın oluşumunda diğer bir etken ise mevcut sosyo-ekonomik yapıdır. Öncelikle Osmanlı Devleti, kurumsallaşmış kültürel heterojenliğe sahiptir. Zira Osmanlı, yüzyıllar boyunca “millet sistemi” olarak adlandırılan toplumsal çeşitliliğin kalıcılığını sürdüren ve destekleyen bir politika yrtmştir. Ancak modern devlet inşa süreçlerinin bir ayağının da ortak siyasi emelleri güden, tek bir kolektif hafızaya ve resmi dile sahip toplum yaratmak olması dolayısıyla, Osmanlı’nın siyasal ve kültürel heterojenliği modernleşme sürecinde oldukça büyük bir sorun teşkil etmiştir. Zamanla güçlü etnik bilince sahip toplumlar dış destek görmekle birlikte, Osmanlıdan ayrılmış ve kendi devletlerini kurmuşlardır.

Siyasal ve kültürel heterojenliğin bir diğer etkisi de kolluk yapılarının şekillenmesi üzerinedir. Nüfusun heterojenlik derecesinin askeri yapıda bir kolluk oluşumuyla bağlantısı bulunmaktadır. Çok kültürlü yapıya sahip her devlet, askeri yapıdaki kolluk biçimlerini oluşturmak durumunda kalmıştır. Osmanlı modernleşme sürecinde de, devletin otoritesine karşı kronik hale gelen etnik ve siyasal isyanlar merkezileşmiş bir kolluk yapısının ve askeri statüdeki modern bir kolluk yapısı olan jandarmanın oluşumuna etki etmiştir. Zira devletin otoritesini hedef alan şiddet olayları ne kadar sık ve tehlikeli olursa, bir ülkenin kolluk sistemi o kadar merkezileşme gösterir.⁶⁸³

19. yüzyıl Osmanlısının pre-kapitalist ekonomisinin ve bunun sonucu olarak kırsal nüfus çoğunluğunun iki boyutta Osmanlı Devleti'ndeki jandarmanın varlığına ve etkinliğine tesir etmiştir. İlk olarak, kırsal nüfus yoğunluğu Osmanlı Devleti ile Fransa'nın ortak paydalarını oluşturur. Bu durum da, Osmanlı Devleti'nin kendisini Fransız toplumsal yapısına daha yakın hissetmesine neden olarak modernleşme hedeflerini Fransa'yı örnek alarak şekillendirmesini sağlamıştır. İkincisi ise kırsalın pre-modernlikle olan bağlantısıdır. Kırsal nüfus çokluğu dönüştürülmesi gereken nüfusun da çokluğuna delalet eder. Kırsal bir anlamda, durağanlığın ve gelenekselliğin merkezidir. Modernleşmenin sağlanması için zorlamayla da olsa toplumsal dönüşümün gerçekleşmesi gerekir. Zira Osmanlı'daki kırsalın dönüşüm isteksizliği zorlamayı doğurmuş, zorlama gerekliliği de merkezileşmiş ve hatta askeri nitelikler taşıyan jandarma tipi bir kolluğu zorunlu kılmıştır.

Osmanlı'nın kolluk karakteristiğini etkilemiş olan diğer bir boyut ise modernleşme sürecindeki merkez ve çevre ilişkileridir. Batı'da modern devleti

⁶⁸³ David H. Bayley, *a.g.e.*, 1990, s. 72-73.

oluşturan merkezileşme süreci, çevre güçleri ile uzlaşmalar yapılması sonucunu veren bir dizi karşı karşıya gelişi içermiştir. Feodal soylular, şehirliler ve daha sonra endüstri emeği diyebileceğimiz bu çevresel güçler, uzlaşmalar sonucunda ulus-devlete eklendiler.⁶⁸⁴ Osmanlıda ise merkez ve çevre arasında karşı karşıya gelişlerden Batı'daki gibi bir bütünleşme doğmamıştır. Çevresel toplum güçleri çevrenin yüzleşme eksenli eylemlerine önce tepkisizlikle, sonrasında ise gelenekselliğe sarılarak tepki vermişlerdir. Bu durum ise merkezle çevre arasında süregelen bir çatışma yaratmıştır. Bayley'in de belirttiği gibi, kolluğun merkezileşmesi ile devletin inşa sürecine ve devletin meşruiyetine karşı oluşan direnişin düzeyi arasında doğrudan bir bağlantı vardır.⁶⁸⁵ Bunun yanında, jandarma merkeze karşı oluşan toplumsal direnişle mücadele için en uygun kolluk tipidir. Doğası gereği merkezin normlarını benimsemeye daha yatkın olmakla birlikte, merkez ajanı olarak yerel etkilerden uzak bir şekilde hareket edebilmektedir.

Osmanlı'nın jandarmanın tercihine etki eden diğer bir neden, bir suç tipine ilişkindir. Eşkıyalık faaliyetleri, Osmanlı'nın son döneminde siyasal düzenini tehdit eden bir düzeye erişmiştir. Bir taraftan, taşra asayişini büyük ölçüde sarsarken, diğer taraftan etnik ayrılıkçı temelde şekillenerek siyasal düzeni yıkacak seviyeye ulaşmıştır. Eşkıya ile mücadelede başat olarak jandarma kullanılmıştır. Zira jandarma askeri niteliğinin getirdiği içe kapanıklık ve hiyerarşik düzen yerel etkilerden uzak kalabilmesini sağlarken, ordu tipi teşkilatlanması ve etkin silahlanmasıyla mücadelede pratiğe yönelik etkinlik oluşturmaktadır. Jandarma, polis gibi tekil olaylara müdahale edebilecek kolluk etkinliğine sahip olmakla beraber, ordu gibi

⁶⁸⁴ Şerif Mardin, *a.g.m.*, 2006, s. 37.

⁶⁸⁵ David H. Bayley, *a.g.e.*, 1990, s. 67.

büyük birlik harekâtı da gerçekleştirebilmektedir. Sonuç olarak, eşkıya ile mücadele Osmanlı Devleti'nde jandarma tipi kolluğu zorunlu kılmıştır.

Osmanlı Devleti'nde modern anlamda kolluğun oluşumu Tanzimat sonrası döneme dayanır. Tanzimat'ın ilanı ile beraber modern kolluğun ilk örneklerini teşkil eden zaptiye birlikleri oluşturulmaya başlanmıştır. 19. yüzyılın sonuna kadar zaptiye teşkilatı modern devletin niteliklerine uygun biçimde reform süreci geçirmiştir. Bu süreçte, ayrı ayrı teşkilatlanmış birlikler tek bir merkeze bağlanmış, aralarında hiyerarşik bağ kurulmuştur. Zaman içerisinde iç güvenliğin mülki görev kapsamına alınmasıyla mülki makamlara karşı sorumlu tutulmuştur. Bunun dışında, ülkenin coğrafyası üzerinde teşkilatlanması yaygınlaşmış, devletin taşraya nüfuzunu arttırmıştır. Zaptiyeler, 1869 yılında asakir-i zaptiye, 1879 yılından sonra ise jandarma ismini almıştır.

Osmanlı'nın son dönemlerinde yabancı devletlerin jandarmanın modernleştirilmesi çerçevesindeki faaliyetleri artmıştır. Özellikle 1903 yılındaki Mürzsteg Tasarısı ile yabancı subaylar daha etkin biçimde jandarma reform sürecine dahil olmuşlardır. Bu çerçevede jandarma okulları açmışlar ve Balkanlarda jandarma teşkilatlarını ücra köşelere kadar yaymışlardır. Fakat II. Meşrutiyet'in ilanı ile birlikte yabancı subayların etkisi kısmen azalmış, devamındaki I. Dünya Savaşı ile birlikte tamamen durmuştur. Bu dönemden sonra, Osmanlı Jandarmasının askeri niteliği gereği orduya savaşa katılım için eklenme süreci başlamıştır. Cumhuriyetin ilanından günümüze kadar da çağın ihtiyaçları çerçevesinde jandarmanın reform süreci günümüze kadar devam etmiştir.

Günümüzde jandarma hem ulusal hem de küresel ölçekte varlığını etkin bir şekilde devam ettiren kolluk tipidir. Günden güne ordudan özerkleşme süreci devam

etmiş olsa bile, mevcut askeri konumunu hala devam ettirmektedir. Zira jandarma tarihsel bir ihtiyaç olarak doğmuş, devletlerin modernleşmesinde etkin rol oynamış, günümüz toplumsal ihtiyaçlarına göre kendini şekillendirerek ülkelerde görevini devam ettirmiştir. Anglo-Sakson yazında varlığı anti-demokratik uygulamalarla bağdaştırılmasına rağmen, ekonomik ve demokratik yönden gelişmiş Batı ülkelerinde dahi mevcudiyeti desteklenmektedir. Suça yönelik hizmetleri ile polise nazaran toplum tabanında daha çok memnuniyete sahiptir.

Türkiye'nin yakın geçmişinde özellikle AB uyum sürecinde jandarma çokça sorgulanmış ve dönüşüme uğramıştır. Bu çerçevede, eleştiriler ışığında sivil otoritelere bağlılığı ve topluma karşı hesap verebilirliği artırılmıştır. Günümüzün sıcak gündeminde, jandarmaya yönelik tartışmalar kesintiye uğramış ve tartışma konusu olmaktan çıkmış gözükmektedir. Ancak bu durumun konjonktürel olduğu söylenebilir. Dinamik bir ülke olmamız dolayısıyla çok hızlı gündem değişiklikleri yaşanan ülkemizde kolluk sistemimizin köklü değişikliklere gebe olmayacağını söylemek güç gözükmektedir. Özellikle gelecekte yaşanacak iç siyasi gelişmeler jandarmanın geleceğini şekillendireceği düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

Kitap ve Makaleler

Abélès, Marc, *Devletin Antropolojisi*, Nazlı Ökten (Çev.), Dipnot Yayınları, Ankara, 2012.

Ağaoğulları, Mehmet A. (Ed.), *Batı'da Siyasal Düşünceler*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2012.

Ağaoğulları, Mehmet A., ve Köker, Levent, *Kral Devlet ya da Ölümlü Tanrı*, İmge Kitabevi, Ankara, 2009.

Akal, Cemal Bali, *İktidarın Üç Yüzü*, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara, 2013.

Akça, İsmet, ve Paker, Evren Balta, “Ordu, Devlet, Güvenlik Siyaseti Üzerine Bir Değerlendirme”, *Türkiye’de Ordu, Devlet ve Güvenlik Siyaseti*, İsmet Akça ve Evren Balta Paker (Der.), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2010.

Akıllıoğlu, Tekin, ve Ortaylı, İlber, “Le Tanzimat et la Modèle Français: Mimétisme ou Adaptation?”, *Studies on Ottoman Transformation*, İlber Ortaylı, The Isis Press, İstanbul, 1994.

Akkanat, Salih, *Şiddet ve İktidar: Şiddetin “Meşruiyet”inden “Meşruiyet”in Şiddetine*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2011.

Akman, Nurettin, *Yönetimde İç Güvenlik ve Jandarma*, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1991.

Akyıldız, Ali, *Osmanlı Bürokrasisi ve Modernleşme*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2012.

- Albayrak, Didem Özdemir, “Marksizm ve Güvenlik”, *Uluslararası İlişkilerde Güvenlik: Teorik Değerlendirmeler*, Emre Çıtak ve Osman Şen (Der.), Uluslararası İlişkiler Kütüphanesi Yayınları, İstanbul, 2014.
- Alpar, Güray, “Geçmişten Günümüze Güvenliğin Sağlanmasında Bir Kolluk Kuvveti Olan Jandarmanın Rolü ve Dünyadaki Konumu”, *Güvenlik Bilimleri Dergisi*, C. 1, S. 2, 2013.
- Alperen, Abdullah, ve Salur, Hüseyin, “Hannah Arendt’te Şiddet ve Şiddetin Kaynağı Üzerine Din Sosyolojik Bir İnceleme”, *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C.8, S.1, 2008.
- Altundaş, Olgun, “Yeni Yüzyılda Jandarma Teşkilatları ve Değişim”, *Türk İdare Dergisi*, S. 476, 2013.
- Alyot, Halim, *Türkiye’de Zabıta: Tarihi Gelişimi ve Bugünkü Durum*, Kozan Ofset, Ankara, 2008.
- Anderson, Lisa, *The State and Social Transformation in Tunisia and Libya (1830 1980)*, Princeton University Press, New Jersey, 1987.
- Anderson, Scott A., “How Did There Come To Be Two Kinds of Coercion?”, *Coercion and the State*, David A. Reidy vd. (Ed.), Springer Publishing, 2008.
- Anderson, Scott A., “The Enforcement Approach to Coercion”, *Journal of Ethics and Social Philosophy*, C.5, S.1, 2010.
- Arendt, Hannah, *Şiddet Üzerine*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2012.
- Arendt, Hannah, *İnsanlık Durumu*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2000.
- Arıkan, Erkan, “19. Yüzyıldan Günümüze Jandarma”, *İdarecinin Sesi Dergisi*, S. 165, 2015.
- Arslanel, M. Nazan ve Eryücel, Ertuğrul, “Modern Devlet Anlayışının Felsefi Temelleri”, *AÜSBED.*, C. 2, S. 15, 2011.

- Atakan, Arda, “Kamu Düzeni Kavramı”, *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*, C. 13, S. 1-2, 2007, s. 59-135.
- Atatürk’ün Doğumunun Yüzüncü Yılında Türk Silahlı Kuvvetleri*, Harita Genel Müdürlüğü, Ankara, 1982.
- Ayaz, Erhan, “Küreselleşme Sürecinde Modern Devlet ve Avrupa Birliği Özelinde Ulus-Üstülük ile İmtihanı”, *AİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 15, S. 2, 2015.
- Baldwin, David A., “The Concept of Security”, *Review of International Studies*, S. 23, 1997, s. 5-26.
- Bauman, Zygmunt *Modernlik ve Müphemlik*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2003.
- Bayley, David H., *Patterns of Policing: A Comparative International Analysis*, Rutgers University Press, New Brun Swick N.J., 1990.
- Bayley, David H., “The Police and Political Development in Europe”, *The Formation of National States in Western Europe*, Charles Tilly (Ed.), Princeton University Press, New Jersey, 1975.
- Beşikçi, Mehmet, “Birinci Dünya Savaşı’nda Devlet İktidarı ve İç Güvenlik: Asker Kaçakları Sorunu ve Jandarmanın Yeniden Yapılandırılması”, *Türkiye’de Ordu, Devlet ve Güvenlik Siyaseti*, İsmet Akça ve Evren Balta Paker (Der.), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2010.
- Bingöl, Mehmet, “The Need for Gendarmeries in the Years Ahead”, *Gendarmeries and the Security Challenges of the 21st Century*, J.L. Hovens ve G.A.G. van Elk (Ed.), Den Haag (Lahey), 2011.
- Braudel, Fernand, *Maddi Uygarlık (Mübadele Oyunları)*, Mehmet Ali Kılıçbay (Çev.), İmge Yayınevi, Ankara, Mart 2004.
- Brewer, John D., “Policing in Divided Societies: Theorising a Type of Policing” *Policing and Society*, S. 1, 1991.

- Broers, Michael, “La Gendarmerie au XIXe Siècle: Les Origines d’un Modele”, *Les Cahiers de la Sécurité Intérieure*, 1993.
- Brouillet, Pascal, “Le rôle de la maréchaussée dans la France médiévale et moderne”, *Les Cahiers de la Sécurité Intérieure*, 1993.
- Bröcking, Ulrich, *Disiplin-Askeri İtaat Üretiminin Sosyolojisi ve Tarihi*, Ayrintı Yayınları, İstanbul, 2008.
- Bucaktepe, Adil, *Genel İdari Kolluk ve Kolluk İşlemleri*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 2008.
- Büyük Larousse*, Gelişim Yayınları, C. 8, 1986.
- Can, Kemal “Etik Bir Değer Olarak Şiddet”, *Birikim Dergisi*, S.40, 1992.
- Carnoy, Martin, *Devlet ve Siyaset Teorisi*, Simten Coşar vd. (Çev.), Dipnot Yayınları, Ankara, 2013.
- Carneiro, Robert L., "Devletin Kökeni Üzerine Bir Teori", *Maltepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, S. 2, 2006.
- Childe, Gordon, *Kendini Yaratan İnsan*, Varlık Yayınları, İstanbul, 2006.
- Childe, Gordon, *Tarihte Neler Oldu?*, Kırmızı Yayınları, İstanbul, 2009.
- Çağlar, Ali, “Polis ve Polisliğin ortaya Çıkışı: Sosyolojik Bir İnceleme”, *Polis Bilimleri Dergisi*, C. 1, S. 4, 1999.
- Çaha, Ömer, “Osmanlıda Sivil Toplum”, *AÜSBF Dergisi*, C. 49, S. 3-4, 1994.
- Çeğin, Güney, “Zor Aracı Olarak Kolluk Kuvvetleri”, *Anlayış Dergisi*, S. 80, 2010.
- Çeliksü, Sinan, *Siyaset Bilimi Yaklaşımı İle Polis Kurumu*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bursa, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006.
- Çiner, Can Umut, “Fransız Yönetim Düşüncesinin Gelişimi: Polis Biliminden Örgüt Bilimine”, *Amme İdaresi Dergisi*, C. 42, S. 1, 2009.

- Dempsey, John, ve Forst, Linda S., *An Introduction to Policing*, Cengage Learning, New York, 2010.
- Denis, Vincent, “Eski Kumaştan Yeni Elbise Çıkarmak Ya Da Devrim’in Başlarında Paris Polisinin Çelişkileri (1789-1792)”, Emre Öktem (Çev.), *Jandarma ve Polis: Fransız ve Osmanlı Tarihçiliğine Çapraz Bakışlar*, N. Lèvy vd. (Der.), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2009.
- Derbil, Süheyl “Polis Kavramı”, *AÜHF*, C. 1, S.4, 1944
- Der Derian, James, “The Value of Security: Hobbes, Marx, Nietzsche and Baudrillard”, *On Security*, Ronnie D. Lipschutz (Ed.), Columbia University Press, New York, 1995.
- Dikici, Ali, “Osmanlı Makedonya’ında Kurulan İlk Uluslararası Polis Barış Koruma Misyonu: Mürzsteg Reform Programı”, *Karadeniz Araştırmaları*, C. 6, S. 24, 2010.
- Dikmen, Ahmet Alpay, *Makine, İş, Kapitalizm ve İnsan*, Pratika Kitap, Ankara, 2013.
- Dinler, Veysel, “Devlet Paradigması ve Polisin Kurumsallaşması”, *Polis Bilimleri Dergisi*, C. 1, S. 3, 1999.
- Doehring, Karl, *Genel Devlet Kuramı (Genel Kamu Hukuku)*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 2002.
- Doğan, Fatih, *Polis ve Jandarma Teşkilatları Açısından İç Güvenlik Yönetimi, Sorunları ve Değişimi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2010.
- Durakçay, Fulya Akgül, “Uluslararası İlişkilerde Liberal Yaklaşımlar ve Güvenlik Anlayışı”, *Uluslararası İlişkilerde Güvenlik: Teorik Değerlendirmeler*, Emre Çıtak ve Osman Şen (Der.), Uluslararası İlişkiler Kütüphanesi Yayınları, İstanbul, 2014.

- Dursun, Yücel, “Şiddetin İzini Sürmek: Şiddet Nedir?”, *Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 12, 2011.
- Efe, İsmail, “30 Ekim 1918’den Ocak 1921’e Teşkilat, Tensikât ve İcraatlarıyla Türk Jandarması”, *Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 7, S. 1, 2016.
- Emeklier, Bilgehan, “Thomas Hobbes ve John Locke’un Güvenlik Anlayışlarının Karşılaştırmalı Bir Analizi”, *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, S. 13, Haziran 2011.
- Emsley, Clive, “Evolution de la Gendarmerie en Milieu Rural de l’Empire à nos Jours”, *Les Cahiers de la Sécurité Intérieure*, 1993.
- Emsley, Clive, *The English Police: A Political and Social History*, St. Martin’s Press, New York, 1996.
- Emsley, Clive, *Gendarmes and the State in Nineteenth-Century Europe*, Oxford, Oxford University Press, 1999.
- Emsley, Clive, “Gendarmerie Policing”, *Encyclopedia of Criminology and Criminal Justice*, Gerben Bruinsma ve David Weisburd (Ed.), Springer-Verlag, New York, 2014.
- Engels, Friedrich, *Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni*, Kenan Somer (Çev.), Sol Yayınları, Ankara, 2012.
- Engels, Friedrich, *Tarihte Zorun Rolü*, Seyhan Erdoğan (Çev.), Sol Yayınları, Ankara, 1979.
- Ergut, Ferdan, *Modern Devlet ve Polis: Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Toplumsal Denetimin Diyalektiği*, İletişim Yayınları, 1.Baskı, İstanbul, 2004.
- Ergut, Ferdan, “Polis Çalışmaları için Kavramsal Bir Çerçeve”, *Amme İdaresi Dergisi*, C. 34, S. 1, Mart 2001.
- Ergut, Ferdan, “Avrupa Tarihinde Polisin Bağlamları: Uluslararası Sistem ve Savaş”, *Toplumsal Tarih Dergisi*, 2003.

Eroğul, Cem, *Devlet Nedir?*, İmge Yayınevi, Ankara, 1999.

Eryılmaz, Mesut B., “Demokratik Ülkelerde Kolluk Güçleri Arasında Yetki ve Görev Alanı Paylaşımı: Türkiye Örneği”, *TBB Dergisi*, S. 64, 2006.

Fidan, Serdal vd., “Osmanlı Modernleşmesinin Temel Olgularından Biri: Bürokrasi Osmanlı Modernleşmesinde Bürokrasinin Etkinliği ve Önemi”, *SDÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 23, Mayıs 2011.

Fişek, Kurthan, *Yönetim*, Kilit Yayınevi, Ankara, 2012.

Gellner, Ernest, *Ulus ve Ulusculuk*, İnsan Yayınları, İstanbul, 1992.

Giddens, Anthony, *Ulus Devlet ve Şiddet*, Kalkedon Yayınları, İstanbul, 2008.

Gleizal vd., Jean-Jacques, *Batı Demokrasilerinde Polis*, Mustafa Kandemir (Çev.), Temiz Yayınları, Ankara, 2000.

Gobinet, Pierre, “The Gendarmerie Alternative: Is there a case for the existence of police organisations with military status in the twenty-first century European security apparatus?”, *Gendarmeries and the Security Challenges of the 21st Century*, Ed. J.L. Hovens ve G.A.G. van Elk, Den Haag, Lahey, 2011.

Gözler, Kemal, *Devletin Genel Teorisi*, Ekin Kitabevi Yayınları, Bursa, 2007.

Gülmez, Mesut, "Polis Örgütünün İlk Kuruluş Belgesi ve Kaynağı", *Amme İdaresi Dergisi*, C. 16, S. 4, Aralık 1983.

Günday, Metin, *İdare Hukuku*, İmaj Yayıncılık, Ankara, 1996.

Güran, Tevfik, *İktisat Tarihi*, Acar Yayınları, İstanbul, 1995.

Gürkan, Ceyhun, “Adam Smith’in Police Kavramı”, *Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, 2013 Güz, s:16.

Hall, John A. ve Ikenberry, G. John, *Devlet*, İsmail Çekem (Çev.), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, Aralık 2005.

- Haspolat, Evren, *Türkiye’de Neoliberal Devlet Anlayışı Bağlamında Devlet-Güvenlik İlişkisinin Değişen İçeriği ve Özel Güvenlik Olgusu*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 2010.
- Held, David, “The Development of the Modern State”, *Formations of Modernity*, Stuart Hall and Bram Gieben (Ed.), Open University/Polity Press, Cambridge, 1992.
- Heper, Metin, *Türkiye’de Devlet Geleneği*, Nalan Soyarık (Çev.), Doğu Batı Yayınları, Ankara, 2006.
- Hobbes, Thomas, *Leviathan*, Semih Lim (Çev.), Yapı Kredi Yayınları Kazım Taşkent Klasik Yapıtlar Dizisi, İstanbul, 2007.
- Hobsbawm, Eric J., *1780’den Günümüze Milletler ve Milliyetçilik: “Program, Mit, Gerçeklik”*, Arıntı Yayınları, İstanbul, 1993.
- Hovens, J.L., ve G.A.G. van Elk, Den Haag, *Gendarmeries and the Security Challenges of the 21st Century*, Lahey, 2011.
- Hünler, Arın, *İç Güvenlik Hizmetlerinde Özelleştirme ve 5188 Sayılı Kanun*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2010.
- Işık, Hüseyin, *I. Dünya Savaşında Seyyar Jandarma Birlikleri*, Jandarma Basımevi Müdürlüğü, Ankara, 1999.
- İpek, Cavit, *Osmanlı İmparatorluğu ve Cumhuriyet’in İlk Yıllarında (1904-1909, 1912-1929) Jandarma’da Reform Hareketleri*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Afyon, 2006.
- Jammes, John R., "Effective Policing: The French Gendarmerie", *Management Decision*, C. 20 S. 2, 1982.
- J. Gn.K.lığı, *2015 Yılı Faaliyet Raporu*, 2016.
- J. Gn.K.lığı, *Asırlık Çınar: Jandarma Okulları (1904-2004)*, Kozan Ofset, Ankara, 2004.

- J. Gn.K.lığı, *Cumhuriyet Jandarması*, Yörük Matbaası, İstanbul, 1974.
- J. Gn.K.lığı, *Dünya Jandarmaları*, J.Gn.K.lığı Basımevi, Ankara, 2009.
- J. Gn.K.lığı, *Jandarma Genel Komutanlığı Tarihi Cilt-I*, J.Gn.K.lığı Basımevi, Ankara, 2002.
- J. Gn.K.lığı, *Jandarma Genel Komutanlığı Tarihi Cilt-II*, J.Gn.K.lığı Basımevi, Ankara, 2002.
- Jandarma Okullar Komutanlığı, *Jandarma Meslek Temel Bilgisi*, Ankara, 2015.
- Jimenez, Antonio D., “The Guardia Civil and Public Security”, *Gendarmeries and the Security Challenges of the 21st Century*, J.L. Hovens ve G.A.G. van Elk (Ed.), Den Haag (Lahey), 2011.
- Kapani, Münci, *Politika Bilimine Giriş*, Bilgi Yayınevi, İstanbul, Eylül 2007.
- Karpat, Kemal H., *Osmanlı Modernleşmesi: Toplum, Kuramsal Değişim ve Nüfus*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2014.
- Keane, John, *Şiddetin Uzun Yüzyılı*, Dost Yayınları, İstanbul, 1998.
- Kelsen, Hans, “Saf Hukuk Kuramı: Devlet ve Hukuk Özdeşliği”, *Devlet Kuramı*, Cemal Bali Akal (Der.), Dost Kitabevi Yayınları, Ankara, Temmuz 2000.
- Kılıçbay, Mehmet Ali, *Feodalite ve Klasik Dönem Osmanlı Üretim Tarzı*, Efil Yayınevi, Ankara, 2010.
- Köktürk, Abdullah, “Modern Öncesi Devletin Yönetim Anlayışı”, *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, S. 13, 2011.
- Kuyaksil, Ali ve Metli, Osman, “İç Güvenlik Hizmetlerinde Yerelleşme Örneği Olarak Özel Güvenlik”, *3. Ulusal Özel Güvenlik Sempozyumu*, Gaziantep, 2013.

- Küçükşahin, Ahmet, “Güvenlik Bağlamında, Risk ve Tehdit Kavramları Arasındaki Farklar Nelerdir ve Nasıl Belirlenmelidir?”, *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, S. 4, 2003.
- Lenin, Vladimir İlyiç, *Devlet ve Devrim*, Eriş Yayınları, İstanbul, 2003.
- Lèvy, Noemi, “Polislikle İlgili Bilgilerin Dolaşım Tarzları: Osmanlı Polisi İçin Fransız Modeli mi?”, Deniz Öztürk (Çev.), *Jandarma ve Polis: Fransız ve Osmanlı Tarihçiliğine Çapraz Bakışlar*, N. Lèvy vd. (Der.), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2009.
- Lipson, Leslie, *Politika Biliminin Temel Sorunları*, Tuncer Karamustafaoğlu (Çev.), Sevinç Matbaası, Ankara, 1973.
- Loader, Ian, ve Walker, Neil, *Civilizing Security*, Cambridge University Press, Cambridge, 2007.
- Locke, John, *Hükümet Üzerine İkinci İnceleme*, Fahri Bakırcı (Çev.), Babil Yayıncılık, 2004.
- Luc, Jean-Noël, “Fransız Jandarma Teşkilatının Tarihi Hakkındaki Araştırmaların Gelişimi”, *Jandarma ve Polis: Fransız ve Osmanlı Tarihçiliğine Çapraz Bakışlar*, Nadir Özbek (Der.), İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2009.
- Luc, Jean-Noël (Ed.), *Gendarmerie, État et Société au XIXe Siècle*, Paris, Publications de la Sorbonne, 2002.
- Lutterbeck, Derek, *The Paradox of Gendarmeries: Between Expansion, Demilitarization and Dissolution*, Cenevre, DCAF, 2013.
- Mardin, Şerif, “Türk Siyasetini Açıklayabilecek Bir Anahtar: Merkez-Çevre İlişkileri”, *Türkiye'de Toplum ve Siyaset-Makaleler 1*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2006.
- Marx, Karl ve Engels, Friedrich, *Komünist Manifesto*, Celal Üster ve Nur Derviş (Çev.), Can Yayınları, İstanbul, Ekim 2012.

- Marx, Karl, *Yahudi Sorunu*, Sol Yayınları, Ankara, 1997.
- Maslow, Abraham H., “A Theory of Human Motivation”, *Classics of Public Administration*, Jay M. Shafritz ve Albert C. Hyde (Ed.), Wadsworth Publishing Company, California, 1992, s. 129-137.
- McCloskey, H.J., “Coercion: Its Nature and Significance”, *Southern Journal of Philosophy*, S. 18, 1980.
- Michaud, Yves, *Şiddet*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1991.
- Milliot, Vincent, “Bir Tarihyazım Denemesi: Yeni Bir Polis Tarihine Doğru mu?”, Burak Onaran (Çev.), *Jandarma ve Polis: Fransız ve Osmanlı Tarihçiliğine Çapraz Bakışlar*, N. Lèvy vd. (Der.), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2009.
- Morgan, Lewis Henry, *Eski Toplum I*, Ünsal Oskay (Çev.), Payel Yayınevi, İstanbul, Şubat 1994.
- Neocleous, Mark, *Toplumsal Düzenin İnşası*, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul, 2006.
- Neocleous, Mark, *Güvenliğin Eleştirisi*, Tonguç Ok (Çev.), NotaBene Yayınları, Ankara, 2014.
- Neocleous, Mark, *Güvenlik, Şiddet ve Savaş*, Dipnot Yayınları, Ankara, 2012.
- Nozick, Robert, *Anarşi, Devlet ve Ütopya*, Alişan Oktay (Çev.), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2006.
- Onar, Sıddık S., *İdare Hukukunun Umumi Esasları Cilt-III*, Marifet Basımevi, İstanbul, 1952.
- Oppenheimer, Franz, *Devlet*, Alaettin Şenel ve Yavuz Sabuncu (Çev.), Phoenix, Yayınevi, Ankara, 2005.
- Ortaylı, İlber, *Batılılaşma Yolunda*, Merkez Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 2007.

- Ortaylı, İlber, *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, Hil Yayınları, İstanbul, 1987.
- Ortaylı, İlber, *Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi*, Cedit Neşriyat, Ankara, 2008.
- Ökçe, Ercan, *Türk Hukukunda İdari Kolluk Teşkilatı Olarak Jandarma*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale, 2006.
- Özbek, Nadir, “İkinci Meşrutiyeti Hazırlayan Koşullar: Rumeli’de Vergi Tahsilatı ve Jandarma”, *Toplumsal Tarih Dergisi*, S. 183, 2009.
- Özbek, Nadir, “Osmanlı İmparatorluğu’nda İç Güvenlik, Siyaset ve Devlet”, *Türklük Araştırmaları Dergisi*, S. 16, 2004.
- Özbek, Nadir, “Osmanlı Taşrasında Denetim: Son Dönem Osmanlı İmparatorluğu’nda Jandarma (1876-1908)”, *Türkiye’de Ordu, Devlet v Güvenlik Siyaseti*, İsmet Akça ve Evren Balta Pakker (Der.), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2010.
- Özbek, Nadir, “Tarih Yazıcılığında Güvenlik Kurum ve Pratiklerine İlişkin Bir Çapraz Bakışlar, N. Lèvy vd. (Der.), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2009.
- Özcan, Abdülkadir, “Osmanlı İstanbulu’nda Kolluk Hizmetleri ve Modern Anlamda İlk Karakol Teşkilatının Kurulması”, *XIII. Türk Tarih Kongresi*, C. 3, Ankara, 1999.
- Özcan, Ahmet, “Osmanlı Devleti’nde Jandarma Teşkilatı Kurulmasının Gündeme İlk Defa Gelişi (1839)”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. 32, S. 53, 2013.
- Özman, Mehmet A., “Devletlerin Egemenliği ve Milletlerarası Teşekküller”, *AÜHF Dergisi*, S. 1, Ankara, 1964.
- Pierson, Christopher, *Modern Devlet*, Chiviyazıları Yayınevi, İstanbul, 2011.
- Poggi, Gianfranco, *Modern Devletin Gelişimi*, Şule Kut-Binnaz Toprak (Çev.), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2001.

- Poggi, Gianfranco, *Devlet: Doğası, Gelişimi ve Geleceği*, Aysun Babacan (Çev.) İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2011.
- Polat, Cevdet, “Askeri Statülü Kolluk Kuvvetleri Olarak Jandarmanın Dünyadaki Konumu”, *Jandarma Dergisi*, S. 139, 2014.
- Powell, Rhonda, “The Concept Of Security”, *Oxford Socio-legal Review 1*, 2012.
- Rousseau, Jean-Jacques, *İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı*, Rasih Nuri İleri (Çev.), Say Yayınları, İstanbul, 2003.
- Rousseau, Jean-Jacques, *Toplum Sözleşmesi*, Vedat Günyol (Çev.), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 9. Baskı, 2012.
- Sandıklı, Atilla, ve Emeklier, Bilgehan, “Güvenlik Yaklaşımlarında Değişim ve Dönüşüm”, *Teoriler Işığında Güvenlik, Savaş, Barış ve Çatışma Çözümleri*, Atilla Sandıklı (Ed.), Bilgesam Yayınları, İstanbul Yayınları, 2012.
- Saygılı, Abdurrahman, “Modern Devletin Çıplak Sureti”, *AÜHFD*, C. 59, S. 1, 2010.
- Schmitt, Carl, *Siyasal Kavramı*, Metis Yayınları, İstanbul, 2012.
- Sever, Dilşad Ç., “Devleti ve Hukuksal Kurumları Anlayabilmek İçin ‘Polis’ Kavramını Yeniden Düşünmek: Neocleous’un Polis Erkinin Eleştirel Teorisi”, *Çağımızda Toplum ve Hukuk Dergisi*, 2009.
- Shaw, Stanford J., ve Shaw, Ezel K., *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye Cilt-II*, E Yayınları, İstanbul, 1983.
- Solakoğlu vd., Özgür, “Satisfaction With an Alternative Law Enforcement Approach, Gendarmerie: A Case Study From Turkey”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 8, S. 39, 2015.
- Soytürk, Mehmet, “Modern Devlet ve Güvenlik: Fransa, Avusturya-Macaristan ve Osmanlı İmparatorluğunda Jandarma Teşkilatı”, *History Studies: International Journal of History*, C. 4 S. 2, 2012.

- Spinoza, Benedictus (Baruch), *Etika*, Hilmi Ziya Ülken (Çev.), Dost Kitabevi Yayınları, Ankara, Haziran 2011.
- Sönmez, Ali, “Zaptiye Teşkilatı’nın Düzenlenmesi (1840-1869)”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, S. 39, 2006.
- Sönmez, Ali, “Osmanlı Devleti’nde İç Güvenliğin Dönüşümü, Zaptiye Teşkilatından Jandarmaya”, *ICANAS 38*, Ankara Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, C. 6, Ankara, 2012.
- Sönmez, Ali, “Jandarma Teşkilatının Kuruluşu Sürecinde Baker Paşa’nın Rolü”, *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi*, S. 11, 2007.
- Sullivan, John L., *Introduction to Police Science*, Mcgraw-Hill Book Company, 1999.
- Şahin, Eyüp, “Türk Zabıta Yapılanmasının Tarihi Gelişimi”, *Polis Dergisi*, S. 38, 2004.
- Şaylan, Gencay, *Değişim, Küreselleşme ve Devletin Yeni İşlevi*, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 2003.
- Şen, Osman, “Klasik Realizmin Güvenliğe Bakışı ve Kökenleri” *Uluslararası İlişkilerde Güvenlik: Teorik Değerlendirmeler*, Emre Çıtak ve Osman Şen (Der.), Uluslararası İlişkiler Kütüphanesi Yayınları, İstanbul, 2014.
- Şenel, Alâeddin, *İnsanlık Tarihi: Kemirgenlerden Sömürgenlere*, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 2006.
- Tekin, Ferhat, “Sınırlar, Bölgesel Kimlikler ve Ümmet Tasavvuru”, *Milel ve Nihal Dergisi*, C. 9, S. 3, 2012.
- Tilly, Charles, *Zor, Sermaye ve Avrupalı Devletlerin Oluşumu*, İmge Yayınevi, Ankara, 2001.
- Tilly, Charles, *Avrupa’da Devrimler 1492 – 1992*, Afa Yayıncılık, İstanbul, 1995.

- Tokay, Gül, "Makedonya Reformları ve Güvenlik Güçleri", *Türkiye'de Ordu, Devlet ve Güvenlik Siyaseti*, İsmet Akça ve Evren Balta Paker (Der.), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2010.
- Tongur, Hikmet, *Türkiye'de Genel Kolluk Teşkil ve Görevlerinin Gelişimi*, Kanaat Basımevi, Ankara, 1946.
- Torun, Yıldırım, *Siyaset Felsefesi Tarihinde Devlet*, Orion Yayınevi, Ankara, 2011.
- Türkeli, Adnan, "Çanakkale Savaşları'nda Jandarma Birlikleri", *Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı Dergisi*, S. 1, 2003.
- Ünsal, Artun, "Genişletilmiş Bir Şiddet Tipolojisi", *Cogito Dergisi*, İstanbul, S: 6-7, 1996.
- Weber, Max, *Bürokrasi ve Otorite*, Adres Yayınları, Ankara, 2013.
- Weber, Max, *Sosyoloji Yazıları*, Taha Parla (Çev.), Deniz Yayınları, İstanbul, 2008.
- Williams, Raymond, *Anahtar Sözcükler*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2006.
- Yağar, Hasan, "Osmanlı Polis Teşkilatı ve Yenileşme Süreci", *Türkler*, Yeni Türkiye Yayınları, C. 13, Ankara, 2002.
- Yetkin, Sabri, *Ege'de Eşkıyalar*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2003.
- Yılmaz, Ali, *Avrupa Polis Modelleri ve Türk Polis Sistemi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2004.
- Zabunoğlu, Yahya Kazım, *Kamu Hukukuna Giriş-Devlet (Tanım-Kaynak-Unsurlar)*, Sevinç Matbaası, Ankara, 1973.
- Zauberman, Renée, "The French Gendarmerie: crossing sociological and historical perspectives", *Crime, History & Societies*, C. 5, S. 2, 2001.
- Zedner, Lucia, *Security (Key Ideas in Criminology)*, Routledge, Oxon, 2009.

Sözlükler

Arda, Erhan (Ed.), *Sosyal Bilimler El Sözlüğü*, Alfa Yayıncılık, İstanbul, 2003.

Ayverdi, İlhan, *Kubbealtı Lugatı-Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, Kubbealtı Neşriyat, İstanbul, 2011.

Emiroğlu, Kudret ve Aydın, Suavi, *Antropoloji Sözlüğü*, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara, 2003.

Eyüboğlu, İsmet Zeki, *Türk Dilinin Etimoloji Sözlüğü*, Sosyal Yayınlar, İstanbul, 2003.

Güçlü, Abdülbaki vd., *Felsefe Sözlüğü*, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara, 2003.

İngilizce-Türkçe Redhouse Sözlüğü, SEV Yayınevi, İstanbul, 2005.

Kanar, Mehmet, *Kanar Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*, Say Yayınları, İstanbul, 2003.

Karaağaç, Sina, ve Alava, Erdal, *Latince-Türkçe Sözlük*, Sosyal Yayınlar, İstanbul, Ocak 1995.

Marshall, Gordon, *Sosyoloji Sözlüğü*, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara, 1999.

Pakalın, Mehmet Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü II*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1993.

Raynaud, Philippe vd., *Siyaset Felsefesi Sözlüğü*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2003.

Türkçe Bilim Terimleri Sözlüğü, TÜBA Yayınları, Ankara, 2011.

Türkçe Sözlük, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2005.

Webster's New Universal Dictionary Of The English Language, Webster's Universal Press, New York, 1977.

Webster's Third New International Dictionary Of The English Language, Merriam Webster Publishers, Springfield, 2000.

Yalt, A. Rıza, *Fransızca - Türkçe Büyük Sözlük*, Ararat Yayınevi, İstanbul, 1971.

Belgeler

“491 sayılı Teşkilatı Esasiye Kanununun Tekrar Meriyete Konulması Hk.” (5997 SK.), Resmi Gazete, 8297, 31.12.1952.

Décret du 20 mai 1903 portant règlement sur l'organisation et le service de la gendarmerie.<https://www.legifrance.gouv.fr/affichTexte.do?cidTexte=LEGTEXT000006070705&dateTexte=20090806>

“İzmir Mebusu Şükrü Saraçoğlu ve 222 arkadaşının, Anayasa teklifi ve Teşkilât-ı Esasiye Encümeni mazbatasını (2/56)”, T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre 7, Cilt 15, İçtima 22, 10.1.1945.

“Jandarma Teşkilat, Görev ve Yetkileri Kanunu” (2803 SK.), *Resmi Gazete*, 17985, 12.3.1983.

“Jandarma Kanunu” (1706 SK.), *Resmi Gazete*, 1526, 22.06.1930.

Rapport d'information n° 271 (2007-2008) de M. Jean FAURE, Mme Michelle DEMESSINE, MM. Hubert HAENEL, Philippe MADRELLE, Charles PASQUA, Yves POZZO di BORGIO et André ROUVIÈRE, fait au nom de la commission des affaires étrangères, déposé le 10 avril 2008.
<http://www.senat.fr/rap/r07-271/r07-271.html>

Rapport général n° 148 (2012-2013) de M. François MARC, fait au nom de la commission des finances, déposé le 22 novembre 2012.
<http://www.senat.fr/rap/112-148-2-1-2/112-148-2-1-2.html>

TBMM Anayasa Komisyonu, “İstanbul Milletvekili Fuad Köprülü ve 203 Arkadaşının, Anayasa Teklifi ve Anayasa Komisyon Raporu” (2/349), 17.6.1952, s. 1.

“Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Tasarısı ve Anayasa Komisyonu Raporu” (5/7), T.C.
Temsilciler Meclisi Tutanak Dergisi, Cilt 3, Birleşim 48, Oturum 2, 19.4.1961.

ÖZET

Devlet için kolluk, vazgeçilmez bir unsurdur. Öyle ki yerine getirdiği güvenlik görevi, devletin varoluşsal görevini oluşturur. Kolluk, devlette hem toplumsal güvenlik aygıtı hem bir toplumsal kontrol mekanizmasıdır. Jandarma ise polisle beraber bu fonksiyonları yerine getiren en önemli kolluk teşkilatlarından biridir.

Bu çalışmada, devletle kolluk ilişkisi bağlamında jandarmanın konumu ve özgünlüğü ile konunun Türkiye boyutu ele alınmaktadır. Jandarma, askeri statüsü gereği diğer kolluk kuvvetlerin farklı bir yerde durur. Fransa'da doğan bir kolluk tipolojisi olarak, 19. yüzyıl sonrası çoğu ülkeye yayılmış, modernleşme çerçevesinde çoğu ülkeye benimsenmiştir.

Bir ülkedeki kolluk sisteminin şekillenmesiyle o ülkenin modernleşme dönemindeki sosyo-ekonomik yapısı arasında derin bir bulunmaktadı. 19. yüzyıl Osmanlısının sosyo-ekonomik tabanı ve siyasal süreçler, ülkede Kıta Avrupası kolluğuna benzer bir sistemin oluşmasına sebebiyet vermiştir. Ülkenin son dönemdeki parçalanma eğilimi, heterojen kültür yapısı, eşkıyalık faaliyetlerinin yoğunluğu, merkez ile çevre arasındaki kopukluk merkezileşmiş bir sistemin yanında askeri statülü bir kolluğun oluşmasına yol açmıştır. Ülkemizin tarihi açısından da, 19. yüzyıl Osmanlı modernleşmesinin bir kazanımı jandarma olarak durmaktadır.

Türk jandarması modern bir kolluk tipidir. Ama tarihi kökleri, Tanzimat sonrası oluşan zaptiye teşkilatlarına kadar dayanır. 19. yüzyıl içerisinde, öncelikle asakir-i zaptiye, sonrasında asakir-i zaptiye de jandarma adını almıştır. Tarihi süreçte, jandarma I. Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı olmak üzere iki önemli savaşa katılmış, Osmanlı'nın yıkılmasına rağmen Cumhuriyete miras kalmıştır. Cumhuriyet boyunca modernleşmesini dönemin ihtiyaçlarına göre devam ettirmiştir.

Günümüzde Türk jandarması, vazgeçilmez olarak ülkemizde varlığını sürdürmektedir. Uluslararası literatürde jandarmanın geleceği hakkında tartışmalar yaşanıyor olsa bile, ülkemizdeki sıcak gündem bu tartışmaları engellemektedir. Jandarma teşkilatına sahip olan çoğu Batı ülkesinde devamlılığı savunulsa da, ülkemizdeki geleceği açısından bir öngörü belirtmek erken gözükmemektedir.

ABSTRACT

Law enforcement agencies are indispensable elements for state. Such that the function which they perform constitutes existential duty of a state. They take role in states not only as a social security apparatus, but also as a social control mechanism. Gendarmerie is one of the most essential law enforcement agencies with the police.

In this study, the position and the genuineness of gendarmerie and Turkey's aspect of this position and genuineness is handled within the context of relationship between state and law enforcement agency. Since, gendarmerie stands apart from other law enforcement agencies with its military status. As a French born law enforcement typology, it scattered most of the countries around the World just after the end of 18th century and was adopted by that countries as a part of modernization.

There is a profound link between formation of law enforcement system of one country and socio-economic structure of that country in modernization stage. Socio-economic basis of 19th century Ottoman state and the events in Ottoman's political history pave way to a law enforcement system alike Continental Europe in the state. The tendency of disintegration that the state faces in his last epoch, heterogeneous cultural population, the ascending intensity of brigand's activities, disconnection between center and periphery lead to a centralized law enforcement system with a force in military status. With regard to our history, gendarmerie with its military status is an acquirement of Ottoman modernization.

Turkish gendarmerie is a modern type of law enforcement forces. But its historical roots trace back to *zaptiye* organization originated just after *Tanzimat*. During the 19th century, first it was named as *asakir-i zaptiye* and finally *jandarma*. In historical process, Turkish gendarmerie took part in two grand battles in Turkish history: First World War and Turkish War of Independence. Although Ottoman Empire collapsed at the first quarter of 20th century, the gendarmerie inherited to new Turkish Republic. And it has maintained its modernization progress till today.

In this day and age Turkish gendarmerie carries on its existence indispensably. Although there is an ongoing discussion about the future of gendarmerie organizations in the international literature, hot agenda of our country conceals these discussions in our literature. Even though its existence is advocated by most of the western countries, it is too early to comment about the future of gendarmerie in our country.